

Olav Bjerkholt

Kunnskapens krav

Om opprettelsen av Forskningsavdelingen i Statistisk sentralbyrå

Sosiale og økonomiske studier

Serien Sosiale og økonomiske studier omfatter nye forskningsbidrag – monografier og redigerte arbeider – på de områder Statistisk sentralbyrå har forskningsvirksomhet. Analysemetoder og temavalg vil variere, men hovedsakelig vil arbeidene være av anvendt og kvantitativ natur med vekt på utnytting av SSBs data i analyser for samfunnsplanleggingsformål og til allmenn forståelse av sosial og økonomisk utvikling.

Social and Economic Studies

The series *Social and Economic Studies* consists of hitherto unpublished studies in economics, demography and other areas of research in Statistics Norway. Although the studies will vary in analytical methods and in subject matter, they tend to be applied studies based on quantitative analysis of the data sources of Statistics Norway. The research programmes from which the studies originate typically emphasize the development of tools for social and economic planning.

© Statistisk sentralbyrå, november 2000

ISBN 82-537- 4856-6
ISSN 0801-3845

Emnegruppe
00.00 Oversikter

Design: Siri Boquist
Trykk: Lobo Media as

Det er kanskje vanskelig å forstå dette for andre, men jeg er faktisk alvorlig redd for å bli “gammel før tiden” dersom jeg skulle havne i Byrået. Denne frykten er en av grunnene til at jeg ikke vil begynne der uten å ha mulighet for å samle en flokk virkelig flinke økonomer i Byrået. Da, og bare da, tror jeg at det vil kunne bli “liv” der nede, og da vil jeg kanskje også kunne klare å unngå å synke ned i et konstant administrativt jag.

(Bjerve/Frisch, 4. desember 1948)

Det er likevel blitt klart for meg at denne tendensen til å nedvurdere Byråets arbeid under den nåværende (mangel på) ledelse, som er så vanlig i regjeringkretser, – den er ikke berettiget. Når jeg tenker over hva som faktisk er tatt opp av nye ting etter krigen (det ville bli en lang, lang liste), og hva vi har hatt til disposisjon av folk – ja da synes jeg faktisk det er gjort godt arbeid.

(Aukrust/Bjerve, 20. februar 1949)

Forord

Gjennom tre tiår ble Statistisk sentralbyrå ledet av Petter Jakob Bjerve. Han overtok som direktør fra mai 1949 og satt i stillingen til 1980. I mesteparten av perioden var Odd Aukrust forskningssjef, han ble leder av Forskningsavdelingen fra juli 1953 og gikk av i 1984. Sammen ledet de Byrået gjennom en menneskealder og var institusjonens ansikt. Før Aukrust tiltrådte som forskningssjef, var en egen forskningsavdeling etablert som en enhet som ivaretok viktige oppgaver innen Finansdepartementets domene, knyttet til nasjonalregnskap, konjunkturovervåking og skatteforskning. Avdelingen sysselsatte allerede da relativt mange sosialøkonomer i forskningsrettet virksomhet. I tiårene som fulgte ekspanderte Byrået betydelig når det gjaldt oppgaver, ansvar og personale. Forskningsavdelingen vokste til å bli en institusjon i institusjonen og tok opp oppgaver som ikke opplagt hørte naturlig hjemme i en statistisk sentralinstitusjon. Forskningsavdelingen er i dag en av de største samfunnsvitenskapelige forskningsinstitusjonene i Norge utenom universitetene.

Skal opprettelsen av Forskningsavdelingen i Statistisk sentralbyrå festes til en bestemt dato, må det bli 1. juli 1950. Statsbudsjettet 1950-51 omfattet under “Kapittel 853 – Statistisk sentralbyrå” en ny underdirektørstilling. Det het i budsjettproposisjonen: “Det er en forutsetning at 9., 10. og 11. kontor som nærmest er forskningskontorer, skal sortere under den nye underdirektør.” Den vesentlige faktor bak opprettelsen var utnevnelsen av Petter Jakob Bjerve som ny direktør i Statistisk sentralbyrå i 1949. Han fikk stillingen etter å ha stilt som betingelse å få opprette en slik enhet.

Denne beretningen er skrevet i anledning av at det er femti år siden denne begivenheten og søker å kaste lys over hvorledes og hvorfor den skjedde. I et større perspektiv er den vel ikke å regne som en stor hendelse i norsk etterkrigshistorie, betydningsløs var den imidlertid ikke, særlig ikke for alle økonomene som begynte sin karriere i avdelingen.

Beretningens dokumentariske stil kan neppe skjule min respekt og beundring for de to aktørene som til slutt sto alene på scenen: Petter Jakob Bjerve og Odd Aukrust. Å lese deres brevveksling fra 1948-49 er som å høre dem snakke med unge og kraftfulle stemmer om nasjonalregnskap og forskning, fag og politikk. Jeg traff dem for første gang i juni 1965, da jeg som halvstudert røver søkte jobb i Forskningsavdelingen. Etter det arbeidet jeg i Forskningsavdelingen under Aukrusts ledelse i nesten 20 år, og med Bjerve som direktør det

meste av tiden, inntil jeg ble Aukrusts etterfølger som forskningsdirektør i 1984. På den bakgrunn er jeg ikke den rette til å skrive Forskningsavdelingens historie, men opprettelsen av avdelingen, starten på nasjonalregnskapet, nasjonalbudsjetteringen som etter hvert skulle lede til utvikling av makroøkonomiske modeller, og andre begivenheter samtidig med disse i en tidlig etterkrigstid, fant sted lenge før min egen tid i Forskningsavdelingen. Dette var emner som Aukrust og Bjerve kom inn på fra tid til annen i samtale med yngre medarbeidere. Begge har etter at de gikk av også gitt verdifulle bidrag om sine erfaringer fra denne perioden. Da jeg for en tid tilbake, forut for dette femtiårsminnet, funderte på opprettelsen av Forskningsavdelingen, fant jeg at det verken var lett å stille de relevante spørsmål eller finne de riktige svar. Nedenfor følger et forsøk på å ta seg fram i uvant terreng.

Jeg har gjort utførlig bruk av brevmateriale, i hovedsak fra korrespondanse ført av Petter Jakob Bjerve, Ragnar Frisch og Trygve Haavelmo. En kan ikke bruke slikt materiale som det som har vært til rådighet her, uten i noen grad å føle seg som en *voyeur*, som trenger inn på domener som opprinnelig ikke var ment å være offentlig tilgjengelig. Det er sitert (og '*kursivert*' i teksten) i utstrakt grad fra korrespondansen for å gi autentisitet og tidskoloritt til framstillingen. Private brev mellom personer som har innehatt framskutte offentlige posisjoner er en hevdvunnen kilde i historisk og vitenskapshistorisk sammenheng og brevmaterialet er i dette tilfellet mer enn femti år gammelt, oppbevart for ettertiden og deponert for historiske formål av de sentrale aktørene. Jeg håper at min bruk av materialet ikke vil bli oppfattet som indiskresjon.

Det er knapt nødvendig å understreke at autentisiteten i brevmaterialet som jeg trekker store veksler på, ikke fritar meg for ansvar for de utlegninger som gjøres av det. Alle tolkinger, vurderinger og eventuelle feil og feiltolkinger har jeg det fulle ansvar for.

Jeg er svært takknemlig for at Petter Jakob Bjerve, Odd Aukrust og Stein Rossen med stor velvilje har lest en foreløpig versjon og gitt utfyllende opplysninger og verdifulle kommentarer, samt reddet meg fra mange unøyaktigheter. Jeg er også takk skyldig til Arne Amundsen, Aase Bjerkholt, Lawrence R. Klein, Svein Longva, Karl Vind og Rolf Aaberge for opplysninger og synspunkter. Espen Søbys multiple rolle som leder av Gruppe for historisk statistikk, og således oppdragsgiver, kritiker og konsulent har vært uvurderlig. Jeg takker også Anne Skoglund, Marit Vågdal, Marit Berger Gundersen, Anne Skaratteppen og Siri Boquist for ytterst kompetent innsats i tekstbehandling, redigering, illustrasjoner og design. Alle gjenstående feil og mangler er mine egne.

Olav Bjerkholt
Oslo, september 2000

Innhold

Innledning.....	9
Byrået.....	21
Statistisk sentralbyrå ved frigjøringen.....	21
Fra tabellkontor til forskningsinstitutt.....	25
Exit Gunnar Jahn.....	35
Omgruppering og nye oppgaver fra 1946.....	41
Fra konjunkturtabell til Økonomisk Utsyn.....	45
Prinsipalene.....	51
Ragnar Frisch.....	51
Arne Skaug.....	63
Erik Brofoss.....	69
Trygve Haavelmo.....	73
Fra Økonomisk institutt til Cowles Commission.....	73
Få Haavelmo hjem!.....	77
Frischelevene.....	87
Økonomer med embetseksamen.....	87
Petter Jakob Bjerve.....	93
Odd Aukrust.....	97
Stein Rossen (Johnsen).....	105
Amerika.....	109
Den nye verden i samfunnsvitenskap.....	109
Bjerve krysser Atlanteren og kontinentet.....	115
Transatlantiske dialoger.....	131
Konjunkturer.....	131
Nasjonalbudsjett.....	139
Marshallhjelp.....	151
Stabiliseringslinjen.....	159
Nasjonalregnskap.....	169

Viljens triumf	181
Opptakt	181
Kallet	185
Dilemma	189
Steile krav	195
Våde	199
Avvisning	207
Mistanker	213
Bordet fanger	217
Kortene på bordet	223
Motbør	233
Bjerve overtar	239
De første skritt	239
Oppstart	251
Aukrusts vei	255
Salzburg, London og Cambridge	255
Mål i sikte!	271
Kilder og noter	277
Henvvisninger	285
Bildeliste	290
Navneregister	291
De sist utgitte publikasjonene i serien Sosiale og økonomiske studier	295

Innledning

Ved frigjøringen i mai 1945 ble okkupasjonsmyndighetene etterfulgt av et overgangsregime preget av de spesielle omstendigheter som gjorde seg gjeldende. Regjeringsadministrasjonen kom tilbake fra London og inntok departementskontorene. Ekspedisjonssjef i Forsyningsdepartementet Erik Brofoss var blant disse. Andre hadde havnet i norske kolonier i Sverige og USA. Arne Skaug og Trygve Haavelmo hadde begge reist til USA i 1939 for å studere, og mot slutten av krigen kommet i tjeneste for den norske regjering i Washington D.C. Atter andre kom fri fra innesperring i Norge eller fra leirer i Tyskland. Ragnar Frisch hadde sittet fengslet i om lag ett år etter at Universitetet ble stengt høsten 1943 og var ved frigjøringen godt forberedt til å gjenoppta undervisning og gå løs på nye forskningsoppgaver. De fleste av hans tidligere assistenter og studenter hadde vært hjemme under krigen og mange av dem tilpasset seg til de nye forhold gjennom skifte av arbeidssted i de første etterkrigsårene. Direktør Gunnar Jahn i Statistisk sentralbyrå hadde i siste del av krigen sittet på Grini sammen med Einar Gerhardsen og deltatt i overlegninger om etterkrigsoppgaver.

Gerhardsens samlingsregjering som tiltrådte 25. juni 1945 med Gunnar Jahn som Finansminister var i stor grad basert på en samforstand om felles oppgaver som hadde kommet til uttrykk i *Fellesprogrammet*, utarbeidet av en komité oppnevnt av Hjemmefrontens ledelse på slutten av krigen og gitt tilslutning av alle de partiene på Stortinget kort etter frigjøringen.¹ I de ulike maktsfærer som søkte å gjøre seg gjeldende, såvel de tradisjonelle knyttet til politiske partier, næringsliv og fagbevegelse som i de som hadde sitt utspring i motstandskampen, var det ulike og til dels sprikende ideer om hvordan etterkrigssamfunnet skulle innrettes politisk, økonomisk og på andre måter.

Arne Skaug kom hjem sommeren 1945, mens Trygve Haavelmo fortsatte sitt arbeid for *Royal Norwegian Purchasing Company* som var navnet representantene for Forsynings- og gjenreisningsdepartementet opptrådte under i den norske ambassaden i Washington D.C. Planleggingen av etterkrigsinnkjøp og forsyninger hadde pågått med stor intensitet det siste året av krigen. Etter noen måneder hjemme vendte Skaug tilbake som Handelsråd ved ambassaden i Washington.

¹ Om *Fellesprogrammet*, se **Kilder og noter**.

Fellesprogrammet hadde punkter både om oppgaver som skulle løses umiddelbart og om reformer som pekte lenger fram. Nye institusjoner ble varslet, bl.a. Det økonomiske samordningsråd som ble oppnevnt sommeren 1945 med Arne Skaug som formann og Erik Brofoss som nestformann. Nye ideer om hvordan økonomisk politikk skulle utformes kom også til uttrykk i Fellesprogrammet, men enda mer i politiske programdokumenter utarbeidet av Arbeiderpartiet og Landsorganisasjonen. En hovedtanke som hadde tilslutning utover Arbeiderpartiets rekke, var et økt statlig ansvar for den økonomiske politikken og at hele økonomien skulle styres som en "folkehusholdning".

I Arbeiderpartiets arbeidsprogram fra juni 1945 het det at statens ansvar for å skaffe arbeid til alle, for å holde forbruket oppe og for at private og offentlige investeringer skulle skje etter "samfunnsmessige nytteprinsipper" skulle ivaretas ved at det

"...stilles ved siden av de vanlige offentlige regnskaper og budsjetter opp et regnskap og budsjett for hele folkehusholdningen. Det skal vise nasjonalinntekten, hvordan den fordeler seg på lønninger og andre inntektsformer, og på forbruk og investering."

Dette var heller vage uttrykk for nasjonalregnskap og nasjonalbudsjettering. Ordet "nasjonalregnskap" ble ikke brukt, det var knapt kjent i 1945 utover en liten krets av sosialøkonomer, men brukt på trykk av Frisch alt i 1933. Uttrykket "nasjonalbudsjett" hadde knapt forekommet på trykk, men det var disse begrepene som skulle bli sentrale når folkehusholdningstanken skulle realiseres. Hvilket innhold skulle begrepene ha og hvem skulle lage nasjonalregnskap og nasjonalbudsjett? Erik Brofoss var trolig den innen Arbeiderpartiets ledende krets som hadde de klareste ideer om at disse begrepene skulle gis reelt innhold og skulle om kort tid som Finansminister få anledning til å vise det.

Mange hadde under krigen deltatt i utformingen av ideer om etterkrigstidas økonomiske politikk, både i London, i Stockholm, på Grini og på møter holdt av unge sosialøkonomer i en leilighet i Fougstadgate i Oslo. Brofoss hadde vært en sentral bidragsyter i London og kom til å spille en aktiv rolle innen arbeiderbevegelsen i 1945. Noen klar institusjonell design av etterkrigstidas økonomiske system kan en knapt si forelå. De kortsiktige oppgaver dominerte oppmerksomheten, men ideer som pekte lenger fram var også til stede. En kunne spore innflytelse fra ideer om et planøkonomisk system som hadde gjort seg gjeldende i arbeiderbevegelsen før krigen, delvis inspirert av sovjetisk planlegging. Keynes' *General Theory* fra 1936 som i høy grad begrunnet behovet for statlig styring, hadde vært en viktig inspirasjonskilde. De som var i London under krigen, hadde hatt de praktiske erfaringer med en statlig dirigert krigsøkonomi på nært hold. Den unge garde av sosialøkonomer som hadde diskutert etterkrigsproblemer bak blendingsgardiner ga sitt bidrag i Odd Aukrusts og Petter Jakob Bjerves *Hva krigen kostet Norge*, utgitt kort etter frigjøringen. Også ideen om en kvantitativ økonomisk vitenskap som ble forfektet av Ragnar Frisch var til stede og i virkeligheten en forutsetning for å

kunne følge opp de ambisiøse ideer om en rasjonelt styrt økonomi ved hjelp av omfattende statlige inngrep og planlegging. I flere land gjorde liknende tanker seg gjeldende. I Brofoss' bevissthet var behovet for økonomisk forskning til å støtte opp om økonomisk politikk klart innsett. Dette framgikk også av Arbeiderpartiets arbeidsprogram der det på framtrødende plass sto at den økonomiske politikken måtte

“... bygge på en planhusholdning med målbevisst samfunnsmessig ledelse, kontroll og regulering av nærings- og arbeidslivet. Hele vår nærings-, sosial-, penge- og finanspolitikk må ordnes inn under denne felles planen og ta til hjelp teknisk-økonomisk undersøkings- og forskningsarbeid.”

Norge var imidlertid ikke nevneverdig rikt utrustet med økonomisk forskningskapasitet. Sosialøkonomi hadde vært et tilbakeliggende fag i Norge sammenliknet med Sverige og Danmark. En fullverdig utdanning i økonomi hadde først blitt etablert ved innføring av økonomisk embetseksamen midt på 1930-tallet og fram til frigjøringen hadde bare noen få kull tatt eksamen. Statistisk sentralbyrås direktørstol skulle bli den første bastionen som ble inntatt av de nye *sosialøkonomene*, utdannet etter studieordningen gitt i *Lov om økonomisk embetseksamen* av 22. juni 1934. Dette var særdeles godt i tråd med lovgivernes intensjoner, for det var først under stortingsbehandlingen at den foreslåtte nye høyere økonomiutdanningen ble gjort til en *embetseksamen*, og det eneste embete som under stortingsbehandlingen konkret ble nevnt som egnet for å gi fortrinnsrett for kandidater med den nye utdanningen, var nettopp direktørstillingen i Statistisk sentralbyrå.

Noen anvendt økonomisk forskningsinstitusjon utenom Frischs Sosialøkonomiske Institutt på Universitetet var det ikke, men det fantes forskningsorienterte økonomer ved høyskolene, i Byrået og enkelte andre steder. Frisch hadde, forutseeende kan det synes, gitt en rekke unge økonomer og statistikere videreutdanning gjennom assistentarbeid på Instituttet. I Finansdepartementet i Oslo var det ved frigjøringen ingen økonomer i høyere stillinger. Juristene hadde rådd grunnen alene uten behov for en *økonomiavdeling*.

Utover høsten 1945 fortonte det seg for Haavelmo i Washington som lite givende å arbeide nærmest med å avvikle det statlige innkjøpskontoret. Han hadde vært i USA siden juni 1939 for et opphold som var ment å vare ett eller to år. Tidlig på høsten hadde Haavelmo i Washington truffet på Theodore Schultz som var bestyrer ved Department of Economics, University of Chicago og ble invitert til Chicago for å diskutere et forskningsprosjekt om etterspørsel etter jordbruksprodukter. Haavelmo var i Chicago 22.-24. oktober og ble ikke uventet tilbudt å arbeide med prosjektet. Hvorfor skulle han ikke det, han hadde erfaring med “fleskeøkonometri” fra Danmark i 1938/39! Haavelmo måtte imidlertid klarere med norske myndigheter om han kunne frigjøres. En uke seinere bekreftet han at han kunne begynne fra årsskiftet.

I Norge var det stortingsvalg 8. oktober 1945. Arbeiderpartiet fikk rent flertall ved valget. En Arbeiderpartiregjering med Einar Gerhardsen som Statsmi-

nister og Erik Brofoss som Finansminister avløste samlingsregjeringen. Den 17. november 1945, tolv dager etter at Arbeiderpartiregjeringen hadde tiltrådt, innløp et telegram til Handelsråd Arne Skaugs kontor i Washington D.C. fra Finansminister Erik Brofoss. Etter konferanse med Forsyningsminister Oskar Torp og direktør i Statistisk sentralbyrå Gunnar Jahn ba Finansministeren om at Haavelmo ble forespurt om han var villig til å ta stilling i Byrået "for arbeide med oppstilling over nasjonalinntekten, dens sammensetning og anvendelse i forbindelse med budsjettet." Heller ikke her ble "nasjonalregnskap" eller "nasjonalbudsjett" nevnt, men det var det dreide seg om. Tilbudet kom to og en halv uke etter at Haavelmo hadde sagt ja til Chicago.

Telegrammet fortsatte i noe kryptisk telegramstil med instruksjer i tilfelle Haavelmo skulle si ja: "Haavelmo [bes] sette seg inn i teoretisk grunnlag for og særlig statistisk materiale anvendt til amerikanske beregninger. Tilbake-reise over England for studium av britiske beregninger til grunn for White Paper utarbeidet ved kontor antakelig fremdeles Wales samt Treasury London." Handelsråd og Haavelmos gode venn Arne Skaug telegraferte noen få dager seinere tilbake:

"HAAVELMO TAKKER FOR INTERESSANT TILBUD MEN MEDDELER DESSVERRE
UMULIG AKSEPTERE NAA DA ALLEREDE BUNDET SEG ETTAARS
RESEARCHARBEIDE CHICAGO UNIVERSITY"

I et telegram kort etter til Knut Getz Wold som hadde vært i Finansdepartementet i London og nå var en av Brofoss' medarbeidere, var Skaug mer utførlig og refererte Haavelmo dithen at hvis tiltredelsen kunne utsettes til høsten 1946 kunne han antakelig påskynde avslutningen av det forskningsprosjektet han hadde påtatt seg i Chicago. Men Brofoss kunne ikke vente. Kallet gikk videre til Petter Jakob Bjerve. Brofoss hadde kommet til at oppgaven med å lage nasjonalbudsjett skulle løses innen Finansdepartementet, og Det pengepolitiske kontor ble opprettet 30. november 1945. Det skulle foruten "pengepolitiske saker", herunder foreta en inngående pengepolitisk analyse av hvorledes de offentlige budsjetter virket på samfunnsøkonomien, også "legge grunnlaget for et kontinuerlig nasjonalregnskap og nasjonalbudsjett" i samarbeid med Byrået. Dagen etter opprettelsen begynte Bjerve som byråsjef for kontoret.² Det pengepolitiske kontor ble et brohode for sosialøkonomenes innmarsj i Finansdepartementet.

Hvorfor kalte Brofoss akkurat på Haavelmo og hvorfor til en stilling i Byrået? Brofoss hadde ikke kjent Haavelmo før krigen og kunne umulig ha kjennskap til hva han hadde drevet med i USA. Brofoss visste imidlertid at den oppgaven han skulle ha løst var krevende og krevde en teoretisk godt skodd øko-

² Jfr. Bjerve (1989), pp. 103, 104, 186. Mens Brofoss' kall på Haavelmo synes å være relativt ukjent, er hans tilsetting av Bjerve omtalt i en rekke framstillinger av norsk økonomisk etterkrigshistorie, Bergh & Pharo (1989, p. 44), Nordby (1993, p. 43), Hanisch, Søylen & Ecklund (1999, p. 150). I disse framstillingene blir enkeltpersoner som Brofoss, Frisch, Bjerve, Aukrust og andre lite mer enn pappmasjefigurer, særlig gjelder dette Hanisch, Søylen & Ecklund (1999) som er utstyrt med amatørmessige tegninger med tvilsom portrettlikhet.

nom. De fantes det ikke mange av. Trolig var det uttalelser fra Frisch og Skaug som påvirket Brofoss til å rette henvendelsen til Haavelmo. Det var ikke siste gang Haavelmo skulle bli tilbudt en stilling i Statistisk sentralbyrå. Heller ikke for Bjerve skulle det bli siste gangen han ble kalt av Brofoss.

Kallet på Haavelmo til det ennå ikke etablerte "kontor for økonomiske undersøkelser" er det nærmeste en kan komme til den første kimen i tidlig etterkrigstid som pekte mot opprettelse av en forskningsavdeling i Byrået. Det forelå en noe kryptisk formulert forskningsoppgave og et forsøk på å rekruttere en fremragende økonomisk forsker til å løse den.

* * *

Den utløsende årsak for opprettelse av en forskningsavdeling i Byrået i 1950, fem år etter Brofoss' henvendelse til Haavelmo, er vel kjent. Det var Petter Jakob Bjerves utnevnelse til direktør. Bjerve ble i august 1948, mens han var på studieopphold i USA, forsøkt kalt av daværende Finansminister Erik Brofoss til å overta som direktør i Statistisk sentralbyrå etter Arne Skaug. Anmodningen ble satt fram som et tilbud som ikke burde avslås. Bjerve, som ikke la skjul på at hans mål var en akademisk stilling, svarte på tilbudet med en djervhet som grenset til overmot ved å stille usedvanlige krav for å ta stillingen. Hovedkravet var: opprettelse av en forskningsavdeling! Brofoss var ikke innstilt på å bevilge stillinger for å imøtekomme dette.

Opprettelsen av Forskningsavdelingen kan utover Bjerves motivasjon for å få den opprettet, sees i lys av flere forhold. Etterkrigstidas økonomisk-politiske regime bygde på nasjonalregnskapet som makrobeskrivelse av den realøkonomiske tilstand. Det omfattet riktignok ikke alle relevante økonomiske indikatorer, særlig ikke for å vurdere utviklingen på helt kort sikt. I stigende grad ble imidlertid makroøkonomiske begreper, tallfestet i nasjonalregnskapet, tatt i bruk for å beskrive, forklare og forstå den økonomiske situasjonen. Nasjonalbudsjetteringen ble utviklet som en referanseramme for den økonomiske politikken, i de første årene med et stort innslag av detaljstyring og rasjoneringsmekanismer og etter hvert med større vekt på generelle makroøkonomiske virkemidler. Etablering og videre utbygging av nasjonalregnskapet var en primær forutsetning for at nasjonalbudsjetteringen kunne gis et rasjonelt grunnlag. Ikke mindre viktig var tilveiebringelse av informasjon om økonomiske struktursammenhenger. Nasjonalbudsjetteringen pekte alt fra starten framover mot økonomiske modeller som et hjelpemiddel i utforming og gjennomføring av økonomisk politikk. De nye hjelpemidlene trakk således med seg forskningsoppgaver som måtte løses, men hvem skulle løse disse oppgavene?

Mens nasjonalbudsjettering var et helt nytt element i den økonomisk-politiske virkelighet i Norge, kunne nasjonalregnskap relateres til nasjonalinntektsberegninger som ble utført i Norge av direktør Anders N. Kiær i Byrået alt i 1890-årene. Før krigen hadde det blitt startet opp et ambisiøst prosjekt, ledet av Ragnar Frisch, kalt "Økonomisk strukturoversikt for Norge" ved Universitetet der utvikling av et nasjonalregnskap også inngikk. Under krigen hadde Byrået beregnet nasjonalinntekten for hvert år fra 1935 til 1943 og tatt et

langt skritt i retning av et nasjonalregnskap. Både teorien for hvordan et nasjonalregnskap skulle lages og den praktiske gjennomføringen ble det arbeidet intenst med i en rekke land. Nasjonalregnskapet måtte bygge på den statistikk som kunne skaffes til veie, men var selve nasjonalregnskapet å oppfatte som statistikk? Hvem skulle ha ansvaret for å lage og godkjenne offisielle nasjonalregnskapstall – Byrået, Finansdepartementet eller andre, f.eks. Samordningsrådet eller et nytt Økonomidepartement?

De første etterkrigsårene var en spesiell periode også i utviklingen av en norsk økonomiprofesjon. Økonomi som fag hadde vært dosert på Universitetet i over hundre år, men en fullverdig utdanning på linje med de øvrige embetsutdanninger hadde først blitt etablert så seint før krigen at bare ett kull var uteksaminert før 1940. Statsøkonomieksamenen som hadde eksistert siden 1905, hadde ikke gitt de som tok den nevneverdig innpass i statsadministrasjonen, i særdeleshet ikke i høyere stillinger, med noen få unntak, bl.a. i Statistisk sentralbyrå.

I løpet av de første årene etter krigen ble sosialøkonomer ansatt i ledende stillinger i en rekke departementer, i første rekke Finansdepartementet og de departementene som hadde ansvaret for handel, næringspolitikk og arbeidsmarked. Avklaringen av deres framtidige rolle og krav på hegemoni over spørsmål av *samfunnsøkonomisk* karakter lå fortsatt noe lenger fram i tid. En naturlig følge av - om ikke forutsetning for - framveksten av en ny profesjon var utbygging av institusjoner som støtter opp om det hegemoni profesjonen erobret. Utbygging av så vel anvendt orienterte, som mer grunnforskningsrettede forskningsinstitusjoner, er naturlige ledd i dette. Opprettelsen av Forskningsavdelingen i Statistisk sentralbyrå må også sees i et slikt perspektiv.

Ingen av de andre av de unge sosialøkonomene kunne i 1948 måle seg med Bjerve når det gjaldt utdanning og relevant erfaring til å overta faglig baserte kommandoposter i statsforvaltningen, stillinger som tradisjonelt var beholdt jurister eller som ennå ikke var opprettet. I tautrekkingen mellom Bjerve og Brofoss ble flere personer trukket inn, særlig Ragnar Frisch. Bjerve hadde arbeidet tett sammen med Frisch i flere år på Universitetet og i halvannet år under Brofoss i Finansdepartementet. Han søkte råd og støtte hos Frisch. Brofoss forsøkte på sin side å mobilisere Frisch til å påvirke Bjerve til å ta imot stillingen og lyktes et stykke på vei i dette. Bjerve bøyde imidlertid ikke unna og sa i realiteten flere ganger nei til den tilbudte stillingen. Hvordan kunne Bjerve si nei til en så framtrøskende stilling som Stortinget hadde utpekt til selve embetsstillingen *par excellence* for en sosialøkonom? Hvorfor stilte han det kravet han gjorde, og hvorfor sa han til slutt ja? Denne framstillingen søker å gi svar på dette først og fremst gjennom en rekonstruksjon av hendingsforløpet og kommunikasjonen mellom de sentrale aktørene slik det lar seg dokumentere i ettertid.

To av Bjerves nærmeste studiekamerater var Stein Rossen og Odd Aukrust. Begge var meget dyktige økonomer. Bjerve og Rossen hadde arbeidet som assistenter for Frisch. Rossen hadde gode politiske kontakter og stor arbeidskapasitet. Sammen med Aukrust hadde Bjerve skrevet *Hva krigen kostet Norge*. Bjerve hadde antatt at Aukrust ikke var interessert i en stilling som leder av en

forskningsavdeling i Byrået dersom han fikk sin vilje igjennom. Bjerve hadde således tilbudt Rossen stillingen uten å undersøke om Aukrust var interessert. Regjeringen avgjorde til slutt Bjerves dilemma ved å etterkomme hans nøkkelkrav, opprettelse av en forskningsavdeling. Bjerve hadde derved bundet seg til å bli direktør i Byrået. Han sto ved sitt tilbud til Rossen som i 1950 ble leder av den nye avdelingen, men han forlot Byrået alt i 1952. Odd Aukrust overtok i 1953.

Det var tre *prinsipaler* som så det som sin oppgave å sørge for at den nye flokken av sosialøkonomer havnet der de burde: Ragnar Frisch, Arne Skaug og Erik Brofoss. I 1946-48 utgjorde de et triumvirat i det lille økonommiljøet: Frisch var leder av Sosialøkonomisk institutt på Universitetet, Skaug direktør i Statistisk sentralbyrå og Brofoss sjef for den økonomiske politikken. Trolig så de tre i hovedsak ganske likt på utnyttningen av sosialøkonomene, men de hadde også separate interesser. Sosialøkonomer var en begrenset ressurs i tidlig etterkrigstid, ikke var de gode nok heller for alle de oppgavene som burde løses på basis av en vitenskapelig forankret forståelse av samfunnsøkonomiske forhold. Frisch ville bygge opp et sterkt faglig miljø på Universitetet og var generelt svært opptatt av institusjons- og profesjonsforhold. Han ville at de beste sosialøkonomene ble på Instituttet som "associater" i flere år før de ble "sluppet løs".³ Han tok dessuten på seg et ansvar for at de som var utrustet til det, ble tilrådet og hjulpet til videre studier i utlandet. Frisch hadde kontakter ute og et faglig ry som åpnet dører for hans elever. Brofoss hadde som Finansminister og seinere Handelsminister et skrikende behov for høyt kvalifiserte økonomer til løpende og akutte oppgaver i departementene og derfor kortest horisont. Arne Skaug hadde sentrale posisjoner og verv i de første etterkrigsårene. Som formann i Samordningsrådet og seinere også direktør i Statistisk sentralbyrå, hadde han også en oppgave i å allokere økonomer, ikke minst for å skaffe mannskap til Byrået. Institusjonen tapte imidlertid ofte kampen om kandidatene i forhold til Brofoss. Skaug hadde fra midt under krigen representert norske myndigheter i internasjonale konferanser og forhandlinger. Fra 1948 ivaretok han norske interesser i forhold til Marshallplanen med base i Paris. Også til oppgavene ute var det behov for sosialøkonomer.

De første etterkrigsårene var således av avgjørende betydning for at sosialøkonomer *de facto* fikk fortrinnsrett til en rekke viktige oppgaver innen statsforvaltningen. Økonomene var sterkt preget av Ragnar Frischs undervisning. Blant de ferdigheter de hadde blitt opplært i på toppen av økonomisk teori var begrepsklarhet, statistisk teori, logisk stringens, sammenheng mellom mål og virkemidler og - skillet mellom sak og vurdering. Det siste var ikke minst viktig, Frisch's saklighetslære som var inspirert av Max Webers tenkning og hadde

³ Frischs "associat"-plan la han fram i Frisch (1945). Sosialøkonomer som ble "sluppet løs" henspiller på Hambros noe infame karakteristikker i trontale- og finansdebatten 1947, Stortingstidende 1947, p.392.

visse likhetstrekk med Arne Næss' radikale empirisme, ga økonomene et perspektiv på deres oppgave i samfunnet.⁴

Forholdene lå på sett og vis særdeles godt til rette for sosialøkonomene nettopp i de første etterkrigsårene. Det var en tid med stor mobilitet i forvaltningen. Noen var diskreditert, andre hadde som følge av krigen blitt sittende for lenge der de var, nye institusjoner ble etablert, andre lagt ned. Rokeringer og omorganiseringer fant sted *en masse*. Karrieremulighetene var særdeles gode og selvtilliten sterk blant de unge sosialøkonomene. Noen syntes den var for sterk! Gunnar Jahn betrodde Bjerve i 1949: *'Det er noe farlig ved at etterspørselelsen etter unge økonomiske kandidater har vært så sterk, at de kan velge hva som helst. (...) det er vanskelig å skaffe (...) unge folk som brenner for oppgaven men som samtidig er så beskjedne at de vet med seg selv at de ikke er sprunget ut som vitenskapsmenn med det samme de har tatt sin eksamen ved Universitetet'*

Politisering av sosialøkonomene kunne i en slik situasjon være et potensielt problem for den gryende profesjon. Regjeringen ville ha økonomer med innsikt, men som var forutsatt å arbeide så tett opp til det politiske nivå at en underforstått, eller klart uttalt, politisk samhörighet ofte kunne være til stede. En stor del av de unge sosialøkonomene som ble trukket inn i regjeringsapparatet, synes å ha hatt en holdning i økonomisk-politiske hovedspørsmål som lå nær Arbeiderpartiets, også om de tilhørte partiet Venstre. Andre forfektet en mer radikal politikk, noen tilhørte også Høire, men relativt få av de unge sosialøkonomene som spilte en aktiv rolle i de første etterkrigsårene syntes, å ha hatt eksplisitte politiske ambisjoner. De var alle flasket opp med Frischs skille mellom sak og vurdering fra innledningen til *Produksjonsteorien*, og de syntes å ha lagt det til grunn i sitt virke som økonomer innen forvaltningen.

Den nye sosialøkonomiske terminologien førte til reaksjoner i Stortinget og bare en relativt liten krets av økonomer, og svært få politikere, var fortrolige med den i de første årene. Frisch var tidlig ute med å kommentere sosialøkonomenes kommende rolle som profesjon i en artikkel i 1946 der han tok til orde for voksenopplæring, ikke minst av Stortinget: "... det går ikke an å si at nivået i Stortinget skal ligge under det som trenges for å forstå begrepene kjøpeevne, kjøpevilje og importoverskudd."⁵ Som botemiddel anbefalte Frisch bruk av konsulenter som behersket sosialøkonomi i næringsliv, organisasjoner og i politikken:

⁴ Frisch hadde formulert sitt syn på sak og vurdering også for å unngå å bli tatt til inntekt for korporativistiske tanker lagt fram av H. Throne Holst, se Andvig (1977).

⁵ Frisch (1947, pp.37-38), trolig med en undertrykt henvisning til Høires hovedtalsmann Rolf Stranger som i finansdebatten 1945 hadde sagt: "Det er betenkelig når budsjettframleggene får karakteren av sosialøkonomiske doktoravhandlinger, som ved siden av begrepene nasjonalbudsjett og nasjonalinntekt tumler med 'kjøpeevne', 'kjøpevilje', 'importoverskudd', 'hard and soft currency', osv." (St.forh. 1945-46, p.1443-1444). Begrepene var sentrale i Aukrust & Bjerve (1945).

“Det behøver ikke være noen forutsetning at økonomen deler det politiske syn hos den gruppe som er hans oppdragsgiver. Det er ikke noe som helst korrupt i dette. Økonomen opptrer bare som fagmann. Han står for såvidt i samme stilling som en skrankeadvokat.”⁶

Noen institusjoner overlever, andre legges ned. Nasjonalregnskapet som informasjonsgrunnlag og institusjonell infrastruktur var aldri omtvistet selv om usikkerheten i tallene ved enkelte anledninger har vært utnyttet til å trekke bruken av det som informasjonsgrunnlag i tvil. Nasjonalbudsjetteringen som institusjonelt og politisk beslutningsverktøy var kontroversiell i de første etterkrigsårene, men den viste seg som hevdet alt i Nasjonalbudsjettet for 1947 å være et fleksibelt verktøy som ville være nyttig også under andre regimer enn i en rasjonerings- og detaljreguleringstid. Det økonomiske samordningsråd ble opprettet som en permanent institusjon i framskutt posisjon og med bred politisk tilslutning, på liknende måte som Centraal Planbureau i Nederland, men ble likevel lagt ned etter relativt få år. Hvorfor ble det Byråets Forskningsavdeling og ikke Samordningsrådet som ble ekspertorganet for å lage modellverktøy for nasjonalbudsjetteringen?

Hvor skal den politiske forvaltning hente sin økonomiske ekspertise fra for å bedømme den økonomiske situasjon og utsikter? Hvem skal utvikle analyseverktøy. Spørsmålene har ikke noe opplagt svar. I ulike land finner en ulike tilnærminger. Grunnlaget for den rolle Byråets Forskningsavdeling har spilt når det gjelder å bistå forvaltningen med ulike tjenester som kaller på omfattende bruk av økonomisk og statistisk kompetanse, ble lagt allerede før opprettelsen i 1950 og har i liten grad vært omtvistet, selv om en ikke kan utelukke at det ved ulike anledninger i Finansdepartementet - eller i opposisjonspartier - kan ha vært oppfatninger om at Byrådet burde holde seg til utarbeiding av statistikk og bare det.

* * *

Framstillingen som følger kan synes å gjøre mye ut av Petter Jakob Bjerves dilemma i valget om å søke en tilbudt stilling eller ikke og i Odd Aukrusts valg av karrierevei. Men det var mer enn Bjerves og Aukrusts egne karrierer som ble avgjort gjennom de beslutningsprosesser de gikk gjennom for 50 år siden, og beslutningene må sees i perspektiver som går ut over det personlige.

Virkningen av Bjerves utnevnelse til direktør etter at han hadde fått gjennomslag i Regjeringen for å opprette en forskningsavdeling, var for det første selve opprettelsen av Forskningsavdelingen. Den ga de oppgaver som opprin-

⁶ Ibid p.38. Visstnok var partiet Høire, hvis mest framtrepende representanter i 1946 og 1947 eksellerte i hånord om sosialøkonomene, tidligst ute med å følge Frischs råd om å skaffe seg egen sosialøkonomisk ekspertise bare kort tid etterpå. Enda tidligere var imidlertid næringslivsinteresser som opprettet Næringsøkonomisk Forskningsinstitutt i 1947 med økonomen Morten Tuveng, som hadde vært nesten 20 år i Byrådet, som leder.

nelig ble lagt inn i den, nasjonalregnskap, konjunkturanalyse og skatteforskning, en sikrere forankring i Statistisk sentralbyrå. Under Aukrusts ledelse av Forskningsavdelingen fra 1953 fulgte utvidelser av virksomheten først gjennom utvikling av empirisk baserte makroøkonomiske modeller, økonometriske analyser, og etter hvert ved omfattende modellapparater på nye områder, hele tiden med sterk vekt på den potensielle nytten modellverktøyet kunne ha for statsforvaltningens oppgaver. En slik virksomhet innen den statistiske sentralinstitusjonen er det få eksempler på i andre land. Et av dem er det franske statistikkbyrået, *Institut National de Statistique et des Etudes Economiques*, som har hatt en sterk tradisjon i økonometri og makroøkonomisk modellutvikling. I noen land ble en del av de oppgaver Forskningsavdelingen tok seg av, utført av særskilte institusjoner slik som *Konjunkturinstitutet* i Sverige, *Centraal Planbureau* i Nederland og *National Institute for Economic and Social Research* i England.

Et annet resultat av den kampen Bjerve stred om hva hans framtidige liv som økonom skulle bli, er den forpliktelse som lå i hans endelige beslutning. Når valget var avklart hadde Bjerve påtatt seg en oppgave som han gikk løs på med en innstilling og et tidsperspektiv som nok var annerledes enn det som kunne vært tilfelle med alternative kandidater. Han utnyttet i fullt monn de relasjoner han hadde til Frisch, Brofoss, Eivind Erichsen som fra 1952 ledet den nyopprettede Økonomiavdelingen i Finansdepartementet, og andre til å fremme Byråets utvikling. Det gjaldt ikke minst Forskningsavdelingen. Forbindelsen mellom Sosialøkonomisk Institutt, Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå har etter krigen vært mer intim enn det en trolig finner mellom tilsvarende institusjoner i noe annet land og kan knapt knyttes i sin opprinnelse til noen mer vesentlig begivenhet enn nettopp Bjerves utnevning.

Aukrust påvirket Bjerve i synspunkter på hva en forskningsavdeling burde drive med allerede lenge før Bjerve tiltrådte. Han ble selv potensielt interessert i stillingen som leder av den, selv om han i første omgang forlot Byrået til fordel for et dosentur ved Norges Landbrukshøgskole.

* * *

Den sentrale del av framstillingen er kapittelet “Viljens triumf”, side 181, som beskriver Bjerves vanskelige valgsituasjon mens han arbeidet dels i Berkeley, California og dels ved Cowles Commission i Chicago med det han håpet kunne bli en doktoravhandling. De innledende kapitlene stiller opp brikkene. Kapittelet **Byrået**, side 21, gir noen glimt av situasjonen i Statistisk sentralbyrå i de første etterkrigsårene og noen tilbakeblikk. Kapittelet **Prinsipalene**, side 51, omtaler de tre prinsipalene Ragnar Frisch, Arne Skaug og Erik Brofoss, mens kapittelet **Trygve Haavelmo**, side 73, plasserer Trygve Haavelmo i bildet. Kapittelet **Frischelevene**, side 87, omtaler **Frischelevene**, nærmere bestemt de tre protagonistene i framstillingen: Petter Jakob Bjerve, Odd Aukrust og Stein Rossen. Kapittelet **Amerika**, side 109, gir noen glimt av Bjerves studieforhold i USA i tidlig etterkrigstid og de impulser han mottok gjennom de

han møtte og det han leste. Under oppholdet førte han pr. brev dialoger om ulike emner med Brofoss, Frisch, Aukrust og andre.

Noen biter av disse dialogene er tatt med i kapittelet **Transatlantiske dialoger**, side 131, selv om kontekstene kan fortone seg noe ufullstendige. Dialogene gjelder for det første *konjunkturutviklingen*, det vil si frykten for etterkrigstilbakeslaget. Dernest *nasjonalbudsjettet*, Bjerve hadde vært en nøkkelmann i utarbeidningen av de to første nasjonalbudsjettene og fulgte den videre utviklingen under sine etterfølgere, Trygve Haavelmo og Eivind Erichsen, med stor interesse, men ikke uten kritiske synspunkter. Et tredje emne var *Mars-hallplanen*, sammen med Brofoss. Den økonomisk-politiske strategien for de første etterkrigsårene – *stabiliseringslinjen* - hadde vært om-diskutert i fagmiljøet siden 1945. Aukrust og Bjerve som hadde gitt sine anbefalinger i boka *Hva krigen kostet Norge* hadde begge kritiske, men ikke helt sammenfallende synspunkter på forsøket på å holde stabile priser under et sterkt etterspørselspress. Endelig *nasjonalregnskapet*, ingen kunne mer om nasjonalregnskap i Norge - praktisk og teoretisk – enn Bjerve da han reiste til USA i 1947. Han hadde samarbeidet nært med Frisch om teoretiske sider ved nasjonalregnskap, praktisk erfaring fra Byrået i nasjonalinntektsberegninger før han ble byråsjef for nasjonalbudsjettarbeidet og måtte lage de første etterkrigsanslagene for nasjonalregnskapstall. Under Bjerves USA-opphold fikk Aukrust sitt personlige gjennombrudd som nasjonalregnskapsekspert og en teoretisk diskusjon utfoldet seg mens den ene var i Chicago og den andre i London.

Kapittelet **Bjerve overtar**, side 239, gir noen glimt av hva som skjedde i Byrået fra Bjerve overtok som direktør og fram til den nye avdelingen ble opprettet, mens kapittelet **Aukrusts vei**, side 255, følger Aukrusts vei fra byråsjefstillingen på nasjonalregnskapet gjennom to korte utenlandsopphold fram til forskningssjefsstilling og doktorgrad.

Brevmaterialet beretningen bygger på vitner om lojalitet, pliktfølelse og vennskap mellom de unge økonomene Petter Jakob Bjerve, Odd Aukrust og Stein Rossen og hvordan disse og prinsipalene Ragnar Frisch, Arne Skaug og Erik Brofoss med faglig og personlig integritet taklet konflikter og uenighet.

Byrået

Statistisk sentralbyrå ved frigjøringen

Byrået har nær sagt hver dag anledning til å konstatere at vår offisielle statistikk nå lar meget tilbake å ønske. En har stadig forespørsler fra offentlige og private kontorer i Norge om forhold som det ville være av betydning å klarlegge, men som vi ikke har statistikk over. De mange internasjonale organisasjoner på det økonomiske og sosiale område som nå eksisterer, ber også til stadighet Byrået om oppgaver som vi ikke er i stand til å gi. (Direktør A. Skaugs pressekonferanse i Byrået 13. nov. 1946, Statistiske Meddelelser, 1946, p.334)

Oppbyggingen av økonomisk statistikk hadde ikke holdt tritt med behovet. Krigen forverret situasjonen. Okkupasjonsmyndighetene grep ikke nevneverdig inn i Byråets løpende arbeid, selv om en representant for Rikskommissariatet hadde til oppgave å ha tilsyn med Byrået. Fra våren 1942 ble det imidlertid bestemt av okkupasjonsmyndighetene at en rekke publikasjoner, bl.a. *Statistiske Meddelelser*, bare skulle frigis til bruk innen forvaltningen. Fra 16. mars 1943 grep okkupasjonsmyndighetene sterkt inn i formidlingen av statistikk. Det tyske sikkerhetspolitiet beslagla viktigere publikasjoner og deretter ble intet annet offentliggjort av statistikk under resten av krigen enn engrosprisindeksen og levekostnadsindeksen. Andre publikasjoner ble etter dette nummerert og bare sendt ut til et lite antall personer og institusjoner. I oktober 1944 ble direktør Gunnar Jahn arrestert og erklært "avsatt", men den nye direktør som var utpekt overtok aldri stillingen.

Selv om det rutinemessige arbeidet i Byrået fortsatte uforandret under krigen, og de ordinære publikasjonene ble utarbeidet, ble arbeidet satt tilbake på flere måter. Den planlagte folketellingen 1940 ble sløyfet. Den årlige utvalgsundersøkelsen av arealanvendelse og husdyrhold ble avlyst i 1940 og sterkt redusert i 1941. Produksjonsindeksen ble offentliggjort bare fram til august 1941. Handelsstatistikk ble bare svært summarisk publisert. Det ble ikke satt i gang noen ny regulær statistikk. Krigsårene ble således en stagnasjonsperiode. Arbeidet med den ordinære statistikken ble etter hvert atskillig forsinket, dels

som følge av de forstyrrelser okkupasjonen forårsaket i det norske samfunnet, men også fordi Byrået ikke lenger anstrengte seg for å få resultatene fram så raskt som mulig.

I et litt lengre perspektiv hadde det statistiske arbeidet lidd under knapphet på budsjettmidler gjennom det meste av mellomkrigstiden. Noe bedring ble det fra midten av 1930-årene. Det skjedde likevel en ikke ubetydelig utvikling med større vekt på økonomisk statistikk. Antall publikasjoner og trykte sider gikk imidlertid ned, og manuskripter lå utrykte i skuffene. Den bedre situasjonen i siste årene før krigen resulterte i rask økning av antall funksjonærer, men det var ikke nok til å innhente det tapte.

Etter at Byrået hadde flyttet fra Victoria terrasse, holdt det til i Dronningensgt 16 i 6. og 7. etasje, samt i det lille utbygget på taket (8. etasje). Dessuten ble det leid lokaler i Victoriagården i Rådhusgt. Kontinuiteten i Byråets stab og arbeid hadde vært stor siden Byrået ble skilt ut av Departementet for det Indre i 1876. Til forskjell fra andre direktorater var virksomheten utpreget kunnskapsorientert og foregikk med liten innblanding fra det departementet det hørte innunder, som siden 1935 hadde vært Finansdepartementet. Siden opprettelsen hadde det bare vært tre direktører i Byrået. Anders Nicolai Kiær ledet Byrået fra starten og fram til 1913, deretter Nicolai Rygg til 1919, da han forlot Byrået for å bli formann i direksjonen i Norges Bank. Gunnar Jahn ble direktør i Byrået i 1920, ledet det fram til han ble arrestert og overtok igjen etter frigjøringen, men bare for en stakkert stund.

Sommeren 1945 kunne Byrået begynne å hente inn det forsømte med den kraft knappe ressurser tillot. Nå var det ikke budsjettmidler det skortet på, men kvalifisert arbeidskraft, kontorlokaler og ikke minst trykningskapasitet. Den første oppgaven var å bringe statistikken à jour etter forsinkelsene i krigsårene. Deretter foresto utbygging og modernisering av statistikken i tråd med de økte krav som ble stilt til den etter krigen, en oppgave som skulle vise seg mye større enn noen kunne forestille seg i 1945. Innhenting av forsinkelser og de nye oppgavene konkurrerte om ressursene og det ble vanskelig å løse begge oppgavene samtidig. Innhenting trakk lenger ut en forventet, særlig ble utsendelsen av publikasjoner forsinket av lang trykningstid.

Byrået hadde vokst betydelig i omfang og oppgaver over tid. Mens det i 1901 var bare 23 faste stillinger i Byrået, hadde tallet økt til 40 i 1926, 96 i 1940 og 123 i 1945. Det var imidlertid mest assistentstillingene som slo ut i tallene. Resultatene i form av offisielle statistikkpublikasjoner økte lite, i 1945 ble det utgitt bare 13 publikasjoner mot 18 i 1901.⁷

Byråets organisasjon og ledelse hadde endret seg lite over tid. Siden første verdenskrig hadde statistikkarbeidet vært inndelt i fire avdelinger, ledet av byråsjefer, men ikke etter funksjonelle kriterier. Det kom først med den nye kontorinndelingen etter annen verdenskrig. I 1935 var arbeidet i Det Statistiske Centralbyrå, ifølge oversikten gitt i *Statistiske Meddelelser*, inndelt i avdelinger og arbeidsområder på følgende måte:

⁷ Statistisk sentralbyrå (1976, p.122).

Direkte under direktør Gunnar Jahn: Statistiske Meddelelser, - Biblioteket

Avdeling A ledet av byråsjef Antoni H. Skøien (født 1887): *Statistisk Årbok*, bergverksstatistikk, industristatistikk, handelsstatistikk, skibsfartsstatistikk, statistikk over statskassens finanser, Byråets økonomi, arkivet.

Avdeling B, ledet av Einar Storsteen (født 1884): Statistikk over lønnsoverenskomster og arbeidskonflikter, lønnsstatistikk, arbeidsledighets- og arbeidsformidlingsstatistikk, boligstatistikk, sosialstatistiske spesialundersøkelser, utarbeidelse av sosialt tidskriftkartotek og kronikkavdelingen til *Socialt Arbeid*.

Avdeling C, ledet av Simen Skappel (født 1866): Landbruksstatistikk, statistikk over kommunenes finanser, statistikk over kommunale valg.

Avdeling D, ledet av Eilif Gjermoe (født 1887): Befolkningsstatistikk, bankstatistikk, statistikk over priser og leveomkostninger, alkoholstatistikk, fattigstatistikk, civilrettsstatistikk, kriminalstatistikk, vergerådsstatistikk, rekrutteringsstatistikk, skiftestatistikk, medisinalstatistikk.

Arbeidsområdene og byråsjefene hadde vært uendret siden 1928. I 1936 gikk Skappel av og Julie E. Backer (født 1890), som hadde vært i Byrået siden 1917, ble byråsjef for en helt reorganisert Avdeling C. Ansvar for alle Skappels arbeidsområder ble inntil videre lagt direkte under direktøren. Det samme ble bedriftstillingen som ble satt i gang for 1936, ledet av Arne Skaug. Backer overtok i stedet befolkningsstatistikk, medisinalstatistikk og rekrutteringsstatistikk fra Gjermoes Avdeling D og skipsfartsstatistikken(!) fra Skøien.

Senior blant byråsjefene, Simen Skappel, hadde landbruksutdanning fra Norge og Danmark og hadde studert statistikk, historie og nasjonaløkonomi. Før han begynte i Bureauet i 1902 hadde han skrevet en rekke pionerverker i landbrukshistorie. Skappel ledet jordbrukstillingene i 1907, 1919 og 1929 og skrev publikasjonene. De andre byråsjefene, unntatt Storsteen som var jurist, var alle, som direktøren, cand.oecon. etter den gamle statsøkonomiordningen med eksamen fra før første verdenskrig, Gjermoe hadde liksom Jahn også juridisk embetseksamen.

Direktøren fikk i 1938 avlastning ved at det ble opprettet et nytt byråsjefembete og en Avdeling E for kommunale finanser og kommunale valg. Olav Juvkam (født 1878) som overtok denne døde imidlertid i 1943, og Andreas Mitsuem (født 1904), også cand.oecon., rykket opp som fungerende byråsjef. Kort etter ble det også opprettet et midlertidig kontor for jordbrukstillingen. Paul Barca (født 1893), landbrukskandidat, ble utnevnt til byråsjef,

fikk med seg landbruksstatistikken til den nye avdelingen. Byråsjefskiktet var således relativt tilårskommet i 1945.

Av byråsjefene hadde særlig Julie Backer og Eilif Gjermoe markert en utpreget forskningsinteresse gjennom en rekke arbeider. Backer hadde hatt flere studieopphold i utlandet og ble dr.philos. i 1938 på en avhandling om dødeligheten blant lungetuberkuløse. Gjermoe hadde skrevet analyseartikler, særlig om konjunkturrelle forhold, siden begynnelsen av 1920-årene.

I sitt budsjettframlegg for 1945-46 som ble oversendt departementet i en foreløpig versjon sommeren 1945 og deretter endelig i oktober, tok Byrået opp forslag om utbygging av statistikken, begrunnet dels med den tekniske utvikling, dels med at samfunnet hadde blitt mer differensiert og dels med at det offentliges regulerende virksomhet hadde økt. Byrået kunne henvise til Fellesprogrammet som begrunnelse. Der het det i avsnitt II om økonomisk politikk, i et dokument der setningene ellers hadde både subjekt og predikat, kort og godt "En mer effektiv økonomisk statistikk". Noen detaljert plan for utbygging av offisiell statistikk hadde ikke Byrået hatt tid til å lage.

Det ble foreslått at "avdelinger" nå skulle bli "kontorer" og antallet utvidet til ti, dvs. fire nye kontorer og jordbruksstellingskontoret gjort om til et kontor for jordbruksstatistikk. Ni av kontorene var tiltenkt ulike deler av statistikken. Det tiende kontoret var noe nytt. Det ble i framlegget kalt "Kontor for økonomiske undersøkelser". Bakgrunnen for at forslaget om dette kontoret ble fremmet, er ukjent. Det samme gjelder hvem som var den egentlige initiativtaker. Navnet kan tyde på at inspirasjonen kom fra Nederland, der Jan Tinbergen under krigen ledet en avdeling for "økonomiske undersøkelser" i det statistiske sentralbyrået.⁸

Byrået foreslo også en rekke nye stillinger. For det første trengtes fem nye byråsjefer. Dessuten ble det bedt om fem sekretærer I, to sekretærer II, 50 assistenter (om lag 20 av disse stillingene skulle erstatte ekstraarbeidere) og fem sekretærspiranter. Det siste var noe nytt, sekretærspirantstillingene var ment for gode studenter. Forslagene kom til uttelling først i 1946, under en ny regjering og en ny direktør.

Kort etter årsskiftet i 1946 innledet byråsjef Julie Backer i Norsk Statistisk Forening som for en stor del hentet sine medlemmer fra Statistisk sentralbyrå om "Hva bør det kreves av en effektiv statistiker?" Ifølge referatet var det 27 medlemmer til stede og debatten var livlig. Etter forslag fra professor Ragnar Frisch vedtok forsamlingen en enstemmig resolusjon rettet til Statistisk sentralbyrå: "Møtet uttaler sin ubetingede tilslutning til at det i Statistisk sentralbyrå blir opprettet en forskningsavdeling, og at det ansettes minst en medarbeider som får til særoppgave å arbeide med den matematiske statistikkens anvendelse i Byrået".⁹

⁸ I Nederland ble Centraal Planbureau (CPB) opprettet i september 1945 med Tinbergen som leder. Planene for opprettelse av CPB hadde blitt utarbeidet innen statistikkbyrået og en stor del av staben som i 1946 utgjorde om lag 75 funksjonærer, fikk Tinbergen med seg fra sin tidligere arbeidsplass.

⁹ Sitert fra *Statistisk sett*, Jubileumsskrift Norsk Statistisk Forening 1936-1986, 1986, p.13.

Fra tabellkontor til forskningsinstitutt

Direktør Kiær skapte et i egentlig forstand økonomisk og sosialt forskningsinstitutt av Byrået, og denne tradisjonen som forskningsinstitutt har Byrået i tiden siden søkt å holde i hevd.

(Skaug, 1940, p.23)

Skaugs utsagn kom i et foredrag på det 3. nordiske statistikermøte, Oslo juni 1939. Det kan neppe trekkes i tvil at Anders Nicolai Kiær, Byråets første direktør, mer enn noen annen fortjener æren for å ha bidratt til å fremme en forskningstradisjon i Byrået. Det skjedde både gjennom egne arbeider og ved de krav han stilte til sekretærene. Tittelen på Arne Skaugs foredrag i 1939 var “Statistikkens oppgaver og betydning i dag og de krav en må stille til den”. Skaug talte på vegne av Norsk Statistisk Forening som hadde blitt startet i 1936, lenge etter tilsvarende foreninger var stiftet i de andre nordiske landene. At synspunktene i Skaugs foredrag ikke var helt ukontroversielle kom til uttrykk ved at direktør Gunnar Jahn i diskusjonen etter foredraget distanserte seg fra flere av dem. Det reflekterte trolig meningsforskjeller som hadde gjort seg gjeldende i Byrået under 1930-tallet. Skaug representerte framtidsrettede, samfunnsorienterte synspunkter på institusjonens rolle og trakk forbindelseslinjer til Anders Kiær.

Den statistiske virksomheten i Norge hadde som i de fleste andre land, vokst fram innenfor statsadministrasjonen, for å tilfredsstille statsmaktens eget behov for opplysninger om samfunnsmessige forhold gjennom bearbeiding av oppgaver innhentet av statlige myndigheter. For så vidt hadde dette behovet fortsatt å være den dominerende faktor bak utviklingen av offisiell statistikk, men andre interesser stilte også etter hvert krav. Opprinnelig skilte nok ikke denne oppgaven seg så mye fra annen saksbehandling innen administrasjonen ellers, den statistiske karakteren av arbeidet hadde ingen sterk faglig forankring, slik juristen hadde i jussen, ingeniøren i naturvitenskap og legen i medisinen. Heller ikke ble nevneverdige ressurser brukt på statistisk virksomhet i de første tiårene etter at Norge ble selvstendig i 1814. Tabellkontoret som ble opprettet i 1832, var ledet av en “kongelig Fuldmægtig” med en saksbehandler i tillegg.

Anders N. Kiær tilbragte en usedvanlig lang tid i statistikkens tjeneste. Etter juridisk embetseksamen ble han, 23 år gammel, knyttet til det statistiske kontor i 1861, samme året ble serien *Norges offisielle Statistikk* opprettet. Kiær ble Bureauchef og kontorets leder fra 1867. Utskillingen av det statistiske kontor fra Indredepartementet til en egen institusjon skjedde etter at han hadde sendt inn en "Forestilling" til departementet om at kontoret burde få en mer selvstendig stilling. En sentral del av grunngevingen var at "Kontorets videnskabelige Karakter vilde lettere forstaaes af den udenforstaaende Almenhed, hvis interesserede Medvirkning altid vil være nødvendig." Det ble videre framholdt at "Kontorets afhængige Stilling [virkede] uheldigt ligeoverfor ligeartede som regel fuldt selvstændige Instituter i Udlandet."¹⁰

Kiær utførte en omfattende forskningsinnsats i sin tid som direktør. Han forfattet en rekke publikasjoner om nasjonalinntektsberegninger, demografiske analyser og skatteinntektsanalyser. Kiær hadde i Tabellkontoret og seinere i Bureauet også svært dyktige medarbeidere som levert betydelige forskningsmessige bidrag, i første rekke Jacob N. Mohn (født 1838), men også Boye C. R. Strøm (født 1847). Mohn ble sekretær i det statistiske kontor i 1874 og utarbeidet blant annet en oppsøkningsvekkende statistikk om barnearbeid og seinere en omfattende statistikk over husmennenes stilling.¹¹ Mohn og Kiær var en del av kretsen rundt Eilert Sundt og Christiania Arbeidersamfund som var stiftet av Sundt i 1864. Flere av de skriftlige arbeidene til Kiær, Mohn og Strøm ligger så nær opp til Sundts undersøkelser, at det ikke vil overraske om en nærmere undersøkelse av forbindelsen vil påvise en klar sammenheng. Sammen skapte Kiær og medarbeidere en tradisjon som pekte i retning av at Byråets virksomhet skulle omfatte atskillig mer enn bare å stille sammen tall. Kiær var også en stor pioner i statistisk metodeutvikling gjennom sin bruk av utvalgsmetodikk for produksjon av statistikk, sin tidlige utnyttning av hullkortmaskiner i bearbeiding av statistikk og sin kopling av individualopplysninger fra ulike statistiske undersøkelser for økt utbytte i analyser av det statistiske materialet.

Det er i forholdet mellom statsmakten og den faglige statistiske autoritet, som fra det opprinnelige *Tabel-Contoir* i *Finants- Handels- og Told-Departementet* ble overført til det nydannede *Departementet for det Indre* i 1846 og i 1876 ble utskilt som et eget direktorat kalt *Det Statistiske Central-bureau*, at statistikkvirksomhetens vitenskapelige og forskningsmessige karakter kommer til uttrykk. Dette må ha opptatt Anders Kiær mye, både på bakgrunn av det innblikk han fikk om statistikkvirksomheten i en rekke land gjennom kontakt med ledende statistikere og fordi han som direktør i det unge Bureauet gjennomførte en rekke vitenskapelige undersøkelser både etter oppdrag og på eget initiativ. Hvor mye det opptok etterfølgerne Rygg og Jahn er ikke så godt å si. De hadde verken Kiærs originalitet eller forskertrang, men overtok begge et byrå med mange uløste oppgaver, men som altså hadde en

¹⁰ Statistisk sentralbyrå (1976, p.53).

¹¹ Mohn fikk etter sitt statistiske arbeid i oppgave å lage utkast til lov om begrensnig av barnearbeid. Han var også en pioner i samvirkebevegelsen, men døde alt i 1882 bare 44 år gammel.

forskertradisjon. Forholdet mellom statsmakt og byrå var således i hovedtrekk avklart da Arne Skaug holdt det nevnte foredraget, han problematiserte i stedet forholdet mellom samfunnsutvikling og byrå, når det gjaldt hvilke oppgaver Byrået skulle løse.

Skaug viste til den store framgangen for statistikken i det 19. århundret, det vil si i Kiær's tid. De nye krav som samfunnsutviklingen hadde stilt til statistisk forskning skyldtes at økonomien ble stadig mer innviklet og uoversiktlig, samtidig som de vekslende konjunkturer nå omfattet hele samfunnet. Den moderne økonom måtte "gjennom statistikken søke å knytte sin teori til den virkelighet som eksisterer." De sosiale virkninger av den økonomiske utviklingen var det heller ikke mulig å ha oversikt over uten gjennom statistiske iakttagelser. Under liberalismens statsideer var slik statistikk ingen nødvendighet, men "jø mer staten har utviklet seg i retning av en velferdsstat, som har det som en viktig oppgave aktivt å syte for at dens borgere lever i tilfredsstillende kår – i dess høyere grad er det nødvendig å vite hvordan befolkningsgruppene lever, og å kjenne til hvilke muligheter det fins for å bedre kårene."

Videre betonte Skaug statistikkens betydningen for utforming og gjennomføring av politikk:

"I det moderne samfunn har statistikken på disse områdene en flerhet av oppgaver: den skal klarlegge forholdene og gjennom det vise hvilke tiltak og foranstaltninger det kan være tale om å sette i verk, den skal være den avgjørende argumentasjon overfor almenheten når det gjelder å vise betydningen av de påtenkte tiltak, den skal tjene som veiledning for forvaltningen når den skal sette tiltakene ut i livet, og den skal siden - i den utstrekning det er mulig - vise den betydning tiltakene har hatt." (ibid, p.16)

Denne rollen hadde Byrået med sine sosialstatistiske undersøkelser søkt å leve opp til under Kiær. Et hovedpoeng hos Skaug var at den samfunnsmessige utvikling reiste stadig nye oppgaver for den offisielle statistikken. Det var objektive forhold ved den samfunnsmessige utviklingen som hadde forskjøvet interessen fra sosialstatistikk til økonomiske forhold, det var ikke statistikerne som styrte dette: "Den offisielle statistikk vi har, har som sitt grunnlag de behovene som foreligger" (ibid, p.16). Skaug synes nesten å ha foregrepet de synspunkter Jahn skulle komme med i slutten av debatten om at det er de store menn som bringer verden framover:

"Enkelt personer og institusjoner (...) har gjort overordentlig mye for å fremme utviklingen. De har følt behovene mer enn de fleste andre, impulsene til de nye undersøkelser og de nye problemstillinger er gang på gang kommet fra geniale enkelt personer eller fra institusjoner, forskerne har skapt de metoder statistikkens utvikling har trengt til. (...) Men når undersøkelsene på de forskjellige feltene har kommet i stand, så har den nødvendige forutsetning

stort sett alltid vært at det har eksistert et følbart samfunnsmessig behov for dem.” (ibid, pp.16-17)

Skaug ga et tilbakeblikk på ulike faser i forholdet mellom samfunnsutvikling og statistikk og brukte boligstatistikk, et emne han kjente godt etter å ha ledet planleggingen av Byråets boligstelling, som et mer detaljert eksempel på vekselvirkningen mellom samfunnsutvikling og statistikk fra Eilerts Sundts undersøkelser i Pipervika og framover. Skaug understreket hvor uomgjengelig nødvendig offisiell statistikk var blitt for offentlig forvaltning, vitenskapelig forskning og næringslivet.

Han ga deretter representantene for de øvrige nordiske land en oversikt over Byrået og norsk statistikk, der han berømmet Kiærs innsats, men også Jahns periode etter første verdenskrig: “etterkrigsårene har vært nyskapingenes og forbedringenes år” (ibid, p.24). Han omtalte spesielt betydningen av “spesialundersøkelser for administrasjonen ... og for de offentlige komiteer som blir nedsatt for å utrede samfunnsmessige spørsmål” (ibid, p.24). Men hullene i det statistikken var også omfattende, Skaug nevnte bl.a.

“grunnleggende og inngående oversikt over de forskjellige befolkningsgruppers levekår som vår nyere sosialpolitikk absolutt trenger til”, “den samlede beskatnings virkninger etter inntekt og forsørgelsesbyrde”, arbeidsledighetsstatistikk, inntektsstatistikk, fruktbarhetsundersøkelser, rentabilitetsundersøkelser og sammenknytting av fullstendige tellinger med års mellomrom ved hjelp av representative undersøkelser som viser bevegelsen (ibid, pp.29-30).

Når det gjaldt metoder og bearbeiding framholdt Skaug at dyktigheten var større når det gjaldt å samle inn og tabellere et materiale enn i analysen av det: “Hos oss, hvor vi har en sentralisert statistikk, hvor Byråets stilling som forskingsinstitutt har gammel tradisjon og hvor mulighetene på dette området skulle være store, må dette sies å være et problem i dag.” Årsaken var klart “at Byrået gjennom de siste årene ikke har hatt de arbeidsmuligheter det skulle og burde ha som et forskningsinstitutt.”

Skaug hadde nå ført argumentasjonen fram til et nøkkelpunkt i foredraget, nemlig sentraliserte eller desentraliserte statistiske embetsverk og om “deres preg av å være tabellkontorer eller forskingsinstitutter”:

“Både når det gjelder statistikkens bredde, dvs. de områdene den tar opp til undersøkelse, er det etter min oppfatning et vesentlig punkt at den offisielle statistikk på den beste måten fyller de oppgaver den i dag har å fylle, såframt statistikken er samlet i et sentralt statistisk embetsverk, organisert som og utstyrt som et samfunnsvitenskapelig forskningsinstitutt som dekker alle de vesentlige områdene av det økonomiske og sosiale forskingsfelt i samfunnet i dag.” (ibid, p.33)

Gunnar Jahn (1883-1971) forskanset bak skrivebordet i sitt hjem (1946). Cand. jur. 1907, cand. oecon. 1909, studier i Heidelberg, Berlin og Paris 1909-1912. Sekretær i Byrået 1910-1917, i Rasjoneringsdirektoratet 1917-1920, fra 1920-1945 direktør i Statistisk sentralbyrå. Finansminister i Mowinckels tredje regjering 1934-35, og i Gerhardsens samlingsregjering i 1945. Direktør i Norges Bank 1946-54 og formann av Stortingets Nobelkomité 1942-1966. Medlem av Administrasjonsrådet april-september 1940, seinere av Hjemmefrontens ledelse. Arrestert 25. oktober 1944 og satt på Grini til krigen sluttet.

Skaug talte sterkt til fordel for et sentralisert statistikkssystem i små land. Bare på den måten kunne den forskningsmessige karakteren komme ordentlig til utfoldelse. Skaug var særdeles klar:

“Bare gjennom et sentralt og frittstående embetsverk, som jeg forutsetter arbeider som et forskingsinstitutt, er en i stand til på de forskjellige økonomiske og sosiale områder å drive et virkelig systematisk undersøkelsesarbeid. Det sentrale verk vil ha den samlede oversikt, og det vil på en ganske annen måte enn de desentraliserte verk, i kraft av sin stilling, kunne bli initiativtagende. På en ganske annen måte enn de desentraliserte institusjoner vil det sentraliserte embetsverk, gjennom sin føling med alle de samfunnmessige problemene kunne være à jour, vite hva som er aktuelt - og kunne ta initiativet til å ta opp de aktuelle ting. Det er mulig det ikke får sine forslag til undersøkelse vedtatt; det vil i alle fall stå friere og ikke være bundet til administrasjonens initiativ

som den desentraliserte statistikk i alle fall kan risikere å bli.”
(ibid, pp.34-35)

Han distanserte seg fra synspunkter som nylig hadde komme til uttrykk fra svensk hold om at

“...statistikkens vesentlige oppgave [skulle] være å registrere og lage en systematisk sammenstilling av tallmaterialet. Men det å trekke slutninger eller bevise noen ting ut fra tallene, skulle ikke være statistikerens sak. I vårt land, hvor de som arbeider med den offisielle statistikk har sosialøkonomisk utdannelse og er fagfolk på de økonomiske og sosiale områdene, er det en oppfatning av den offisielle statistikkens stilling som vi vanskelig kan tiltre. Det er mulig at det i Sverige ligger annerledes an enn hos oss, fordi utdannelsen i statistikk der ikke har vært et organisk ledd i en sosialøkonomisk utdannelse.” (ibid, p.34)

Ikke minst viktig var evnen til å ta initiativ. Skaug hadde argumentert for at den offisielle statistikk i et lengre perspektiv var bestemt av den samfunnsmessige utvikling. Men innenfor en kortere horisont var det annerledes. Erfaringsmessig måtte behovene gjøre seg sterkt gjeldende før statistikken ble satt i gang og det tok tid. Et sentralisert statistisk embetsverk ville være det beste:

“Den fellesledelse for undersøkelsene som det sentraliserte embetsverk gir, vil på en ganske annen måte enn den flerhet i ledelsen en får ved det desentraliserte system kunne ta initiativ til de undersøkelser som i en gitt situasjon er aktuelle, og skulle, på grunn av den oversikt denne ledelse forutsettes å ha, kunne ta initiativet på et tidlig tidspunkt. I en slik sentral institusjon får en jo da samlet ekspertene på de samfunnsmessige områdene, hvis arbeid det skal være nøye å følge den utvikling som finner sted. Det vil med en sentralisert statistikk aldri bli tale om kollisjoner eller tvilsspørsmål med hensyn til kompetanseområder. Og samlet i en sentral forskingsinstitusjon har den sentraliserte offisielle statistikk også som nevnt den fordel at de forskjellige undersøkelsene på en ganske annen måte trer fram som et ledd i et samlet hele.”
(ibid, pp.35-36)

Skaugs argumentasjon for sentralisering var overbevisende, men ikke helt uten idealiserte innslag. Han erkjente at det kunne sies til fordel for et desentralisert system at det tidligere “skulle merke hvor skoen trykker, bedre merke behovet for statistikken og qua administrasjon da også med større hell kunne sørge for at statistikken kommer.” På den annen side vil en desentralisert statistikk “preges av det administrasjonen finner ønskelig, og det er ikke bestandig en fordel.” Organisert i en egen sentralinstitusjon “vil den offisielle statistikk mye lettere kunne utvikle seg til å bli et fritt forskingsinstitutt enn om den

er umiddelbart knyttet til administrasjonen” og et slikt forskningsinstitutt vil kunne “se problemene bedre enn administrasjonen og før den”.

Skaug førte argumentasjonen langt og lengre enn det kunne gis politisk tilslutning til etter 1945, men de prinsipper og målsettinger som skulle sikres gjennom Skaugs “frittstående forskningsinstitutt”, f.eks. organisert som en statlig stiftelse, ble møysommelig forfulgt og søkt sikret i direktoratororganiseringen under finansdepartementet.

Skaugs synspunkter var ikke særlig kontroversielle på møtet, de vant gjennomgående tilslutning og til dels stor entusiasme fra hele seks forberedte innlegg og ytterligere innlegg fra salen med unntak av – Gunnar Jahn. Under lå det kanskje en forskjell i politisk oppfatning. Skaug var et innflytelsesrikt medlem av Arbeiderpartiet med sterk tilknytning også til fagbevegelsen og hans synspunkter var influert av både en marxistisk historieoppfatning og et målrettet perspektiv på en planøkonomisk velferdsstat. Politisk hørte Jahn hjemme i en forgangen tid, det liberale Venstre hadde hatt sitt siste blaff i Mowinckels tre regjeringer.

Jahn framholdt i motsetning til Skaug “enkeltmennenes” bidrag til statistikkutviklingen:

“Det var nok så at grunnlaget for organisasjonen av statistikken var et behov fra statens side, men utviklingen er i meget høy grad skapt av de enkelte. I lang tid er det forskerne som skaper statistikken og gjør den verdifull. Det ene felt etter det annet rulles opp både på det økonomiske og på andre områder. Det er ikke riktig at det var behovene hos staten eller almenheten som skapte dette. Det var enkeltmennene.

...

Det gjelder også de store økonomiske undersøkelser i århundrets begynnelse, den første moderne jordbrukstelling i 1907, Fabrikktellingen 1909 og Håndverkstillingen i 1910. Det var intet behov for slike undersøkelser den gang, tvert imot møtte en bare motstand fra næringslivet selv. Men når det ble tatt opp, var det fordi Kiær og Rygg så at her var områder som måtte undersøkes.” (ibid, pp.91-92)

Hvor dypt uenigheten stakk her, er ikke så godt å si. Et element av ideologisk retorikk var nok til stede, og Jahn var en ærekjær person. Når det gjaldt hans misbilligelse av ideen om at Byrået skulle være et forskningsinstitutt, kom den til uttrykk i utpregede Jahn’ske vendinger:

“Etter min oppfatning kan man gi en sentral statistisk institusjon i et land 2 oppgaver. Den første oppgave er å levere materiale til konsumentene og påse at det blir godt og brukbart og levert så hurtig som mulig. Den annen oppgave er at det også skal være en forskningsinstitusjon. Disse ting er ikke lett å forene. For forskningen kjenner ingen tid. Det gjelder ikke å bli ferdig på en bestemt

tid, det det gjelder er at man når fram til en sannhet, til den erkjennelse som man søker. I det praktiske liv lar dette seg ofte ikke forene med at resultatene av statistikken må foreligge raskt. Da hender det ofte at den ene - forskningen - må skyves tilbake. Det er så og det har vært så. For å skape et forskningsinstitutt må man ha forskere og forskere gror ikke på trær. Man plukker dem ikke som epler. De er sjeldne.” (ibid, p.94)

Jahns noe idealiserte, romantiske syn på forskningen som kom til uttrykk her, var nok ment som svar på Skaugs implisitte kritikk om at forskning i Byrået ikke ble fremmet av Jahn i tråd med tradisjonene fra Kiær. Jahn imøtegikk dette videre ved å omtale Skappels innsats på jordbruksstatistikken som eksempel på “så god forskning som overhodet er gjort i norsk forskning”. Han nevnte også Jønsbergs folketelling i 1920 og hintet til nyere arbeider av personer som satt i salen (formodentlig var Julie Backer blant dem) som eksempler på forskning like god som noe som hadde vært gjort tidligere.

Formodentlig var Skaug ikke uenig i eksemplene, han hadde jo klart gitt uttrykk for at det forskningsinstitutt som Kiær hadde skapt, hadde levd videre som en tradisjon i Byråets virksomhet, og tradisjonen var for en stor del forankret i byråsjefenes innstilling og dyktighet. Men Skaug var neppe tilfreds med Jahns forvaltning av forskningstradisjonen og manglende innsats for å fornye den, ikke minst i tilknytning til aktuelle økonomiske problemer.

Jahn sa videre i sitt forsvar nettopp mot Skaugs kritikk:

“Men det er nok så at dagsaktuelle oppgaver har lagt mye beslag på Byråets krefter. Nå må ikke arbeidet legges slik an at enhver ung mann tror han er vitenskapsmann. En sjef må si: Dette skal bli ferdig. De og de ting får De sløyfe. Husk på at mangen gang overdriver vi også betydningen av forskningen. I statistikkens verden står spørsmålstegnet ofte der like godt når vi har ‘forsket’.” (ibid, p.94)

Skaug hadde snakket om ønskeligheten av at det sentrale statistiske embetsverk, altså Byrået, fungerte som et forskningsinstitutt, men hadde ikke nevnt noe om spesielle forskningsenheter innen slike embetsverk. Dette ble imidlertid anbefalt både i et svensk og et finsk innlegg til Skaugs foredrag. Jahn kommenterte også dette:

“Det har vært nevnt tanken om å knytte et spesielt forskningskontor til en slik sentralinstitusjon. Fra et administrativt og også fra et vitenskapelig synspunkt er dette ikke heldig. Det man kunne ønske, og det som var viktig, er det som i gamle dager var nødvendig til krig: penger, penger og atter penger. Hvis man da fikk folk, kunne mye gjøres og det har jo vært vårt mål bestandig. Det skulde være en forskningsinstitusjon samtidig som det skulle være en institusjon som ga konsumentene det råmateriale de ville ha. Det

kan ikke tygges i alle retninger det som den offisielle statistikk legger fram. (...) Man skal ikke matsmelte all ting.” (ibid, pp.94-95)

Det var – om enn noe kryptisk - i hvert fall ikke noe entusiastisk innlegg til fordel for et slikt forskningskontor. Et slikt kontor ble som nevnt, foreslått i Byråets budsjettframlegg kort etter frigjøringen, mens Jahn var finansminister og permittert direktør. Resolusjonen fra Norsk Statistisk Forening i januar 1946 om en hel forskningsavdeling i Byrået var sikkert ment som en støtte til forslaget som forelå. Få måneder etter ble Skaug utnevnt som direktør. Men en verdenskrig hadde funnet sted siden foredraget som ble holdt i 1939

Exit Gunnar Jahn

Tell boligene på landsbygda opp, og du får tallet på hus, du får tallet på rom, du kombinerer og får alle mulige forholdstall. Men for å kunne tolke tallene slik at de gir virkeligheten, må du vite hvordan husene er, hvordan rommene er. Du må vite hvordan husmannsstua er med den store stua og den lille kova, helst skal du se for deg den lille grå tømmerstua, låg og lita med torvtak, der den ligger i skogbrynet. ... Og helst skal du ha sett menneskene som lever i deres daglige virke. Det er dette kjennskapet som er så uunnværlig for den som arbeider med samfunnsstatistikken og som vil være med å kartlegge land og folk. (Jahn, 1949, p.238)

Jahns ord om husmannsstua med den lille kova falt i hans bordtale ved statistikermøtet i 1939 som et siste innlegg i konfrontasjonen med Skaug. Jahn visste hva han snakket om, han hadde utgitt *Byggeskikker på den norske landsbygd* som tolvte hefte av *Folketellingen 1920*. Jahn var samtidsmenneske og kjente norsk statistikk og norsk økonomis problemer bedre enn de aller fleste, men samtidig var det noe nostalgisk ved Jahn. Han skrev med størst innlevelse om de samfunnsforhold som gikk i oppløsning. Eilert Sundt var hans store ideal. Jahn trakk hans navn fram ved enhver anledning, og folketellingsheftet om byggeskikker var – noe uvanlig for en Byråpublikasjon – dedisert til Sundts minne. Etter krigen innehadde Jahn viktige verv både i Norge og i utlandet, men hans innflytelse ble liten.

Gunnar Jahn var født i 1883. Etter juridikum i 1907 avla han statsøkonomisk eksamen i 1909. Han studerte økonomi og statistikk i Heidelberg, Berlin og Paris. Jahn begynte som sekretær i Byrået i 1910, men gikk i 1917 over i det nyopprettede Rasjoneringsdirektoratet der han var direktør 1918-20. Han underviste i statistikk ved Universitetet fra 1913 som vikar i Nicolai Ryggs professorat. (Rygg, som hadde begynt sin karriere i Byrået, ble professor i statsøkonomi i 1910 og i 1913 direktør i Byrået etter Kiær.) I 1920 ble det opprettet et dosentur i statistikk for Jahn, men det kom han aldri til å tiltre da han samme år ble utnevnt til direktør i Byrået etter Rygg, som han i 1946 skulle etterfølge også som sjefdirektør i Norges Bank.

Det var etter første verdenskrig at økonomisk statistikk kom til å få betydning i Byråets virksomhet, og det var her Jahns viktigste innsats lå. Første

verdenskrig hadde vært en svak periode for statistikkutviklingen og det forelå da Jahn tiltrådte ikke mye løpende økonomisk statistikk som kunne belyse utviklingen på månedsbasis annet enn *Vareomsetningen med utlandet* som hadde blitt etablert i 1913, bankstatistikk og prisstatistikk for landbruksvarer og for forbruksvarer i byer. Jahn omtalte Byrået han overtok etter Rygg som “en ruin” som følge av krigen.

Fra tidlig i 1920-årene ble det arbeidet med å bygge opp et mer omfattende sett av økonomisk korttidsstatistikk. En levekostnadsindeks hadde blitt utarbeidet av Sosialdepartementet i 1916 basert på husholdningsregnskaper fra 1912/13, arbeidet med indeksen ble overtatt av Byrået fra 1918.¹² En aksjeindeks kom i 1922 og en engrosprisindeks fra 1924. Fra 1923 ble utvalgsundersøkelser brukt for årlige beregninger av jordbruksarealets anvendelse og husdyrholdet. Fra 1927 startet en årlig produksjonsstatistikk med oppgaver fra større bedrifter om mengde og verdi for viktigere produkter og råstoffer, men flere industrigrener var ikke med og heller ikke bygge- og anleggsvirksomhet. Fra før fantes den årlige industristatistikken som Byrået hadde overtatt fra Riksforsikringsanstalten i 1921. Produksjonsstatistikken utgjorde basis for produksjonsindeksen, publisert fra 1931 og tilbakeregnet til 1909. Flere av indeksene ble revidert og utvidet, levekostnadsindeksen fikk ikke nytt grunnlag før Byråets undersøkelse av husholdningsregnskap i 1927-28, indeksen nivå ble justert ned fra 1931.¹³

Handelsstatistikken ble modernisert i to omganger. Fra 1922 gikk utførselsstatistikken over til verdideklarasjoner og fra 1932 også innførselen. Før var verdioppgavene basert på beregninger ved hjelp av sparsomme prisopplysninger. Fra 1933 kom en månedlig produksjonsindeks for industrien basert på oppgaver fra noen hundre større industribedrifter, og i 1937 ble en detaljomsætningsindeks som bygde på omsetningsavgiften vedtatt i 1936.

For sysselsetting fikk Byrået først en beskjeftigelsesindeks fra 1935. For arbeidsledighet ble det brukt arbeidsledighetsprosjenter for fagforeningsmedlemmer og arbeidssøkende ved arbeidskontorene. Folketellingen 1930 viste imidlertid langt høyere ledighetstall enn arbeidskontorenes oppgaver indikerte. Innføringen av arbeidsledighetstrygd fra 1940 ga et helt nytt grunnlag for arbeidsmarkedsstatistikk. Lønnsstatistikken var fram til annen verdenskrig basert på tariffsatser og gjennomsnittslønninger på grunnlag av oppgaver fra arbeidskontorene. Ny lønnsstatistikk basert på oppgaver fra organiserte bedrifter kom i gang fra 1940.

Det var også tidlig i Gunnar Jahns direktørtid, nærmere bestemt 1922, at konjunkturoversikter ble innlemmet i Byråets arbeid. Konjunkturforskning ble et stort emne internasjonalt på 1920-tallet i mange institusjoner rundt omkring i verden, ikke minst som følge av den kraftige økonomiske nedgangen etter verdenskrigen. Dette ledet naturlig til interesse for å etablere relevante

¹² Se *Sociale Meddelelser* 7, 367-369.

¹³ Se *Indeksproblemer mv. En materialsamling*, utgitt av Oslo kommune 1924, p.26. Oslo kommunes statistiske kontor utarbeidet i en rekke år en egen leveomkostningsindeks for Oslo med betydelig ressursinnsats sammenliknet med Byrået (ibid, p38ff).

indeksserier også i Byrået som var en etternøler når det gjaldt økonomisk korttidsstatistikk. Mangelen på et bedre grunnlag for konjunkturanalyse ble en spore for bedre økonomisk statistikk og for etablering av indekser.

Under Jahn var det jordbrukstillinger i 1929 og 1939 som resulterte i omfattende publisering, Norge var fortsatt et jordbrukssamfunn. Jahn overtok samtidig med at folketellingen i 1920 ble gjennomført, og tok del i publiseringen av den. Neste folketelling, som også var en boligstilling, fant sted i 1930 og ble publisert i ti bind, mens folketellingen planlagt for 1940 ble utsatt på grunn av krigen. I 1936 ble det holdt en bedriftstilling og i 1938 en stor undersøkelse av boliger.

Om Jahns viktigste statistiske innsats lå på økonomisk statistikk, hadde han et sterk engasjement i sosiale spørsmål. Han hadde vært sekretær i Norsk Forening for Sosialt Arbeide og holdt som direktør nær kontakt mellom Byrået og denne foreningen og dens tidsskrift. Han skrev mye om demografiske forhold, særlig om barnetall i norske ekteskap, bl.a. i Folketellingen 1920, sjette hefte og Folketellingen 1930, niende hefte.¹⁴ Barnetall hadde vært et tema også for Kiær og for Sundt, men Jahns arbeid hadde mindre nyskapende ved seg.

Jahns artikler i *Statistiske Meddelelser* hadde et nostalgisk preg. I artikkelen “Nogen oplysninger om husflidens stilling på den norske landsbygd i året 1920” med gjenklang av et av Eilert Sundts kjente arbeider, konstaterte han vemodig at utviklingen under første verdenskrig hadde betydd “et skritt nærmere oppløsningen av den gamle bondehusholdning.” I sin artikkel om “Bjørnen i Norge”, basert på oppgaver fra 160 lensmenn, viste han innlevelse i bjørnens psykologi og beklaget at den ikke kunne “få sin domene alene, slik som i Sverige, og vi har heller ikke den pietetsfølelse overfor vår fauna som svenskene.”¹⁵

Jahns teoretisk-statistiske bidrag var beskjedne. Hans lærebok, *Statistikkens teknikk og metode* var lite nyskapende. Hans forsøk på følge opp Kiærs pionerarbeid i en artikkel om “Den representative metode i praksis” var ikke overbevisende, Reiersøl påviste feil i Jahns formler.¹⁶

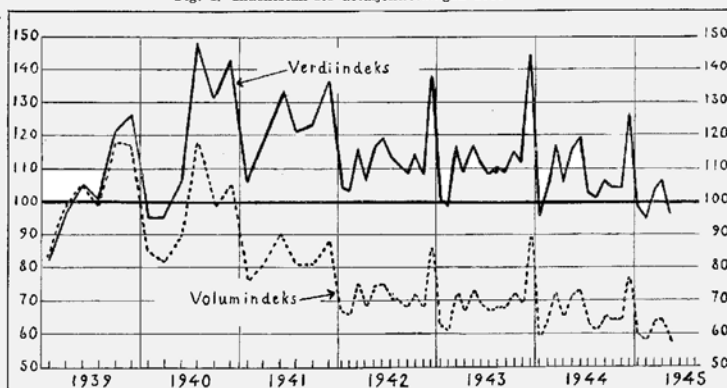
Gunnar Jahn tok aktiv del i det internasjonale statistikkarbeidet, men ble aldri noen forgrunnsfigur som Kiær. Han var formann i komiteen for Internasjonal Hvalfangststatistikk siden 1929, medlem av Folkeforbundets Økonomiske komité 1928-30 og av dets Statistiske komite 1930-40. Han var også medlem av ILOs Statistiske Ekspertkomite 1936-40 og deltok på de økonomiske verdenskonferanser i 1927 og 1933.

¹⁴ Samme emne foredro han også i Vitenskapsakademiet (Jahn, 1935). Jahns siste artikkel om barnetall – og for første gang med globale perspektiver – kom i *Statistiske Meldinger* lenge etter at han hadde gått av som direktør, (Jahn, 1953).

¹⁵ Jahn (1922), (1925).

¹⁶ Jahn (1937), (1927). Reiersøl (1941).

Fig. 4. Indekstall for detaljomsetningen 1938 = 100.

Ovenstående grafiske framstilling viser utviklingen fra termin til termin og det store spenn som etter hvert er blitt mellom verdiindeksen og volumindeksen.

Norges Grossistforbunds indeks for engrosomsetningen¹ viser stort sett samme bevegelser som detaljomsetningsindeksen, men den ligger til dels noe over. Tallene er dog ikke direkte sammenlignbare. Engrosomsetningsindeksen omfatter ikke klær og tekstilvarer, som er ca. 25 pst. av detaljomsetningsindeksen, og den har med papir, bygningsartikler og jern som ikke er med i detaljomsetningsindeksen.

Den store stigning i engrosomsetningen i 1939 begynte en stund før krigsutbruddet i september. Det skyldes vel at forretningene var mer villige enn private til å følge oppfordringen om å holde så store lagre som mulig under den spente situasjon i Europa. I mai—juni lå indeksen 17 pst. over tilsvarende terranå i 1938.

Liksom detaljomsetningen gikk engrosomsetningen sterkt ned i april—mai 1940. I juli—august 1940 nådde også engrosomsetningen et toppunkt med en indeks på 146. Mens detaljomsetningen hadde sitt absolutte høydepunkt under krigen i juli—august 1940, var engrosomsetningen ennå større i 1941, med den høyeste omsetning i mai—juni med en indeks på 163.

Både i 1941 og 1942 lå indeksen for engrosomsetningen atskillig over detaljomsetningsindeksen. Det skyldes dels den sterkere stigning i engrosprisene, dels at omsetningen av manufakturvarer, som bare er med i detaljomsetningsindeksen, gikk mer ned enn gjennom-

¹ Denne indeks er ikke beregnet lenger enn til og med april 1943.

smittet for alle grupper og dels at omsetningen av bygningsartikler og jern steg sterkere enn gjennomsnittet. Mens lagerforynelsen var liten i de esivile bransjer, ble det sørget for at de krigsviktige anlegg fikk de nødvendige varer, og import og videresalg foregikk for en stor del gjennom norske firmaer. Til dels går vel rekvisisjoner til de tyske myndigheter også av andre varer som engrossalg.

Indeksen for engrosomsetningen er beregnet særskilt for næringsmiddelbransjen og for andre bransjer. Omsetningen av næringsmidler viser en langt jevnere utvikling enn annen omsetning. Følgende tabell viser de gjennomsnittlige indekstall for hvert år for den totale engrosomsetning, for omsetningen av næringsmidler og for omsetningen i andre bransjer. 1938 = 100.

	1939	1940	1941	1942	De 4 første mdr. 1943
Total engrosomsetning	116	123	149	131	117
Næringsmidler	108	108	124	125	114
Andre varer	135	148	187	140	120

En beregnet volumindeks for engrosomsetningen viser nedgang allerede i 1940. Både i 1940 og 1941 var volumet 8 pst. mindre enn i 1938 og 19 pst. mindre enn i 1939. I 1942 var det 24 pst. mindre enn i 1938. Gjennomsnittlig volumindeks for den totale engrosomsetning i de enkelte år var følgende: (1938 = 100.)

Statistisk-økonomisk utsyn over krigsårene var ferdig i juni 1945, men ble ikke trykt før i desember på grunn av papirmangel. I sluttordet heter det: "Etter den sjokkvirkning som invasjonen i Norge hadde og som bare varte noen måneder, kommer krigsøkonomien med alle sine typiske trekk til å prege Norges økonomi. I det ytre gir denne økonomi seg utslag i en tilsynelatende stor virksomhet - et forhold som først og fremst gir seg til kjenne overfor produktionsfaktoren arbeidskraft. Til tross for den økte produksjon og virksomhet høsten 1939 og første kvartal 1940 hadde vi nemlig atskillig arbeidsledighet her hjemme. Under krigen forsvinner denne helt og det blir mangel på arbeidskraft. Men dette at produktionsfaktoren arbeid blir fullt opptatt fører ikke til stigning i produksjonen."

Jahn ble også brukt som rådgiver i økonomisk-politiske spørsmål, av Regjeringen Mowinckel ble han oppnevnt som formann for Valutakommisjonen av 1925 som i januar 1926 anbefalte stabilisering av kronen og frarådet heving til pari. I 1930 var han formann for en komité for å vurdere skattetrykket. Jahn var også formann i den Pengetekniske komité oppnevnt i 1932. Han ble i 1934 trukket inn i en politisk kontrovers da komiteen kritiserte Arbeiderpartiets kriseplan for å omfatte en inflasjonsdrivende kredittutvidelse med sitater hentet fra Keynes' *Treatise on Money*. Frisch som hadde bidratt vesentlig til utarbeidningen av kriseplanen kunne oversende Stortinget en brevveksling med Keynes der komiteens (mis-)bruk av Keynes' autoritet ble klart imøtegått. Arbeiderpartiets parlamentariske leder Johan Nygaardsvold utnyttet dokumentasjonen til å kritisere komiteen fra Stortingets talerstol.¹⁷ Frisch ble medlem av komiteen etter at Arbeiderpartiet overtok regjeringsmakt i 1935.

Jahn var Finansminister i siste del av Mowinckels tredje regjering, fra november 1934 til regjeringen gikk av i mars 1935. Under Jahns korte finansministertid klarte han å flytte Byrået fra Departementet for sociale saker til Finansdepartementet fra og med budsjettåret 1935-36. Da krigen kom ble Gunnar Jahn medlem av Administrasjonsrådet i 1940 med funksjoner som en finansminister. Han ble formann i Det norske Stortings Nobelkomite fra 1942.

Jahn tok et viktig faglig initiativ i 1943 ved å sette i gang nasjonalinntektsberegninger for årene 1935-43 som skulle komme til å få stor betydning for oppstarten av arbeidet med de første nasjonalbudsjettene.¹⁸ En gruppe nyutdannede sosialøkonomer ble engasjert, Petter Jakob Bjerve, Eivind Erichsen, Stein Johnsen (Rossen), Ole David Koht Norbye og Frøystein Wedervang, flere av dem hadde arbeidet for Frisch tidligere. Jahn satte også i gang arbeid med en statistisk-økonomisk oversikt over den økonomiske utvikling under krigen til erstatning for de uteblevne årlige oversikter for de seks krigsårene 1940-45. Det var et stort behov for å komme ut med statistikk for de årene det var huller. Publikasjonen ble kalt *Statistisk-økonomisk utsyn over krigsårene* og kom ved årsskiftet 1945/46.

Jahn var medlem av Hjemmefrontens ledelse og lyktes i å holde det skjult for okkupasjonsmyndighetene. Han ble likevel fengslet i 1944. Gerhardsen har beskrevet hans noe dominerende tilbøyelighet til å avbryte andre talere i diskusjonene om etterkrigspolitikk som ble ført på Grini.¹⁹ Jahn ble Finansminister i Gerhardsens samlingsregjering fra juni til november 1945, imens var Antoni Skøien konstituert leder av Byrået som han også hadde vært mens Jahn var Finansminister i 1934/35. Jahn var etter dette bare direktør en kort tid før han fra årsskiftet 1946 ble utnevnt til sjefdirektør i Norges Bank.

¹⁷ Se Munthe (1995).

¹⁸ Jahns initiativ kunne virke overraskende i lys av den skepsis han hadde vist til nasjonalregnskapsberegninger som del av Strukturundersøkelsen, se kapittelet "Prinsipalene", avsnitt *Ragnar Frisch*. Noe av bakgrunnen for det var at det nazifiserte Finansdepartementet ba Byrået sette i gang en undersøkelse om hva krigen hadde kostet Norge som et grunnlag for erstatningskrav mot England, jfr. Statistisk sentralbyrå (1946), p.1. Frisch (1940a) antyder at det også før krigen kom, ble vurdert å sette i gang nasjonalregnskapsberegninger i Byrået.

¹⁹ Se Gerhardsen (1970), p.124.

Etter krigen ble Jahn valgt til medlem av FNs Statistical Commission for perioden 1946-50, og han var visepresident i *International Statistical Institute* 1947-51. Som direktør i Norges Bank innehadde han også verv som Governor for Norge i Verdensbanken og Det internasjonale Pengefondet inntil han gikk av i 1954.

Omgruppering og nye oppgaver fra 1946

Som nevnt har yrkesnevrosen grepet om seg i Byrået. Dette nedsetter arbeidsytelsen og en har derfor funnet det nødvendig å samarbeide med en spesialist i yrkessykdommer. Denne anbefaler at personalet står under stadig legetilsyn og kontroll av arbeidsstilling og maskinbruk. Likeledes har legen anbefalt at det innføres kontorgymnastikk. (St.prp. nr. 1 (1947) Statistisk sentralbyrå, p.4)

Det var mer enn yrkesnevrose Statistisk sentralbyrå hadde å stri med etter krigen, og ikke alt kunne løses med kontorgymnastikk! Men ressurser ble bevilget, uttellingen ble betydelig for Byrået allerede i Statsbudsjettet 1945-46 som ble lagt fram av Finansminister Erik Brofoss 22. februar 1946. Byråets forslag ble i sin helhet tatt med i tilrådingen fra den nye Finansminister Erik Brofoss, med alle de ti foreslåtte kontorer! Dessuten ble det bevilget midler til overtidsarbeid for å komme ájour (under krigen hadde det ikke blitt betalt for overtid). Full uttelling ble det også for forslag om et stort beløp for å fornye Byråets "hullekortmaskiner" som var nedslitte etter 10-12 års bruk, og for betydelig økte trykningsutgifter og midler til å bringe biblioteket ájour. Dessuten fikk Byrået tilslutning til å sette i gang en folketelling i april 1946 (tidspunktet seinere endret til 3. desember).

Fra 1. mai var Arne Skaug direktør. Byråets forslag for det etterfølgende budsjettet for 1946-47 ble fremmet foreløpig i mars 1946 og endelig i mai etterat Skaug hadde tiltrådt. I budsjettproposisjonen som ble lagt fram 21. juni 1946 fikk Byrået gjennomslag for en underdirektørstilling, begrunnet med at Byråets administrasjon var blitt så stor. Det ble også godkjent ytterligere fem sekretærer og 13 assistenter.

En av Skaugs første oppgaver var å fylle de nye byråsjefstillingene. De første skritt ble tatt henimot en mer funksjonell – og nummerert! – inndeling av kontorene etter statistikkområder. I den nye organisasjonen var kontorene nummerert fra 1. kontor til 10. kontor og den nye inndelingen ga større vekt til økonomisk statistikk. De gamle byråsjefene fortsatte, men med noe mindre ansvarsområder. Antoni Skøien ble underdirektør og tok med seg hele sin gamle portefølje fra avdeling A, unntatt handelsstatistikken, som ble lagt til et nyopprettet 4. kontor under Øyvind Sundsbø (født 1906), og statens finanser

som ble lagt sammen med kommunestatistikken fra avdeling E til det nye 8. kontor under Mitsem. Avdeling B ble til 7. kontor, ledet av Signy Arctander (født 1895). Avdeling C ble til 1. kontor, fortsatt under Julie Backer, men ikke lenger med skipsfartsstatistikk. Den ble sammen med annen transportstatistikk til 5. kontor, ledet av Kåre Ofstad (født 1909). Avdeling D ble til 6. kontor, fortsatt ledet av Gjermoe, men uten bankstatistikk. Den ble lagt til det nyopprettede 10. kontor for beregninger av nasjonalinntekten som Odd Aukrust (født 1915) ble ansatt for å lede. Jordbruksstatistikken ble nå til 2. kontor, fortsatt ledet av Barca. Et nyopprettet 3. kontor skulle ta seg av skogstatistikk og meieristatistikk, ledet av skogbrukskandidat Arne Aaseth (født 1896). Det ble også opprettet et nytt 9. kontor for konjunkturstatistikk og *Statistisk-økonomiske Oversikter*. Det nye kontoret ble ledet av Kaare Petersen (født 1911). Direktørens tradisjonelle oppgaver under Jahn - redaksjon av *Statistiske Meddelelser* og Biblioteket - ble også lagt til kontoret. Endelig ble det opprettet et Folketellingskontor for å gjennomføre folketellingen som var vedtatt for 1946, det ble også ledet av Ofstad.

Her var det blitt ikke bare ett, men to analyseorienterte kontorer. Det kom i stand ved at den nye underdirektøren fortsatt tok seg av industristatistikken og derved frigjorde en byråsjefstilling for konjunkturstatistikk og -analyse. (Forslag om et eget kontor for konjunkturstatistikk hadde Byrået fremmet kort før krigen og fått avslått.) Det foreslåtte kontoret for “økonomiske undersøkelser” hadde blitt til et kontor for “beregninger av nasjonalinntekten og bankstatistikk”.

Bakgrunnen for dette var at Bjerve som byråsjef i Finansdepartementet i april 1946 sendte Finansminister Brofoss et fortrolig notat der det het:

“Nasjonalregnskapet må utarbeides av det nye forskningskontoret i Byrået. Det må hurtigst mulig tilsettes en byråsjef for dette kontoret.

(...) Både Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet må så langt råd er, dra nytte av tilsvarende arbeid i andre land. Representanter for begge institusjoner (fra Byrået bl.a. den nye byråsjef) bør derfor snarest foreta en studiereise til England og senere til Sovjetsamveldet”.²⁰

Den nye direktøren fikk trolig Bjerves oppfordring oversendt fra Brofoss. Han forsøkte først å få Trygve Haavelmo til å ta stillingen, men uten hell. Aukrust ble byråsjef fra 1. august 1946. Den foreslåtte reisen til England fant sted alt i september 1946 – med Bjerve og Aukrust. Sovjetbesøket ble det aldri noe av. Etter hvert ble det nye kontorets navn til “nasjonalregnskapskontoret”, offisielt ble imidlertid navnet endret først etter at Bjerve overtok i 1949.

I den årvisse presentasjonen av Byråets organisasjon i Statistiske Meddelelser kom det til uttrykk i 1946-utgaven at “Byråets organisasjonsform [er] en-

²⁰ Sitert fra Bjerve (1989), p. 168.

delig fastlagt". Vel, ingenting varer evig! Arne Skaugs tid som direktør skulle bli av kort varighet, og organisasjonen skulle snart gjennomgå flere endringer under et nytt regime. En levning av kontornummerordningen fra 1946 er imidlertid at Byråets nasjonalregnskapsenhet fortsatt kan høres omtalt som "10. kontor" blant eldre funksjonærer!

Av de nye byråsjefene var Arctander cand.oecon. fra 1919, hun hadde studert i utlandet og var forfatter av flere sosialstatistiske arbeider. Petersen, Sundsbø og Ofstad var alle cand.oecon. fra midten av 1930-tallet, etter at studiet var utvidet med mer statistikk og i betydelig grad preget av Frischs og Wedervangs undervisning. Aukrust var den første med økonomisk embetseksamen som ble byråsjef i Byrået.

Siden han avsluttet studiene hadde Aukrust hatt lite kontakt med Frisch. Våren 1947 fikk han en anledning til å fortelle Frisch hva han drev med i Byrået:

Det arbeidet som jeg nå har i Byrået har en sterkt vitenskapelig karakter. Jeg står som leder av "Kontoret for økonomiske undersøkelser", som er Byråets forskningsavdeling. I følge vanlig administrativ praksis har jeg tittel av byråsjef, men dette innebærer ikke at jeg har arbeid av vanlig departemental karakter. Kontoret er som nevnt en forskningsavdeling innen Byrået. Vår viktigste oppgave inntil videre er arbeidet med nasjonalregnskap.

Aukrust syntes altså å betrakte en forskningsavdeling som allerede opprettet. På dette tidspunktet hadde Aukrust to sekretærer som medarbeidere, Jahn Halvorsen og Hans Thomas Pedersen, men Skaug hadde rundhåndet lovt ham 2-3 sekretærer til så snart det ble kontorplass. De to sekretærene forsvant kort etter og Aukrust skulle også få føle problemene med å rekruttere til Byrået. Det var imidlertid lettere å rekruttere til Aukrusts "forskningsavdeling" enn til de fleste av de øvrige kontorene. Aukrust undertrykte heller ikke for Frisch at han trekvart år etter tilsetningen som byråsjef var fornøyd med situasjonen og ikke mindre med utsiktene framover: 'Det faktiske forhold er derfor at det arbeid jeg holder på med ikke kan utføres under gunstigere vilkår enn de jeg har i Byrået, hvor kontoret etter hvert kan utbygges til et lite forskningsinstitutt.'

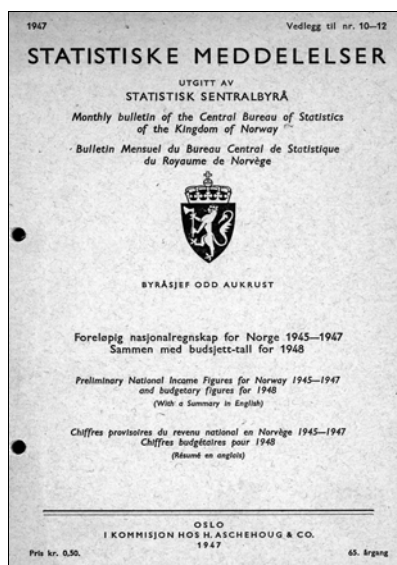
Aukrust hadde i det hele tatt et mer positivt bilde av Byrået i de første etterkrigsårene enn det som tilsynelatende eksisterte i Finansdepartementet. Brofoss' negative oppfatning av Byrået farget nok også over på Bjerve og andre medarbeidere.

Behovet for statistikk var større enn tidligere og med enda større vekt på økonomisk statistikk, slik det også hadde kommet til uttrykk i Fellesprogrammet. Det økte behovet var ikke minst knyttet til det store omfanget av offentlige inngrep i det økonomiske liv. Nasjonalregnskapet skulle komme til å bli det overordnede rammeverk for det meste av den økonomiske statistikken, men først måtte det avklares hvordan det skulle lages. Det var dessuten både "huller" i statistikken og manglende standardisering av begreper og inndelin-

ger. For flere næringer manglet økonomisk statistikk nesten fullstendig. Det var dessuten behov for langt mer fullstendig statistikk over produksjon og omsetning i industri og jordbruk enn tidligere. Statistikken over lagerhold og investeringer var svært mangelfull. Lønnsstatistikken måtte gjøres mer detaljert. Også sosialstatistikken og befolkningsstatistikken måtte utvides for å tilfredsstillende de nye krav. Oppgavene var store.

I Statsbudsjettet for 1947-48 foreslo Byrået opprettet de to første konsulentstillinger, én for sosialstatistiske spesialundersøkelser og én for matematisk statistikk, som begge ble godtatt. Ordet "nasjonalregnskap" ble for første gang i budsjettssammenheng nevnt som en oppgave for Byrået og som begrunnelse for å få en sekretærstilling gjort om til en konsulentstilling tiltenkt Otto Chr. Hiorth, dessuten ble det foreslått ytterligere to sekretærer og 32 assistenter. Folketellingen, Husholdningsundersøkelse 1947-48 og en foreslått bedriftstelling for 1948 figurete i budsjettet. I Statsbudsjettet for 1948-49 kom hele tre nye tellinger inn: fiskeritelling, jordbrukstelling og lønnstelling.

Byrået skulle få enda en uttelling som følge av Fellesprogrammet. Et av punktene i dette gjaldt opprettelse av et "uavhengig sakkyndig institutt til gransking av skattetrykkets fordeling og virkninger og av andre lands skattepolitikk". Resultatet ble omsider at oppgaven i Statsbudsjettet for 1949-50 ble lagt til Byrået med virkning fra 1. juli 1949.

Odd Aukrust publiserte sitt første arbeid om nasjonalregnskap i Statistiske meddelelser 1947. Det ga en kort oversikt over tidligere forsøk på å beregne nasjonalinntekten i Norge, samt overgangen fra nasjonalinntektsberegninger til nasjonalregnskap. Aukrust omtaler at direktøren i Byrået, Arne Skaug i desember 1945 hadde vært i Princeton og diskutert et detaljert forslag som var lagt fram av dr. Richard Stone. "Det er denne foreløpige rapport fra Princeton som er lagt til grunn for Byråets arbeid med problemene, men vi har ikke på alle punkter vært i stand til følge innstillingen. Særlig har det vært vanskelig å akseptere komitéens forslag til behandling av renteproblemene. På dette og enkelte andre punkter har Byrået fulgt Frisch og fraveket fra de retningslinjer som utkastet trekker opp; forhåpentlig vil det vise seg at dette er heldig." På slutten av artikkelen gir Aukrust uttrykk for et håp om at tilbakegående nasjonalregnskapstall skal gi "mulighet for å uttrykke kvantitativt hvordan næringslivet reagerer på konjunkturbevegelsene".

Fra konjunkturtabell til Økonomisk Utsyn

Om utvalget av oppgaver i en sådan konjunkturtabell kan der naturligvis tvistes. At byråets tabell ennu er meget ufullstendig er man fullt opmerksom på og har også til hensikt efterhvert å utbygge den. Hensikten var fra først av å nå et skritt videre enn man her har gått: nemlig å foreta en inngående analyse av de enkelte tallrekker, bestemme deres symptomatiske verdi som konjunkturmål og på den måte nærme sig konstruksjonen av et krisebarmeter. (Statistiske Meddelelser, 1922, Nr. 2, p.49)

Konjunkturtabellen med månedstall som kom på trykk i 1922, markerte at konjunkturanalyse skulle være et felt i Byråets arbeid. Etter første gangs publisering kom konjunkturtabellen på trykk i hvert eneste nummer av Statistiske Meddelelser, med statistiske indikatorer for inn- og utland, oppdatert og stadig utvidet. (Fra september 1939 ble tabellen omdøpt til *Økonomiske månedstall*.) De første konjunkturtabellene var heller uanselige som konjunkturinformasjon, men utgjorde tross alt et forsøk på samle sammen de månedstall som forelå og som kunne reflektere konjunkturmessige forhold. Statistiske Meddelelser brakte i siste nr. 1922 også den første konjunkturoversikt fra Byrået: "Året 1922 statistisk-økonomisk bedømt". Konklusjonene var usikre, verdenskrigen og dens ettervirkninger hadde "brutt den ensartethet som preget det økonomiske livs svingninger i verden".

Av de tre hovedområdene som arbeidet i Forskningsavdelingen var inndelt i fra starten – konjunkturanalyse, skatteforskning og nasjonalregnskap – er konjunkturanalyse det eldste og det eneste som eksisterte før krigen. Det var riktignok gjort nasjonalinntektsberegninger i Kiærs tid og seinere, men noe regulært innslag i virksomheten hadde det aldri blitt. Konjunkturanalysen ble gjort til en sentral del av den løpende rapportering om tilstanden i Kongeriket alt fra den spede begynnelsen i 1922.

Konjunkturtabellen inkluderte to private norske engrosprisindekser (Økonomisk Revue og Farmand) som var blitt etablert før første verdenskrig. Den eneste indeks fra Byrået som fra starten inngikk i tabellen, var levekostnadsindeksen. Byråets egen engrosprisindeks kom først fra 1924, flere forsøk før og under første verdenskrig hadde ikke lyktes. I 1922 føyde Byrået til en aksjeindeks i tabellen, ellers var det mest valutakurser, seddelomløpstall, utlån og

innskudd for Norges Bank og private banker, børstall, noen importtall, skipsfrakter, herunder en fraktindeks fra Federal Reserve, og arbeidsledighet blant fagforeningsmedlemmer. En indeksberegning for volumet av utenrikshandelen hadde Byrået begynt å publisere i 1921 ved å beregne volumet av import og eksport ved hjelp av 1913-priser, først i 1924 ble den inkorporert i konjunkturtabellen som en kvartalsindeks. Konjunkturtabellen hadde ellers flere tall i fysiske mengdeenheter.

Bak samlingen av tall lå en tanke om “å foreta en inngående analyse av de enkelte tallrekker, bestemme deres symptomatiske verdi som konjunkturmål og på den måten nærme seg konstruksjonen av et krisebarometer”. Den var blitt stilt i bero fordi tallseriene var så korte og for flere av seriene hadde krigen gjort det vanskelig “å fastslå en normal”. Barometret det ble siktet mot ble kalt “krisebarometer” heller enn “konjunkturbarometer”, det indikerte også noe om motivasjonen. At barometerideen ble forfulgt med den sparsomme statistikk som forelå, spesielt med fraværet av indekser, virker nesten overmodig. Konjunkturoversikten omtalte det internasjonalt kjente konjunkturbarometer som ble utarbeidet av *Harvard University Committee on Economic Research* under ledelse av Warren Persons og som var inspirasjonen til forsøket på å lage et norsk “krisebarometer”.

Oversikten over forholdene i Norge ble avsluttet med “Slutningsbemerkninger” på halvannen side, en forløper for det seinere “Sluttord”. Bedømmelsen av Norge i 1922 var at bunnen var nådd, men det ville sannsynligvis “gå flere år før utviklingen kan komme i normal gjenge”. Overvåking av og rapportering om konjunkturutviklingen var noe nytt i Byråets virksomhet, utløst av de økonomiske forhold etter første verdenskrig. Den kan imidlertid sees som gjenoppliving av en gammel tradisjon. Helt fra før Tabelkontoret ble opprettet i 1832 var amtmennenes beretninger den viktigste kilde om tilstanden i kongeriket, også om “Norges oekonomiske Tilstand”, og de ble utgitt i serien Norges Offisielle Statistikk etter at den ble opprettet.

En ledende mann i konjunkturarbeidet var Eilif Gjermoe, fortsatt “sekretær av 1ste klasse”, men fra 1925 byråsjef. Det var Gjermoe som hadde arbeidet med krisebarometeret. I Statistiske Meddelelser 1922 hadde han en lang og vitenskapelig artikkel om tallet på konkurser som konjunkturmål som viste Gjermoes omfattende kjennskap til utenlandsk faglitteratur og statistikk, bl.a. Warren Persons artikkel om konstruksjon av konjunkturbarometer.²¹ Gjermoes analytiske innsats etter konkursartikkelen kom kort etterpå til uttrykk også i en omfattende analyse av seddelomløpet fra 1851 til 1922 med referanse særlig til Gustav Cassel og Einar Einarsen.²²

²¹ Gjermoe (1922), (1923). Artikkelfstoffet i Statistiske Meddelelser var uten forfatternavn på det som gjaldt mer regulær omtale av ny statistikk, mens analyseartikler som Gjermoes ble publisert under forfatternavn. Persons artikkel vist til er Persons (1916).

²² Gjermoe fulgte i 1924 dessuten opp sine lange artikler om konkurser og seddelomløp med nye analytiske bidrag om “Konkursene” (Gjermoe, 1924a) og om “Seddelomløpet i Norge, Sverige og Danmark” (Gjermoe, 1924b), bl.a. med ambisiøse forsøk på bestemme sesongmønsteret i konjunkturbevegelsen. I en anmeldelse av en bok av Gjermoe noen år seinere ble han av anmelderen (Holger Kofoed) kalt “den stille forsker i Det Statistiske Centralbyrå.”

Oversikten over “Året 1923 statistisk-økonomisk bedømt” ble publisert på prominent plass som første artikkel i Statistiske Meddelelser 1924. Karakteriseringen av året 1923 ble funnet “ennu vanskeligere enn det var for året 1922”. I året 1923 ble det også gitt halvårsoversikt på 2-3 sider med den første konjunkturkurve tegnet for Norge for årene 1920-23 som et slags sammenfall av aksjekurser, engrospriser, diskonto og obligasjonsrenter, og presentert med en rekke forbehold, kurven ville “hvis forholdene var normale – gi uttrykk for at den verste nedgangstid var over”.

Etableringen av en offisiell engrosprisindeks i 1924 ble ledsaget av en artikkel av Ingvar Wedervang som var ansatt i Byrået i 1923-24 før han ble utnevnt til dosent ved Universitetet. Wedervang redegjorde så vel for det teoretiske grunnlaget for indeksberegningen som den praktiske utforming av en Laspeyresindeks med vekter fra 1913 med henvisning til formler i Irving Fishers bok *The Making of Index Numbers*. Wedervang omtalte også at det igjen ble gjort forsøk på å lage et konjunkturbarometer i Norge etter Harvards modell og så “engrosprisindeksen som det centrale ledd i konjunkturbarometeret”. Konjunkturanalysen fokuserte i det hele tatt på prisbevegelsene, det var lite annet å holde seg til. I 1924 ble det også gjort et tidlig forsøk på sesongkorrigerer, anvendt på indeksen for utenrikshandel.²³

Etter dette fortsatte Byrået med gradvis mer utførlige statistisk-økonomiske bedømmelser av året som var gått i første nummer av Statistiske Meddelelser også for 1924 og 1925. For 1926 kom den på trykk alt i siste nummer samme år, men sluttbemerkningene ga i liten grad inntrykk av noen dypere innsikt i konjunktursammenhenger.

Siden 1925 hadde Byrået også stått for årlig publisering av statsfinansene, dvs. tilbakegående statsregnskap. Tidligere ble disse publisert bare hvert femte år av Departementet i “Økonomisk og finansiell statistikk”. Byråets tall stemte imidlertid ikke med Finansdepartementets egne på grunn av uklarheter i bokføringsprinsippene. Et utvalg ble satt ned for å utrede de problemer som forelå med en mer konsekvent gjennomføring av kontantprinsippet. Det resulterte i at Byrået fikk til oppgave å publisere et vedlegg i statsbudsjettet hvert år med tilbakegående statsregnskap.

Fra og med året 1927 ble de statistisk-økonomiske oversiktene lagt om med hensyn til publisering. Oversikten for 1927 kom i første nummer av Statistiske Meddelelser 1928, men også som et prominent plassert Særskilt bilag i Statsbudsjettet 1928-29, lagt fram av den nettopp tiltrådte andre Mowinkelregjering i februar 1928. Bakgrunnen var et initiativ fra Stortinget, hvis Budgettkomite året før sterkt hadde framhevet behovet for et bedre grunnlag for budsjettbehandlingen:

“Komiteen vil fremholde at der fremdeles mangler opplysninger om den finansielle stilling, og som Stortinget må ha for å kunne gjøre op sin mening om de faktiske finansielle forhold

²³ Wedervang (1924). Sesongkorrigeringen er behandlet i Røgeberg (1924). Fishers bok er Fisher (1922).

...

Komiteen er av den opfatning, at Det Statistiske Centralbyrå som den statistiske behandling av finansene nu er overlatt, med rimelige omkostninger måtte kunne yde i stor utstrekning den fornødne veiledning.”²⁴

Komiteen trengte når det kom til stykket, mer enn bare den “finansielle stilling”, og innhentet fra Byrået under selve budsjettbehandlingen en oversikt over landets økonomi som over 23 sider og med 15 tabeller ble skrevet rett inn i budsjettinnstillingen. Det var en noe forkortet versjon av *Statistisk-økonomisk Oversikt over året 1926*, i tillegg til en helt oppdatert oversikt over finansstatistikken. Alt ble gjort i løpet av tre dager mens komiteen arbeidet. Jahn benyttet betimelig anledningen i et vedlagt brev til Stortinget, trykt i Statsbudsjettet, til å gjøre oppmerksom på at Norge hadde Europas dårligste importstatistikk og at det i Norge manglet så vel produksjonsstatistikk, sysselsettingsstatistikk og inntektsstatistikk som muligheter for å måle skattetrykket og en offisiell lønnsstatistikk. Han avsluttet med:

“Jeg er fullt klar over at det i disse tider er liten plass for nye opgaver. På den annen side, er det nettop i slike tider man ikke bør arbeide i blinde, men prøve så vidt mulig å vite hvordan stillingen er. Forslag om å ta op de nevnte opgaver har vært fremsatt av Byrået, men har ikke vunnet bifall av administrasjonen. Jeg behøver naturligvis ikke å tilføie at slike nye opgaver ikke kan tas op av Byrået med den bevilgning det nu har. Byrået er med den nuværende arbeidsbyrde nærmest sprengt.”²⁵

Budsjettkomiteens uttrykte oppfatning fikk varige virkning, Byråets *Statistisk-økonomiske Oversikt* over året som gikk (seinere *Økonomisk Utsyn*) ble et særskilt bilag til Statsbudsjettet helt fram til og med 1956, dvs., statsbudsjettet 1956-57.²⁶

“Slutningsbemerkningene” som etter hvert hadde blitt noe mer omfattende, ga for 1927 uttrykk for at “den krise som var en naturlig følge av kronestigningen hittil har vært lettere enn man hadde ventet; at næringslivets elasticitet med andre ord har vist sig å være overordentlig stor”. De fortsatte å være forsiktige til grensen av det intetsigende i mangel på indikatorer som kunne gi grunnlag for et mer vitenskapelig basert helhetsbilde enn de sparsomme indekser som forelå. Resonnementene eller synsingen fokuserte på virkningene av deflasjonspolitikken, det vil si at det norske prisnivået ikke var kommet langt nok ned. I oversikten for 1928 ble det lagt en viss vekt på at “uttalelser fra næringslivets menn ... har ... vært optimistisk preget”, for 1929 ble det

²⁴ Budgettinnstilling I, 1927.

²⁵ Ibid, pp.26-27.

²⁶ Etter 1956 ble den vist til som overlevert Stortinget som egen publikasjon fra Statistisk sentralbyrå.

Figuren er hentet fra byråsjef Eilif Gjermoe, "Konjunkturerne i mellomkrigstiden, Norge og utlandet." Oslo 1951. Det er en av de svært få publikasjoner i serien Norges Offisielle Statistikk med forfatternavn på omslaget. Gjermoe var cand. oecon. 1913 og cand. jur. 1917 og var ansatt i Byrået fra 1917-1952. I forordet til publikasjonen het det at den statistiske undersøkelsen av konjunkturutviklingen i mellomkrigstiden "utgjør en del av et større arbeid som for en stor del er ferdig." Gjermoe kommenterer figuren inngående: "Konjunkturberetningene fra tyveårene ser gjerne bare på de umiddelbare virkninger av lønnsreguleringene mens de overser de middelbare virkninger som henger sammen med endringer i konsumentenes kjøpekraft. Skal en nedskjæring av lønns-satsene i depresjonstider virke til konjunkturomslag, må de gunstige virkninger som reguleringen har på sysselsettingen (ved at arbeidere forblir i arbeid eller ved at ledige blir tatt inn) være større enn de ugunstige virkningene på kjøpekraften, slik at iallfall det reelle kjøpekraftsvolum øker."

konstatert "stor fremgang", mens for 1930 ble det fastslått at verdenskrisen hadde gjort seg sterkere gjeldende og for 1931 var det ingen tvil om at krisen hadde slått fullt ut i norsk økonomi. I tillegg kom storkonflikten midt i året.

Produksjonsindeksen bygd på grunnlaget etablert i 1927 ble først publisert i 1931 og viste en vekst fra 1927=100,0 til hele 123,1 i 1929, anga svak vekst i 1930 og antydte betydelig forventet nedgang i 1931. Året etter ble 1931-tallet oppgitt til å være 95,3.

Oversiktene ga knapt noe uttrykk for utsiktene framover utover å understreke avhengigheten av verdensmarkedet og "om denne kan man som sagt ikke spå noget sikkert for det kommende år" som det het i oversikten for 1930. Det var heller ikke nevneverdig kommentar (eller råd!) om økonomisk politikk. I tilknytning til oppgivelsen av gullstandarden i september 1930 ble det understreket i oversikten for 1931 at "selv om man arbeider med en fri valuta, så vil det være den økonomiske utvikling utenfor landet som i hovedsaken kommer til å bestemme hvordan vårt produksjonsliv vil arte seg". Utenlands-avsnittet for 1932 fastslo for verdensøkonomien at "alle tidligere lavrekorder er slått", det var de laveste priser, den største arbeidsledighet, den minste produksjon, den minste handelsomsetning og det største skipsopplag. Dessuten hadde handelsrestriksjonene nådd sitt høydepunkt og valutauroen fortsatte. Også for Norge ble 1932 bedømt som det vanskeligste år under verdenskrisen. Det var mest Erling Petersen og seinere broren Kaare som skrev konjunktur-oversiktene, men Jahn godkjente formuleringene og trakk dem nok i retning av det tannløse.

Fra 1930 begynte det også å komme korte konjunkturoversikter utenom årsoversiktene: I 1930 var det åtte oversikter på 1-2 sider. I årene som fulgte ble det oftest litt færre, men lengre oversikter, som regel 5-8 sider. I 1939 ble

det publisert fem konjunkturoversikter fram til og med august. Konjunktorene pekte oppover, overskuddet av arbeidssøkende var rekordlavt i juli 1939. Så kom krigen. Oversikten som ble skrevet i oktober 1939, ble forsynt med en liten oppsang der det ble redegjort for at hensikten med konjunkturoversiktene hadde vært “å gi en skildring av bevegelsen i næringslivet slik som den artet seg i fredstid med et næringsliv som vesentlig var bygd på privat næringsdrift. Etter at krigen er brutt ut, hadde den alminnelige konjunkturbevegelse mistet mye av sin betydning”.

Oversiktene skulle likevel fortsette, men forskjellen i siktemål ble markert ved at oversiktene heretter ble kalt “Den økonomiske utvikling”. Konjunkturforløp hadde ikke lenger særlig mening siden krigsøkonomiene i stor grad ville være kontrollerte og regulerte økonomier. Lønnsomhetssynspunkter hadde liten interesse, mens mengdebevegelsene var av sentral betydning. Oppsangen bekjentgjorde at vurderingene i Byråets oversikter heretter ville “ha behovsdekningen for øye, dvs. den behovsdekning som regner med tilfredsstillelse av behov som har sitt utspring i det enkelte menneskes frie valg av behovstilfredsstillellesmidler.” Det ble gitt uttrykk for at det ville bli overordentlig vanskelig å følge utviklingen i de enkelte land.

Det var heller ikke så lenge det skulle bli gjort forsøk på det! Oversikten i oktober 1939 ga uttrykk for at krigssituasjonen ikke hadde kommet overraskende på næringslivet i Norge, og at det hadde kommet bedre over vanskelighetene forårsaket av krigsutbruddet enn det først så ut til. Fra de krigførende land var det lite eller ingen opplysninger. Også oversikten i desember 1939 ga uttrykk for at norsk økonomi hadde klart seg bedre enn ventet. Den realøkonomiske utviklingen var – kort og godt – god! Den eneste oversikten over den økonomiske utvikling i 1940 kom i mars og omtalte problemene forårsaket av langvarig og streng kulde før den kom til krigen. Omtalen av verdensmarkedet var kortere enn på lenge. Grunnen var klar: “Om den økonomiske utvikling i de krigførende land kan man bare danne seg en mening ved gjetning. Det er bare på få områder at konkrete opplysninger er tilgjengelige”. Etter frigjøringen ble løpende oversikter over den økonomiske utviklingen først tatt opp igjen etter en tid, den første konjunkturoversikten kom i november 1946. Trykningsvanskelighetene gjorde det også vanskelig med en regulær og aktuell utsendelse.

Fra og med for 1936 hadde de årlige oversiktene blitt utgitt som egne publikasjoner, men ikke i serien Norges Offentlige Statistikk. Det samme gjaldt *Statistisk-økonomisk utsyn over krigsårene*. Etter at Skaug ble direktør ble dette endret. Den statistisk-økonomiske oversikten over året 1946 kom i januar 1947 som NOS X. 123. Skaug introduserte også en annen endring, forordet anga hvem som hadde skrevet de enkelte avsnitt. Det var ingenting om nasjonalregnskap, Byråets nasjonalregnskapskontor var ikke mer enn såvidt kommet i gang og resultater forelå ikke. Sluttordet var skrevet av Kaare Petersen som sammen med Skaug også hadde redigert publikasjonen. Året etter var det tilbake til anonymiteten, bare redaktør (Kaare Petersen) var angitt.

Prinsipalene

Ragnar Frisch

The science of economics may hardly expect more from any other man and certainly cannot owe more to any young scholar than it already owes to Frisch. (Joseph Schumpeter, 1930)

Joseph Schumpeters vurdering av Ragnar Frisch står et anbefalingsbrev han etter anmodning av Ingvar Wedervang stilet til Universitetet i november 1930. Bakgrunnen var anstrengelsene som de to daværende professorene i økonomi – Wedervang og Oskar Jæger – gjorde for å skaffe Frisch et professorat. Formålet var således klart, men det er all grunn til å tro at Schumpeters eksepsjonelt rosende ord var oppriktig ment. Hans vurdering av - og begeistring for - Frisch kom til uttrykk ved mange anledninger både offentlig og i korrespondanse. I anbefalingsbrevet hadde han kalt Frisch “one of the strongest if not the strongest of all scientific talents which has ever come to my attention, regardless of the field”. Han hadde også sagt hvorfor: “I am of the opinion that both his method of measuring marginal utilities and his method of trend analysis are capable of immediate application to practical problems, for example problems of welfare economics, labour problems, problems of trade and public finance.”

Schumpeter var ingen hvemsomhelst, han ville trolig i 1930 ha vunnet en avstemning blant ledende økonomer i verden om hvem som var den høyest respekterte av dem. Under et foredrag i Japan i 1931, et av de ytterst få besøk av vestlige økonomer i Japan i mellomkrigstiden, nevnte han Frisch som et av de navn en kunne ha størst forhåpning til i analyse av økonomiske tidsserier. Litt seinere på 1930-tallet da Harvard-universitetets rektor ønsket å styrke økonomistaben ved å tilby en stilling til en framtrædende europeisk økonom, foreslo han Frisch, vel vitende om at han ikke var udelt populær ved Harvard.

Schumpeters anstrengelse på omtrent samme tid for å lese Frischs forelesningsnotater på norsk er også vel kjent.²⁷

Fram til 1920-årene var internasjonaliseringen av økonomisk vitenskap relativt beskjeden, i hvert fall sammenliknet med det som fulgte etterpå. Det var naturligvis mange internasjonalt kjente navn og verk fra Adam Smiths *Wealth of Nations* og David Ricardos *Principles of Economics* til britiske økonomer som John Stuart Mills, Stanley Jevons og Alfred Marshall, de tysktalende Carl Menger, Eugen von Böhm-Bawerk og Alfred Wieser i tillegg til Karl Marx, fransktalende Augustin Cournot og Leon Walras og italienerne Vilfredo Pareto og Enrico Barone. Noen av verkene deres var oversatt til andre språk, men det fantes ingen internasjonale vitenskapelige organisasjoner på økonomikkens område før dannelsen av *Econometric Society* i 1930 og liten internasjonalisering av tidsskrifter og konferanser. USA hang noe etter selv om det også der var kjente navn som Irving Fisher, John B. Clark og outsiders som Thorstein Veblen. Men det skulle snart bli annerledes som følge av den exodus av europeiske økonomer som strømmet til USA.

Det vitenskapelige grunnlaget for økonomikk som vitenskap var langtfra alminnelig anerkjent. Dette gjaldt i særdeleshet empiriske studier. Teoretisk statistikk var en gryende vitenskap og hadde høstet en rekke triumfer, men statistiske metoder anvendt på økonomiske problemer var i mindre grad vitenskapelig velfundert. Heller ikke teorien som ble dosert på universitetene holdt mål vitenskapelig, sett med ettertidens øyne.

Frischs meteoraktige tilsynekomst som en internasjonalt berømt økonom i årene omkring 1930, var bemerkelsesverdig, særlig på bakgrunn av at det heller provinsielle norske miljøet knapt hadde internasjonal kontakt utenom Norden. Norsk sosialøkonomi kan neppe sies å ha gjort seg internasjonalt gjeldende før Ragnar Frisch. Med all respekt for norske sosialøkonomer fra Anton Martin Schweigaard og de som etter tur overtok professoratet etter ham, Ebbe Hertzberg, Torkel Aschehoug og Oskar Jæger kan det fastslås at norske økonomer hadde gjort seg lite internasjonalt gjeldende. Situasjonen var annerledes i de andre skandinaviske land med lengre universitetstradisjoner, Sverige kunne skilte med verdenskjente navn som Knut Wicksell og Gustav Cassel og etterveksten var betydelig. Danmark hadde ikke mindre lange tradisjoner og den internasjonalt kjente statistiker Harald Westergaard.

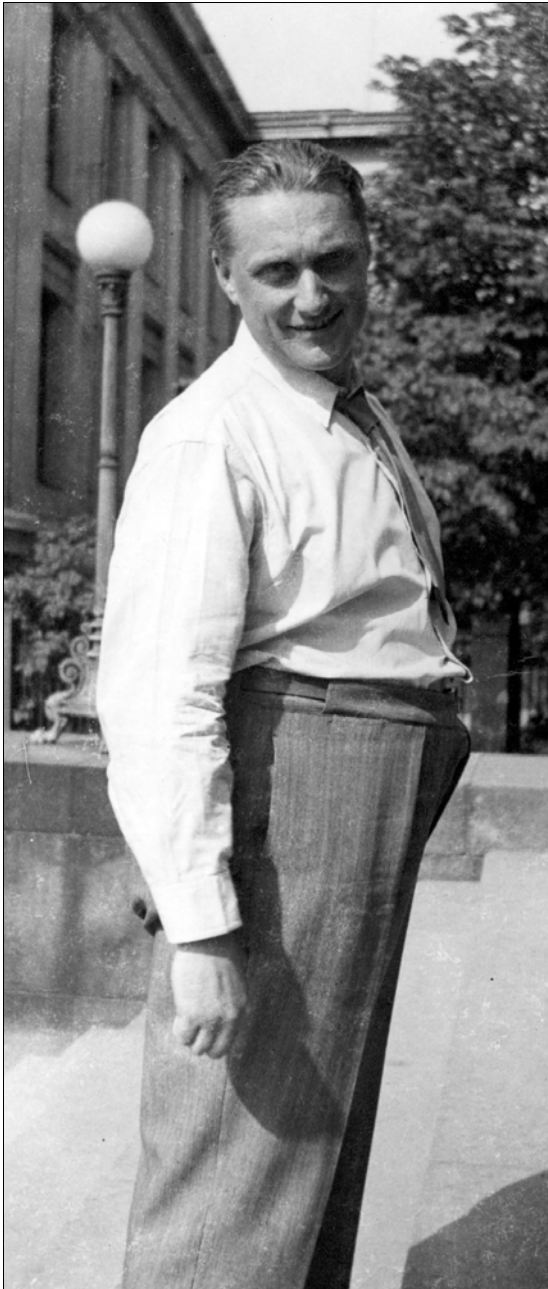
²⁷ Schumpeter (1991, p.297), Allen (1994, Vol. 2, p.44). Om Frischs upopularitet ved Harvard, se Bjerkholt (1995, Vol.I, p.xxviii, n.49). Schumpeter som var svært språkmektig begynte i 1935 å lese Frischs produksjonsteori på norsk: *'I shall be delighted to find, as I hope I will your lectures in Cambridge. If I find it at all possible, I shall make them the occasion of acquiring a reading knowledge of your language'* (Schumpeter/Frisch, 14. januar 1935), men fant det vanskeligere enn ventet: *'To tell you the truth, I flattered myself that it would be possible for me to write this letter in Norwegian. But to my astonishment I found, when with the help of a Norwegian discovered in one of my classes I started out on this study, that it was a much harder job than I expected. ... With my teacher I read your lectures and I like them very immensely. They open up an aspect of your scientific personality which is quite new to me, for one is a different man in one's papers and in one's lectures'* (Schumpeter/Frisch, 10. mai 1935).

Da Frisch ble professor ved Det kgl. Frederiks Universitet i 1931, 36 år gammel, hadde han hatt tre lange utenlandsopphold. Som ung student var han nesten tre år i utlandet i 1921-23, for det meste i Paris. Han tok først etter dette oppholdet den endelige beslutning om en vitenskapelig karriere framfor gullsmedforretningen i Storgt. i Oslo. Han kom til USA som Rockefeller Fellow i 1927 og fikk kontakt med økonomer og statistikere som ville arbeide på et liknende vitenskapelig grunnlag som ham selv. Frisch hadde publisert lite før dette oppholdet. Det som gjorde inntrykk på dem han møtte i USA, var særlig hans bidrag på de to områder som ble trukket fram av Schumpeter i anbefalingsbrevet, hans empiriske operasjonalisering av grensenyttebegrepet og hans avanserte matematiske metoder for studier av konjunkturbevegelser i økonomiske tidsserier.²⁸ Gjennom de to utenlandsoppholdene og en omfattende korrespondanse hadde Frisch etablert faglige kontakter med økonomer i en lang rekke land. Han hadde arbeidet målbevisst, særlig sammen med François Divisia, for å sondere mulighetene for å skape en organisasjon og et tidsskrift for å fremme en vitenskapeliggjøring av økonomikken. Uttrykket “matematisk økonomi” var det som ble brukt av Frisch og andre som betegnelse for en mer eksakt vitenskap, inntil Frisch fant på “økonometri” som en bedre betegnelse og ga den et innhold som omfattet både teoretisk presisjon og empirisk kvantifisering.

I 1930-31 var Frisch i halvannet år i USA som Visiting Professor ved Yale-universitetet og gjestet også University of Minnesota. Under oppholdet ble *Econometric Society* stiftet i desember 1930. Frisch hadde sammen med Irving Fisher og Charles Roos gjort de konkrete skritt som ledet fram til stiftelsen. Oppholdet ved Yale var nær ved å ende med at Frisch ble i USA. Han fikk et fordelaktig tilbud fra Yale-universitetet om et fast professorat med tillegg av forskningsmidler som ville det gjøre det mulig å arbeide med det vell av ideer han hadde om økonomiske forskningsoppgaver, som for en stor del stilte krav om omfattende numeriske og statistiske beregninger.

Det var to forhold som til sammen gjorde at han vendte hjem framfor å ta imot tilbudet om et professorat ved Yale. Det ene var at han – mot alle odds under de økonomiske forhold som rådet ved Universitetet – fikk sitt dosentur omgjort til et personlig professorat, kort før han kom tilbake fra USA. Det var en utnevning som satt langt inne, og som ikke kunne ha blitt virkelighet uten et omfattende lobbyarbeid overfor universitetsledelsen, Regjeringen og Stortinget gjennomført av Wedervang og Jæger med oppslutning av Universitetets matematikkprofessorer og enkelte klartskuende politikere som, uten å ha mye å bygge på, antok at det ville bli et stort tap for Universitetet og Norge, ikke minst i forsøket på å bygge opp en mer omfattende økonomiundervisning, om Frisch forsvant til USA. Et personlig professorat for Frisch ble foreslått og bifalt under Stortingets behandling av Statsbudsjettet for 1931-32, etterat Regjeringen hadde avslått å fremme det.

²⁸ Frisch (1926), (1927).

Ragnar Frisch (1895-1973) professor i sosialøkonomi ved Universitetet i Oslo 1931-65, sentral i opprettelsen av Universitetets Økonomiske Institutt i 1932 og opprettelsen av økonomisk embetseksamen i 1934, etableringen av Econometric Society i 1930 og redaktør av *Econometrica* fra første nummer i januar 1933 til 1955. Nobels minnepris for økonomi i 1969 sammen med Jan Tinbergen. Hans grunnsyn var at sosialøkonomien ved å ta i bruk matematiske metoder og statistikk skulle kunne bidra til å løse en rekke samfunnsproblemer bl.a. kunne de uheldige virkningene av konjunktursvingningene oppheves.

I artikkelen "Kapitalproduksjon og nasjonalbudsjett" i *Aftenposten* 26. februar 1946 henviste Frisch til et par artikler han hadde skrevet tidligere i samme avis for å "redegjøre for noen av de synspunktene som rent saklig sett preger det en kunne kalle den "nye" økonomien i motsetning til den ortodokse. (...)

Det synspunkt som først og fremst preger den "nye" økonomien er den bevisste påpekning av forskjellen mellom fordringsøkonomien (nominaløkonomien, finansøkonomien, pengeøkonomien) og realøkonomien. (...) Den som for alvor går inn for å undersøke hva som ligger i forskjellen mellom fordringsøkonomi og realøkonomien, må etter min oppfatning komme til det resultat at under moderne forhold er det ikke mulig å nå fram til en tilnærmedesvis full utnyttelse av nasjonens produksjonskrefter og en rettferdig fordeling av nasjonalinntekten (...)."

Det andre forholdet var at Universitetets Økonomiske Institutt ble opprettet med en bevilgning fra Rockefeller Foundation som garanterte instituttets drift i flere år framover. Wedervang og Frisch hadde samarbeidet om ideen om et slikt institutt og hadde forfattet en søknad til Rockefeller Foundation kort før Frisch reiste til USA i januar 1930.

Rockefellerstiftelsens representanter kom til Oslo i juni 1931 for å se nærmere på forholdene og drøfte planene for det foreslåtte instituttet med forslagsstillerne og Universitetet. Etter ytterligere drøftinger utover høsten, der Universitetets rektor, Sem Sæland, lovte å bidra med å skaffe norske midler til å støtte opp om det nye instituttets virksomhet, ble resultatet en langvarig forbindelse mellom Rockefellerstiftelsen og Universitetet, om empirisk økonomisk forskning. Men en av betingelsene var at Frisch skulle bli i Norge og lede instituttet. Universitetets Økonomiske Institutt ble opprettet fra 1. januar 1932 under ledelse av Frisch og Wedervang. Det fikk først lokaler på loftet av den nye farmasibygningen på Blindern, men flyttet etter et par år ned i sentrum.

Forbindelsen mellom Frisch og Rockefellerstiftelsen ga også andre fordeler. En del av stiftelsens program var tildeling av stipend for studier i USA. Frisch fikk stor innflytelse som rådgiver og initiativtaker overfor Rockefellerstiftelsens Europakontor i Paris når det gjaldt tildeling av stipend. Det gavnet en rekke lovende norske økonomer og statistikere, men også flere fra andre nordiske land og fra kontinentet som Michal Kalecki og Jakob Marschak som han hjalp til stipend i midten av 1930-årene.

Ved opprettelsen av *Econometric Society* i desember 1930 ble Irving Fisher valgt til President, Charles Roos ble sekretær og kasserer og Frisch medlem av organisasjonens råd (*Council*) sammen med bl.a. Schumpeter, L. von Bortkiewicz, F. Divisia og J. M. Keynes. Organisasjonen hadde mål og ambisjoner, men ingen ressurser å snakke om. Utviklingen kunne blitt en helt annen i fortsettelsen om ikke Alfred Cowles hadde dukket opp.

Han tilbød å finansiere et tidsskrift for *Econometric Society* og å opprette en stiftelse for å støtte opp om organisasjonens virke. Frisch lot seg overtale til å bli redaktør. *Econometrica* begynte å utkomme fra 1933. Cowles opprettet stiftelsen i 1932 og kalte den *The Cowles Commission for Research in Economics*. Frisch ble oppnevnt som rådgiver.

Opgavene for *Econometrica* og *Econometric Society* trakk med seg en stor arbeidsbyrde. Frisch var en svært aktiv redaktør i det som rimeligvis kan kalles det første egentlig internasjonale tidsskrift innen økonomi. Han gjorde i stor grad refereearbeidet selv, ofte med utførlige kommentarer og forslag til omskriving. Han anstrengte seg mye for å skaffe artikler og for å gjøre tidsskriftet bedre for å fremme organisasjonens formål.²⁹

Perioden 1932-36 kan betraktes som Frischs viktigste år når det gjaldt hans bidrag til den internasjonale utvikling av faget. Frisch hadde fra slutten av 1920-årene begynt å publisere internasjonalt, og årene 1932-36 publiserte han monografier og tidsskriftartikler som ga ham et navn i historien for det som

²⁹ Jfr. Bjerkholt (1995), (1998).

skulle bli flere av fagets underdisipliner: etterspørsels- og nytteteori, makro-økonomiske modeller og konjunkturteori, indeksteori, spillteori og framfor alt i bidrag til økonometrisk metode.

Virksomheten ved Økonomisk Institutt var delt mellom Frisch og Wedervang. Frisch arbeidet med Haavelmo som assistent med en rekke prosjekter. Rockefellermidlene ble gitt med en spesiell incentivklausul som innebar at dersom midler, f.eks. oppdragsmidler ble skaffet til veie ville Rockefellerbevilgningene økes krone for krone opp til det dobbelte. Frisch var derfor ytterst motivert for å skaffe oppdragsmidler av rent økonomiske grunner, men også som et ledd i legitimeringen av instituttet som en objektiv og nøytral instans som kunne gi vitenskapelige svar på relevante samfunnsøkonomiske spørsmål.³⁰

Universitetets Økonomiske Institutt gjennomførte en serie empiriske studier i produksjons- og etterspørselsanalyse i de første årene. En tematisk oversikt over disse kunne gi inntrykk av det var et nærings- og nytelsesmiddelinstittutt som var opprettet, for emnene som ble behandlet var bl.a. etterspørsel etter øl, etterspørsel etter melk, statistisk analyse av bakeprøver og substitusjon i sjokoladefabrikasjon. Men det var også andre temaer som reinvesteringssyklus i handelsflåten og måling av pengenes grensenyttefleksibilitet i flere land. Frisch hadde dessuten meget ressurskrevende makroorienterte prosjekter om dekomponering av tidsserier og konjunktursyklus forklart ved tilfeldige sjokk.³¹

Fra 1936 tok arbeidet ved Økonomisk Institutt en ny retning ved opprettelsen av prosjektet om en økonomisk strukturoversikt for Norge. Bakgrunnen for prosjektet var et initiativ fra direktør Harald Throne Holst ved sjokoladefabrikken Freia. Han foreslo på A/S Norsk Varekrigsforsikrings årsmøte i 1935 at det ble bevilget et mindre beløp til å få utarbeidet en plan for en "økonomisk strukturoversikt" for Norge av Økonomisk Institutt, og tok emnet opp i en tale i Industriforbundet året etter. Planen som ble utarbeidet av de tre professorer i økonomi, fikk bevilget statlige midler og resulterte i et omfattende forskningsprosjekt som startet opp i 1937. Det er i dette plandokumentet at Frisch opprinnelig formulerte sine synspunkter på skillet mellom sak og vurdering.³²

Planen og gjennomføringen av Strukturoversikten ble delt i fire avdelinger: tre Næringsavdelinger som ble ledet av henholdsvis Keilhau, Wedervang og Skaug, og en Koordineringsavdeling ledet av Frisch. Koordineringsavdelingen skulle ifølge planen omfatte nasjonalregnskap, bank- og finansieringsvirksom-

³⁰ Uttellingen til det nye instituttet var likevel beskjeden, sammenliknet med det som kom naturvitenskap til del. Rockefellerstiftelsen forærte Universitetet bygningen til det nye Institutt for teoretisk astrofysikk på Blindern. Gaven trakk også med seg en betydelig oppofrelse fra Universitetets side, bl.a. salg av en stor del av den verdifulle Observatorietomten. Det nye økonomiske instituttet ble mer småskåret behandlet, både av Rockefellerstiftelsen og av Universitetet.

³¹ Noen av de empiriske prosjektene ved Økonomisk Institutt 1932-40 er omtalt i Bjerkholt (1999a).

³² Frisch, Wedervang og Keilhau (1936). Bakgrunnen for prosjektet og gjennomføringen av det er nærmere omtalt i Andvig (1977).

het og forbruks- og markedsanalyser. Bemanningen av prosjektet var i hovedsak nyutdannede kandidater og studenter. Duksen på det første kullet av økonomer med embetseksamen i 1939, Knut Getz Wold, ble ansatt hos Frisch og skrev en stor kostholdsundersøkelse som ble den eneste bok utgitt i prosjektet.³³

Før Kirke- og undervisningsdepartementet innstilte på bevilgning av midler til Strukturoversikten, ble det innhentet uttalelse fra direktør Gunnar Jahn. Jahns skepsis til Frisch skinte gjennom, særlig når det gjaldt målsettingen for Koordineringsavdelingen om å stille opp et nasjonalregnskap:

“Koordineringsarbeidet skal først ta sikte på å stille opp et nasjonalregnskap. Problemet er i og for seg meget interessant, men etter det kjennskap jeg har til de tallmessige data som foreligger i vårt land og forsåvidt også i alle andre land, har vi ikke et grunnlag som er slik at det kan opstilles et på langt nær pålitelig regnskap. Og selv om jeg fullt ut ser det verdifulle i professor Frisch’s forslag, beklager jeg å måtte si at jeg ikke tror det er mulig å gjennomføre på en slik måte at det får praktisk betydning. Professor Frisch vil også bygge regnskapet på realøkonomiske prinsipper. Han er fullt klar over at han i så fall må bygge på vurderingsdommer som ikke kan begrunnes ved rent videnskabelig resonnement. Jeg er fullt klar over at man ad teoretisk vei kan festne slike vurderingsdommer i tall, men jeg er ikke like klar over den videnskabelige verdi dette vil få når grunnlaget mer eller mindre blir subjektivt bestemt.”³⁴

Heller ikke forbruks- og markedsanalyser hadde Jahn noen tro på:

“Under avsnittet om forbruks- og markedsanalyser er jeg redd for at professor Frisch er inne på veier som vel kan være teoretisk interessante, men hvis betydning for strukturanalysen av norsk næringsliv vil bli av tvilsom verdi, særlig hvis man vil trekke noen slutninger av praktisk betydning for fremtiden om hvad forbrukerne vil gjøre hvis inntekt og priser forandrer sig på en bestemt måte. Hele min mangeårige erfaring som statistiker gjør at at jeg er mer enn skeptisk overfor verdien av det materiale som kan innsamles gjennom de interviewmetoder professor Frisch antyder.”

Jahn avsluttet med å uttrykke stor skepsis til planen:

“Det er ikke trukket en klar linje mellom sak og vurdering. Den favner for vidt, den vil ta alt med, ikke bare strukturanalyse, men

³³ Wold (1941), Frisch skrev et bemerkelsesverdig innledningskapittel i Wolds bok.

³⁴ Dette og de to følgende sitater er fra brev fra G. Jahn til Kirke- og undervisningsdepartementet, 16. mars 1937.

også økonomisk-politiske spørsmål. Derved er det en stor fare for at den vil tape i verdi. Det er ikke en god sammenheng mellom det som skal gis i spesialutredningene og i koordinasjonsavdelingen som krever tall og intet annet. Med det omfang som planen har fått, står det for mig som om forfatterne vanskelig kan greie å gjennomføre denne plan innenfor rammen av den tid og det budgett som er oppstillet. Med en sterk begrensning av planen er det dog mulig at den vilde kunne gi verdifulle resultater, skjønt jeg mener at dens vesentligste fortjeneste vil være at den samler det som nu er spredt, til helhetsbilleder. Om den vil gi noe vesentlig nytt om vårt næringslivs struktur, er et annet spørsmål.”

Det skulle vise seg at Jahn fikk rett når det gjaldt gjennomføringen, prosjektet var for stort og kanskje verken gjennomtenkt nok eller godt nok organisert. De tre forfatterne av planen tilbakeviste imidlertid Jahns kritikk i et notat til Varekrigsforsikringsfondet, særlig det de oppfattet som Jahns synspunkt at det ikke skulle være mulig å drøfte politikkspørsmål uten å blande sak og vurdering:

“...at det samfund vi skal beskrive, gjennom årtier har hatt en næringspolitikk, at der er blitt truffet og stadig blir truffet vidtrekkende næringspolitiske foranstaltninger, og at den økonomiske tilstand idag på mange og viktige punkter er blitt sterkt påvirket av denne økonomiske politikk. Det vil derfor overhodet ikke være mulig å gi noen oversikt over det norske folkehushold idag uten å ta med disse virkninger av den økonomiske politikk.

Skillet mellom sak og vurdering, mellom politikk og vitenskap, kan overhodet ikke trekkes på den måte at visse samfunnsøkonomiske spørsmål oppfattes som politiske og derfor utelates fra den vitenskapelige behandling, mens andre oppfattes som upolitiske og derfor medtas. En slik sontring vilde være umulig allerede av den grunn at næsten ethvert samfunnsøkonomisk spørsmål ved gitt anledning kan bli trukket inn i partipolitikken. Sondringen ligger på et annet plan nemlig i selve utgangspunktet og i innstillingen overfor problemene. Direktør Jahns misforståelse har hatt til følge at han på flere steder er kommet i skade for å gi et fortegnet bilde av det vi tilsiktet. Særlig tydelig blir dette i hans bemerkninger om vår plan for strukturbeskrivelse av jordbruket, fossekraften og skibsfarten.

Direktør Jahn gir til slutt uttrykk for at han har liten tro på at nasjonalregnskapet og forbruks- og markedsanalysene kan gi noe av praktisk verdi, uten at han dog begrunner denne oppfatning. Hvad nasjonalregnskapet angår er dette et så nytt område at det her selvfølgelig er vanskelig å opgjøre sig en begrunnet mening om

hvor langt man kan nå. Vi kan derfor fullt ut forstå de tvil direktør Jahn her har gitt uttrykk for. (...) Hvad forbruks- og markedsanalyser angår står saken i en helt annen stilling. Her er der allerede utført et stort arbeide, og der foreligger ikke så få erfaringer, særlig fra andre land. Det er derfor overraskende at direktør Jahn ikke har funnet anledning til å gi en begrunnelse for sin skeptiske innstilling overfor denne slag undersøkelser. Der burde i all fall vært nevnt hvorfor han mener at det omfattende arbeid med markedsanalyser som i de seinere år er gjort i andre land og som er blitt utført dels av større private bedrifter, dels av offentlig eller halvoffentlige institusjoner (avsetningens avhengighet av priser, velstandsindekser o.s.v.) vilde bli ”av tvilsom verdi” om de blev tatt systematisk op i Norge. (...) Vi er av den bestemte opfatning at hele dette bedriftsøkonomisk orienterte forskningsområde ikke bare er av ”teoretisk interesse” – for å bruke direktør Jahns uttrykk – men også av eminent praktisk betydning.”³⁵

Prosjektet var fortsatt langt fra fullføring da krigen kom til Norge. Frisch rapporterte om arbeidet på det 3. nordiske statistikermøtet i Oslo i 1939.³⁶ Arbeidet ved de tre næringsavdelinger kom det lite ut av. Frischs arbeid med Koordineringsavdelingens prosjekter fortsatte ved Instituttet også etter krigsutbruddet. Prosjektet endte under og til dels som følge av krigen, men fikk likevel varig verdi, ikke minst gjennom den vitenskapelige trening det hadde gitt en rekke av Frischs beste studenter.

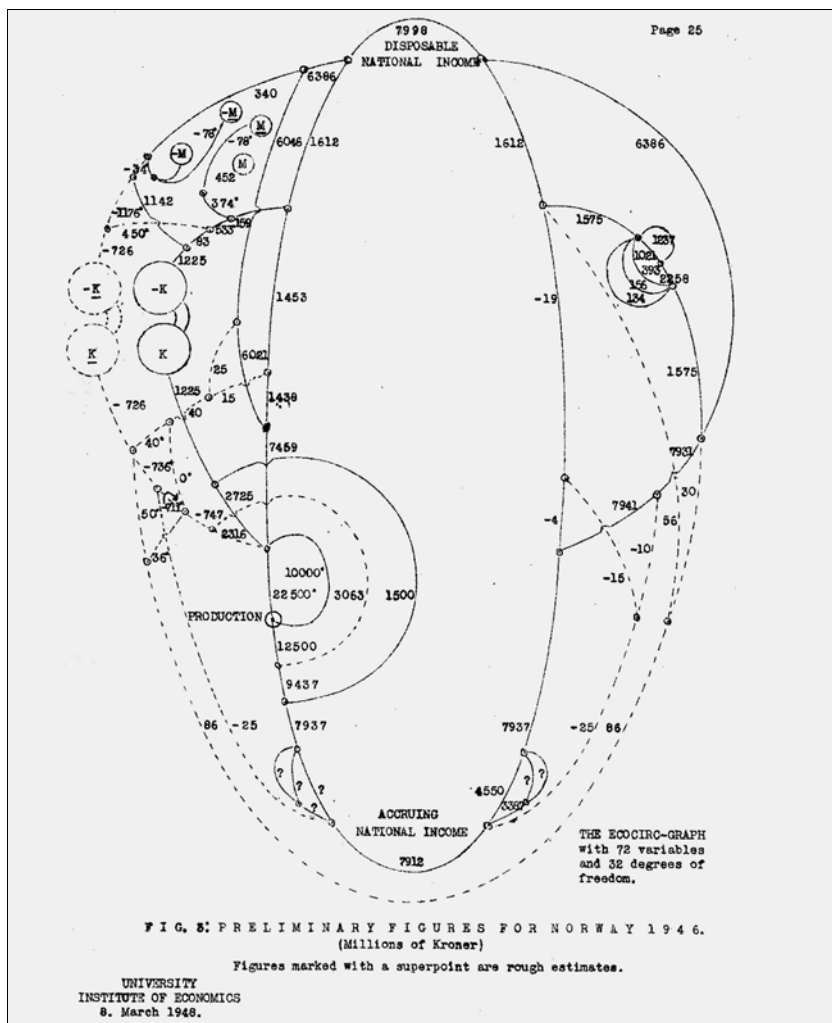
Noen av de som arbeidet for Frisch på Strukturoversikten, delte nok en observasjon som Knut Getz Wold gjorde:

[Frischs] evne til å sette seg inn i, legge opp og diskutere problemer langt utenfor de ting han ellers beskjeftiger seg med, er imponerende. ... Han har bare ett svakt punkt: han er aldri kritisk innstillet overfor et statistisk materiale.

Den finske vinterkrigen aktiviserte Frisch, han deltok i flere hjelpeaksjoner. I de siste 3-4 ukene før 9. april 1940 skrev han flere forsvarspolitiske artikler i Arbeiderbladet. Etter 9. april var han observert som meget depriment, men fortsatte undervisningen og administrasjonen ved Universitetet og var nærmest alene igjen av økonomene i fakultetet.

³⁵ Notat til Varekrigsfondets styre fra Frisch, Keilhau og Wedervang, 1937.

³⁶ Frisch (1940a). Frischs bidrag kom som diskusjonsinnlegg til et foredrag av Stockholmskole-økonomen Erik Lindahl om problemer ved utarbeiding av statistikk over nasjonalinntekter og nasjonalformue. Lindahl hadde ledet arbeidet med Lindahl, Dahlgren & Kock (1937). En mer utførlig presentasjon kom i Frisch (1943). Det sist publiserte arbeidet om Frischs økosirkulær-system er trolig Y. Koguchi: Ragnar Frisch on Macro Accounting (på japansk!), *The Annual of the Institute of Economic Research Chou University*, No. 27, 1996, 191-218.

Økosirk fra mars 1948. I Ragnar Frisch, Noen innføringsmerknader om økosirk-systemet (Det økonomiske sirkulasjonsproblem), oktober 1942, ble fysiokratenes "tableau économique" nevnt som en forløper for økosirk-systemet. Også hos økonomer som J.M. Keynes, Erik Lindahl, Bertil Ohlin, Gunnar Myrdal, Johan Åkerman og økonometrikere som J. Tinbergen og J. Marschak fantes det "mer eller mindre tydelige forsøk" i retning av å utvikle økosirk-systemet. Frisch redegjør for sin egen utvikling fra han la fram en "forenklet Tableau Economique" i festskriftet til Gustav Cassel i 1933, en mer utførlig framstilling ble gitt i forelesninger i 1935 ("Et generelt monetært begrep- og symbolsystem"). I 1936 droftet Frisch problemet i Nationalekonomiska Klubben i Stockholm og i 1940 foreleste han om temaet i Oslo, deretter fortsatter han, ble "spørsmålet (...) tatt opp på bred basis i forbindelse med Nasjonalregnskapsarbeidet ved min avdeling av den økonomiske struktur-oversikt for Norge. Her ble det lagt særlig vekt på å utbygge begrepene i pyramidesystem, (...)." Innledningen ble avsluttet med å vise til forelesningene våren 1942 som nærmest hadde hatt karakter av kollokvier hvor hovedbegrepene i systemet hadde vært under stadig "prøving og kritikk". Frisch fant å ville "framheve det verdifulle arbeid som herunder ble gjort av Petter Jakob Bjerve og Stein Johnsen [Rossen]."

Frisch var dekanus ved Det juridiske fakultet og hadde sammen med de øvrige dekaner høsten 1943 et dramatisk sammenstøt med den kommissariske statsråd Ragnar Skancke.³⁷ Kort etter ble Universitetet stengt. Frisch ble arrestert 17. oktober 1943 sammen med en rekke andre professorer, bl.a. Carl Jakob Arnholm, Odd Hassel, Harald Schjelderup, Sverre Steen og Anatol Heintz. Frisch satt fengslet på Berg, Bredtvet og Grini inntil han ble løslatt 8. oktober 1944. Leserne av *Econometrica* fikk i første nummer 1946 vite at Frisch “because of his excellent physical condition he successfully withstood the rigors of his imprisonment in 1943-44” og siden frigjøringen “he has been exceedingly busy in carrying out economic investigations for the Norwegian government”.³⁸

Frisch tok opp forbindelsen med Rockefeller Foundation umiddelbart etter at krigen var over. I et utførlig PM av 2. september 1945 lanserte han etterkrigsplaner for Rockefeller Foundation, noe som etter hvert resulterte i at Instituttet fikk ytterligere midler fra stiftelsen, men nå ble det også konkurranse med andre samfunnsvitenskaper. Han tok også tidlig opp forslag om Rockefellerstipend for utenlandsopphold til de mest lovende av sine tidligere assistenter. De første på Frischs liste var de tidligere medarbeiderne Bjerve og Olav Reiersøl.

Frisch ble oppnevnt i Valutakomiteen 1945 som hadde Wedervang som formann og også Keilhau som medlem. Valutakomiteen gikk i sin innstilling inn for en pundkurs på 24 kr, men regjeringen fastsatte den til 20 kr etter at Samordningsrådet hadde gått inn for det. Frisch var også med i Penge- og finansrådet som var et ekspertorgan under Finansdepartementet inntil det ble oppløst et stykke ut på 1950-tallet. Rådet hadde fra starten, foruten Frisch, Gunnar Jahn, Arne Skaug, Wilhelm Thagaard, Klaus Sunnanå, Stein Rossen og Sjur Lindebrekke som medlemmer. Men dette var også de eneste offisielle verv Frisch hadde i tilknytning til den økonomiske politikken.

I mars 1946 ga han Trygve Haavelmo, som fortsatt var i USA, denne entusiastiske situasjonsbeskrivelsen av hvordan det fagøkonomiske miljøet i Oslo fortonte seg:

En gruppe på 10-15 av de beste sitter i nøklestillingene rundt om. Du kan si arbeidet ligger i tre plan; Underst Samordningsrådet med det politiske tilsnitt. Her skal veien banes for visse praktiske tillempninger. I det næst høyere skikt finner du Regjeringens penge- og finansråd, med det meget sterke “Pengepolitiske kontor” ledet av Bjerve og med Helge Seip som medarbeider, og med Getz Wold omkring hjørnet som Finansdepartementets konsulent. (I rådet selv sitter det så mye unge og frekke folk, meg selv inklusive, at det har gjort seg gjeldende en viss engstelse i visse leire). Og på toppen av dette skal så komme det rent vitenskapelige arbeid ved Instituttet. Alt sammen i

³⁷ Se Hoel (1978).

³⁸ *Econometrica* **14**, p.79.

intimeste samkjøring fordi det er den samme gjeng (noen mener alt for godt samarbeidende gjeng) som er infiltrert i alle tre institusjoner.

Frisch ble av norske myndigheter trukket inn i FN-arbeid etter krigen. Han ble valgt til formann i FNs *Economic and Employment Commission* under dens 1. sesjon i januar 1947 med Eivind Erichsen, som oppholdt seg i USA, som oppnevnt rådgiver. Frisch var imidlertid mer interessert i å komme med i en *Sub-Commission on Employment and Economic Stability* som kommisjonen skulle sette ned i sin 2. sesjon i mai-juni 1947. Da møtte ikke Frisch selv, men Bjerve møtte i hans sted og foreslo ham som medlem.³⁹

Frischs omfattende virksomhet etter krigen faller utenfor denne framstillingen. Hans rolle i begivenhetene som ledet fram til opprettelsen av Forskningsavdelingen i Byrået vil framgå av de etterfølgende kapitler.

³⁹ De øvrige medlemmene i Sub-Commission var O. Lange (Polen), R. Harrod (Storbritannia), Riefler (USA), Belin (Frankrike), Danilov (Sovjetunionen), og Melville (Australia).

Arne Skaug

I think I am right in saying that we all have a strong impression of Mr. Skaug's intelligence, constructiveness, wide knowledge of economic and social conditions in Norway and not least his sincerity as a scientific worker. Personally I have no doubt that he will be able to produce scientific work of high class if given the opportunity. (Frisch/Kittredge, 8. april 1938)

Arne Skaug var, som Frisch skrev til Rockefeller Foundations representant i Europa, Tracy Kittredge, et svært lovende vitenskapelig talent. Krigen endret den karrierebane Skaug hadde tatt sikte på. De vitenskapelige studiene fikk han ikke fullført. Istedet ble han en særdeles operativ embetsmann og seinere politiker.

Arne Skaug var født i Horten i 1906. Han tok artium i 1925, deretter handelsgymnaset 1927 og ble cand.oecon. i 1930. Han opplevde sammen med bl.a. Aase Lionæs og Klaus Sunnanå, Frischs første år som universitetslærer, i første rekke de tre semestre han underviste som nyutnevnt dosent i 1928-29 da han forsøkte å legge undervisningen i økonomisk teori og statistikk om i et moderne spor.⁴⁰

Studenten Skaug ble engasjert som midlertidig ekstraarbeider på folketellingen 1930. Etter eksamen ble han sekretær II i Byrået og fra slutten av 1930 knyttet til folketellingsarbeidet. Det var magre år i Byrået, antall faste stillinger økte praktisk talt ikke. Mye av statistikken som ble produsert i årene omkring 1930, ble aldri publisert. Antall trykksider i Byråets publikasjoner gikk ned fra 4 000 i 1921 til 2 000 i budsjettåret 1932-33. Byrået hadde sluttet å trykke 18 publikasjoner og for flere andre ble sidetallet redusert. Et unntak var imidlertid tellingene. Jordbrukstillingen 1929 hadde blitt publisert i fire hefter og fikk stor publisitet. Folketellingen 1930 ble et stort prestisjeprojekt og offentliggjort i ti hefter. Tellingen hadde også en boligdel og økonomiske

⁴⁰ I en biografi om Aase Lionæs, Linder (1997), framgår det at Lionæs og Skaug lærte "å analysere aktuelle økonomiske problemer ved å bruke statistiske metoder i stedet for å sette seg inn i det økonomiske studium ved hjelp av historiske eksempler" (p. 19). Sammen med Skaug og 2-3 andre studenter tok hun imot et tilbud fra Frisch om et spesielt kurs i statistikk. Lionæs ga Frisch æren for å ha påvirket henne til å velge et presserende sosial problem, arbeidsledighet blant ungdom, som emne for hovedoppgave.

spørsmål om inntektsforhold og arbeidsledighet ble tatt med for første gang. Arne Skaug skrev tiende hefte om boligstatistikk (1935), åttende hefte om folkemengden etter livsstilling, alder og ekteskap (1935) og dessuten som del av tredje hefte en undersøkelse om "Oslo-befolkning" som bodde utenfor Oslo (1932).

Fra 1. juli 1935 ble Arne Skaug satt til å forberede og lede bedriftstelingen som skulle gjennomføres pr. 9. oktober 1936. Han var fortsatt bare sekretær II. I 1935-36 hadde Skaug også et studieopphold ved London School of Economics. Bedriftstelingen var stort lagt opp og krevde omfattende planlegging. I hver kommune ble det opprettet tellingsstyre med ordføreren som formann. Tellingsstyret var ansvarlig for å ansette tellere og å finne fram til alle bedrifter som skulle være med. Gjennom presse og radio ble det orientert i detalj om hvem som var pliktig til å være med og formålet med undersøkelsen. All næringsvirksomhet bortsett fra jordbruk, skogbruk og fiske som var dekket på annen måte, skulle med helt ned til de minste bedrifter. Tellingens omfang kan best indikeres ved at det kom det inn oppgaver for 101 623 bedrifter. Resultatene ble offentliggjort i tre hefter med Arne Skaug som ansvarlig for alle tre. Innsatsen som leder av tellingen og bare sekretær II fortonte seg som så urimelig at han fra 1. juli 1937 fikk opprykk til sekretær I. Etter bedriftstelingen fikk han ansvaret for å forberede en boligstilling i 1938.

Fra 1937 ble Skaug trukket inn som en av lederne av Strukturoversikten på Universitetet sammen med Frisch, Wedervang og Keilhau. Skaugs del var industriområdet, men han var fortsatt på full tid i Byrået. Skaug ga også forelesninger som vikar for Wedervang, etter at han flyttet til Bergen i 1937 for å bli den første rektor ved Norges Handelshøyskole.

Skaug sluttet i Byrået og var høsten 1938 en kort periode kontorsjef i det nyopprettede Forsyningsdepartementet. I 1939 fikk Skaug adjunktstipend fra Universitetet og planen var å kvalifisere seg for et professorat. Trolig var det Wedervangs stilling han hadde i tankene. Ingen regnet med at Wedervang ville komme tilbake fra Bergen selv om han fortsatt hadde permisjon.

Skaug søkte Rockefellerstipend og fikk Frischs fulle støtte. Hans studiemål var å studere migrasjon, intern og eksternt, og dens sammenheng med økonomiske årsaker. Frisch tok i 1938 spørsmålet opp med Rockefeller som ikke viste noen entusiasme for migrasjon, men økonomiske årsakssammenhenger kunne gi grunnlag for Fellowship. I mai 1939 ble Frisch bedt av Rockefeller om å vurdere Skaug og Haavelmo som begge hadde søkt Rockefeller Fellowship. Frisch fullroste Haavelmo som den mest lovende teoretiker som hadde framkommet i Norge, men var heller ikke særlig forbeholden om Skaug som han også må ha hatt en høy vurdering av. Han avsto å rangere dem:

I find it impossible to make any ranking between Skaug and Haavelmo, both because their scientific qualifications lie in somewhat different fields and because my knowledge of them is not equ-

*ally extensive. The only thing I can say is that I hope most sincerely that the Rockefeller Foundation will grant both applications.*⁴¹

Skaug reiste til USA i slutten av 1939 med sikte på å være der et år. I mai 1940 deltok han på møtet i Population Association of America i Chapel Hill, North Carolina og holdt foredrag om internasjonalt arbeidsmarked som også var det han ville skrive en doktoravhandling om.⁴² Sommeren 1940 reiste Skaug fra Chapel Hill til Berkeley og videre via Chicago til University of Wisconsin i Madison dit han kom i slutten av september 1940, og ble innskrevet som Ph.D.-student i "labor economics" som i 1940 ikke var fag ved noe annet universitet enn i Madison. Sommeren 1940 tilbrakte Skaug og Haavelmo sammen med Abraham Wald i Colorado, og sommeren 1941 var de tre sammen i Maine.

Da krigen kom, tok Skaug kontakt med ambassaden for å melde seg til tjeneste for myndighetene og overveide også om han skulle reise hjem, før det ble klart at det ikke var noe alternativ. Forsyningsdepartementet ønsket i 1941 Skaug til London, men da Rockefeller ikke ga tillatelse til noe avbrudd, valgte han å bli i USA inntil videre. Fra høsten 1941 tok han jobb som Assistant Professor i økonomi ved University of Wisconsin. Mot slutten av 1941 hadde han hovedtrekkene i en doktoravhandling klar. Manuskriptet kom visstnok bort i posten i kaoset som oppsto etter Pearl Harbor-angrepet i desember 1941.

Fra mars 1942 ble han leder av Statens Trygdekontor i New York og delte i mer enn et år leilighet med Haavelmo i 419 W 119th Street. Skaug ble også i stigende grad trukket inn i arbeid for myndighetene, mens de akademiske ambisjonene kom i bakgrunnen. Han deltok som representant for den norske regjering ved FNs Jordbruks- og ernæringskonferanse i Virginia 1943, ved UNRRA-konferanser i Atlantic City 1943 og i Montreal 1944 og ved Bretton Woods-konferansen i 1944. Han hadde et lengre opphold i London i første del av 1944, ble utnevnt til handelsråd ved ambassaden i Washington D.C. i 1944 og fikk ordnet det slik at også Haavelmo ble overført til arbeid for Forsyningsdepartementet i Washington.

Skaug reiste hjem i slutten av juli 1945 og ble utnevnt som formann i Samordningsrådet, men ble ut på høsten sendt tilbake for å fortsette som handelsråd i Washington D.C. Etter at Jahn ble utnevnt til ny sjef for Norges Bank, ble stillingen som direktør i Byrået utlyst i begynnelsen av 1946. Skaug søkte og fikk noe overrasket vite at Ingvar Wedervang også hadde søkt.⁴³ Skaug ble utnevnt. Skaug reiste hjem i april og tiltrådte som direktør i Byrået fra 1. mai 1946. Det siste Skaug gjorde før han reiste hjem (og før han var utnevnt!) var å tilby Haavelmo byråsjefstillingen i Byrået.

⁴¹ Frisch/Kittredge, 25. mai 1939.

⁴² Foredraget ble utgitt som Skaug (1941).

⁴³ Skaug antydte til Haavelmo at han trodde at Wedervang muligens hadde søkt i forvissning om at han var en kandidat det var vanskelig å forbigå og at han kunne utnytte dette til å framtinge en økning av bevilgningen til Handelshøyskolen.

Arne Skaug (1906-1974) cand. oecon. 1930, sekretær i Byrået fra 1930-1939, Universitetsstipendiat, deretter kontorsjef i Forsyningsdepartementet i 1939, Rockefellerstipendiat 1939-41. I USA under resten av krigen, deltok blant annet på Bretton Woods konferansen i 1944, direktør i Byrået 1945-1948, handelsminister 1955-62. I mellomkrigstida arbeidet Skaug med befolknings spørsmål, og hans første store oppgave ble å arbeide med folketellingen i 1930. Han holdt kurs sammen med Axel Sømme og Alva Myrdal i regi av Arbeidernes Oplysningsforbund (AOF) i 1935 om befolknings spørsmålet, og ga ut flere pamfletter sammen med Aase Liones. Både "Dør vi ut?", "Studieveiledning i befolknings spørsmålet" og en norsk utgave av Gunnar og Alva Myrdals "Krisen i befolknings spørsmålet" kom i norsk utgave i 1936. I Kjartan Soltvedt, "Dør vi ut? Befolknings spørsmålet i norsk politisk og intellektuell debatt 1900-1940", heter det at Arne Skaug i 1935/36 ved London School of Economics ble introdusert "i det førende demografiske miljøet som fantes der. I Skaugs privatarkiv finnes det korrespondanse mellom Skaug og størrelser i demografien som R.R. Kuczynski og David Glass. Kuczynski var på denne tiden kanskje verdens fremste forsker innenfor feltet, og var opphavsmannen til begrepet om det såkalte "netto-reproduksjonstallet" (...)." Skaug begynte på en avhandling om migrasjon, men den ble ikke fullført, Gunnar Myrdal som også oppholdt seg i USA mente han burde legge sin avhandling an som en del av hans prosjekt om rasespørsmålet i USA, "An American Dilemma".

Skaug overtok som direktør i Statistisk sentralbyrå fra 1. mai 1946. Oppgavene sto i kø. I første rekke var det presserende praktiske spørsmål som måtte løses: mangel på kontorer, kvalifisert arbeidskraft og trykningskapasitet. Ut på høsten 1946 hadde Skaug fått bemannet alle de nye kontorene med byråsjefer og i 13. november inviterte han pressen inn til en redegjørelse om situasjonen. Han forvarslet en serie tellinger: ny jordbrukstelling, ny bedriftstelling, den første fiskeritelling noensinne og en ny folketelling. Alt skulle gjøres innen 1950. Samtidig var kontor- og personalsituasjonen så prekær at husholdningsundersøkelsen og omlegging av levekostnadsindeksen måtte utsettes selv om bevilgning forelå. Moderne maskiner skulle anskaffes for å effektivisere arbeidet, spesielt med tellingene. Stensilerte pressemeldinger skulle innføres for å framskynde den offiselle publisering av ny statistikk med mange måneder. Konjunkturoversikter skulle gjenopptas. Dessuten skulle Byrået også bli Sentralkontor for folkeregistrene.⁴⁴

I direktørperioden ble Skaug betydelig trukket på som representant for den norske regjering i internasjonal sammenheng, mens Antoni Skøien fungerte i hans fravær. Skaug deltok på Genevekonferansen om å danne en internasjonal handelsorganisasjon i 1947 og tollforhandlingene samme sted, på den store Havanakonferansen 1947-48 om den internasjonale handelsorganisasjon, og i praktisk talt alle møter og forhandlinger om Marshallplanen fra den første Pariskonferansen i juli 1947. Oppgavene i tilknytning til Marshallplanen tok til slutt overhånd. Skaug ble utnevnt til Statssekretær i Utenriksdepartementet fra mai 1948 for å fullføre forhandlingene og ble Minister, seinere Ambassadør og Norges faste delegerte ved OEEC fra 1949 og ved Det Nord-Atlantiske Råd fra 1952. Han kom hjem i 1955 og ble da Handelsminister i Gerhardsens tredje regjering fram til 1962. Deretter var han ambassadør i London og København.

Arne Skaug ga uttrykk for sin takknemlighet overfor Byrået ved en testamentarisk gave i form av et forskningsfond som ble opprettet i 1988 som et eget rettssubjekt knyttet til Byrået. Ifølge statuttene som forelå i testamentet, skal sjefen for Forskningsavdelingen i Byrået være formann i styret. Kanskje lå det under hos Skaug et snev av vemod over at han ikke hadde fått anledning til å utføre en mer omfattende gjerning i Byrået som han hadde trukket opp så store perspektiver for som forskningsinstitusjon i 1939?

⁴⁴ Skaugs redegjørelse ble offentliggjort i *Statistiske Meddelelser* **64**, Nr.10-12, pp.333-336.

Erik Brofoss

Ei mobilisering av økonomisk ekspertise måtte difor setjast i verk, og dette kravde både rekrutteringsevne og evne til å finne administrative løysingar. Finansminister Erik Brofoss hadde begge eigenskapane. (Bjerve, 1989, p.185)

Brofoss var født i 1908 og vokste opp i enkle kår i Kongsberg. Han tok juridisk embetseksamen i 1931. Han var dommerfullmektig i Telemark 1933-35 og var vitne til depresjonen og gjeldskrisen på landsbygda. Som dommerfullmektig var hans oppgave bl.a. å holde tvangsauksjoner. Han arbeidet etterpå som sekretær først i Rikstrygdeverket og seinere ved Oslo likningskontor. I denne perioden studerte han økonomi ved Universitetet og avla statsøkonomisk eksamen i 1938.

I 1941 ble han sekretær hos Finansrådmannen i Oslo, men måtte kort etter flykte til Sverige og videre til London i 1942. Der avanserte han raskt fra saksbehandler til byråsjef først i Finansdepartementet, deretter i Forsyningsdepartementet der han alt i 1944 ble utnevnt til ekspedisjonssjef med etterkrigsplanlegging som hovedoppgave. Både regjeringen, Arbeiderpartiet og Landsorganisasjonen drev planleggingsarbeid med sikte på økonomisk gjenreising når krigen en gang tok slutt og Brofoss deltok på ulike måter i dette arbeidet. Brofoss ble kjent som en effektiv og innsatsvillig person med et dypt engasjement i planleggingsspørsmål.

Under arbeidet i London fikk Brofoss også anledning til å sette seg inn i og følge med i arbeidet som foregikk i den engelske administrasjonen med utgangspunkt i ny makroøkonomisk teori og de første forsøk på å etablere nasjonalregnskapsliknende oppstillinger. John Maynard Keynes' teorier slik de hadde kommet til uttrykk i *The General Theory of Employment, Interest and Money*, ga en vitenskapelig basert argumentasjon for et sterkt statlig engasjement i styringen av økonomien og i noen grad også en rettleiding i hvordan en slik styring burde utformes. Brofoss kjente også til Beveridges arbeid, særlig boka *Full Employment in a Free Society*.⁴⁵

⁴⁵ Keynes (1936), Beveridge (1944).

Erik Brofoss, (1908-1979) cand. jur. 1931, cand. oecon. 1938, tok over som finansminister etter Gunnar Jahn etter valget i 1945. Finansminister 1945-47, handelsminister 1947-54, sjef for Norges Bank fra 1954-70, 1970-73 direktør for Det internasjonale valutafond. Under krigen var han økonomisk rådgiver for den norske regjeringen i London og planla saneringen av pengevesenet etter krigen.

Erik Brofoss var helt sentral når det gjaldt å knytte sosialøkonomer til embetsverket. Han gjorde det fordi de ved hjelp av nasjonalregnskapet og nasjonalbudsjettet og relasjonene i økosirkssystemet mellom produksjon, investering, konsum, import og eksport for eksempel kunne beregne hvordan forbruk på forskjellige nivåer og importoverskudd ville ha konsekvenser for hvor raskt produksjonen kunne økes og hvor fort gjenreisningen kunne skje. Seinere skulle han imidlertid komme til å formulere en viss skepsis til det han i et brev til Frisch (16. november 1960) kalte "en tendens til å tro at det er en Guds styrelse i konstanter og koefisienter som kan settes opp i formler og deretter beregnes av Statistisk sentralbyrå."

En debatt om planlegging versus laissez-faire i den økonomiske politikken hadde foregått i mange land på 1920- og 1930-tallet. I Norge kom denne striden særlig til uttrykk i første del av 1930-årene i forbindelse med framleggningen av Arbeiderpartiets Kriseprogram 1934, noe Brofoss må ha fulgt med i selv om han ikke var deltaker. Debatten om planlegging på 1930-tallet hadde imidlertid sterkere tilknytning til inspirasjon fra de sovjetiske femårsplaner. *New Deal*-politikken som ble introdusert av Roosevelt etter 1933 og den svenske økonomiske politikken ledet av finansminister Ernst Wigfors ga også eksempler på vellykket innføring av sterke statlige styringselementer for å motvirke den økonomiske krisen. Under krigen var det økonomiske systemet i de store krigførende land, Tyskland, England og USA, alle underlagt en sterk sentralstyring som mobiliserte enorme ressurser for krigsformål.

Brofoss kom hjem med en sterkt rotfestet tro på at etterkrigstidens problemer måtte møtes med vitenskapelig basert planlegging av en stat med vide fullmakter til kontroll over landets økonomiske ressurser. Dette gjaldt både med hensyn til gjenreisingsoppgavene og ikke minst med hensyn til overgangsproblemene fra krigs- til fredsøkonomi, som etter første verdenskrig brått hadde gått fra boom til bunnløs depresjon.

Brofoss gikk tilbake til Oslo likningskontor som avdelingssjef. Der startet han en studiering om boka *Hva krigen kostet Norge*. I juli 1945 ble han oppnevnt som nestformann i Det økonomiske samordningsråd, oppnevnt i juli 1945. I tillegg til formannen Arne Skaug var de øvrige statlige representantene direktør Wilhelm Thagaard i Prisdirektoratet, direktør Nikolai A. Schei i Forsyningsdepartementet, konsulent Knut Getz Wold i Finansdepartementet og konsulent Klaus Sunnanå i Handelsdepartementet. Brofoss var på dette tidspunkt et ukjent navn i norsk samfunnsliv, men han imponerte ikke minst de unge økonomene han kom i kontakt med med sine kunnskaper, ideer og besluttsomhet.

Brofoss' posisjon ble imidlertid atskillig mer framskutt da han ble utnevnt til Finansminister i Gerhardsens rene Arbeiderpartiregjering i november 1945. Som Finansminister fikk han hovedansvaret for utforming både av det statlige styrings- og planleggingssystemet og for den økonomiske politikken. Hans maktposisjon var sterk, men ikke ubestridt, den hang nøye sammen med den tillit og støtte han fikk fra statsminister Einar Gerhardsen.

En av Brofoss' første embetsgjerninger som Finansminister var opprettelsen av Det pengepolitiske kontor. Men før det hadde han altså forsøkt å verve Haavelmo til Byrået for samme oppgave. Hovedoppgaven for Det pengepolitiske kontor ble å utarbeide nasjonalbudsjettet, en av de viktigste institusjonelle nyskapningene i det nye planleggingssystemet. Det første nasjonalbudsjettet for 1946 ble beskjedent lagt fram som Vedlegg 11 til Statsbudsjettet for 1946-47 i mars 1946, mens Nasjonalbudsjettet for 1947 ble lagt fram som egen Stortingsmelding sammen med Statsbudsjettet for 1947-48.

I 1947 regisserte Brofoss sin avskjed som Finansminister og overgang til et helt rekonstruert Handelsdepartement dit Det pengepolitiske kontor og nasjonalbudsjettarbeidet fulgte med. Kontoret endret navn til Kontoret for Nasjonalbudsjettet.

Trygve Haavelmo

Fra Økonomisk institutt til Cowles Commission

Haavelmo, during his brief sojourn in the United States, without holding a teaching position, exerted an influence that would do credit to the lifetime work of a professor. (Schumpeter, 1954, p.1163)

Trygve Haavelmo ble født i Skedsmo i 1911. Han tok artium i 1930, begynte å studere statsøkonomi og ble cand.oecon. i 1933. Etter eksamen ble han tilsatt ved Universitetets Økonomiske Institutt, først som assistent og fra 1935 som leder av Instituttets beregningsavdeling. Han tok del i mange av Frischs prosjekter og numeriske eksperimenter. Sammen skrev de en artikkel om etterspørsmål etter melk som fylte et nummer av Statsøkonomisk Tidsskrift i 1938. Høsten 1935 var Tjalling Koopmans på besøk ved instituttet og holdt bl.a. forelesninger om Neyman-Pearson-teorien for statistisk testing, et emne som skulle komme til å bety mye for Haavelmo.

I 1936 deltok Haavelmo sammen med Frisch på det 6. europeiske møtet i Econometric Society i Oxford, et møte der Keynes' revolusjonerende nye makroteori sto svært sentralt. Keynes var ikke selv til stede. Både John Hicks, James Meade og Roy Harrod drøftet Keynes' teori i sine bidrag på møtet. Jan Tinbergen var selvsagt til stede. Deltaker var også Jerzy Neyman. Haavelmo la fram sitt første internasjonale arbeid om konfluente relasjoner. Han ble noen måneder i England ved Statistical Laboratory, University of London for å studere "statistical sampling theory and its application in economics", på den tiden tilholdssted for så vel Jerzy Neyman som Egon Pearson og Ronald Fisher. Det var særlig Neymans arbeid Haavelmo var interessert i.

Haavelmo fikk i 1937 stipend for å studere i utlandet. Han reiste til Berlin i desember 1937 og var i halvannen måned ved det kjente Institut für Konjunkturforschung. Fra Berlin reiste Haavelmo til Geneve i januar 1938 der han fikk arbeide sammen med Jan Tinbergen ved League of Nations Financial Section. Tinbergens arbeid var en milepel i utviklingen av empirisk makroøkonomisk forskning. Det var en prominent gruppe av framtreddende økonomer som på denne tiden var knyttet til League of Nations, bl.a. James Meade, Ragnar

Nurkse, Marcus Fleming, Tjalling Koopmans og Gottfried Haberler. Under oppholdet fullførte Haavelmo sin første artikkel for *Econometrica*,⁴⁶.

I april var Haavelmo i Paris ved den statistiske avdeling ved Institut Henri Poincaré og satte seg inn i en større pågående analyse av produksjonseffektivitet i fransk industri. De siste tre ukene av utenlandsoppholdet ble tilbrakt ved Institute of Statistics i Oxford som hadde vært ledet av Jacob Marschak siden 1935. Haavelmo foreleste om Frischs konfluensteori.

I studieåret 1938/39 var Haavelmo ved Aarhus Universitet som lærer i statistikk og medarbeider ved Aarhus Universitetets Økonomiske Institut, et opphold som også satte spor etter seg i dansk økonometri gjennom Havelmos studier av svineproduksjon i Danmark og av etterspørsel etter flekk i København.

Med stipend fra Norge-Amerika-Fondet reiste Haavelmo til USA i juni 1939. Oppholdet skulle bli atskillig mer langvarig enn planlagt. Første stopp var Colorado Springs, der *Cowles Commission for Research in Economics* siden 1934 hver sommer hadde arrangert små konferanser. Der møtte Haavelmo igjen Jacob Marschak og også Abraham Wald og Gerard Tintner. Etter konferansen reiste han til Jerzy Neyman i Berkeley og var der fram til november, og derfra videre til Cowles Commission som nettopp hadde flyttet til University of Chicago.

Fra 1940 fikk Haavelmo Rockefeller Fellowship, foreløpig for et år. Våren 1940 studerte han ved Columbia University i New York hos Abraham Wald og var ofte innom New School for Social Research i New York, der Marschak underviste. De tre framstående forskerne som Haavelmo hadde oppsøkt i USA, var alle som så mange ved de innflytelsesrike amerikanske universitetene, flyktninger og immigranter fra Sentral- og Øst-Europa. Neyman var fra Polen, Wald fra Romania og Marschak fra Ukraina. Rockefellerstipendiet ble også fornyet for 1941.

Harvard var tilholdssted for Haavelmo fra høsten 1940 og gjennom hele 1941. Han var student og ledet seminarer. I 1941 fikk han utgitt to arbeider ved Harvard. Det ene, avhandlingen "The Theory and Measurement of Economic Relations", var en forløper og nesten identisk med arbeidet som skulle gjøre ham verdensberømt, det andre var en introduksjon til Frischs konfluensanalyse. Haavelmo fikk under Harvardoppholdet et nært forhold til Joseph Schumpeter som interesserte seg betydelig for Haavelmo og leste de fleste av hans artikler før de ble sendt til tidsskrifter.

I slutten av 1941 tok Haavelmo kontakt med legasjonen i Washington D.C. for å melde seg til tjeneste, men fikk beskjed av Ole Colbjørnsen om at det ikke var noe arbeid verken der eller i London. Haavelmo var utålmodig. Rockefellerstipendiet ble ytterligere forlenget for et halvt år i 1942, men Haavelmo fikk ingen glede av det. Han begynte som statistiker ved Nortraships kontor i New York i januar 1942. Etter dette var Haavelmo hovedsakelig i New York, men hadde ikke mer å gjøre enn at han kunne opprettholde forbindelsen med det akademiske miljøet. Mange av de ledende amerikanske økonomene ble også trukket inn i offentlig tjeneste etter at USA kom med i krigen. *The Probability Approach in Econometrics* ble trykt som et tillegg til *Econometrica*

⁴⁶ Haavelmo (1938), Tinbergens arbeid resulterte i Tinbergen (1939a), (1939b).

først i 1944 av fungerende redaktør Oscar Lange, som kompensasjon til abonnentene for manglende artikler. Nærmest umiddelbart kom den til å bli betraktet som det vitenskapsteoretiske og sannsynlighetsteoretiske grunnlaget for økonometrien og ble fundament og inspirasjonskilde for det økonometriske forskningsprogram ved Cowles Commission.

Haavelmo ble fra mars 1944 tilknyttet den norske ambassaden i Washington D.C. med oppgaver for Forsynings- og gjenreisingsdepartementet. Arne Skaug som var blitt Handelsråd ved ambassaden, hadde ordnet med overføringen. Arbeidet ga liten anledning til å holde på med akademisk aktivitet ved siden av og da frigjøringen kom, var Haavelmo interessert i å komme hjem. Det var i de første månedene etter frigjøringen mer enn nok å gjøre ved Forsyningsdepartementets lille avdeling i Washington D.C. Frisch satte seg i sving for å skaffe Haavelmo en stilling, men Universitetet hadde ingen åpninger. Wedervang var forventet å si opp sitt professorat (som han også gjorde) for å fortsette sitt virke ved Norges Handelshøyskole. Frisch sonderte mulighetene ved NTH og om det var mulig å skaffe midler til en stilling fra Rockefeller Foundation, men uten hell.

I juli reiste Arne Skaug hjem for å bli formann i Samordningsrådet. Haavelmo benyttet anledningen til å sende med til Frisch både Probability Approach og noen artikler. Frisch var overbegeistret over Probability Approach: *‘Vil du ikke levere dette arbeidet inn som doktoravhandling i Oslo? Sideantallet skulle være tilstrekkelig. Abel ble som bekjent verdensberømt på 16 trykksider.’* I august kontaktet Arne Skaug Haavelmo og tilbød ham en stilling i Samordningsrådets sekretariat. Frisch var positiv til alle muligheter for å få Haavelmo hjem og anbefalte Haavelmo å ta imot Skaugs tilbud som Frisch hadde oppfattet som *‘interessant og selvstendig arbeid med å undersøke hvorledes forskjellige ting virker sammen’*. Haavelmo kom likevel til at han ikke syntes han kunne gjøre noe nytte for seg i Samordningsrådet under de eksisterende forhold.

I oktober 1945 fikk han tilbudet fra Theodore Schultz om å arbeide minst et år i Chicago fra årsskiftet. I midten av november kom Jacob Marschak og Lawrence Klein innom Haavelmo. Jacob Marschak hadde fra 1943 vært leder for Cowles Commission i Chicago, og Lawrence Klein som var nyutdannet Ph.D., arbeidet også der. Haavelmo kjente begge godt. Marschak var opprinnelige fra Kiev og hadde vært professor i Heidelberg inntil 1933. Haavelmo kjente ham fra sitt studieopphold ved *Oxford Institute of Statistics* i 1937 og også fra *New School of Social Research* i New York midt under krigen, der Marschak ledet et seminar om matematisk økonomi og økonometri som Haavelmo frekventerte. Klein hadde som doktorgradsstudent ved *Massachusetts Institute of Technology* i 1942-43 organisert et statistikkseminar der Haavelmo hadde holdt et innlegg som hadde vakt stor oppmerksomhet.⁴⁷

⁴⁷ Paul Samuelson ga i et tilbakeblikk på dette seminaret følgende karakteristikk av Haavelmo: “World War II caught Haavelmo in America when Hitler’s Blitzkrieg took over Norway. He was prepared to row back to Europe but that proved to be impractical. So there was naught for him to do but work on his own in Cambridge and Chicago, achieving a breakthrough in connection with identifying stochastic relationships in interdependent systems.” (Samuelson, 1991, p.332)

Marschak og Klein ville drøfte den første versjonen av Kleins makroøkonomiske modell for amerikansk økonomi med noen av de mange økonomene som under krigen var trukket inn i administrasjonen i Washington, og ville ha Haavelmo med på møter med Evsey Domar og andre. Kort etter at Marschak og Klein hadde reist kom den overraskende henvendelsen fra Brofoss om stillingen i Byrådet.

Få Haavelmo hjem!

Du er den eneste virkelige elev Frisch har hatt, og den eneste som fullt ut kan opprettholde det nivået han har skapt ved Oslo Universitet på sitt fagområde. Det er av veldig betydning for sosialøkonomien i Norge at du vil innstille deg på å slå deg til der. (Getz Wold/Haavelmo, 15. juli 1946)

Knut Getz Wold var ikke den eneste som gjerne ville ha Haavelmo hjem. Omkring nyttår 1946 kunne Frisch meddele at professoratet etter Wedervang skulle utlyses med søknadsfrist ut på vårparten. Wedervang hadde valgt Norges Handelshøyskole etter å ha vært rektor der siden opprettelsen og sagt fra seg professoratet i Oslo. Frisch lovte å holde Haavelmo underrettet om utlysingen. Haavelmo var beskjeden på egne vegne over at Frisch kunne antyde at han skulle ha noen sjanse til å få professoratet ('*jeg tør ikke engang tenke på hvad norske økonomer med kjennskap til aktuell norsk økonomisk politikk og til alle tallene i årboka ville si om jeg bydde meg frem til stillingen etter Wedervang*').

Haavelmos arbeid med jordbruksproblemer gikk raskt framover. Han samarbeidet nært med M. Girschick som var knyttet til Department of Agriculture i Washington D.C. Cowles Commission var "i skuddet" i denne perioden. Marschak hadde lyktes i å samle en eksepsjonelt dyktig og entusiastisk gruppe og det ble også oppnådd spektakulære suksesser, særlig da det lyktes for Cowles Commission å vise at de raffinerte økonometriske metodene som ble anvendt i Chicago, ga bedre prognoser enn det ekspertene i Washington klar- te.

For Frisch gjaldt det å få Haavelmo hjem ('*På den ene eller annen måte må vi se og få deg hjem nå, eller i en overskuelig fremtid*'). Frisch stilte Haavelmo i utsikt at det var et større institutt enn før:

Så har vi instituttarbeidet. Det ser ut til å vokse opp noe virkelig stort av dette. Et betydelig beløp er ført opp på det ordinære universitetsbudsjett for neste periode. Bl.a. med et antall associater dvs. unge økonomer og statistikere som skal arbeide som vitenskapelige medarbeidere. Dessuten et større teknisk apparat. Rockefeller er også

Trygve Haavelmo (1911-1999) i aksjon i på Cowles Commission for Research in Economics i Chicago i desember 1946, temaet er Gershon Cooper's model of U.S. agricultural sector, cand. oecon. 1933, forskningsassistent ved Universitetets Økonomiske Institutt 1933-38, lærer i statistikk ved Aarhus Universitet 1938-39, Rockefellerstipendiat, USA 1940-42, statistiker Nortraship, New York 1942-44, handelssekretær ved ambassaden i Washington 1944-45, Cowles Commission 1946-47, byråsjef i finans/handelsdepartementet 1947-48 og fra 1948 professor ved Universitetet i Oslo til han gikk av i 1979. Tildelt Nobels minnepris i økonomi i 1989. Før krigen skrev han "Efterspørsel etter melk" (1938) sammen med Frisch, mens "A Dynamic Study of Pig Production in Denmark" (1938) og "Efterspørsel etter Flæsk i København" (1939) ble skrevet mens han var dosent i Aarhus. Haavelmo hadde altså oppholdt seg 10 år i utlandet, da han begynte i finansdepartementet i 1947.

i farvannet. Etter konferanser nylig i Oslo med en av deres folk er det blitt nokså klart at det det vesentlige står på, er at jeg får utarbeidet håndfaste planer. Jeg antydet for dem at jeg ønsket sammen med deg og Bjerve å reise over til statene og muligens et par land i Europa noen måneder i begynnelsen av 1947 for å bringe oss helt á jour med aktuelt pågående arbeid før vi la i vei for alvor.

I april 1946 fikk Haavelmo igjen tilbud om å overta en byråsjefstilling ved et nytt kontor i Byrået, denne gang fra Skaug som sto på fallrepet til å reise hjem for å bli utnevnt til direktør i Byrået. Skaug omtalte kontoret som 'en spesialavdeling som skal ha med nasjonalregnskapet og spesielle undersøkelser å gjøre'. Han stilte Haavelmo i utsikt at det 'ville bli en så fri stilling at jeg synes du burde tenke på den i alle fall som en overgang'.

Haavelmo var interessert. Riktignok var han inntil videre bundet til Cowles Commission. Han var dessuten svært fornøyd med at Skaug hadde valgt direktørstillingen i Byrået framfor andre muligheter:

Det er vel neppe noen stilling som åpner større muligheter for å sette spor etter seg i Norge i dag enn direktørstillingen i Byrået, og stillingen er vel nå også nærmere knyttet til aktuell økonomisk politikk enn noen gang. Så igjen: lykke til!

Haavelmo uttrykte stor interesse for Skaugs tilbud. Han regnet med at han ville komme hjem for å disputere i løpet av sommeren eller høsten og ba om å bli underrettet om det før det ville foreligge mer definitive planer om arbeidet i Byrået. Men også Universitetet var aktuelt. I Washington fikk Haavelmo i mai vite at Wedervangs professorat var utlyst og også mottatt oppfordringer om å søke. Haavelmo var i høy grad interessert hvis det var riktig som han hadde fått fortalt og meddelte videre til Skaug at

...bedømmelsen vil skje på mye bredere basis enn det spesielle fagområdet som har karakterisert den tidligere. Dette ligger jo i tråd med en mer moderne samkjøring mellom økonomisk teori, økonometri og praktisk økonomisk politikk, i samme retning som utviklingen her over. (...) Som du vil forstå er jeg nokså sterkt opptatt av denne ideen, ikke minst på grunn av de muligheter som ville foreligge for et nærmere samarbeide mellom Byrået og Universitetet.

Haavelmo skrev umiddelbart til Universitetet, uttrykte sin interesse for stillingen og ba om nærmere detaljer og søknadsfrist. Svaret fra Universitetet var at stillingen hadde vært utlyst med søknadsfrist 11 mars. Haavelmo var to måneder for seint ute! I ettertid kan det virke ubegripelig at dette kunne gå Haavelmo hus forbi, det vil si at han ikke ble underrettet i tide, i første rekke av Frisch. Johan Einarsen ble tildelt professoratet i 1947 i konkurranse med Erling Petersen og Thomas Sinding, ingen hard konkurranse. Haavelmo hadde riktignok ikke noen doktorgrad på dette tidspunktet og ville derfor ha stilt formelt svakere enn de øvrige søkerne, men komiteen ville likevel neppe vært i tvil.⁴⁸

Denne tabben var det lite å gjøre med. Skaug var like engasjert som Frisch i å skaffe Haavelmo et tilbud hjemme som gjorde at han ville komme hjem og foreslo for Frisch opprettelse av et professorat innenfor Haavelmos fagområde. Det kunne ikke bli noe annet enn *økonometri*! Frisch tok saken opp i fakultetet seint på våren og fikk klarlagt at det ville gå inn for saken. Skaug tok det opp

⁴⁸ Johan Einarsen, cand.oecon. & cand.jur., hadde vært Frischs assistent alt på 1920-tallet, medarbeider ved Instituttet 1932-36 og dosent i sosialøkonomi og landbruksrett på Norges Landbrukshøgskole etter det. Komiteen besto av Wilhelm Keilhau, Kjeld Philip, Danmark og Hugo Pipping, Finland.

med Brofoss som også var positiv. Professoratet kunne tidligst fremmes i Statsbudsjettet 1947-48 som skulle legges fram i januar 1947.

Skaug refererte denne utviklingen og utsiktene for Haavelmo i juli 1946 og benyttet anledningen til å komme med enda et tilbud til Haavelmo, basert på at Haavelmo ville få et professorat:

Min tanke er da videre at vi må kunne få en ordning også overfor Byrået, slik at vi skulle kunne nyttiggjøre deg også her. (Du må unnskyldte at jeg uttrykker meg på denne måten.) Saken er at vi i høy grad trenger en mann som på konsultativ basis kunne være Byråets rådgiver i teoretiske og matematiske spørsmål. Jeg mener med andre ord at vi ved siden av det arbeidet du fyller ved Universitetet, ville engasjere deg som konsulent i Byrået med arbeidstid og betingelser som en fikk komme overens om. Jeg er svært oppsatt på å kunne få til en slik ordning, og jeg håper at du ikke sier at dette blir altfor mye på en gang. Selvsagt må det hele diskuteres nærmere, men jeg synes nok at en kombinasjon av denne art måtte kunne være mulig, og sett fra Byråets synspunkt ville det være overordentlig gunstig.

Skaug så at Haavelmo hørte best hjemme på Universitetet, men at han ville ha kapasitet til å gjøre en innsats for Byrået som var hardt tiltrengt. Han kjente Haavelmo bedre enn de aller fleste, og fordi han selv hadde vært så lenge ute, kunne han langt bedre enn Frisch sette seg inn i Haavelmos overveielser:

Jeg kan tenke meg at du venter jeg skal gi deg også mer av et personlig råd med hensyn til hva jeg synes du burde gjøre. For det første vil jeg da si at du selvsagt etter så mange år vil finne at det er mye som har forandret seg, det er mye som er tungvint og det tar sin tid å komme inn i forholdene igjen. (...) Jeg tror imidlertid at en ting er ganske sikkert og også ganske viktig, nemlig at du her ville finne et intellektuelt miljø som du i høy grad ville trives ved. New Deal periodens høydepunkt var lite sammenliknet med det som er situasjonen her nå. Økonomene går som et Herrens pinsevær over landet, og her snakkes og diskuteres ekspansjon og nasjonalbudsjett og planlegging over en lav sko. Alle her mener at i denne situasjonen har vi ikke råd til å ha deg sittende i Chicago, og alle mener derfor at det er viktig å få deg hjem så snart som mulig.

Skaug var også mer klar over enn de fleste hjemme hvor attraktivt det måtte fortone seg å arbeide ved Cowles Commission. Også der var det kanskje tilløp til pinsevær.

Knut Getz Wold ga sommeren 1946 også sitt besyv mens han besøkte Tennessee Valley Authority for å gi Haavelmo et riktig bilde av forholdene hjemme, og nok med en baktanke om å påvirke ham til å reise hjem:

<p>CLASS OF SERVICE</p> <p>This is a full-rate Telegram or Cablegram, unless its deferred character is indicated by a suitable symbol above or preceding the address.</p>	<h1 style="margin: 0;">WESTERN UNION</h1> <p style="font-size: small; margin: 0;">A. N. WILLIAMS, CHAIRMAN OF THE BOARD JOSEPH L. EGAN, PRES</p>	<p>1201</p> <p>(57)</p>	<p>SYMBOLS</p> <p>DL = Day Letter</p> <p>NL = Night Letter</p> <p>LC = Deferred Cable</p> <p>☉ = Cable Night Letter</p> <p>☉ = Ship Radiogram</p>
<p>The filing time shown in the date line on telegrams and day letters is STANDARD TIME at point of origin. Time of receipt is STANDARD TIME at point of destination.</p>			
<p>CBP7 INTL NORGOVT=CD OSLO VIA RCA 39 14 1545 1946 NOV 14 AM 11 00</p> <p>DOKTOR TRYGVE HAVELMOE=</p> <p>COWLES COMMISSION CHICAGO UNIV CHGO=</p>			
<p>TILLATER MEG HERVED AA FORESPOERRE OM DE EVENTUELT ER VILLIG TIL AA TA KONSTITUSJON SOM DIREKTOER I STATISTISK SENTRALBYRAA I ET ARR FRA 1 JANUAR 1947 VENNLIGST TELEGRAFER</p> <p>SVAR=</p> <p>ERIK BROFOSS.</p>			
<p>FRA 1 JANUAR 1947.</p>			
<p>THE COMPANY WILL APPRECIATE SUGGESTIONS FROM ITS PATRONS CONCERNING ITS SERVICE</p>			

Telegrammet Erik Brofoss sendte til Trygve Haavelmo 14. november 1946 med spørsmål om han kunne tenke seg direktørstillingen i Statistisk sentralbyrå fra 1. januar 1947.

Sosialøkonomene har en stilling i Norge idag som du vanskelig kunne tenke deg muligheten av på bakgrunn av førkrigstiden. Det representerer ingen overdrivelse å si at den økonomiske politikk i realiteten avgjøres av de yngre økonomer. Det er en stilling som åpner store muligheter, men som også forplikter. Men knappheten på førsteklassens teoretisk skolerte folk er meget stor, og situasjonen ved Universitetet meget betydningsfull sett på litt lengre sikt. Jeg tror tross alt du vil kunne finne et miljø som du vil kunne trives i, at du vil få mulighet til å drive ditt vitenskapelige arbeid og delta i økonomisk politikk dersom du har lyst til det.

Haavelmos innsendte avhandling ble av det juridiske fakultet funnet verdig til å forsvares for den filosofiske doktorgrad i september 1946. Haavelmo kom hjem i august 1946 og holdt prøveforelesninger om "På hvilke områder og på hvilke måter kan økonometrien tjene den økonomiske politikk i vår tid" (opp-gitt) og "Sammenhengen mellom investering, statsutgifter og nasjonalinntekt" (selvvalgt). Det kunne knapt vært valgt mer aktuelle temaer! Disputasen fant sted 1. oktober 1946.

Godkjent.6. Direktør Arne Skaug til Forsyningsdepartementet?

Statsråd Brofoss hadde overveiet hvorledes der kunne treffes en ordning slik at statsråd Torps ønske om å få direktør Skaug knyttet til Forsyningsdepartementet, kunne gjennomføres. Som mulige kandidater til direktørstillingen i Sentralbyrået hadde en direktør Lange Nielsen og dr. Hovelmo.

Besluttet at direktør Skaug overføres til Forsyningsdepartementet under forutsetning av at dr. Hovelmo erklærer seg villig til å konstitueres som direktør for Statistisk Sentralbyrå.

Protokollen som refererer vedtak fra regjeringsmøtet 12. november 1946 om at Arne Skaug kunne gå til forsyningsdepartementet hvis Haavelmo var villig til å overta i Statistisk sentralbyrå.

Haavelmo fløy tilbake til Chicago i begynnelsen av oktober. I midten av november innløp et telegram fra Brofoss til Haavelmos kontor i Chicago:

“TILLATER MEG HERVED AA FORESPOERRE OM DE EVENTUELT ER VILLIG TIL AA TA KONSTITUSJON SOM DIREKTOER I STATISTISK SENTRALBYRAA I ET AAR FRA 1 JANUAR 1947 VENNLIGST TELEGRAFER SVAR.”

Haavelmo hadde vært i Washington og fikk telegrammet på gjennomreise i New York dagen etter. Det var ingen forklaring som bakgrunn for henvendelsen. Haavelmo antok at Skaug skulle til utlandet i et eller annet oppdrag og trengte en vikar og derfor hadde bedt Brofoss om å telegrafere etter Haavelmo. Men litt rart virket det. Haavelmo fant situasjonen nærmest litt penibel og tillot seg å fortelle Frisch hva som hadde skjedd og be om hans råd. Haavelmo ventet imidlertid ikke på Frischs svar, men tok raskt stilling til spørsmålet. Brofoss hadde jo et år tidligere tilbudt ham en jobb han godt kunne tenke seg, men som han var nødt til å avslå. Direktørjobben i Byrået for ett år kunne heller ikke være uinteressant. Dagen etter at han hadde fått telegrammet, svarte Haavelmo:

“HONORED BY TENTATIVE OFFER YOUR CABLE AND WILLING TO SERVE IF GENERAL DESIRE TO THAT EFFECT BUT WOULD APPRECIATE INFORMATION PARTICULAR CIRCUMSTANCES CAUSING YOUR REQUEST AND WHETHER POSSIBILITY EXTENDING DEADLINE TO ABOUT FEBRUARY 1 TO PERMIT DISENGAGEMENT HERE.”

Hva var det som hadde skjedd? Haavelmo fikk ikke vite at saken hadde vært oppe i Regjeringen to dager tidligere og resultert i følgende vedtak: “Direktør Skaug overføres til Forsyningsdepartementet under forutsetning av at dr. Ho-velmo [!] erklærer seg villig til å konstitueres som direktør for Byrået”, Brofoss hadde sikker ryggdekning for sitt tilbud. Regjeringens plan synes å ha vært å flytte Skaug over til Forsyningsdepartementet som statssekretær da det av ulike grunner var et sterkt behov for å styrke den politiske ledelsen av departementet. Det var ingenting i regjeringsvedtaket som antydte at det var et tidsbegrenset tilbud til Haavelmo. Så nær var Byrået ved å få en framtidig Nobelprisvinner som direktør!

Tilbudet var et eksempel på Brofoss’ initiativrike personalpolitikk, selv om den i dette tilfelle ikke lyktes. En flytting av Skaug fra Byrået til Forsyningsdepartementet og Haavelmo fra Forsyningsdepartementets kontor i Washington til Byrået ville løse flere problemer på en gang!

Frisch gikk til aksjon straks han fikk brevet fra Haavelmo. Spørsmålet om hvem som kunne overta etter Skaug i Byrået hadde Brofoss tatt opp med Frisch flere ganger, så lenge det lå i lufta at Skaug skulle flyttes på. Som Frisch malende forklarte det til Haavelmo:

Jeg begynte straks å frese som en katt, slik jeg alltid gjør når noen kommer i nærheten av deg (det er stadig en eller annen). Jeg sa du måtte forbeholdes Universitetet. Imidlertid etter å ha tenkt meg om kom jeg til det resultat at det av hensyn til deg selv kanskje ikke var riktig av meg å sette meg imot. Jeg sa dette til Brofoss, men sa også at jeg vilde foretrekke en annen.

Den alternative kandidaten var Fredrik Lange-Nielsen, en dyktig aktuar som hadde vært med i komiteen for Haavelmos avhandling. Lange-Nielsens navn hadde også vært oppe i regjeringen. Frisch hadde vært på ham, men Lange-Nielsen kviet seg og viste til Haavelmo som en bedre kandidat. Frisch hadde en hang til akademiske lønnsomhetsbetraktninger. Hvis Haavelmo fikk jobben, ville det bare være en omplassering, men hvis Lange-Nielsen fikk den, ville det være en økning i “fellesboets masse”, altså bedre med Lange-Nielsen! Uansett ville det love godt for et intimt samarbeid mellom Instituttet og Byrået, forholdet mellom Frisch og Jahn hadde vært heller anstrengt siden Frisch ble professor. Frisch kunne bekrefte overfor Haavelmo at Skaug ante ingenting verken om at Haavelmo var spurt eller at Frisch var trukket inn i overlegninger med Brofoss om saken.

Frisch ville altså ha Lange-Nielsen i Byrået og Haavelmo til Universitetet så snart som mulig og forhåpentligvis i en professorstilling så snart som mulig, men den var fortsatt i det blå. Men om Haavelmo tok imot tilbudet fra Brofoss var det ingen katastrofe, sett med Frischs øyne. Da ville han jo i hvert fall komme hjem, faren da ville heller være at det ble atskillig lenger enn ett år i Byrået. Etter dette ble det en rask avklaring hjemme. Skaug ble likevel ikke flyttet på. Men tilbudet til Haavelmo og hans positive svar kan ha gjort sitt til at professoratet fikk en sikker plass i Statsbudsjettet 1947-48. Etter dette var det bare å få Haavelmo hjem så fort som mulig og finne en midlertidig løsning fram til professoratet kunne besettes. Det er mulig at Brofoss allerede i desember 1946 tenkte på Haavelmo som en etterfølger etter Bjerve i byråsjefstillingen ved Det pengepolitiske kontor.

Under Frischs FN-opphold i New York i januar 1947 tok han turen til Chicago og forsikret Haavelmo om at det foreslåtte professoratet helt sikkert ville bli vedtatt i Statsbudsjettet 1947-48. Haavelmo lot seg overtale og sa opp sitt engasjement ved Cowles Commission med virkning fra 1. mars 1947. I første omgang kunne han bli tilknyttet Instituttet som "økonometrisk konsulent". Hvorvidt Frisch ga Haavelmo et realistisk bilde av hvor lenge det kunne trekke ut med bedømmelse, han ble først utnevnt vel et år etter at han hadde kommet hjem, er mer uklart. Frisch fikk også med seg en ekstra bonus fra dette besøket. Hans møte med Lawrence Klein resulterte i at Klein kom til Oslo et halvt år seinere og ble i ett år!

I sin anbefaling til University of Chicago om å godta Haavelmos oppsigelse, ga Theodor Schultz presist og diplomatisk uttrykk for den ambivalens miljøet ved Cowles Commission følte ved å la Haavelmo reise:

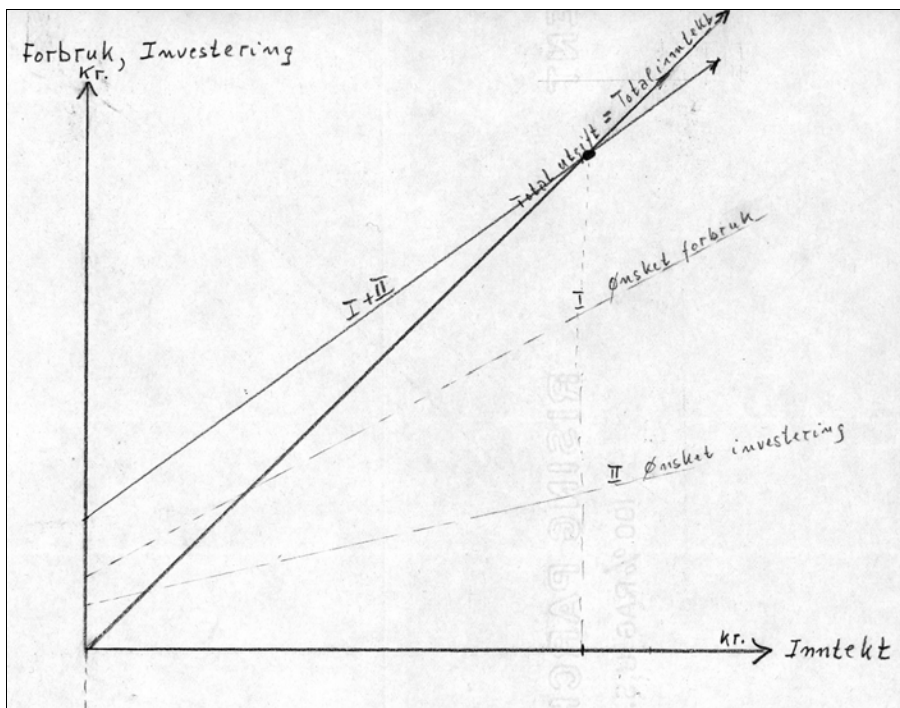
Mr. Haavelmo has accepted a professorship at the University of Oslo, which they have urged upon him for some time and which the recent visit of Professor Frisch finally persuaded him to accept. I am sure, in view of Mr. Haavelmo's values and beliefs with regard to his contributions in Norway and this country, and the high position they have offered him, that it is to his interest and the profession to accept, as he has done, thus terminating his appointment with us.

Mr. Haavelmo has done distinctly credible work here. He has carried his researches forward diligently and with imagination, and he has left the work in such form that we can continue it with profit and at the same time with a minimum of loss, for the record is in excellent shape.

Haavelmo reiste hjem 7. mars 1947, vel hjemme ble han straks knyttet til Instituttet på løsarbeidervilkår. Frisch hadde prosjektmidler fra Rockefeller og andre kilder å gripe til. Fra 1. mai ble Haavelmo midlertidig byråsjef ved Det pengepolitiske kontor i Finansdepartementet – kalt av Brofoss for tredje

gang(!) – for å arbeide med nasjonalbudsjettet for 1948. Eivind Erichsen hadde håpet å få stillingen, men Brofoss ville ha det beste.⁴⁹

Professoratet ble utlyst med søknadsfrist 1. september. Haavelmo var eneste søker, men bedømmelsen tok sin tid. Så snart nasjonalbudsjettet var i havn, flyttet Haavelmo over til Universitetet og begynte midt i vårsemestret 1948 å forelese over moderne makroteorier, mens han ventet på at bedømmelseskomiteen skulle gjøre seg ferdig.⁵⁰ Haavelmo ble ved Kgl. resolusjon av 12. mars 1948 utnevnt til professor i statsøkonomi og statistikk med særlig plikt til å forelese over økonometriske emner og begynte som professor ved Universitetet fra 1. april 1948.

Som byråsjef i finansdepartementet laget Haavelmo denne utpreget keynsianske skissen under arbeidet med å finne fram til makroøkonomisk balanse i nasjonalbudsjettet for 1948.

⁴⁹ Jf. Erichsen (1999, p.12).

⁵⁰ Bedømmelseskomiteén besto av Frisch, Jan Tinbergen og Tord Palander.

Frischelevene

Økonomer med *embetseksamen*

... professor Frischs banebrytende pedagogiske og faglige innsats i disse årene ... betydde ikke bare uhyre meget personlig og faglig for de første kull av sosialøkonomer etter opprettelsen av embetseksamen og gjorde nettopp dem fremfor noen til Frischs elever, men den ga også gjenlyd i vitenskapelige kretser over hele verden. (Kreyberg, 1963, p.11)

“Frischelevene” brukes i det følgende – litt uortodokst - i tråd med Kreybergs oppfatning som nettopp gruppen av de første sosialøkonomer. Men Frisch hadde elever både før og etter dette. Han hadde undervist statsøkonomene, særlig i årene 1928 og 1929, og hadde bidratt til å styrke statistikkdelen i faget meget betydelig. Frisch skulle komme til å prege undervisningen i det nye studiet i overveldende grad. Det hang sammen med at Ingvar Wedervang flyttet til Bergen i 1937 kort etter at undervisningen for sosialøkonomer hadde kommet i gang. Han hadde også siden 1927 utgitt et stort antall kompendier og forelesningsreferater. Flere av Frischs viktigste internasjonale forskningsbidrag ble gjengitt i forenklet form på norsk i disse referatene. I 1939 kom første utgave av *Notatene* som i flere tiår framover utgjorde en sentral del av pensum sammen med *Produksjonsteorien*.

De første forelesninger i økonomi ved Universitetet ble holdt kort etter 1814, men først da statsøkonomi ble gjort til (muntlig) eksamensfag som del av juridisk embetseksamen i 1845, begynte mer regelmessig undervisning i statsøkonomi og statistikk.⁵¹ I 1899 hadde det innen Det juridiske fakultet blitt fremmet forslag om opprettelse av en egen embetseksamen i økonomi, men fakultetet gikk til slutt inn bare for en tilleggseksamen. Resultatet var loven av 9. oktober 1905 som opprettet den statsøkonomiske eksamen som normalt kunne tas etter to års studium. Den statsøkonomiske eksamen ga kandidatene

⁵¹ Se Bergh & Hanisch (1984), pp. 18, 20-23. Gregers Fougner Lundh foreleste statsøkonomi fra 1814, Anton Martin Schweigaard statsøkonomi og statistikk fra 1840.

lite innpass i departementene. En institusjon som gjorde seg stor nytte av statsøkonomene var imidlertid Statistisk sentralbyrå.

Kort etter opprettelsen hadde det blitt gjort forsøk på å få utvidet studiet til en full embetseksamen, men det lyktes ikke. I 1928 ble de to professorer i faget, Oskar Jæger og Ingvar Wedervang, bedt av Det juridiske fakultet om å utarbeide et nytt forslag til et fullverdig studium.⁵² Et fullt gjennomarbeidet forslag ble med tilslutning fra det akademiske kollegium, oversendt Kirke- og undervisningsdepartementet 2. desember 1930. I en utførlig begrunnelse for behovet for et bedre økonomistudium hevdet Jæger og Wedervang bl.a.:

“Det mest karakteristiske trekk ved den statsøkonomiske eksamen i sammenligning med de øvrige avsluttende eksamener ved Universitetet er at den ikke blev lagt an som en embetseksamen, den tok ikke engang sikte på å kvalifisere for bestemte stillinger. (...) Den største feil man gjorde var likevel ikke dette, men den at man satte studietiden til 2 år, altså meget kortere enn for nogen annen universitetseksamen. Derved ga man straks den statsøkonomiske eksamen og de statsøkonomiske kandidater et undermålsmerke, som disse hele tiden har lidt under.

...

Den nye eksamen må i sin betegnelse gis rang ved siden av Universitetets øvrige eksamener og helst få betegnelsen embedseksamen. Vi legger ikke noget annet i dette enn at der etableres overensstemmelse mellom eksamenssystemene. Vi mener at denne eksamen bør gi adgang til å bli ansatt i bestemte embeder, så at der blir likestilling på områder hvor den her foreslåtte studieordning er likeså kvalifiserende som andre universitetsstudier.

...

Som eksempler på embeder og andre offentlige stillinger hvortil den nye eksamen fortrinnsvis vil kvalifisere kan her nevnes:

Visse sekretær- og høiere stillinger i Statsrevisjonen, i Norges Bank, i Det statistiske Centralbyrå, i Riksforsikringsanstalten, i Forsikringsrådet samt dessuten i de fleste regjeringsdepartementer. Således vil der ved siden av juridiske kandidater også være god bruk for de nye økonomiske kandidater i Finansdepartementet, Handelsdepartementet, Socialdepartementet, Arbeidsdepartementet, Utenriksdepartementet samt i Justisdepartementets kommunalkontorer og i enkelte stillinger i Landbruksdepartementet.”

Så var det navnet. Det var klart at “statsøkonomisk” kunne ikke lenger benyttes. Det var ukorrekt og “dekker ikke det socialøkonomiske system”. Dessuten

⁵² Se I. Wedervang: Forslag om en nyordning av det økonomiske studium i Norge, *Nordisk Administrativ Tidsskrift*, 1931:4, 236-251.

måtte navnet skille seg fra det forrige så det ble klart at det var en ny studieordning. "Statsvidenskap" var heller ikke godt fordi det ikke fikk uttrykt at det var et økonomisk studium. Alternativene var da "nasjonaløkonomisk/socialøkonomisk/samfundsøkonomisk/samfundsvidenskapelig/økonomisk embedseksamen". Jæger og Wedervang gikk inn for det enkleste – *økonomisk!* De foreslo en "lov om økonomisk embedseksamen", men "embedseksamen" ble strøket i lovteksten da fakultetet mente det ikke kunne benyttes uten lov-hjemmel for de økonomiske kandidaters adgang til bestemte embeter. Forslaget ble deretter anbefalt av fakultetet og av kollegiet.

Forslaget fra Universitetet kom for sent til å komme med i Statsbudsjettet 1931-32 som skulle legges fram kort etter nyttår 1931. I budsjettproposisjonen for Universitetet for 1932-33 fant departementet at av hensyn til utgiftene måtte en nyordning utstå, fakultetet hadde i brev av 7. februar 1931 sagt at nyordningen forutsatte et nytt professorat.

Men heller ikke i 1933-34 eller i 1934-35 ble det funnet plass til det foreslåtte professoratet og følgelig ble lovproposisjonen som lå klar, ikke fremmet. Handlingslammelsen skapte fortvilelse på Universitetet. I brev av 5. januar 1934 til Kirke- og undervisningsministeren pekte Wedervang på en annen løsning av saken, bevilgning til økt lærerhjelp tilsvarende en professors undervisningsplikt, men til langt lavere kostnader. Wedervang framholdt dessuten:

"En ordning som den her foreslåtte medfører dessuten den ganske betydelige fordel at det blir anledning til å utdanne og prøve unge folk og efter nogen tids forløp nå frem til en organisk sammenhengende faggruppe som i forbindelse med en hensiktssvarende omgruppering av de nuværende professorers fagkretser, kan gi en helt naturlig basis for opprettelse av et nytt professorat."

Wedervang foreslo av hensyn til studiet også forelesninger av folk utenfra. Jæger var død i 1933 og etterfulgt av Wilhelm Keilhau. Han og Frisch sluttet seg til Wedervangs forslag. Dette holdt for Departementet. Kirke- og undervisningsminister Knut Liestøl la fram forslag til en lov om en ny økonomisk eksamen i mars 1934.

Lovforslaget som var fremmet av regjeringen, fikk full tilslutning og ble vedtatt uten endringer med unntak av ett punkt. Universitets- og høiskolekomiteen kunne ikke følge regjeringens forslag om at det nye studiet ikke skulle være en embedseksamen. Kanskje hadde Wedervang hjulpet til gjennom samarbeid i Stortinget? Den matematisk interesserte skolemannen Anton Alexander fra Venstre, som var sekretær i komiteen, poengterte i Stortingets behandling at den nye eksamenen som var foreslått, derfor ikke kunne, som alle andre avgangseksamener ved Universitetet, kvalifisere til høyere stillinger i statstjenesten, og fortsatte:

"Komiteen kan derfor ikke dele departementets tvil om hvorvidt denne eksamen straks bør bli og få navn av en embedseksamen. Departementet mener at det hertil må kreves at der er embeder

som denne eksamen må gi enerett til. Komiteen er av den oppfatning at det ikke er vanskelig å påvise slike embeder. Det mest iøinefallende er vel direktørstillingen i Det statistiske Centralbyrå.”⁵³

Stortinget vedtok “Lov om økonomisk embedseksamen” den 22. juni 1934. Undervisningen etter den nye studieordningen begynte så snart loven var satt i kraft høsten 1935 og foregikk sammen med undervisning for de siste kull av statsøkonomiske studenter. De første kullene av sosialøkonomiske studenter, dvs. de som studerte før og under krigen fikk i særlig grad oppleve Frisch som lærer. Kullene var små og Frisch engasjerte seg sterkt i undervisningen.

Det nye studiet var organisert i to avdelinger med et forberedende matematikkurs i tillegg. I studiets 1. avdeling, som omfattet fagene Generell økonomikk (kalt “grunnkursus”), Teoretisk statistikk, Befolkningslære og Rettsvitenskap, ble eksamen avholdt for første gang våren 1938 med 26 kandidater. De fire beste var Knut Getz Wold, Odd Aukrust, Petter Jakob Bjerve og Stein Johnsen. Aukrust og Bjerve hadde i grunnkursus oppnådd nesten utrolige resultater med hhv. 1,85 og 1,95 i besvarelse av oppgaven ”En sammenligning mellom prisdannelsen i det korte og det lange løp”.⁵⁴ Resultatene ble aldri overgått, ikke engang av Leif Johansen som riktignok oppnådde 1,75 i teoretisk statistikk. Aukrust hadde dessuten skrevet en enestående god besvarelse i rettsvitenskap om fortolkning av Grunnloven § 105.⁵⁵

Det første uteksaminerte kull av sosialøkonomer tok eksamen våren 1939 og omfattet 7 kandidater. Knut Getz Wold toppet kullet, milevidt foran de øvrige. I 1940 tok 14 eksamen om våren, blant disse var Gunnar Bøe, Odd Gjelsvik og Truls Glesne, og 4 om høsten. Våren 1941 besto kullet av 10 kandidater, suverent toppet av Odd Aukrust og Petter Jakob Bjerve. Begge hadde besvart oppgaven i teoretisk økonomikk om Ricardos bidrag til økonomisk teori til 2,10. I samme kull var også Helge Seip og Arne Solbraa. Deretter ble det pga. de spesielle forhold som gjorde seg gjeldende under krigen ikke avholdt noen eksamen før våren 1943, da 16 kandidater avla eksamen. Blant disse var Stein Johnsen (Rossen), Eivind Erichsen, Ole David Koht Norbye, Frøystein Wedervang og Otto Chr. Hiorth.

I alt var det altså uteksaminert bare 51 kandidater fra studiet ble åpnet og fram til frigjøringen.⁵⁶ Høsten 1945 var kullet større enn noen av de tidligere med 18 kandidater, blant disse var Svein Hofstad og Johan Skutle. Deretter ble det to kull i året og et kandidattall på om lag 30 pr. år i 1946-49 og nesten 60 pr. år i 1950-52.

⁵³ Ot.prp.15, Innst.O.V. p.366, 1934.

⁵⁴ Bjerves besvarelse ble trykt i *Stimulator*, nr. 2, 1956, gjenoppretrykt i Bjerve (1985), pp. 235-242.

⁵⁵ Besvarelsen hadde fått karakteren 1,80 og de juridiske studentene mente at karakterskalaen ved økonomisk embetseksamen var mildere enn ved juridisk. Den ble offentliggjort i *Stud.jur.* Nr. 5, 1938 for – ifølge redaksjonen – “å bringe diskusjonen over på et mer konkret grunnlag.”

⁵⁶ I tillegg avla 5 kandidater en særskilt avholdt eksamen i Stockholm våren 1944.

Etter krigen var det færre studenter som fikk oppleve samme nærhet til Frisch. Dels hadde han lange fravær og dels prioriterte han forelesninger knyttet opp til sine forskningsinteresser, mens de mer utpregede pensumforelesningene ble overlatt til andre. Det var særlig noen av de beste studentene i de første kullene som kom til å stå Frisch nær. Han fattet stor interesse for deres videre karriere og ga dem råd om å studere i utlandet, ta sikte på doktorgrad og bli framtidige medarbeidere ved instituttet. Frisch hadde vesentlig innflytelse over tildeling av universitetsstipend og stort gjennomslag også i sine anbefalinger om Rockefellerstipend. En nær kontakt med Frisch fortsatte for flere av dem også etter embetseksamen, og Frisch ga råd om de valg de sto overfor, også om de ikke valgte en akademisk karriere. Frisch trakk også på sine tidligere elever når han hadde behov for det, ikke minst de av dem som ble etatsjefer eller fikk andre høye stillinger.

Frisch så for seg, tidligere enn de fleste, en stor framtidig samfunnsmessig rolle for sosialøkonomer, noe som tilsa et sterkt institutt som også skulle drive en omfattende forskningsvirksomhet utover undervisningen og gi særlig kvalifiserte kandidater ytterligere utdanning ved å knytte dem til instituttet som "assosiater" i flere år etter eksamen. Frischs vyer kom til uttrykk i en bemerkelsesverdig framsynt plan utarbeidet i desember 1945.⁵⁷ I planen figurerte også Byrået sentralt. Frisch ga uttrykk for at Byrået "burde allerede for lenge siden i mer utpreget grad vært trukket inn som et ledd i den kjede av institusjoner som arbeider med de økonomiske problemer på et fritt vitenskapelig grunnlag", og at det "må gis anledning til å drive en selvstendig virksomhet av mye friere vitenskapelig karakter" (p. 105). Frisch siktet i planen mot å ha 7 universitetsstipendiater ved instituttet hvorav "halvparten av disse regulært vil være ute på studiereise" (p. 112)!

Frisch lyktes i å skape et institutt langs linjene skissert i planen. Men ingen av de tidlige Frischelevene fortsatte fra "assosiater" over til en høyere lærerstilling ved Instituttet. Den første var Leif Johansen som ble utnevnt i Frischs professorat i 1965 etter å ha blitt dosent noen år tidligere. Leif Johansen var 17-18 år yngre enn de eldste Frischelevene.

Gerhard Stoltz som var tilknyttet instituttmiljøet fram til begynnelsen av 1960-tallet, observerte det gode vennskapelige forhold blant de som da satt i rekrutteringsstillinger. Stoltz opplevde "aldri noe av den rivalisering og det intrigemakeri som man ellers hører om fra akademiske miljøer."⁵⁸ Skyldtes det også påvirkning fra Frisch? Trolig gjaldt Stoltz' observasjon om mulig enda sterkere for gruppen av Frischelever som definert ovenfor.

⁵⁷ Frisch (1945), utarbeidet i samråd med P.J. Bjerve, S. Johnsen, K. Getz Wold og O. Reiersøl.

⁵⁸ Stoltz (1991), p.24.

"Hva krigen kostet Norge" hadde undertittel som en parole: "Utviklingen under krigen, problemene i dag, politikken i framtida". Omslaget viser en klar og tydelig pengeøkosirk og signaliserer at leserne vil få svar på spørsmålene. Den grundigste gjennomgangen av hvordan boka ble til er gitt i Trond Bergh, "Opprettelsen og utviklingen av bransjerådene", upublisert hovedoppgave, 1973. Ole David Koht Nordbye anmeldte boka i Verdens Gang den 22. september 1945 under overskriften "Den unge 'Osloskolen' i økonomien trer fram." Her gjorde han rede for utviklingen av sosialøkonomien fra Aarums og Jægers tid til opprettelsen av "kandidatgruppen" under krigen, før han tok for seg boka. Analysemetoden i del III blir presentert: "Først stiller en opp visse politiske mål og dernest prøver vi å finne de beste midler til å nå dem." Målene for den økonomiske politikken var: "Gjenreising, full sysselsetting og best mulig utnyttelse av produksjonsmulighetene i landet." Koht Nordbye forklarte at boka uttrykte "felles-tanker hos en større gruppe sosialøkonomer" og mange av dem kunne tenke seg "mer radikale botemidler", enn de som ble beskrevet for "[b]oka har nemlig i første rekke tatt sikte på å legge fram synsmåtene slik at alle tenkende mennesker uansett politisk oppfatning kan akseptere dem som praktiske alternativer."

Petter Jakob Bjerve

Endelig fikk vi som avslutning på denne utviklingen – og samtidig som en løfterik begynnelse på en ny finanspraksis - det kontor i Finansdepartementet som nu arbeider med nasjonalbudsjettet. Kontoret ledes av Bjerve, og en kan vel trygt si at ingen enkelt mann i Norge i dag har den kombinasjon av forutsetninger - både teoretiske og praktisk-statistiske - som han til å løse oppgaven. (R. Frisch i Aftenpostens kronikk 31. januar 1946)

Det er vel noe uvanlig at en universitetsprofessor offentlig utsteder en attest for en nyutnevnt byråsjef som Frisch gjorde for Bjerve, mens innholdet kan knapt trekkes i tvil. Bjerve hadde eksellente forutsetninger gjennom studier og praksis. Han var født i 1913 i Stjørdal, faren var brukseier. Han begynte å studere etter artium på Orkdal Landsgymnas i 1934. Bjerve hadde umiddelbart etter 1. avdeling et års studieopphold ved *American University* i Washington D.C. i 1938/39 før han ble forskningsassistent ved Sosialøkonomisk Institutt tilknyttet Strukturoversikten. Bjerve arbeidet nært sammen med Frisch med å stille opp et nasjonalregnskap. Han ble cand.oecon. våren 1941, fortsatt som assistent på Instituttet og tok sikte på en akademisk karriere.

Bjerve underviste alt fra høsten 1941 og ga grunnkursus våren 1942. Seinere på året giftet han seg med daværende sosialøkonomistudent Rannveig Ørbech Bremer. Høsten 1943 underviste han igjen i grunnkursus inntil Universitetet ble stengt, og også høsten 1945.

Bjerve begynte som sekretær i Statistisk sentralbyrå fra 1944 og arbeidet under Byråsjef Antoni Skøien med nasjonalinntektsberegningene som Jahn hadde satt i gang under krigen og som resulterte i publikasjonen *Nasjonalinntekten i Norge 1935-1943*.⁵⁹ Beregningene ble utført av flere unge Frischelever, men i alt vesentlig var Bjerve den som utformet publikasjonen. Han arbeidet også direkte under direktør Gunnar Jahn med å skrive avsnittet om penge- og

⁵⁹ Beregningene ble offentliggjort Statistiske Meddelelser i midten av juli 1945, men før det også i et foredrag som Finansminister Gunnar Jahn holdt i Statsøkonomisk Forening 22. juni 1945. Publikasjonen kom først i 1946, Statistisk Sentralbyrå (1946).

kredittmarkedet i *Statistisk-økonomisk utsyn over krigsårene*.⁶⁰ Under krigen arbeidet han sammen med Aukrust om boka *Hva krigen kostet Norge*.⁶¹

Bjerve sluttet i Byrået sommeren 1945 i håp om å få seg noe på universitetet. På sommeren tok han på seg som oppdrag for Arbeidsdirektoratet å lage en utredning om sysselsettingsproblemet i de første etterkrigsårene.⁶² Han ble også oppnevnt som medlem av Valutakomiteen 1945 og var med på tilrådingen om pundkursen. Høsten 1945 ble han tildelt fireårig adjunktstipend (universitetsstipend) fra Universitetet.

Kort etter regjeringsskiftet i november 1945 kalte Brofoss Bjerve til seg for å få ham til å begynne i Finansdepartementet. Det pengepolitiske kontor ble opprettet 30. november, og dagen etter, lørdag 1. desember, begynte Bjerve som byråsjef med ansvar blant annet for å utarbeide nasjonalbudsjett. Bjerve kjente ikke til henvendelsen som Brofoss kort før hadde gjort kjent til Haavelmo. Han tok imot tilbudet fra Brofoss først etter å ha konsultert Frisch som rådet ham til å ta stillingen. Tidlig i 1946 fikk Bjerve en medarbeiderstab som foruten to assistenter besto av de to sekretærene Svein Hofstad og Johan Skutle og som konsulent for penge- og kredittpolitikk Helge Seip.

Bjerve satt som byråsjef fram til sommeren 1947 og hadde ansvaret for de to første nasjonalbudsjettene for 1946 og 1947.⁶³ Siden det ikke var laget noe nasjonalbudsjett før og ingen riktig visste hva det skulle være, falt det i stor grad på Bjerve å legge opp utformingen av nasjonalbudsjettarbeidet, i nær kontakt med Brofoss.⁶⁴ De første nasjonalbudsjettene og Bjerves rolle har ellers stått sentralt i praktisk alle framstillinger av norsk økonomisk etterkrigshistorie. Det første nasjonalbudsjettet som ble lagt fram alt i mars 1946, trakk mye på analysen som var gjort i *Hva krigen kostet Norge*, og er mer å betrakte som en "gap"-analyse av den økonomiske situasjon som ga en tallfestet illustrasjon av gjenreisingsproblemet. Noe godt tallgrunnlag forelå ikke. Nasjonalinntektspublikasjonen Bjerve hadde vært med på å lage i Byrået under krigen, hadde tall for hovedstørrelsene i økosirklikningen fram til 1943. Det pengepolitiske kontor gjorde et overslag for 1944 og på det grunnlaget ble det stilt opp nasjonalbudsjett for 1946 i tre alternativer. Det ble også stilt opp nasjonalbudsjett for perioden 1946-50, dvs. et langtidsprogram i den terminologien som ble innført seinere. For dette ble det laget hele seks alternativer ut fra en antatt konsumbane.

Nasjonalbudsjettet 1947 hadde en helt annen karakter og resulterte i en omfattende publikasjon. Et hovedformål var gjennom koordinering med andre departementer å inkorporere som del av nasjonalbudsjettet, alle planer for ressursbruk som forelå og de fleste kvantitative reguleringer i et dokument av

⁶⁰ Publikasjonen kom som Statistisk sentralbyrå (1945) og som bilag til Statsbudsjettet 1945-46 i februar 1946.

⁶¹ Omtalt nedenfor under **Odd Aukrust**.

⁶² Bjerve (1946), gjenoptrykt i Bjerve (1985), pp. 73-108.

⁶³ De to første nasjonalbudsjettene foreligger som Finans- og tolldepartementet (1946, 1947). Utdrag av Finans- og tolldepartementet (1946) foreligger også i Bjerve (1985, 309-322).

⁶⁴ Bjerve har gitt en utførlig omtale av dette arbeidet i Bjerve (1989), se også Bjerve (1988). Bjerve (1991) drøfter bakgrunnen for at Brofoss satte i gang arbeid med nasjonalbudsjett.

klart programmatisk karakter. Nasjonalbudsjettpublikasjonen drøftet også utførlig ulike prinsipielle sider ved nasjonalbudsjetteringen.

Som byråsjef hadde Bjerve ansvaret som formann i Nasjonalbudsjettutvalget som ble oppnevnt for første gang i september 1946. I utvalget som Bjerve ledet, var det med fem personlige sekretærer for medlemmer av regjeringer, herunder Gunnar Bøe og Knut Getz Wold, dessuten to fra Byrået, Arne Skaug og Odd Aukrust, to fra Samordningsrådet, Klaus Sunnanå og Odd Gjelsvik, og representanter for Forsyningsdepartementet og Arbeidsdirektoratet. Det ble noe seinere oppnevnt et eget Regjeringsutvalg for økonomiske saker bestående av statsminister, finansminister, handelsminister, sosialminister, og forsynings- og gjenreisingsminister i slutten av 1946 som en del av forberedelsen av Nasjonalbudsjettet 1947.⁶⁵ Bjerve betrodde Frisch: *‘Mellom oss sagt tror jeg virkelig at flere av statsrådene har godt av disse drøftingene, for ikke å nevne det utbytte som en økonom får av slike møter.’*

Bjerve var sterkt motivert til å studere i utlandet. Frisch hadde øvd påvirkning på alle de gode studentene sine og gjennomgående rådet til et opphold på minst to år i utlandet. Frisch bearbeidet Rockefeller-stiftelsen for et stipend til Bjerve mens han var i New York i januar 1947 og sendte Bjerve en ilmelding hjem for å få vite hvilket emne han ville studere. Bjerve satt da midt oppe i den mest hektiske fasen i arbeidet med Nasjonalbudsjettet 1947 og fikk bare slengt ut av seg at han kunne tenke seg å arbeide med *‘et eller annet med om-syn til strukturrelasjoner’*. Hva var “strukturrelasjoner”? Uttrykket var opprinnelig introdusert av Frisch i konfluensanalyseboka fra 1934 som uttrykk for de sammenhenger mellom ikke direkte observerbare økonomiske variable, men Bjerves bruk av det i 1947 hadde trolig mer tilknytning til en artikkel “Strukturrelasjoner og planøkonomi” som Haavelmo hadde sendt hjem fra USA.⁶⁶ På Frischs anbefaling fikk Bjerve Rockefellerstipend for USA-opphold fra høsten 1947.

Før han reiste til USA, hadde Bjerve søkt et nyopprettet dosentur i sosialøkonomi og sosialpolitikk ved Universitetet som var utlyst med søknadsfrist 1. september 1947. Det var den eneste universitetsstilling som syntes innen rekkevidde. I juni 1947 deltok Bjerve som oppnevnt reserve for Frisch på møtet i FNs *Economic and Employment Commission* i New York. Der var hans oppgave å foreslå Frisch som medlem i *Sub-Commission on Unemployment and Economic Stability*. Bjerve hadde også i oppdrag å legge fram et forslag fra Frisch om opprettelse av et *Inter-Economic Budget*, et slags verdensbudsjett, som et ledd i å oppnå størst mulig internasjonal handel.

Under oppholdet holdt den amerikanske utenriksminister George C. Marshall talen som ble utgangspunktet for Marshallplanen. Men hvor mye

⁶⁵ Bjerve (1989, p.111) oppgir at det ble oppnevnt i slutten av 1947, men at det må være en trykkfeil. Ifølge Bjerve var dette det første Regjeringsutvalg i norsk forvaltningshistorie. Trolig kan dette også ha vært inspirert fra Nederland der et regjeringsutvalg for økonomiske saker ble opprettet kort etter frigjøringen.

⁶⁶ Haavelmo (1945). Artikkelen var et resultat av en brevveksling mellom Haavelmo og Frisch etter at Haavelmo hadde lest et avisinnlegg av Frisch i august 1945. Artikkelen kom på trykk først i 1946.

inntrykk gjorde den på den unge byråsjefen? Bjerve var nok mer enn noe annet opptatt av at han snart skulle dra av sted til USA for å påbegynne et års studium, kanskje til og med to. Hvis alt klaffet og han kom godt i gang med et doktorarbeid, behøvde ikke veien være lang til en stilling på Universitetet. Han tok det for gitt at han ville få Frischs fulle støtte til dette.

Norsk-svensk studietur til London seinsommeren 1946 for samtaler med James Mead og Richard Stone. Fra venstre Bengt Metelius, Rannveig Bjerve, Petter Jakob Bjerve og Odd Aukrust. Bildet er tatt av Ingvar Ohlsson.

Odd Aukrust

*[Aukrust og Bjerve] representerer den nye generasjon av økonomer som har fått sin teoretiske skoling under inntrykket av 30-årenes store krise. Et nytt syn – eller skal vi si – en accentuering av synspunkter som vi nok også finner hos de gamle økonomer, men som fikk aktualitet gjennom 30-årenes krise og som derigjennom har gitt nytt blod til vitenskapen. Det viktigste og det blivende er vel kanskje det at de nye prøver å bygge bru mellom teori og virkelighet ved hjelp av tallanalysen og at de ser at alle ting er i bevegelse, at samfunnet ikke er statisk. (G. Jahn i forordet til *Hva krigen kostet Norge*)*

Utvilsomt hadde kriseårene i norsk økonomi gjort et sterkt inntrykk på de unge økonomene, ikke minst som motivasjon for å velge det nye embetsstudiet. De mente vel trolig at det var mer enn en “accentuering” som skilte den nye kvantitativt orienterte teorien fra synspunktene til de “gamle økonomene”. Jahn hadde derimot utvilsomt rett i at den empiriske orienteringen var et “viktig og blivende” trekk hos de unge.

Odd Aukrust var født i Tynset 1915 og fullførte artium i 1935, også på Orkdal Lands gymnas. Faren var landbruksskolestyrer. Etter cand.oecon.-eksamen i 1941 sonderte Aukrust mulighetene for en stilling i landbruksorganisasjonene uten å få tilslag. Våren 1941 begynte han i Forsyningsdepartementets Direktorat for proviantering og rasjonering som var ledet av direktør Nikolai Schei. Aukrusts arbeidsområde var i det vesentlige rasjonering av smør og margarin. Han giftet seg med Bjørg Marie Hessbak i 1945.

Aukrust tok initiativet til boka *Hva krigen kostet Norge* gjennom et foredrag i mai 1942 for en gruppe av studiekamerater om “Norge ved overgangen til fredsøkonomi”.⁶⁷ Aukrust inviterte Bjerve til å være med og skrive en bok om problemstillingene reist i foredraget. Høsten 1942 begynte samarbeidet. Synspunkter ble drøftet i en studiering der deltakerne holdt foredrag for hverandre. Deltakere i studieringen var Frischelevene Helge Seip, Eivind Erichsen, Odd Gjelsvik, Stein Johnsen, Frøystein Wedervang, Ole David Koht Norbye og Johan Sagen, samt noen litt eldre økonomer, Ole Myrvoll, Johan Vogt og

⁶⁷ Aukrust & Bjerve (1945), foredraget er trykt i Aukrust (1990) pp. 298-311.

Thomas Sinding. Også Erling Petersen, Gunnar Jahn og Ingvar Wedervang innledet og diskuterte ved enkelte anledninger.⁶⁸

Det meste av *Hva krigen kostet Norge* ble skrevet i 1944 og våren 1945. Forfatterne gjorde sine sjefer, Schei og Jahn som begge var med i Hjemmefrontens ledelse, kjent med hva de holdt på med og fikk anledning til å bruke arbeidstid til bokprosjektet. Opprinnelig hadde de to forfatterne tenkt å skrive hver sine kapitler, men de ga opp underveis og lot leserne få vite at boka var et "fellesprodukt som begge forfatterne har like stort ansvar for" (p.17). Forfatterne ga også uttrykk for at synspunktene de la fram hadde tilslutning i en videre krets av unge økonomer.

Hva krigen kostet Norge kan neppe betraktes som sterkt keynesiansk preget, ingen arbeider av Keynes var med i litteraturlista, men selvsagt hadde Keynes vært en viktig kilde til makroøkonomisk forståelse for alle de nyutdannede økonomene. Ikke minst i drøftingen av sysselsettingsproblemet bygde forfatterne på elementer av keynesiansk tenkning. Boka bar også preg av betydelig påvirkning fra Stockholmskolens ledende økonomer, Erik Lindahl, Gunnar Myrdal og Bertil Ohlin, og naturligvis av Frisch. Forfatterne hevdet – ikke uten grunnlag – at de representerte en ny saklighet uten ideologisk fargede begreper i diskusjonen av økonomisk-politiske spørsmål. "I dag bør vi gripe tingene praktisk an og drøfte problemene saklig og lidenskapsløst" (p.14). Etter forfatternes positivistiske oppfatning skyldtes mye av striden om økonomisk-politiske spørsmål mangelfulle kunnskaper om økonomiske sammenhenger, spesielt sammenhengen mellom mål og virkemidler. Her var det trukket et nærmest Weber'sk skille mellom vitenskap og politikk. "Noe forenklet kan vi si at stridsspørsmål av denne typen likner matematiske problemer" (p.166). Når det likevel bli uenighet skyldtes det at "enkelte regner galt" (p.166).

Det mest imponerende ved boka er den grundige empiriske beskrivelsen av norsk økonomi ved slutten av krigen, det er nesten vanskelig å forstå hvordan det kunne la seg gjøre, dernest den stringente og samtidig omfattende og detaljerte drøftingen av økonomisk politikk på ulike områder i overgangen fra en krigsøkonomi til en mer normal situasjon. Forfatternes arbeid under krigen hadde gitt dem innsikt og også et tallgrunnlag som de vanskelig ellers kunne ha skaffet seg. Det gjaldt så vel nasjonalinntekts- og nasjonalformuesberegningene som Bjerve hadde vært sentral i utarbeidingen av, som det Aukrust hadde drevet med i Provianterings- og rasjoneringsdirektoratet.

I et av de aller siste møtene i studieringen som diskuterte boka våren 1945 var Frisch til stede og ifølge Aukrusts dagboksnotater, la han ikke fingrene imellom. Bjerve innledet saklig om finanspolitikken, men Frisch kom i "uhyggesstemning" over den mangel på vilje til å "plukke det ene hjul fra hverandre og sette dem sammen på en ny måte". Bjerves forsøk på forsvare de nøkterne standpunktene i boka med taktiske hensyn, fikk Frisch til å reagere på en måte som Aukrust oppfattet som at "vi skulle bry oss skitt i om økono-

⁶⁸ En deltaker var også Harald Bugge, en sjeldent begavet student som tok 1. avdelings eksamen i 1941. Bugge ble imidlertid arrestert og sendt til Tyskland der han døde i Oranienburg på slutten av krigen.

mien gikk til helvete i overgangsårene – vi skulle stille problemene radikalt, og folk ville si til seg sjøl seinere: Det var nok økonomene som hadde rett lell!”⁶⁹

Drøftingen av økonomisk politikk i de første etterkrigsårene tok utgangspunkt i fire relativt ukontroversielle mål - gjenreising, full sysselsetting, størst mulig nasjonalinntekt og jamne og trygge sosiale kår. Men virkemidlene for å nå disse var radikale og også kontroversielle. Forfatterne tok det for gitt med henvisning til Frisch, Keynes og Stockholmskolen at “offentlige inngrep er nødvendige jamvel i normale tider, dersom den moderne samfunnsmekanismen skal fungere tilfredsstillende” (p.173) og i de første etterkrigsårene “dobbelte nødvendige” (p.173). Analysen bygde på at etterkrigskonjunkturerne vil likne svært på utviklingen etter første verdenskrig, noe Stockholmskoleøkonomen Gunnar Myrdal hadde gitt uttrykk for i boka *Varning för fredsoptimism* i 1944.⁷⁰

Forfatterne tok på denne bakgrunn til orde for bruk av omfattende inngrep i de første 2-4 etterkrigsårene og på viktige områder også på lengre sikt: lav rente, hardhendt skattlegging, høy offentlig sparing, styrt kredittgivning, regulering av utenrikshandel, rasjonering av konsumvarer, offentlige arbeider for sysselsettingsformål, strengt oppsigelsesvern, sterk statlig innflytelse i lønns- og pris-spørsmål. Endelig tok forfatterne til orde for sterkere koordinering av økonomisk politikk mellom de ulike offentlige organer, ikke minst som en følge av de store økonomiske oppgaver staten hadde påtatt seg. I en aller siste påhengt fotnote (p.322) er det vist til at en begynnelse på

⁶⁹ Aukrust (1992), pp.19-20.

⁷⁰ Myrdal (1994). Myrdal hadde blitt sendt av den svenske regjeringen til Washington i 1943 for å finne ut hvordan USAs økonomi kunne komme til å utvikle seg etter at krigen var slutt. Myrdal ledet også den store komiteen for etterkrigsplanlegging som ble oppnevnt i Sverige i 1944. Han ble handelsminister i 1946.

«Et program for gjenreisnings- arbeidet.»

«Det være sagt med utgang: denne utredning er lesning for enhver nordmann som ønsker et detaljert bilde av vår stilling i dag.»
(Redaktør Thon i N.H.&S.T.)

«Denne første delen av boka vil bli et av kildekriftene om Norges økonomi under krigen.»
(Eivind Erichsen i Dagbl.)

Ingen som vil ta standpunkt til den politikk som må føres på disse områder, kan komme utenom det opplegg forfatterne har gitt.»
(Truls Glesne i Morgenposten.)

«Det er et respektinngydende arbeid. Statsråd Jahn slutter sitt forord: Grunnlaget til å forstå virkeligheten gir denne boken, det er dens aller største fortjeneste. Vi underskriver dette.»
(Argentarius i Verdens Gang.)

«Hva krigen kostet Norge? stiller oss ansikt til ansikt med problemene vi får å kjempe med. Bjerve og Aukrust skal ha takk fordi de har tatt dem opp og viser vei. Så grundig og gjennomtenkt som innlegget deres er, fortjener det å bli tatt hensyn til.»
(Jahn Halvorsen i Dagbl.)

«Alt i alt gir boken en oversiktlig og velgjørende klar framstilling av hvor vi står i økonomisk henseende og gir en fordomsfri og innsiktsfull drøftelse av de økonomiske problemer vi må regne med vil mekle sig i tiden framover.»
(Professor R. Mork i Nationen)

ODD AUKRUST
og P. J. BJERVE

HVA KRIGEN KOSTET NORGE

UTVIKLINGEN UNDER KRIGEN
PROBLEMENE I DAG. POLI-
TIKKEN I FRAMTIDEN

Ib. kr. 16.60

DREYER

Annonse med smakebiter fra anmeldelsene samlet under fyndordet "Et program for gjenreisningsarbeidet".

slik koordinering er gjort gjennom opprettelsen av Samordningsrådet. Kort etter var de begge sentralt med i slik koordinering, Bjerve som byråsjef for Nasjonalbudsjettet og Aukrust som konsulent i Samordningsrådet. I Nasjonalbudsjettutvalget som ble det viktigste organ på ekspertnivå for slik koordinering, var begge med.

Ved frigjøringen var manuskriptet levert til forlaget, men boka forelå først i midten av september, til og med etter pengeinnløsningen som var et emne utførlig behandlet i boka, til stor skuffelse for forfatterne. To av Frischelevene som hadde deltatt i studieringen, Eivind Erichsen og Helge Seip, hadde hver for seg skrevet artikler i Dagbladet om de emner boka behandlet. Særlig Erichsen som fra midten av mai til slutten av august 1945 hadde skrevet en serie på 16 artikler, overlappet i emner og innhold betydelig med det som var tatt opp i *Hva krigen kostet Norge* under krigen. Det vakte blandede følelser hos forfatterne at hele Erichsens artikkelserie kom på trykk før boka utkom.⁷¹

Boka som innbundet kostet kr 16, ble ikke den salgssuksessen som forfatterne hadde håpet på, men de som leste den fikk valuta for pengene.

Hva krigen kostet Norge ble anmeldt kort etter utgivelsen i en rekke aviser. O. D. Koht Norbye omtalte boka på kronikkplass i *Verdens Gang* (22.09.45) og brukte for første gang på trykk betegnelsen "Oslo-skolen" om gruppen av unge økonomer som hadde vært med på å diskutere problemstillingene underveis (og var selv en av dem). Han pekte på at flere innen denne gruppen kunne tenke seg mer radikale botemidler, boka hadde tatt sikte på å "legge fram synsmåtene slik at alle tenkende mennesker uansett politisk oppfatning kan akseptere dem som praktiske alternativer". I *Norges Handels og Sjøfartstidende* ble boka svært positivt omtalt av signaturen "Th." (25.09.45) som tilla boka et "halvoffisielt preg" ved den bistand som var gitt underveis av framtrede personer og med forord av Finansministeren. Boka fikk meget god omtale også av *Aftenpostens* økonomiske medarbeider Eivind Flaatten (16.10.45) som riktignok ikke fant at den skar dypt nok til å gi noen vitenskapelig nyvinning, men berømmet forfatterne for en "populær orientering på en korrekt vitenskapelig basis." Også i *Morgenbladet* fikk boka overveldende god omtale i en anmeldelse av E. Werner Erichsen (25.10.45) som framhevet dens "fremragende saklighet på alle punkter". Boka synes således ikke å ha blitt oppfattet som nevneverdig kontroversiell, men tvert imot overbevisende i sin argumentasjon.

Landbrukshøgskolens rektor R. Mork anmeldte boka i *Nationen* (22.11.45), men var mest opptatt av at det boka ikke sa noe om, nemlig "de problemer som vil reise seg i forbindelse med det likestillingsprogram for landbruket som de politiske partier har gått inn for". *Vårt Lands* anmelder Bjarne Høye (18.09.45) viste betydelig klarsyn idet han stilte seg tvilende til de to forfatternes uttrykte håp om at hvis en først ble enige om målene, kunne en oftest

⁷¹ I Erichsens memoarbok er det derfor en psykologisk "slip" når han skriver at Aukrust og Bjerves bok ble publisert allerede i juni 1945 (Erichsen, 1999, p.9). Erichsens artikler kom også i bokform som Erichsen (1945). Gabriel Kielland som anmeldte Erichsens bok i *Dagbladet* (21.11.45) fant at artiklene lå "meget nær opptil Bjerves og Aukrusts bok."

også bli enige om midlene. *Verdens Gangs* regulære medarbeider, Argentarius, fant (18.09.45) at det i boka var “fagøkonomene som behandler problemene og skriver faglig objektivt uten politisk baktanke”. Jahn Halvorsen anmeldte i sitt eksamenssemester boka i *Dagbladet* (10.09.45) og fant at de finansøkonomiske avsnittene var de beste og at bankrenten snarest måtte ned. En annen av Frischelevene, Truls Glesne, anmeldte boka i *Morgenposten* (20.09.45) og ga uttrykk for at først når alle politisk interesserte hadde satt seg inn i de problemer boka behandlet, kunne vi vente oss “en saklig vurdering av den hardhendte økonomiske politikk som må føres”.

Hans Heli ga boka positiv omtale i *Friheten* (11.10.45), men tok avstand fra forfatterens pluralistiske syn på hva som er en riktig samfunnsoppfatning. I *Arbeiderbladet* ble boka anmeldt av Arnfinn Guldvåg (22.12.45) som fant det en “plikt for enhver politiker og for enhver tillitsmann i fagforeningene å lese boka”. Han hevdet også at det var “en kjent sak at de økonomer som har sin eksamen fra siste halvdel av 30-årene har en forbausende ensartet innstilling til de sentrale økonomiske problemer. Nesten alle er tilhengere av en eller annen form for planøkonomi og en kan sikkert telle på en hånd de som er medlemmer av et konservativt parti.”

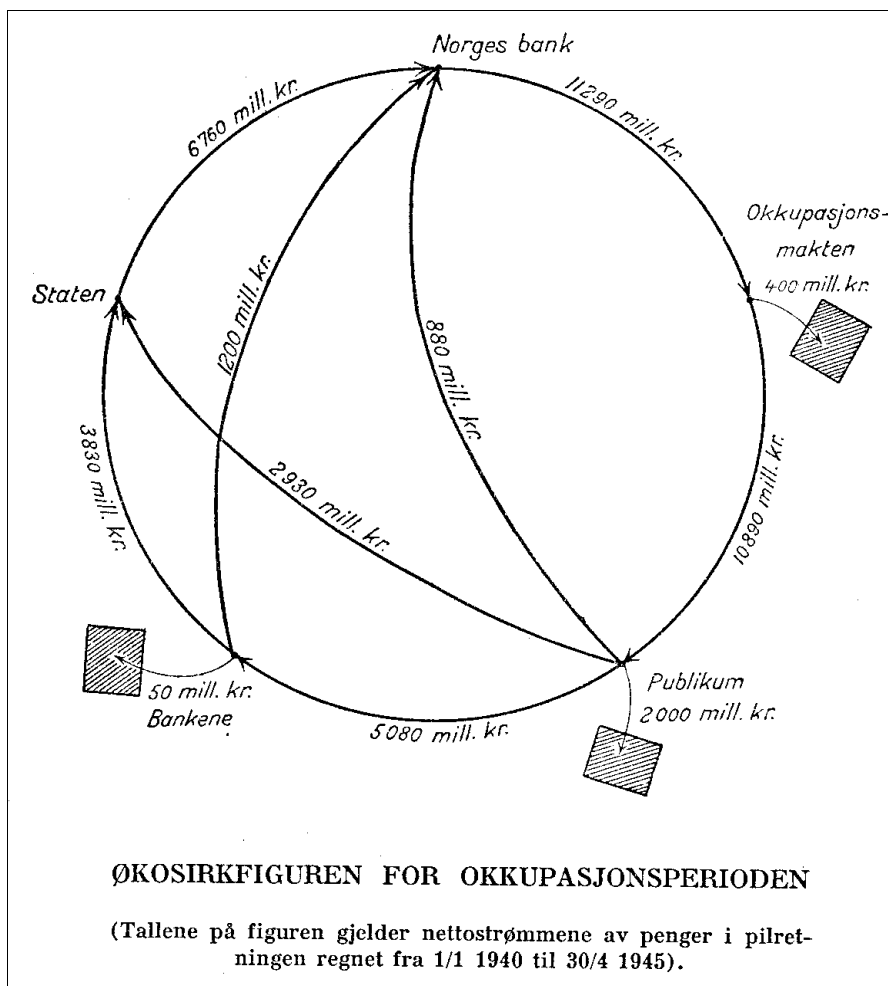
Den eneste anmeldelse som hadde klare forbehold overfor noen av konklusjonene i boka, var Trygve Hoff's anmeldelse i *Farmand* (nr. 55-56, 1945). Men også Hoff fant at den var “en meget god bok ... skrevet av folk med skarpe hjerner” og ble anbefalt på det varmeste. Hoff berømmet forfatterne for at de i detaljanalysene hadde “alle relevante faktorer tatt med”. Hoff kritiserte forfatterne for at de ikke hadde drøftet om målene kunne nås med “et friere, ikke-regulert næringsliv”, for at de tok feil når de predikerte kortsiktig arbeidsløshet etter frigjøringen, og for at de ikke drøftet om reguleringer ville true den “åndelige og kulturelle frihet”. Mindre pent var det kanskje å hevde at forfatterens anbefalte økonomiske politikk var den samme som nazismens.

Da Aukrust leste Arbeiderpartiets Arbeidsprogram, offentliggjort 2. juni var hans reaksjon følgende:

“Ansvarsfullt, modent, nesten borgerlig i sin mangel på sosialistisk brodd. Den økonomiske linjen faller omtrent helt i tråd med mitt eget syn, på et par punkter har Bjerve og jeg jamvel vært mer radikale enn Ap!”⁷²

Aukrust syntes ikke umiddelbart etter frigjøringen å ha hatt ambisjoner om å gjøre karriere i det departementale embetsverket. Heller ikke syntes han å ha siktet mot en akademisk karriere. Faren, Lars Aukrust, som hadde vært mangeårig stortingsmann for Bondepartiet, ble dømt i en landssviksak etter krigen. Aukrust hadde som pur ung vært politisk aktiv på ytterste høyre fløy i Fedrelandslaget ungdom og kan i 1945 ha vært *persona non grata* i noen kretser. I mai 1945 tok han arbeid som økonomisk journalist i avisen *Vårt Land*, men slo til på et tilbud fra Arne Skaug om stilling i Samordningsrådet. Han begynte

⁷² Aukrust (1992, p.17).

Dette er den mest kjente figuren i *Hva krigen kostet Norge*, som også ble brukt på omslaget. Gunnar Jahn skrev i forordet i boka: "En merker ved analyse av tallene at bokas forfattere har hatt stort utbytte av Frisch's lære om nasjonalregnskapet, en lære som har gitt dem et godt grep på selve problemene. Men ikke bare dette. De representerer den nye generasjon av økonomer som har fått sin teoretiske skoling under inntrykket av 30 årenes store krise." Jahn fortsatte med å si at det for han hadde "vært en glede å møte de unge" og selv om han hevdet at han "i mangt" var "enig i de resultater forfatterne er kommet til, har jeg nok flere steder satt spørsmålsteget og ordene 'Men hva så?'" Gunnar Jahn ga altså uttrykk for en viss reservasjon. Forfatterne returnerte reservasjonen i innledningen: "Vi har ikke mottatt hjelp bare fra vår egen krets. En ganske særlig takk skylder vi direktør Gunnar Jahn (...)."

der i slutten av august 1945. Han fortsatte imidlertid som økonomisk medarbeider i *Vårt Land* og skrev utover høsten 1945 en rekke artikler, bl.a. om sentrale spørsmål som Samordningsrådet behandlet.

I Samordningsrådet kom Aukrust bort i mange av de hovedspørsmålene i den økonomiske politikken i det ene året han var der og fikk også anledning til å utøve innflytelse. Han begynte like før valutakursspørsmålet kom opp. Mens Valutakomiteen med bl.a. Frisch, Bjerve og Rossen hadde gått inn for en pundkurs på 24 kr, gikk Samordningsrådet inn for 20 kr. Aukrust noterte at han fant 22 kr ville vært det riktige. Regjeringen som behandlet spørsmålet etter innstillinger fra Valutakomiteen, Samordningsrådet og Prisdirektoratet var delt mellom 20, 22 og 24 kr som pundkurs med et solid flertall for 20 kr.

Kort tid etter at Arne Skaug ble direktør i Byrået fra 1. mai 1946 tilbød han Aukrust byråsjefstillingen ved det nye kontoret som i budsjettet var kalt "kontor for økonomiske undersøkelser", men som Byrået nå omtalte som "kontor for nasjonalinntektsberegninger og bankstatistikk". Fra 1. august 1946 var Aukrust byråsjef med oppgave å lage nasjonalregnskap. I første omgang gjaldt det å sette seg inn i stoffet, ikke minst utenlandske kilder, og trekke opp en plan. Etter bare en måned som byråsjef, ble Aukrust og de to like ferske sekretærene ved kontoret, Hans Thomas Pedersen og Jahn Halvorsen, sendt på studietur til København, der de traff svenske og danske nasjonalregnskapsfolk, og til London, der de møtte James Meade og Richard Stone.⁷³ I København hadde Aukrust blitt introdusert for ideen om å inkorporere varestrømmer i nasjonalregnskapet. Fra London reiste han hjem via Nederland for å få med seg impulser også derfra. Planen forelå i begynnelsen av 1947.⁷⁴ I 1947 ble det holdt skandinavisk nasjonalregnskapsmøte i Oslo. Høsten 1947 fram til tett opp under nyttår 1948 arbeidet Aukrust sammen med Haavelmo om nasjonalregnskapstall som skulle med i Nasjonalbudsjettet 1948, foreløpig nasjonalregnskap for Norge 1945-47 ble publisert i Nasjonalbudsjettet 1948.⁷⁵ Fra tidlig i 1948 skulle Aukrust komme inn i et nærmere forhold til Frisch og hans nasjonalregnskapsideer. Dette skulle bidra til en rask modning av hans egne ideer som ikke fulgte Frisch på alle punkter. Fra 1949 skulle han komme til å spille en aktiv rolle på den internasjonale arena.

⁷³ Se kapittelet "Transatlantiske dialoger", **Nasjonalregnskap**.

⁷⁴ Planen kom som "Nasjonalregnskapet: litt om Byråets planer", *Statistiske Meddelelser*, nr.1-3, 1947, pp.35-51. På grunnlag av planen skrev Byrået til Finansminister Brofoss i 1. kvartal 1947 og redegjorde for hvilken utbygging og forbedring av statistikken som var nødvendig for å kunne gjennomføre planen, *Statistiske meddelelser*, nr. 1-3, 1947, pp. 99-102.

⁷⁵ Foreløpige nasjonalregnskapstall for Norge 1945-1947. Sammen med budsjett-tall for 1948 ble også publisert i Aukrusts navn vedlegg til *Statistiske Meddelelser*, nr. 10-12, 1947.

Stein Rossen (Johnsen)

Jeg ble meget gla (...) fordi du så tydelig tilkjenner ditt ønske om å gå inn for en akademisk løpebane. Jeg kan ikke sitte og dele ut stillinger, men jeg har tro på deg og vi trenger deg i forskingen og undervisningen her hjemme. Det har jeg sagt deg før og det gjentar jeg nå. Gå på med krum rygg og dødsforakt.
(Frisch/Rossen, 31. oktober 1946)

Stein Rossen var en av dem Frisch hadde aller størst forhåpninger til. Han var født som Stein Johnsen i Halden i 1916 og tok artium i Frankrike i 1935. Han begynte såvidt å studere der før han flyttet til Oslo og tok til med det nye embetsstudiet. Han ble etter 1. avdelings eksamen i 1938 forskningsassistent ved Økonomisk institutt tilknyttet Frischs Koordineringsavdeling i Strukturundersøkelsen. Rossen og Bjerve arbeidet nært sammen med Frisch i nasjonalregnskapsprosjektet. Rossen arbeidet særlig med skipsaksjeselskaper og var knyttet til Instituttet fram til 1943. Han ble ansatt som sekretær i Byrået etter cand.oecon.-eksamen i 1943 for å arbeide med nasjonalinntektsberegningene. Han giftet seg med Aase Fedje i 1945 og skiftet navn til Rossen høsten 1946.

Johnsen deltok i kampene i 1940, ble internert i Sverige og repatriert i juni 1940. Han var aktiv i illegalt arbeid, ble arrestert under en stor opprulling i begynnelsen av 1944 og satt fengslet fram til frigjøringen. Han satt en tid på Grini samtidig med Einar Gerhardsen mot slutten av krigen, og deltok i drøftingene om etterkrigspolitikk som foregikk der.⁷⁶ Rossen hadde gode politiske kontakter med framtreddende representanter for arbeiderbevegelsen, særlig som følge av sitt virke under krigen. Han ble bl.a. tilbudt å være politisk sekretær for Gerhardsen, men avslo.

Konrad Nordahl gjorde ham til sjef for LOs økonomiske kontor like etter frigjøringen. Rossen ble tildelt universitetsstipend samtidig med Bjerve i 1945. Rossen ble oppnevnt som medlem både av Valutakomiteen 1945 og av Penge- og Finansrådet. Han var også sekretær i Oppgjørskomiteen for skipsfarten 1945-46. Arbeidet gjaldt oversikter over den økonomiske situasjonen i ulike land.

⁷⁶ Nevnt i Gerhardsen (1970), p. 120.

Stein Rossen f. 1916, fotografert på Long Island 1947, cand.oecon. 1943, forskningsassistent ved Universitetets Økonomiske institutt 1938-43, sekretær i Statistisk sentralbyrå 1943-45, sjef for LOs økonomiske kontor 1945-46, konsulent i FN, New York 1946-50, underdirektør i Statistisk sentralbyrå 1950-52, FN, New York 1953-59, deretter blant annet sjef for den økonomiske forskningsenhet ved FNs økonomiske kommisjon for Afrika i Addis Abeba i fire år, sjef for den tilsvarende enhet ved FNs økonomiske kommisjon for Europa i sju år og fra 1970-1983 visegeneralsekretær for UNCTAD (United Nations Conference on Trade And Development).

Rossen reiste til New York i mai 1946 og fikk via Trygve Lie en stilling i FNs sekretariat. Det ble starten på en livslang karriere i FNs tjeneste. Høsten 1946 kom han over i en avdeling ledet av Michal Kalecki.

Rossen var entusiastisk for FN-arbeidet, man hadde ikke gitt opp tanken på en akademisk karriere. Mens han var ved FN i 1946 meddelte han Frisch at han hadde gjort seg noen tanker om et doktorarbeid, og ville forhøre seg hvordan det lå an med en stilling hjemme. Frisch var full av entusiasme og lovte full støtte til å skaffe ham Rockefellerstipend. Men Frisch hadde også mer enn en anelse om at karriereveien Rossen hadde gitt seg inn på, ledet bort fra en akademisk karriere hjemme og ga i utvetydige vendinger uttrykk for det:

Du vet det var bare en viss betinget velsignelse du fikk med fra meg da du dro til United Nations. Jeg håper at ambassadør-atmosfæren der ikke vil gjøre deg varig skade.(...) Jeg vil så innstendig jeg kan råde deg til å bli i United Nations så kort som mulig - og slett ikke lenger enn til sommeren 1947 - og så forlate United Nations for godt, og gå inn for to fulle år uten avbrytelse som Rockefeller-stipendiat. (...) Allerede da du var i Oslo hadde du på grunn av forholdene fått altfor mye av denne mentaliteten med å fly av gårde fra den ene ting til den annen med frakkeskjøtene rett ut. Og jeg skjønner nå at denne mentaliteten ikke er blitt bedre. Dette må du for alvor slutte med. Vitenskapelig arbeid krever at en lukker sin dør og virkelig dukker ned i sine studier og bare i dem. En må følge sitt eget jeg.

... du må huske at forskning trass i alle ønsker om å ha tilknytning til det praktiske, dog er en eiendommelig form for åndsvirksomhet som forutsetter en spesiell isolasjon under visse perioder.(...) Glem ikke at det er i Oslo du hører hjemme og her du kan regne med å finne den sterkeste støtte når det røyner på.

Rossen søkte og fikk Rockefellerstipend med Frischs medvirkning, men fulgte ellers ikke Frischs råd. Studiene ble begrenset til et halvt år ved Harvard høsten 1947. Utbyttet var ikke dårlig, men Rossen nølte med å satse på en akademisk karriere med små utsikter til stilling hjemme. Han vendte tilbake til FN med sikte på å reise hjem til jul 1948, deretter tilbake til FN enda en gang og så få en jobb hjemme. Det ble ikke riktig slik.

I FN arbeidet Rossen under den polske økonomen Michal Kalecki. Det var en gammel kjenning av Frisch fra de første årene i *Econometric Society*. Rossen hadde vanskelig for å rive seg løs fra FN-arbeidet når det kom til stykket. Etter sterk pågang fra Bjerve kom han hjem for å lede Forskningsavdelingen i Byrået i 1950. Men det varte ikke lenge. Alt i 1952 forlot Rossen Byrået og gikk tilbake til FN. Der fikk han framtrædende stillinger. Han var leder av forskningsenheten i den økonomiske avdeling i *Economic Commission for Africa* i Addis Abeba 1959-63 og sjef for den tilsvarende enhet i *Economic Commission for Europe* 1963-70. Fra 1970 var han visegeneralsekretær i UNCTAD.

Amerika

Den nye verden i samfunnsvitenskap

USA står nok langt over alle andre land - United Kingdom inklusive - når det gjelder teoretisk økonomikk. (Bjerve/Brofoss, 15. februar 1948)

Bjerves oppfatning om USAs overlegenhet i teoretisk økonomikk var neppe omtvistet i 1948, men en enorm forskyvning hadde skjedd mellom Europa og USA fra Frischs to opphold der i 1927/28 og 1930/31 til etterkrigstiden. Til grunn for det lå en folkeforflytning som for en stor del var politisk motivert, i løpet av 1930-tallet foregikk en omfattende exodus av europeiske økonomer og statistikere, ikke minst jøder, fra Europa til USA. Mange hadde kommet østfra til Tyskland, men etter 1933 flyttet videre til Frankrike eller England og derfra til USA. Resultatet ble en kraftig oppgradering av amerikanske universiteter.

Et medvirkende forhold var at samfunnsvitenskapene som hadde, vokst fram i USA, også økonomi, var mer empirisk orientert og mer pragmatisk og nytteorientert enn den kontinentale, tyskdominerte tradisjonen. Dens mer spekulative og idealistiske tilnærming hadde også vist seg lite motstandsdyktig overfor de totalitære regimer. USA fikk nå kontinentalt skolerte økonomer, inkl. mange marxister, som kastet seg inn i empirisk virksomhet.

Virkningene som denne migrasjonen av økonomer hadde kan sees i lista over Nobelprisvinnere i økonomisk vitenskap 30-40 år seinere. I løpet av de første seks årene prisen ble delt ut, ble den tre ganger tildelt økonomer som begynte sin forskning i Europa, men endte i USA: Simon Kuznets, Wassily Leontief og Tjalling Koopmans. Mange andre kunne og nevnes, blant andre Gottfried Haberler, Jacob Marschak, John von Neumann, Jerzy Neyman, Adolf Löwe, Abraham Wald - og naturligvis Joseph Schumpeter. Få nordiske økonomer tok del i denne forflytning av talent eller "brain drain" som det skulle kalles etter krigen.

Den økonomiske utvikling begunstiget også USA. Depresjonen rammet hardt der også, men utarmet ikke den akademiske verden så sterkt som i en rekke europeiske land. New Deal-politikken hadde ikke bare vært gunstig for

økonomien, den hadde også ført til en innmarsj av økonomer i forvaltningen. Krigen hadde gitt en kraftig stimulans til etterspørsel etter økonomisk ekspertise og til vitenskapelig framgang.

Opprettelsen av Econometric Society i desember 1930 markerte på sett og vis opptakten til dette. Frisch hadde fra midten av 1920-tallet korrespondert med ledende europeiske økonomer og statistikere om ønskeligheten av å opprette en internasjonal organisasjon og tidsskrift for å fremme økonomisk vitenskap. Stiftelsen fant imidlertid sted i USA i desember 1930 og tyngdepunktet i utviklingen av faget forskjøv seg raskt etter dette. Engelsk ble i stigende grad felles språk for den faglige diskusjonen.

En annen markering av forskyvningen var Schumpeters flytting fra Bonn til Harvard i 1932. Da Irving Fisher, Frisch og Schumpeter i 1931 som rådsmedlemmer i Econometric Society satte opp lister over økonomer og statistikere som skulle inviteres til å være *Charter members*, kunne de ikke bli enige om et eneste navn fra Harvard-universitetets Department of Economics som de alle tre fant kvalifisert.⁷⁷ Men i 1947 flommet det over av studenter og lærere som skulle bli svært kjente navn, bl.a. tidligere tyske og østerrikske studenter av Schumpeter som hadde fulgt ham til Harvard.

USA førte i særdeleshet an når det gjaldt private bevilgninger til å utvikle økonomi som vitenskap. En meget stor rolle spilte Rockefeller Foundation, seinere også Ford Foundation. Det kan fortone seg som et paradoks at de amerikanske kapitalistiske storkonsernene, som hadde akkumulert enorme formuer med hensynsløse metoder, endte med å gi omfattende bevilgninger til velledige formål, herunder også til samfunnsvitenskap. Formuene var av skattemessige grunner plassert i stiftelser som for Rockefellerstiftelsenes del hadde "sosial og allmenn velferd" til formål, men før eller siden måtte det jo deles ut noe. Forsøk på å bruke midler til forsvar av kapitalistiske interesser gjennom politiske gaver, innblanding i arbeidskonflikter, o.l. viste seg ofte å bli ris til egen bak. Speiderbevegelsen, Frelsesarmeen og KFUM/KFUK ble tilgodesett med betydelige Rockefellermidler, men det var likevel grenser for hva de kunne ta imot. Beardsley Ruml som ble direktør for en av Rockefellerstiftelsene, Laura Spelman Rockefeller Memorial, i begynnelsen av 1920-årene, overbevisste stiftelsens styre om at bevilgninger til empirisk samfunnsvitenskap var nødvendige for å kunne vurdere bevilgninger til velferdsformål.

Slik begynte de store utdelingene fra Rockefellerstiftelsene til empirisk økonomisk forskning. Støtten ble ikke begrenset til USA og amerikanske forskere. Et av Rums første tiltak var opprettelsen av Rockefellerstipend for inntil tre års studier, fortrinnsvis i USA, for utenlandske forskere. Rockefellerstiftelsene opprettet et europeisk kontor i Paris og hadde kontaktmenn i hvert land. I Norge var stiftelsens kontaktperson, professor Fredrik Stang, som også ledet Institutt for sammenlignende kulturforskning, den første institusjon i Norge som fikk Rockefellermidler. Det var gjennom Stang at Frisch i 1926 fikk Rockefellerstipend for sitt første opphold i USA 1927/28. Gjennom det vellykkede stipendoppholdet og Frischs raskt økende internasjonale ry, oppnådde

⁷⁷ Se Bjerkholt (1998), p. 41.

han en tillit hos nøkkelpersoner i stiftelsen, både ved Pariskontoret og ved hovedkvarteret i New York, som ga ham i stigende grad innflytelse over tildeling av stipend til personer han anbefalte. Frisch synes å ha blitt rådspurt om alle norske søkere, og også om nordiske og kontinentale søkere. Han tok også selv initiativ til å foreslå stipendiater.

Rockefellerstiftelsen delte imidlertid ikke bare ut stipend, men ga også midler til forskningsprosjekter og institusjonsbygging. Det var ikke noen alminnelig søknadsbehandling som ved et hvilket som helst forskningsråd i dag, stiftelsen forfulgte i årene omkring 1930 et program om å opprette og støtte samfunnsvitenskapelige forskningsinstitusjoner, fortrinnsvis ved utvalgte universiteter i USA, men også i Europa og Kina. En rekke av de mest kjente forskningsinstitusjoner og universiteter i USA fikk midler til å bygge opp empirisk orienterte forskningsmiljøer innen økonomi, bl.a. National Bureau of Economic Research, Brookings Institution, Columbia University i New York og ikke minst University of Chicago som nærmest var grunnlagt på Rockefellermidler. Utenfor USA var det London School of Economics som fikk mest penger. Både København og Stockholm hadde sine Rockefellerfinansierte institutter på 1920-tallet, Afdeling for økonomi og historie, Københavns Universitet og Socialvetenskaplige Institutet, Stockholms Högskola. Også etter krigen fortsatte tildelingen fra Rockefellerstiftelsen.

Frisch inspirerte sine elever til å studere i USA og var i stand til å hjelpe dem. Frischelevne søkte til USA, han formidlet den oppfatning at studier i utlandet etter embetseksamen var en nødvendig forutsetning for en vitenskapelig karriere. En rekke av de assistenter som hadde arbeidet nært sammen med Frisch, fikk Rockefellerstipend på hans anbefaling. Også på andre måter kunne Frisch hjelpe sine protesjeer. Han hadde gjennom korrespondanse og tre lange utenlandsopphold bygd opp et enormt kontaktnett som han lot sine elever dra fordel av, ikke minst hadde han venner, medarbeidere og nære bekjente i de mest framtreddende institusjoner.

Foruten til Haavelmo og Skaug skaffet Frisch Rockefellerstipend også til Knut Getz Wold før krigen brøt ut. I de aller første etterkrigsårene skaffet han stipend til Petter Jakob Bjerve, Olav Reiersøl, Stein Rossen og Eivind Erichsen. Både Getz Wold, Bjerve og Rossen hadde arbeidet på Strukturundersøkelsen, Erichsen hadde som formann i Særutvalget i 1939 også hatt nær tilknytning til Frisch og bistått ham i arbeidet med *Befolkningsoptimum*.⁷⁸

Getz Wold var imidlertid uheldig, han reiste til Sverige etter 9. april og lyktes ikke i å komme videre til USA. I stedet reiste han, etter å ha studert en tid ved Stockholms Högskola, til London og ble knyttet til Finansdepartementet. Hans opphold i USA fant derfor først sted i 1946 og han brukte det hovedsakelig til å studere Tennessee Valley Authority, en institusjon som var et resultat av New Deal og som Getz Wold trakk lærdom fra i innspill om norsk distriktspolitikk.

⁷⁸ Se Frisch (1940b), note p. 157.

New York, 1946, Utsikt mot nord fra Empire State Building, der den norske FN-delegasjonen holdt til. Foran Central Park ligger RCA-bygningen (nå GE-bygningen) mellom Fifth og Sixth Avenue, det arkitektoniske midtpunktet i Rockefeller Center. Komplekset består 19 bygninger som ble planlagt i 1929 og reist under depresjonen.

Eivind Erichsen reiste til USA høsten i 1945 og arbeidet først noen måneder som statistiker og økonom ved Nortraships kontor i New York. Fra 15. mars 1946 hadde han Rockefellerstipend og studerte først i New York⁷⁹ og ved Harvard høsten 1946.⁸⁰ Han ble også oppfordret av Frisch til å velge en akademisk karriere og Frisch tilbød finansiering dersom han ville arbeide med et doktorgradsarbeid ved instituttet (*‘Gå på med krum rygg og dødsforagt’*). Erichsen valgte etter et års studier likevel å reise hjem for å arbeide for Brofoss.

I tillegg til Rossen og Bjerve fikk også flere andre Frischelever realisert en trang til å komme til USA for å studere i de første etterkrigsårene. Frøystein Wedervang studerte i USA i 1946-47 med Kronprins Olavs stipend og var ved Harvard samtidig med Erichsen. Odd Gjelsvik, som hadde begynt i Samordningsrådet samtidig med Aukrust i 1945, studerte ved Harvard 1947/48 (med Tronstadstipend) og var etter det kontorsjef i Samordningsrådet inntil det ble

⁷⁹ Erichsen oppgir i sitt memoarnotat (Erichsen, 1999) at han i New York studerte ved “National Institute for Economic and Social Research” (p.11), formodentlig en sammenblanding av *National Bureau of Economic Research* og *New School for Social Research*.

⁸⁰ Så snart Frisch hadde fått bekreftet at Erichsen hadde fått Rockefellerstipend, sendte han følgende klare melding: *‘Nå må du bøye nakken og gå på med alle de krefter du eier og har. Og husk at dette gjør du for norsk økonomisk forskning. Det er Norge og oikos-gjengen her du arbeider for. Hver for oss er vi bare redskaper. Det er samarbeidet som har gitt oss slagkraft og vil fortsette å gjøre det. La ditt motto være: Alldrig gi seg!’*

lagt ned i 1954. Johan Sagen var også i USA 1947/48. Ole David Koht Norbye studerte ved University of Wisconsin i 1948/49. Helge Seip som også hadde begynt i Samordningsrådet i 1945 og fortsatte etter det ved Det pengepolitiske kontor/Nasjonaldirektoratet, fikk omsider Rockefellerstipend ved Frischs mellomkomst i 1951/52.

Alle de beste Frischelevene og deltakerne i studieringen omkring *Hva krigen kostet Norge* kom således til USA med unntak av – Aukrust. Også Aukrust hadde nok, mens han fortsatt var byråsjef i Byrået, tanker om et opphold i USA med Rockefellerstipend, men omstendighetene gjorde det uaktuelt. Det ble i stedet to kortere opphold i England. Han trengte det heller ikke for å fullføre doktoravhandlingen sin og ble den første av Frischelevene som disputerte.

Også en del Frischelever fra de første etterkrigsårene fikk studieopphold i USA. Av cand.oecon.-ene fra 1946-kullet gjaldt det bl.a. Haakon Bingen 1946/47, Preben Munthe i 1947/48 og Harriet Bog i 1948/49. Gerhard Stoltz som ble cand.oecon. våren 1947 var ved Cowles Commission 1949/50 og med Rockefellerstipend ble han ytterligere et år i USA.

Harriet Bog (seinere Holter) utdannet seg imidlertid i retning av sosiologi og sosialpsykologi og tilhører like mye en annen kategori, nemlig andre samfunnsvitere som søkte til USA både for utdanning og for finansiell støtte til å bygge opp norske forskningsinstitusjoner. Sosiologi, statsvitenskap og relaterte disipliner hadde i motsetning til sosialøkonomi ikke noe innpass på Universitetet før krigen. Framveksten av disse fagene skjedde for en stor del med amerikansk bistand, både finansielt og faglig. Mange av pionerene tilhørte kretsen omkring Arne Næss under krigen.

Praktisk talt alle de ledende krefter omkring Institutt for samfunnsforskning, som ble opprettet fra 1950 var i USA i de første etterkrigsårene. Den første som reiste, syntes å ha vært Christian Bay allerede i 1945/46. I 1946 reiste Vilhelm Aubert til USA for et to års opphold med Rockefellerfinansiering for å studere ved Columbia og Berkeley. Oppholdet startet med en berømmelig biltur sammen med Arne Næss fra New York til San Francisco, som nok liknet mer på Neal Cassadys og J.K.s legendariske kryssing av kontinentet på omtrent samme tid enn turen de nøkterne økonomene Bjerve og Gjelsvik med familie gjennomførte i 1948, som omtalt nedenfor. Også Harald Ofstad, Ingemund Gullvåg, Stein Rokkan og Arild Haaland studerte i USA med Rockefeller-finansiering mellom 1947 og 1950.⁸¹

⁸¹ Se Thue (1997, 2000).

Bjerve krysser Atlanteren og kontinentet

På forhånd trodde jeg at jeg hadde nokså god greie på amerikansk geografi, men jeg ble på denne turen fort klar over at mine forestillinger om det amerikanske kontinentet hadde vært temmelig primitive. Det er simpelthen uråd å forestille seg dette landet bare ved å lese om det, en må se det med egne øyne. (Bjerve/Brofoss, 19. juni 1948)

Petter Jakob Bjerve med Rannveig og den tre år gamle sønnen Steinar reiste til USA med Libertyskipet *Edvard Grieg* fra Oslo i midten av august 1947. Han ville tilbake til teorien etter å ha drevet med det han kalte “praktiske spørsmål” siden eksamen, først hos Frisch med økosirkssystemet pluss undervisning, deretter i Byrået med nasjonalinntektsberegninger og sist som byråsjef under Brofoss med nasjonalbudsjettarbeid i halvannet år.

Bjerve hadde fått Rockefellerstipend fra 1. september 1947, foreløpig for ett år. Han hadde fortsatt adjunktstipendet, men da han i tillegg hadde fått innvilget permisjon med lønn fra byråsjefstillingen, måtte adjunktstipendet tilfalle statskassen. Med byråsjeflønn og Rockefellerstipend var Bjerve relativt godt forspent.

Å reise med familie var ingen selvfølge. Rockefellerstipendenes hovedregel var at stipendiaten skulle reise uten familie, slik det gjaldt for Frisch i 1927. Bjerve hadde kviet seg for å reise alene, og Frisch hadde presset på Rockefeller for å godta et unntak.

I tillegg til å følge forelesninger og lese seg opp i teori, hadde han med seg ansatser til noe som kunne resultere i et doktorarbeid. Han ville legge nasjonalregnskapet og nasjonalbudsjettet som han hadde holdt på med så lenge, bak seg, og tenkte seg heller temaer innenfor makrodynamisk teori. Ideen om å utnytte de erfaringene han hadde høstet i Finansdepartementet i en doktoravhandling om teoretiske sider ved nasjonalbudsjetteringen var også fristende og det lot seg kanskje kombinere. Planen var å studere først ved Harvard og deretter oppsøke *Cowles Commission* i Chicago som Haavelmo sterkt hadde rådet ham til.

Bjerve hadde lovt å holde Brofoss orientert om konjunkturutviklingen i USA. Det medførte at han fulgte godt med i amerikansk økonomi. Dessuten hadde han påtatt seg å være rådgiver for Frisch på møter i FNs Sub-

Commission for Employment and Economic Stability. Han var naturlig nok også sterkt interessert i den økonomiske og politiske utviklingen hjemme, spesielt oppfølgingen av nasjonalbudsjettarbeidet som Haavelmo sto i sentrum for, og i arbeidet med nasjonalregnskap som Aukrust ledet i Byrået. Utviklingen på Instituttet var han likeledes svært interessert i, han så på det som et framtidig arbeidssted. Dessuten så Bjerve det som en oppgave å formidle impulser og informasjon til fagmiljøet hjemme, i første rekke til Frisch, Brofoss og de nærmeste vennene fra studieårene.

Første stopp i USA var Washington D.C. Bjerve var oppnevnt som norsk representant ved verdens hittil største statistikkonferanse – *International Statistical Conferences* – som fant sted 6.-18. september 1947. Det var egentlig seks konferanser som ble holdt samtidig, herunder FNs *World Statistical Congress*, *International Statistical Institute* (ISI) og *Econometric Society*. Bakgrunnen for det spesielle arrangementet var avbruddet under krigen i det internasjonale statistiske arbeidet. ISI-konferansen skulle opprinnelig ha vært holdt i 1939. Deltakelsen var meget omfattende, 616 personer fra 56 land. Gunnar Jahn var til stede som en av veteranene i det internasjonale statistiske arbeidet. Han ble valgt til viseformann i ISI og hadde året før blitt valgt inn i FNs *Statistical Commission*. Mange andre hadde også overlappende verv. Jan Tinbergen var som president i *Econometric Society*, en prominent deltaker og ble på møtet også valgt til generalsekretær i ISI.

Bjerve fulgte sesjonene i *Econometric Society* under den store konferansen med særlig interesse. Blant innlederne var en rekke av verdens fremste økonomer og statistikere. Foruten Tinbergen deltok bl.a. Jerzy Neyman, G. Darmois, François Divisia, Charles F. Roos, Jacob Marschak, Tjalling C. Koopmans, Abraham Wald, Harold Hotelling, Wassily Leontief, Oscar Lange, M. Kalecki, Milton Friedman, J. R. N. Stone, N. Georgescu-Roegen, Simon Kuznets, Jacob L. Mosak, Leonid Hurwicz, Luigi Amoroso, Maurice Fréchet, R. C. Geary, Evsey D. Domar, Colin Clark, Abram Bergson, M. Allais, François Perroux, M. Massé, Georges Lutfalla, Jacques Rueff, William Cochran, Herman Wold, J. J. Polak, Lloyd Metzler, J. B. D. Derksen og Arthur Smithies. De fleste var kjenninger av Frisch fra før krigen, men Frisch selv var påtakelig fraværende. Haavelmo som hadde fått et bidrag akseptert til konferansen, var heller ikke til stede. Han var opptatt med å forberede nasjonalbudsjettet for 1948.

Bjerve kom neppe i direkte kontakt med mange av de mest framstående deltakerne og hadde heller ikke kapasitet til å overvære alle sesjonene. Han nøyde seg med tre foredrag om dagen. En del av dem gikk hus forbi fordi Bjerve ikke klarte å følge de matematiske resonnementene. Men lærerikt var det. Særlig interessant for Bjerve var det å høre Tinbergen snakke om nasjonalbudsjetteringen i Nederland ved det nye Planbyrået. Det var Tinbergen som ledet det og det ga stort utbytte å snakke nærmere med ham om nasjonalbudsjetteringen i de to landene. Utflukter og cocktailselskaper ble det også tid til.

Bjerve støtte på Gunnar Jahn, hans sjef i Byrået, nå sjefdirektør i Norges Bank. Han ga Bjerve et svært pessimistisk bilde av valutasituasjonen. Det var et emne Bjerve kjente svært godt, han nevnte møtet med Jahn for Brofoss med

kommentaren 'jeg går ut fra at vi har en viss "Jahn-pessimismemargin" å gå på?' Men noen overdrivelse av situasjonens alvor var det ikke, det var valutakrise hjemme.

Under det lange oppholdet i Washington besøkte Bjerve sammen med andre deltakere både *Council of Economic Advisers* (CEA), *Department of Commerce* og *Federal Reserve Board*. I CEA deltok han på et større møte om nasjonal planlegging i ulike land. Bakgrunnen var Marshallplanen som nettopp var lansert som storstilt økonomisk støtte til Europa, men foreløpig var betingelsene samt måten den skulle gis på ukjent. På møtet deltok bl.a. Gerhard Colm og Frederick V. Waugh fra CEA, Everett Hagen og Arthur Smithies fra USA, Colin Clark fra Australia, Stafford fra FN, Tinbergen, J.B.D. Derksen og Pieter de Wolff fra Nederland, Erik Lundberg fra Konjunkturinstitutet i Sverige og Jørgen Gelting og Paul Nyboe Andersen fra Danmark. Amerikanerne fra CEA ville ikke ut med noe om Marshallplanens utforming, men ville heller at de ulike lands representanter ga dem et inntrykk av den økonomiske situasjonen for sine respektive land. Bjerve gjorde ellers den observasjon at CEA hadde en krevende oppgave: 'Å styre samfunnsøkonomien uten andre styreapparat enn finanspolitikken og pengepolitikken (og knapt nok det) er nok ingen enkel oppgave.'

I Federal Reserve Board ble Bjerve orientert om utvalgsundersøkelsene som var gjort for å kartlegge husholdningenes beholdning av likvide fordringer og planer for å disponere dem, et emne som ikke var mindre aktuelt hjemme. Etter noen prøverunder var utvalget kommet opp i 3 000 "spending units" som et tilfeldig utvalg for hele landet, og undersøkelsen ville pågå i minst fem år framover. George Katona, en av de som utførte undersøkelsen, var ved *Cowles Commission* og skulle seinere bli svært kjent for sine undersøkelser av kjøpeplaner ved University of Michigan i Ann Arbor. Han ga Bjerve en detaljert redegjørelse om hvordan undersøkelsene var gjort. Bjerve kjente problemene med å anslå husholdningenes kjøpeevne fra sin byråsjeftid og fant opplegget 'epokegjørende'. Han ga Brofoss utførlig referat og oppfordring om å få utført tilsvarende undersøkelser hjemme.

Under konferansen i Washington ble *International Association for Research in Income and Wealth* (IARIW) grunnlagt. Bjerve var den eneste nordmann til stede. Simon Kuznets ble valgt til formann. Erik Lundberg, leder av det svenske Konjunkturinstitutet, kom med i interimsstyret. IARIWs formål var ifølge statuttene "the definition and measurement of national income and wealth, social accounting and its use in economic budgeting". Organisasjonen kom til å spille en stor rolle som et forum for økonomer og statistikere som arbeidet med nasjonalregnskap.⁸²

Etter Washington gikk turen for Bjerve og familien til Harvard. Det var vanskelig forhold på boligmarkedet, men familien fikk omsider leid to kvistrom i 3. etasje i en gammel trevilla i 111 Lakeview Avenue i Cambridge, Massachusetts. Kjøkken og bad ble delt med husverten Nichols og en annen losjerende. Stuen på kvisten hadde sju hjørner med en form Bjerve beskrev

⁸² Det første IARIW-møte ble holdt i 1949, se kapittelet "Aukrusts vei".

som den ene vingen av et hakekors(!). Den storvokste byråsjefen kunne bare stå oppreist midt på gulvet i den lille loftsleiligheten.

Ved Harvard fikk Bjerve en leseplass (“stall”) i bokmagasinet på Littauer Center og fulgte forelesninger av Alvin H. Hansen og Wassily Leontief. De mest interessante foreleserne ellers var Gottfried Haberler på Harvard og Paul Samuelson som hadde blitt professor ved *Massachusetts Institute of Technology*, etter at Harvard hadde avslått å la ham bli professor rett etter fullført Ph.D. James Tobin var også en han hadde kontakt med under Harvardoppholdet. Schumpeter benyttet anledningen til å bli kjent med nok en elev av Ragnar Frisch. Bjerve ble også kjent med studenten Robert Solow.

Bjerve ga uttrykk til Aukrust for at han ikke uten videre imponert: *‘Forelesingane er sers elementære, men det er da godt å få litt gjennom øyra av og til!’* Han fulgte også to seminarrekker, også ledet av Hansen og Leontief (*‘Seminarra ser ut til å bli uvanleg gode. Det er berre utvalte toppfolk med av amerikana-rene’*.) Høsten 1947 var også Stein Rossen og Odd Gjelsvik ved Harvard, begge med ektefeller. Dessuten dukket Harriet Bog og Christian Bay opp.

Bjerve satte seg inn i ny litteratur uten å finne noe revolusjonært nytt i utlegging av Keynes’ makroøkonomiske teori. Han fant det nødvendig å lese mer matematikk: *‘... eg må vedgå at matematikken har gått tyngre enn eg hadde venta. Likevel er eg klår over at eg er nøydd til å bite kraftig i det “sure eplet”, skal eg kome nokon veg med teorien.’* Frisch hadde gode råd: *‘Ta matematikken tidlig om morgenen, f.eks. regelmessig 2 timer hver dag mens hjernen enda er morgenfrisk og la så matematikken hvile for resten av dagen.’*⁸³

Den keynesianske revolusjonen gikk på denne tiden sin seiersgang gjennom universitetene. Bjerve ble særlig begeistret for doktoravhandlingen til Lawrence Klein som var utgitt som bok med tittelen *The Keynesian Revolution*. Han var imponert over hvor enkelt Klein hadde klart å framstille problemene og fant uten videre boka egnet som pensum i studiet hjemme, som nettopp manglet en god innføring i keynesiansk teori. Kapitlet om “Social Reform” fant Bjerve imidlertid heller svakt. Han anbefalte Brofoss og andre også å lese en artikkelsamling redigert av Seymour Harris om *The New Economics*. Bjerve kom ved en misforståelse en time for tidlig til middag hos Leontief en lørdagskveld, og fant Leontief, uanfektet, i ferd med å lese den nettopp utkomne boka til Paul Samuelson, *Foundations of Economic Analysis*. Bjerve rapporterte skyndsomt hjem til Brofoss om en bok *‘som nok vil komme til å stå som litt av en milepel i utviklingen av den økonomiske teorien.’*⁸⁴

Tidlig på høsten 1947 ble Aukrust gjort oppmerksom på kryssløpsanalysen som Leontief hadde utviklet, og som Bjerve raskt så kunne bli til stor nytte for både nasjonalregnskap og nasjonalbudsjett (*‘Eg trur forresten at du ville ha nytte av å studere “input-output-systemet” til Leontief. Du vil kunne finne nokre*

⁸³ Like før krigen, mens Bjerve studerte, hadde Frisch blitt sterkt kritisert av Thomas Sinding i et foredrag i 1938, trykt i *Statsøkonomisk Tidsskrift* (Sinding, 1939) for sin “matematiskisering” av det økonomiske studium. Det holdt likevel ikke til å lese tidsskriftlitteratur selv for Frischs aller beste elever!

⁸⁴ Bøkene som er nevnt er Klein (1947), Harris (1947) og Samuelson (1947).

artiklar om det i *Quarterly Journal of Economics* for 1944 og 1945 visstnok'). Samme underretning fikk også Frisch og Erichsen i Finansdepartementet. Termen "kryssløpsanalyse" ble først myntet av Frisch da han foreleste om emnet for første gang i september 1950, og det ble innledningen til en omfattende bruk av kryssløpsanalyse i Norge.⁸⁵

Fra midten av november 1947 og i fire uker framover ble det et avbrudd i studiene. Bjerve ble offisielt oppnevnt av den norske regjering som rådgiver for Frisch under sesjonen i FNs *Sub-Commission on Employment and Economic Stability* som begynte i New York 17. november. Familien var med. Spennende var det selvsagt å være med på noe slikt, selv om arbeidet kunne bli strevsomt og de lange møtene en påkjenning. Frisch arbeidet imidlertid med stor entusiasme. Frisch hadde gjentatte ganger sagt til Bjerve at han nesten kunne gråte når han tenkte på hvordan kommisjonen kunne ha arbeidet, dersom den hadde hatt andre medlemmer, og blant de Frisch ønsket seg var særlig Tinbergen, Lindahl og - Brofoss!

Opprinnelig var det meningen at komiteen skulle fullføre en rapport på dette møtet. Frisch gikk imidlertid inn for å utsette rapporten med sikte på en virkelig solid rapport fra neste møte som skulle finne sted i mars 1948. Frisch ville også vri rapporten fra å gi råd til medlemsstatene til å klarlegge økonomiske årsakssammenhenger. Bjerve var enig.

Etter ukene med Frisch i New York ble perioden fram til neste semester roligere. Så veldig mye hadde han ikke fått gjort. Tidlig i semestret hadde Bjerve gått gjennom de viktigste tidsskriftene og ført på kartotek kort de artiklene som skulle leses. Det viste seg å bli nokså mange, og også mange som krevde større matematiske kunnskaper enn Bjerve hadde. Følgelig leste han atskillig matematikk i tillegg til å følge med på teorifronten.

Bjerve skrev i november 1947 også til Haavelmo om Kleins bok og ga noen reaksjoner på amerikansk modellbygging.:

En ting som har skuffet meg når det gjelder de amerikanske modellene, bl.a. Klein's, er at de alle bygger på en typisk 1930-årsinnstilling til problemene. Med det mener jeg at de konsentrerer seg først og fremst om etterspørselssida, og ser bort fra problemene på tilbudsida (enda Klein sjølsagt har rett i at det implisiter tatt omsyn til produksjon og tilbud). Slike modeller er til uhyre liten nytte som grunnlag for en planøkonomisk politikk som tar sikte på full sysselsetting, dersom de ikke blir utbygd videre. Ja, i mange tilfelle vil en heller kunne se bort fra problemene på etterspørselssida – å skape stor nok etterspørsel er ikke noe problem, jamvel om det sjølsagt kan

⁸⁵ Wassily Leontief forlot St. Petersburg tidlig i 1920-årene og kom til Harvard i 1931 etter flere år i Tyskland. Frisch kjente Leontief fra Econometric Society og hadde også vært i en økonomisk kontrovers med ham (Bjerkholt, 1995, p.xxviii). Leontiefs første arbeider om kryssløp Leontief (1936, 1937) synes ikke å ha vakt Frischs oppmerksomhet og hans første bok om emnet, Leontief (1941) nådde ikke til Norge før krigen. Artiklene Bjerve viste til var Leontief (1944, 1946a, 1946b).

være vanskelig nok å skape den “passelig” stor, – og i stedet konsentrere seg om produksjons- og tilbudsproblemene. Som grunnlag for slike modeller tror jeg at opplegget til Leontief (hans input-outputsystem) er fruktbart, jamvel om det sjølsagt er uhyre primitivt på mange vis. Som du vel vet, legger han an på å svare på slike spørsmål: Hvor mye vil behovet for stål, kull, sement osv. øke dersom a) det skal bygges så og så mange nye kraftverk, stålverk, boliger o.l., b) produksjonen i metallindustrien, tekstilindustrien osv. skal økes med et bestemt beløp, c) forbruket av bestemte konsumvarer skal økes med så og så mye osv. osv. Er det ikke først og fremst slike problemer som blir aktuelle når det ikke lengre er noe problem å oppnå en tilstrekkelig stor effektiv etterspørsel?

Her var det både en sann Frischelev og den tidligere byråsjefen som hevet blikket over de akutte økonomiske problemer og så framover. Hvem skulle lage kryssløpsmodeller og hvordan? Det ble noe han skulle komme til å ta stilling til seinere i nær kontakt med Frisch.

Under møtet i FN hadde Bjerve igjen drøftet med Frisch hvilket emne han skulle konsentrere seg om for en avhandling. Bjerve hadde ikke klart å samle seg om et avgrenset emne. Vel hjemme i Oslo skrev Frisch i januar 1948 og foreslo “økonomisk kontrollteori”. Han viste til at han hadde skrevet forskjellige ting om dette og kommet ‘i sterk opposisjon til Klein om disse tingene’. Nå var Frisch blitt overbevist om at det var på dette området at Bjerve kunne gjøre en innsats av betydning. En måned seinere minnet han Bjerve om emnet: ‘Jeg er mer enn noensinne overbevist om at du står foran en gjennomfart til de magellianske oseaner hvis du vil kaste deg inn i kontrollteorie’⁸⁶

Brevene hjem ga også diverse glimt fra familien Bjerves økonomiske tilpassning:

Vi pleier å kjøpe tekstilvarer i det såkalte Filene’s basement. Her har de et system med automatisk prisreduksjon. Alle varer som kommer dit, er for det første alt på forhånd redusert i pris, f.eks. fordi de har feil, er skitne etter utstilling e.l. Etter en uke blir de satt ned med 25%, etter neste uke med nye 25% osv., og etter en måned blir de gitt bort til frelsesarmeen! Rannveig var der nede og kjøpte 3 kjoler til 3 dollars stykket her en dag (de hadde kostet fra 11 til 25 dollars), og jeg fikk tak i et flott par tøfler til Steinar for 1,50, nedsatt fra 3,50.

Det var mange ting som hadde trukket oppmerksomheten bort fra studiene. Bjerve summerte opp i februar at hittil hadde han ikke rukket mer enn å lese matematikk og ta igjen litt av det forsømte når det gjaldt økonomisk teori. Et år til i USA ville være nødvendig. Han regnet med forlengelse av Rockefeller-

⁸⁶ Lawrence Klein kom til Oslo i september 1947 og ble ved Instituttet i et år. Han ga viktige impulser til praktisk økonometri og modellbygging.

stipendet og håpet det også ville gå i orden med et års permisjon til. Det røynt riktignok på å være så lenge hjemmefra, men 'fornuften seiret over kjenslene'.

I begynnelsen av mars fikk han Frischs reaksjon etter at han hadde lest Samuelsons Foundations: *'Mitt inntrykk er at boka inneholder 50 % meget verdifulle og meget interessante merknader og 50 % av hva jeg ville kalle overfladisk eleganse'*. Frisch kjente Samuelson fra hans tidlige bidrag til *Econometrica* i 1938 og hadde vært overbegeistret, men nå syntes han ikke Samuelson loddet dypt nok:

Ta f.eks.hans behandling p.175-176. Her drøfter han konkavitets-egenskapene ved indifferenslinjene. Han synes å tro at Fishers og min behandling av nyttemålingsproblemet her kan stilles i direkte relasjon til disse konkavitetsegenskapene. Jeg har ingenting imot selve hans utledning av disse betingelser, men de rommer ikke sakens poeng. Poenget ligger mye dypere, nemlig i forskjellen mellom lokale og interlokale valgaksiomer. Han synes overhode ikke å være inne på dette spørsmålet, og han kjenner åpenbart heller ikke mitt arbeide "Sur une[!] problème d'economie pure", 1926.

Samuelson kunne neppe lett ha oppsporet *Norsk Matematisk Forenings Skrifter* for 1926! Frisch mente også han hadde tatt Samuelson i en "kardinal"-synd:

...han vil stadig holde sin sti ren for interpersonal comparisons of utility, men han kommer jo selv ofte inn på dette, f.eks. "to anyone with knowledge of the world, the perverse relationship between exertion and income made necessary ..." (p.211). Uttrykket "perverse relationship between exertion and income" forutsetter selvfølgelig nettopp interpersonal comparisons of utilities (eller disutilities).

Fra 22. mars 1948 skulle en ny sesjon i *Sub-Commission* begynne med Bjerve som oppnevnt rådgiver for Frisch. Frisch tok sikte på å reise 12. mars med *M/S Gripsholm* fra Gøteborg og forventet ankomst samme dag møtet begynte. Han ga Bjerve klare instruksjer: *'Skulle det gå så galt at skipet blir noe forsinket må du sette deg i min plass og forfekte sakene. Vi arbeider på høytrykk her for å få laget en draft-report så vi kan ha noe å møte de ortodokse strømninger med.'*

Gunnar Bøe og Haavelmo hadde bistått Frisch med forberedelsene hjemme. Bøe hadde ved årsskiftet sluttet som statssekretær i Finansdepartementet og begynt som konsulent på Instituttet. Haavelmo hadde lagt siste hånd på nasjonalbudsjettet i januar og hadde siden bare gått og ventet – en smule irritert – på innstillingen fra bedømmelseskomiteen for professoratet. Frisch ville i rapporten til kommisjonen ha med både en modell og noe om økosirkssystemet. Han sendte Bjerve fire memoranda som skulle legges fram til behandling, et om det prinsipielle opplegg Frisch ville foreslå, et om økosirkssystemet, et om "multicompensatory trade" og et om "social goals".

Også denne gang ble det en slitsom, men spennende opplevelse (*‘Vi arbeide ikke sjelden til langt ut på morgenkvisten, og når det var høve til det, måtte jeg jo også prøve å sove litt, jamvel om Frisch ikke så ut til å trenge det’*). Rapporten fra kommisjonen kunne vært bedre, men *‘Frisch klarte da iallfall å hindre at den ble oppsiktsvekkende dårlig. Det var tydelig å merke at kommisjonsmedlemmene etter hvert lærte en del av hans “manuduksjon”. Men flere av dem er dessverre litt tungnemme.’*

Den utenrikspolitiske spenningen som hadde oppstått mellom Sovjetunionen og vestmaktene og Norges utsatthet, ga også grunn til bekymring for en byråsjef i utlendighet. Det sovjetiske presset mot Finland i 1947 før venns-kapsavtalen ble inngått, medførte mange artikler i amerikanske aviser om “Norway next”. Bjerve ønsket seg hjem innimellom, betrodde han Brofoss (*‘om det verste skulle hende, ville jeg langt heller være der enn her’*). Utviklingen i Tsjekkoslovakia understreket at det var vanskeligere for små land å holde fast ved en nøytralitetspolitikk (*‘for meg ser det ut til at State Department har drevet en systematisk nervekrig mot oss for å få oss og de andre skandinaviske landene til å ta standpunkt i blokkspørsmålet’*).

Bjerve sendte i april nok en oppfordring hjem om å sette seg inn i Leontiefs kryssløpsanalyse og nå var sjansen der! Leontief skulle lede Salzburgseminaret sommeren 1948 og hadde fortalt Bjerve at det var plasser for 3-4 norske økonomer, om nødvendig med utgifter og lommepenger dekket av amerikanerne.⁸⁷ Leontief hadde alt vært i kontakt med Haavelmo som hadde foreslått Bjørn Larsen og Per Sivle Tveite, som var ferske associater på Institutet. Bjerve anbefalte Brofoss også å finne mer erfarne deltakere (*‘Jeg synes det er all grunn til at noen av de beste folkene vi har søker om å få delta i dette kurset.’*). Det var Odd Aukrust fra Byrået og Helge Seip fra Brofoss’ stab som ble de øvrige deltakere. Bjerve var i det hele tatt svært opptatt av Leontiefs kryssløpsteori og skrev også til Frisch for å få med noen som hadde erfaring fra planleggingsarbeid og derfor kunne yte mer under seminaret i Salzburg (*‘Jo mer en sjøl kan yte, dess lettere pleier det å være å få opplysninger ut av andre, det er iallfall min erfaring’*).

Det gikk framover med Bjerves doktorarbeid, men ikke raskt. I april 1948 ga han Brofoss dette inntrykket av hva det skulle gå ut på:

I arbeidet mitt her borte er jeg i det siste mer og mer kommet inn på de teoretiske problemene som reiser seg ved oppstillingen av nasjonalbudsjettet, ikke de bokholderitekniske problemene og ikke så mye de administrative problemene heller, men først og fremst spørsmål som dette: Hvordan bør de politiske retningslinjene formuleres for at en på grunnlag av disse og andre data skal kunne utlede et bestemt budsjett, og hvordan bør dette gjøres på den mest praktiske måten, dvs. slik at budsjetteringsarbeidet og gjennomføringen av den økonomiske politikken blir lettest mulig? I hvilken utstrekning vil det

⁸⁷ Om Salzburg-seminaret, se **Kilder og noter**.

under gitte forutsetninger, bl.a. om de økonomiske målene, være mest formålstjenlig å drive henholdsvis "inntektsplanlegging" eller "vareplanlegging"?, osv.

Flere ville dra nytte av Bjerves tilstedeværelse i USA. Han fikk kort etter samværet med Frisch i New York beskjed om at han var oppnevnt til å møte i FNs *Statistical Commission* i begynnelsen av mai i stedet for Jahn. Det ville ikke bare gå ut over studiene, men det ville ha røynt på overfor Rockefeller, i hvert fall gitt et uheldig inntrykk, om han for fjerde gang det første studieåret skulle be om suspensjon av stipendet. Bjerve var redd Rockefeller skulle tro han var i USA for å arbeide i FN med bidrag fra Rockefeller i pausene og det endte med at Kaare Petersen ble oppnevnt.

Bjerves Rockefellerstipend ble fornyet for ett år til, altså fram til 1. september 1949. Bjerve fikk også godkjent sine reiseplaner som gikk ut på å reise til Berkeley i slutten av inneværende semester, videre til Chicago i september og et opphold i England og Nederland de siste fire månedene.

Bjerves permisjon fra Finansdepartementet utløp 1. juli 1948, og han søkte i april om ytterligere et års permisjon på samme vilkår som i det første året, dvs. med byråsjeflønn, men regnet med å kunne klare seg også med permisjon uten lønn. Rockefellermidlene og universitetsstipendet ville forhåpentligvis være nok til å finansiere et år til i USA, selv om 'så sparsomme som vi har vært hittil, (først og fremst for å kunne kjøpe bilen!) klarer vi nok ikke å være et år til'. Svar på søknaden kom imidlertid ikke før i august 1948.

Harvardoppholdet gikk mot slutten. Familiene Bjerve og Gjelsvik pakket eiendelene og dro av sted i nyinnkjøpt bil 8. mai 1948. Bilen var kjøpt til listepris fra en norsk forhandler i New York. Bilmarkedet var slik at de to foretakssomme sosialøkonomer regnet med å kunne selge bilen ved ankomst til California med noen hundre dollars fortjeneste, dvs. i hvert fall tjene inn alle kostnader ved turen. Gjelsvik skulle reise hjem med lastebåt fra New Orleans i midten av juni.

De fulgte ikke Route 66, turen gikk via Chicago, gjennom Wisconsin til Minneapolis i Minnesota, derfra gjennom Nord- og Syd-Dakota til Wyoming og videre til Seattle i Washington, før de vendte sørover og endte uten et eneste uhell i Berkeley, California i midten av juni.

Bjerve fikk under turen revidert sine oppfatninger om amerikansk geografi: *'Noe av det som overrasket meg mest når det gjelder geografien, var å finne så mange ulike slags landskap. Jeg tror ikke det finns et eneste strøk i Norge som en ikke kan finne maken til her borte, og i tillegg kan en finne mange slags landskap som ikke finns heime, sjølsagt.'* Heller ikke langs landeveien kunne Bjerve slippe fri fra norsk økonomis valutaknapphet. Billig var det å reise i USA og det måtte være overdrevne forhåpninger om Norges framtid som turistland for amerikanere. Riktignok ville norsk-amerikanerne sikkert fortsette å reise, men 'etter hvert som disse dør ut, er jeg redd for at vi heller vil få færre enn flere amerikanske turister på besøk'.

Maskin som setter poteter i Northwood, North Dakota, Bjerve stoppet og tok flere bilder, og håpet at også rasjonaliseringskomiteen ville sette seg grundig inn i alt som fantes av landbruksmaskiner i USA.

Mekaniseringen i det amerikanske landbruket og enda mer i veiutbyggingen imponerte kolossalt og fortrengte konjunkturstoffet i neste rapport til Brofoss. I Nord-Dakota støtte de på fire mann som med to settemaskiner greide 80 acres med poteter pr. dag. Mannskapet i et veiarbeidslag i Wyoming 'var - en - mann på en kjempemessig bulldoser'. Spader og hakker var ikke å se, mens 'bulldoserne finns i mange ulike typer, og det er rent utrolig hvor mye de kan brukes til'. Høyonna hadde ikke mange likhetspunkter med forholdene i Stjørdal. 'I en potetkjeller vi så oss om i, sorterte de potetene ved hjelp av en maskin. Jeg måtte med "vemod" tenke tilbake på de dagene jeg tilbrakte i en mørk potetkjeller heime, da jeg var guttongen, og behandlet hver potet omhyggelig etter tur. I dagbruddene for jernutvinning i Minnesota var det ikke et menneske å se, alle satt inne i store maskiner. En kornbruk på 1 200 mål i Nord-Dakota ble ofte drevet av en eneste mann ('Jeg håper rasjonaliseringskomiteen setter seg grundig inn i de mange jordbruksmaskinene som nå er blitt uteksperimentert her borte').

I Seattle var det opphold i noen dager, bl. a. for å motta post hjemmefra. Her støtte Bjerve på sosiologen Paul Lazarsfeld, av østerriksk opprinnelse. Bjerve kjente til hans studie Die Arbeitslosen in Mariantal. Lazarsfeld var invitert til Oslo for å forelese samme høst og kunne fortelle Bjerve at han ville sette i gang et seminar i Oslo om hvorfor så mange mennesker er imot økonomisk planlegging og regulering. Bjerve stilte seg heller avventende, men foreslo for Brofoss at han skulle treffe ham ('... om det så skulle være bare for å en interessant diskusjon. Han er uten tvil en skarp fyr. Så vidt jeg forstår, regnes

han for å være en av de fremste sosiologene her borte, noe som for så vidt ikke sier så mye.’)⁸⁸

Turen endte i Berkeley kort før 20. juni etter fem uker og var på i alt 9 000 km. De to erfarne økonomene regnet ut at driftsutgiftene til bensin, olje og smøring kom på bare ett øre pr. person pr. km. Det var billig transport for Pullmantaksten var på omkring 150 dollar pr. person. Dessuten håpet de at bilen etter ankomst til California kunne selges med 5-600 dollars fortjeneste, noe som fristet Bjerne til å beholde bilen mesteparten av tiden der.

Etter flere dagers forgjeves leting, flyttet familien Bjerne inn i en trang bakgårdsleilighet i 2505 College Avenue, Berkeley. Leiligheten var dessuten skitten til taket. Bjerne vasket seg lemster der andre ikke nådde opp (*‘Fy fan så mye skitt det er overalt i dette landet!’*). Familien talte tre medlemmer, men nå var Rannveig gravid igjen. Men Bay Area var en lise. Bjerne kunne ikke få fullrost det etter året på østkysten (*‘Klimaet er såleis ideelt etter mitt skjønn.’*)

Oppholdet i California var bare planlagt å vare over sommeren, slik at noe regulært semester var det ikke aktuelt å ta del i. Bjerne fikk en fin plass å arbeide ved i bokmagasinet i det gode biblioteket på Berkeley og tok fatt med stor arbeidslyst etter reisen. Forelesningstilbudet om sommeren hadde bare begrenset interesse. I California var det ikke så mye trafikk av jevnaldrende nordmenn som ved Harvard og i New York. Men blant dem Bjerne traff på alt i juni var Harriet Bog, som også hadde forflyttet seg fra Harvard til Berkeley og Olav Reiersøl, som i likhet med Bjerne håpet å få en stilling ved Universitetet, helst ved at det ble opprettet et dosentur i statistikk for ham.⁸⁹

Bjerne fortsatte å tegne økosirkfigurer i dialog med Frisch. Han hadde også påtatt seg å lage en økosirkfigur for det amerikanske nasjonalregnskapet.

Den kalde krigen og diskusjonene som skulle lede fram til norsk NATO-medlemskap var også en høyst nærværende realitet. Bjerne opplevde amerikansk offentlighet som preget av en *‘krigspropaganda uten like, og krigspsykosen ser ut til å bre seg mer og mer.’* Selv hullet han til at en orientering mot vest ville øke risikoen for Norge. Amerikanerne ville gjerne ha Skandinavia som en fortropp i den politiske offensiven mot øst, men ville neppe være villige til å forsvare Norge når det kom til stykket (*‘Folk heime er dessverre ikke klar over hvor lite 3 mill. nordmenn betyr for amerikanerne.’*).

⁸⁸ Lazarsfeld kom til Oslo høsten 1948. Han ble også en sentral person ved *Institutt for samfunnsforskning* etter opprettelsen i 1950. Undersøkelsen om folks oppfatning av reguleringspolitikken ble et av det nye instituttets flere store prosjekter. Noe nevneverdig samarbeid mellom Frischs institutt og de nye samfunnsviterne ble det ikke. Institutt for samfunnsforskning synes uten nevneverdig grunnlag å legge skylden på økonomene for dette.

⁸⁹ Olav Reiersøl lengtet hjem som Haavelmo. På dette tidspunktet så han ikke lyst på mulighetene og tok jobb som assistent professor ved University of Indiana. Han fikk omsider en undervisningsstilling i statistikk hos Frisch og kort etter et dosentur i matematikk ved Universitetet.

COWLES COMMISSION PAPERS. New Series.

1943

- 1 Lange, Oscar, *The Theory of the Multiplier.*

1944

- 2 Katona, George, *The Role of the Frame of Reference in War and Post-War Economy.*
- 3 Hurwicz, Leonid, *Stochastic Models of Economic Fluctuations.*
- 4 Haavelmo, Trygve, *The Probability Approach in Econometrics.*
- 5 Marschak, Jacob and William H. Andrews, *Random Simultaneous Equations and the Theory of Production.*
- 6 Cowles, Alfred, *Stock Market Forecasting.*
- 7 Katona, George and Dickson H. Leavens, *Price Increases and Uptrading: The Change in Advertised Prices of Apparel and House Furnishings.*
- 8 Lange, Oscar, *The Stability of Economic Equilibrium.*

1945

- 9 Marschak, Jacob, *A Cross Section of Business Cycle Discussion.*
- 10 Rubin, Herman, *On the Distribution of the Serial Correlation Coefficient.*
- 11 Koopmans, Tjalling, *Statistical Estimation of Simultaneous Economic Relations.*
- 12 Haavelmo, Trygve, *Multiplier Effects of a Balanced Budget*

Trygve Haavelmo er i godt selskap på lista for Cowles Commission Papers etter at Jacob Marschak overtok som leder i 1943. I 1946 kom i samme serie hans multiplikatorartikkel (sammen med bidrag av Haberler, Goodwin og Hagen), ytterligere to i 1947, en i 1948 og en i 1950. Cowles Commission ble etablert i 1932 av Alfred Cowles og holdt til ved University of Chicago fra 1939 til 1955, da den flyttet til Yale University. I formålsparagrafen het det at den skal fremme studiet og den vitenskapelige utviklingen av "economic theory in its relation to mathematics and statistics." *The Probability Approach in Econometrics* i 1944, ble levert til doktorgradsbedømmelse ved Universitetet i Oslo i 1945, den ble også publisert som artikkel i *Econometrica*. Richard Stone anmeldte *Econometrica*-artikkelen og skrev: "This paper is the most comprehensive exposition of all, and combines a clear statement of the logical foundations of econometrics with an account of the author's brilliant contribution to that subject, which is having such a revolutionary effect on the procedures used in the estimation of economic relations." (*Economic Journal* 1946)

Utover sommeren hadde Bjerve en god arbeidsperiode og fordypet seg i problemstillinger i doktorarbeidet om gjennomføring av en planøkonomisk politikk. Hans eget stikkord for det var blitt “reguleringsteori”. Den faglige inspirasjonen på Berkeley gjennom personlig kontakt i sommermånedene var imidlertid beskjeden. Bjerve hadde kontakt med Landauer som hadde skrevet *Theory of Economic Planning*. Boka fant han ikke særlig god, men ‘han er en hyggelig og interessant mann å snakke med’. Siste helg i juli ble det tid til en tur til Yosemite Park sammen med Christian Bay.

I midten av september flyttet Bjerve med familie fra Berkeley til Chicago. Bilen hadde blitt solgt med 500 dollars fortjeneste etter at den hadde blitt kjørt ytterligere 1.500 miles. Turen gikk med tog med avreise 12. september. En heseblesende boligjakt i over en uke var resultatløs og gjorde ikke stemningen bedre. Til slutt forbarmet fakultetets boligformidling seg over familien Bjerve og lot den flytte inn i en treroms leilighet i 1243 East 58 Street i Chicago til 45 dollar pr. måned, en bolig som egentlig var forbeholdt fakultetsmedlemmer eller veteraner og atskillig bedre innkvartering enn familien hadde hatt i Berkeley og i Cambridge. Den lå bare fem minutters gange fra Cowles Commissions lokaler på University of Chicago.

Frisch hadde forberedt grunnen ved å skrive til Tjalling Koopmans og en arbeidsplass sto klar i et kontor delt med fire andre. Etter Haavelmos opphold ved Cowles Commission i 1946 var Bjerve den første av flere norske økonomer og statistikere som Frisch etter krigen skaffet innpass ved den.⁹⁰ Bjerve var umiddelbart begeistret over imøtekommenheten og det faglige miljøet. Kort etter ankomst påtok han seg både å holde et seminar om norsk planlegging og et innlegg på “staff meeting” om økosirkssystemet. Han fulgte også forelesninger av Koopmans om “Statistical measurement of economic relationships”, som viste seg å gå ut på ‘å forklare hva du og Haavelmo har “funnet på” på dette området, og det må jeg jo si er hyggelig å høre på! Men jeg måtte altså reise hit for å lære noe om det.’

Cowles Commission for Research in Economics som hadde blitt opprettet i 1933 av Alfred Cowles, hadde i 1939 flyttet fra Colorado Springs til Chicago og fått plass på universitetet. Theodore O. Yntema ble *Research Director* og Oscar Lange og Jacob Mosak ble knyttet til institusjonen. Også Cowles Commission hadde blitt trukket inn i krigsinnsatsen ved at Leonid Hurwicz ble ansatt for å arbeid med priskontrollspørsmål. I 1943 overtok Jacob Marschak som leder etter Yntema og han knyttet Tjalling Koopmans og Lawrence Klein til institusjonen i 1944. Kenneth Arrow kom dit i 1947.

Bjerve var kommet inn i et svært stimulerende forskningsmiljø ved Cowles Commission. Han hadde også fått “guest privileges” ved Chicago-universitetet og traff blant annet på Milton Friedman: *Politisk er han ultraliberal, dvs. at han mener staten skal blande seg absolutt minimalt inn i det økonomiske liv. I så*

⁹⁰ De nærmeste som fulgte var statistikerne Olav Reiersøl og Erling Sverdrup. Gerhard Stoltz reiste som nyutdannet cand.oecon. til Cowles Commission i 1949 og “takket være Ragnar Frisch’s og Trygve Haavelmos kontakter var det ikke noe problem for en norsk økonom å bli mottatt der”, Stoltz (1991, p.19).

måte er han minst like ille som [Trygve] Hoff. Men han er svinaktig skarp, og det er lærerikt å diskutere med ham.' Bjerve fikk også et nært forhold til lederen av Cowles Commission, Tjalling Koopmans som viste interesse for Bjerves arbeid med planleggingsproblemer: 'Han har blant annet arbeidd en del med spørsmålet om hvordan Leontiefs input-output-system kan generaliseres slik at det blir rom for substitusjon. En slik generalisering ville være uhyre viktig, og den lar seg nok gjennomføre.' Dette ble et tema både Frisch og Byråets framtidige modellbyggere skulle komme til å interessere seg for.

Miljøet ved Cowles Commission var inspirerende og Bjerve arbeidet nå svært energisk med planleggingsteorien. Han innså at arbeidet med de første nasjonalbudsjettene hadde vært konsentrert om 'å få de ymse planene til å balansere ("henge i hop") og fikk ikke tid til å gå inn på spørsmålet om den optimale sammensetningen av dem'. I resten av USA-oppholdet ville han konsentrere seg om nettopp dette: 'Nå når vi har kommet langt når det gjelder å løse "balanseringsproblemene", er det på tide at vi for alvor gir oss i kast med "optimalproblemene".'

Bjerve var i New York i november 1948 der han holdt forelesninger ved *New School for Economic Research* om "Planning in Scandinavia". Det hadde gått meget bra. I New York hadde Bjerve også truffet Lawrence Klein for første gang. Klein hadde begynt i National Bureau of Economic Research etter oppholdet i Norge. Han ga uttrykk for at han godt kunne tenke seg et nytt opphold der.

Ved Cowles Commission holdt Bjerve innlegg som resulterte i to publikasjoner, det ene var "Some Comments on Ragnar Frisch's Ecocirc-system" og den andre hadde tilknytning til doktorarbeidet og Bjerve hadde kalt den "Comments on the question: What kind of Econometric Research is Required for Economic Policy".⁹¹

Bjerve hadde sendt manuset til "Government Economic Planning in Scandinavia" til Frisch og til Aukrust.⁹² Fra begge hadde han fått manuset tilbake med kritiske, men likevel oppmuntrende margmerknader. Aukrust viste sitt gode skjønns ved også å gi råd om å moderere entusiasmen i beskrivelsen av forholdene i Norge (et ikke uvanlig trekk ved nordmenns utlegninger i utlandet): 'Mitt hovedinntrykk er likevel at du må sørge for å dempe ned begeistringen noe når du renskriver arbeidet. ... dine redegjørelser har litt for sterk karakter av å være et forsvarsskrift for det som er gjort. ... Fordelene ved det som er gjort får en svært bred omtale, mens alle ulemper blir feiet av i en bisetning og nesten alltid med et tillegg om at "skritt er tatt til å rette på dette". ... Jeg tror du må være mer på vakt å forsøke og dempe tonen ned over hele linjen.' Ved Cowles Commission hadde Bjerve møtt atskillig interesse for sitt arbeid hos Kenneth Arrow, Franco Modigliani og Carl Christ. Bjerve hadde inntrykk av at han fått gjort dem atskillig interessert i "kontrollteoretiske problemer". Kanskje en avhandling kunne baseres på dette arbeidet ved å utvide framstillingen på de

⁹¹ Bidragene ble utgitt som *Cowles Commission Discussion Papers* no. 248 og no. 259 i 1949.

⁹² Artikkelen ble publisert som Bjerve (1950).

teoretiske punktene og omarbeide den til en mye mer presis form? Han utestket Frischs syn på saken.

Frisch oppmuntret doktorgradsplanene, men understreket at *'det må gjøres mye mer teoretisk i opplegget. Kjør inn alt du eier og har av planøkonomisk modellkonstruksjon. Blandingen av dette og dine praktiske erfaringer er det som skal skape noe virkelig betydningsfullt.'* Han oppmuntret også til at det måtte gjøres *'dynamisk og sannsynlighetsteoretisk'*.

Før jul ble Bjerve invitert til lunsj hos Alfred Cowles sammen med de andre stipendiatene ved Cowles Commission. På nyåret nærmet Rannveigs barselstid seg. Olav Anders ble født 31. januar 1949.

Ut på våren så Bjerve slutten på oppholdet nærme seg og før han reiste hjem, ville han innom Harvard for å snakke med Leontief om kryssløpsanalyse med sikte at det så snart som mulig skulle bli et verktøy det skulle arbeides med hjemme. Han ville også til Washington en siste gang for å forsøke å ordne med at konjunkturrapporter ble sendt direkte hjem fra Bureau of Labor Statistics og Department of Commerce. En av de siste oppfordringene han sendte hjem til Frisch var at noen fra Norge burde delta på en konferanse om lineær programmering i juni 1949. Ingen fra Norge deltok, men det var en begivenhet av betydning. Det var det første konferanse noensinne om lineær programmering, arrangert av *Cowles Commission* og *Rand Corporation* og blant deltakerne var bl.a. økonomene Koopmans, Arrow, Samuelson, Hurwicz, Robert Dorfman, Herbert Simon, Abba Lerner og N. Georgescu-Roegen, matematikerne A. Tucker, H. Kuhn og D. Gale, dessuten fra militær forskning G. Dantzig o.a.⁹³ Lineær programmering sto sentralt i flere ledende økonomiske forskningsmiljøer gjennom 1950-tallet, Frisch tok det også tidlig opp og ga viktige bidrag.

Bjerve med familie reiste hjem med *M/S Stavangerfjord* fra New York 27. april. Det traff seg slik at Frisch reiste med samme skip. Han hadde igjen vært på møte i *Sub-Commission*, men denne gangen hadde Bjerve sagt nei til å bistå. Diskusjonene på hjemturen dreide seg bl.a. om Frischs ideer om *desisjonsmodeller* som skulle bli et svært sentralt tema på Instituttet utover i 1950-årene.⁹⁴

⁹³ Se Dantzig (1984). Konferansen resulterte i Cowles Commission Monograph No. 13, Koopmans (1951).

⁹⁴ Frisch brukte uttrykket "desisjonsmodeller" først i et foredrag i København, se R. Frisch: Om desisjonsmodeller, Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, 28. september 1949, der han ga en sammenfatning av ideene han hadde lagt fram i FN (Frisch, 1949), seinere brukte han uttrykket "Oslo decision models" om alle desisjonsmodellene han arbeidet med.

Transatlantiske dialoger

Konjunkturer

Etter en kortvarig stagnasjon vil verdensøkonomien bli preget av vareknapphet, høye priser og økende produksjon. Men etter hvert vil vi merke tendenser til overproduksjon og avsetningsvansker, først og sterkest i Amerika, senere også andre steder, og sannsynligvis vil om 2-4 år få en alminnelig verdensdepresjon. Vanskene vil komme først i de land som har lidd minst, spesielt vil de bli store i U.S.A. (Aukrust & Bjerve, 1945, pp.178-179)

All diskusjon om økonomisk politikk i de første etterkrigsårene var preget av en antakelse om at en relativt kort etterkrigsboom ville bli fulgt av et tilbakeslag som godt kunne bli kraftig. Altså det samme som skjedde etter første verdenskrig. Forfatterne av *Hva krigen kostet Norge* delte denne oppfatningen, men de hadde gitt en utførlig drøfting av antakelsen og presiserte at det mer var en forutsetning de baserte seg på enn en prognose. Vanskene de antydte for USA, ville ikke oppstå dersom det ble funnet en løsning på kredittgivning til de krigsrammede land slik at de ble i stand til å importere fra USA og fra Sør-Amerika.

Forventningen som mange økonomer hadde, var ikke en tro på at historien ville gjenta seg, men bygde på et heller pessimistisk syn på hvordan økonomien i de store kapitalistiske landene ville komme til å fungere når forholdene normaliserte seg. Selv med sterk tro på hva som kunne oppnås ved hjelp av ny teoretisk innsikt, var Norge en liten åpen økonomi som i betydelig grad var prisgitt konjunkturerne på verdensmarkedet. Et element av underkonsumsjonsteori kunne merkes i resonnementene under krigen om etterkrigsutviklingen både i Norge og andre land, på basis av erfaringene fra mellomkrigstiden.

I en rapport Bjerve lagde for Arbeidsdirektoratet i 1945, var virkningene for Norge formulert enda litt mer utførlig:⁹⁵

⁹⁵ Bjerve (1946), sitert fra Bjerve (1985), pp.73-108.

“Men trass i at vi ennå ikke kan forutse sikkert hvordan konjunkturutviklingen i utlandet vil bli, gjør vi klokest i å regne med:

- 1) at det kan bli en kraftig nedgangskonjunktur i USA, Storbritannia og andre av våre eksportland allerede etter en relativ kort tids forløp,
- 2) at denne konjunkturedgangen vil kunne gå hardt utover Norges eksport og skipsfart,
- 3) at mulighetene for å nøytralisere skadevirkningene av dette ved importrestriksjoner er ytterst begrensede,
- 4) at den frigjorte arbeidskraften i eksportnæringene (inkl. skipsfarten) vanskelig vil bli absorbert i heimenæringene, og
- 5) at depresjonen i eksportnæringene i tilfelle lett kan komme til å gi støtet til en alminnelig og kumulativ nedgangskonjunktur.”
(p.104)

I 1947 da Bjerve reiste til USA, var det gått to år siden krigen var slutt i Europa, og tidspunktet nærmet seg for den ventede verdensdepresjonen. Bjerve skulle sende Brofoss noen uformelle konjunkturrapporter når han først var i USA. Det var en selvfølge at han kom til å følge med i den økonomiske utviklingen. Brofoss hadde naturligvis også andre kilder. Tjenestemenn ved ambassaden i Washington D.C. der Ole Colbjørnsen hadde overtatt som handelsråd og også økonomen Arne Haarr befant seg, skrev tidvis rapporter om den økonomiske situasjonen hjem. Det var igjen et uttrykk for Brofoss' tillit til Bjerves vurderingsevne at han dyttet dette oppdraget på ham (*‘det er jo så sin sak allikevel å se det og få en mer personlig følelse av hvorledes folk tenker og handler’*).

Tidlig i oktober 1947 sendte Bjerve den første konjunkturrapporten og beklaget at han ikke var i stand til å levere en skikkelig analyse, det kunne ikke bli noe annet enn det som mellom de to ble kalt *‘et notat til statsråden i all hast’*. Han sendte tall for utvalgte indikatorer, utførlig kommentert og med noen helhetlige vurderinger. Bjerve fikk bekreftet formodningen han hadde hatt om at det fantes et betydelig etterspørselsoverskudd i USA. Det ville vare en stund, og sammen med dyrere råvarer, drive prisene oppover. Likevel så han forholdsvis pessimistisk på situasjonen, et markert omslag måtte komme: *‘Svært mange her hevder nå at høgkonjunktura vil holde seg enda minst 3 år framover. Etter mitt skjønn er dette sinnsvakt. Sjølsagt kan en ikke se bort fra at noe slikt kan hende, men det er så mange faremomenter i amerikansk økonomi i dag at det vel må sies at en nedgang på et adskillig tidligere tidspunkt er mer sannsynlig.’*

Bjerve benyttet i november 1947 anledningen til å låne den norske FN-delegasjonens stenograf til å diktere en ny og mer utførlig konjunkturrapport

Etter å ha hatt midlertidig tilhold en rekke steder, kunne FN flytte inn i sitt permanente hovedkvarter ved East River, Turtle Bay, Manhattan, i 1952. Fotografiet viser området i desember 1946. Det var i helga 7. og 8. desember 1946, da FN fikk tilbud om permanent tilholdssted fra ordføreren i Boston at Rockefeller-brødrene og deres far John D. Rockefeller jr. i hemmelige møter med ordfører O'Dwyer, Robert Moses, Trygve Lie og regjeringen i USA, ga FN 8 500 000 US\$ for å kjøpe området. Rockefeller Foundation som var stiftet av John D. Rockefeller jr. i 1913 spilte en viktig rolle både når det gjaldt å finansiere forskning i Norge, men også som et ledd i å utdanne norske forskere i USA.

til Brofoss. Denne gangen var Bjerve noe mer optimistisk og fant et omslag første halvår 1948 lite sannsynlig, og kanskje ble det ikke noe omslag i resten av året heller. Men omslaget ville komme, før eller siden. Riktignok hadde Marshallplanen dukket opp, men ingen visste riktig hva som ville komme ut av den.

Problemet med å spå konjunkturutviklingen i USA var at ulike indikatorer pekte i hver sin retning. Den amerikanske økonomien var i klar vekst, Bjerve kunne bygge på nasjonalregnskapstall fra *Survey of Current Business* for å fastslå det. Eksportoverskuddet som var på vei ned, og trolig ville fortsette nedover selv om Marshallplanen ble satt i verk fra 1948, trakk i negativ retning. Varelagrene ville neppe fortsette å vokse, og endelig var behovet for kapital som var nedslitt under krigen, alt langt på vei dekket. Konsumetterspørselen var tvetydig, den økende skjevhet i inntektsfordelingen trakk i retning av redusert etterspørsel, mens utbetaling til krigsveteranene gikk i motsatt lei. Det mest avgjørende var imidlertid om det ble lønnsøkninger ved de forestående tarifforhandlingene, hvis ikke, ville trolig konsumetterspørselen gå ned utover våren 1948. I positiv retning virket etterspørselsoverskuddet etter boliger,

biler og andre varige goder. Antall biler på veiene var fortsatt lavere enn i 1939 og boligknappheten svært følbare.

Michal Kalecki, som ledet FN-administrasjonens økonomiske overvåkingenhet, hadde gitt klart uttrykk for at kontraksjon i den amerikanske økonomien var en reell mulighet på kort sikt. Bjerve var skeptisk til dette og uansett overbevist om et eventuelt tilbakeslag ikke kunne utvikle seg til en katastrofe som i årene under Hoover. Etter *New Deal* var den makroøkonomiske forståelsen og den politiske viljen til å gripe inn blitt en helt annen.

Ut på nyåret 1948 rapporterte Bjerve igjen til Brofoss om konjunktursituasjonen med detaljert diskusjon av en rekke indikatorer. Råvareprisindeksen hadde falt, det skapte usikkerhet om nært forestående nedgang. Noen spurte om omslaget alt hadde begynt. Bjerve hadde svingt om igjen (*'jeg har en kjensle av at det vil komme et alminnelig konjunkturomslag på et tidligere tidspunkt enn det jeg regnet med i siste brevet'*). Bjerve begrunnet det med tre observasjoner: Korn- og matvarepriser hadde falt, faren var til stede for at prisfallet skulle trekke med seg en dramatisk reduksjon i lagerhold. Dernest viste investeringene nedgang i 1. kvartal 1948 for første gang etter krigen. Endelig syntes husholdningen å mangle kjøpekraft til å holde konsumet oppe, spareraten hadde gått ned og det kunne neppe fortsette. Etterspørselsoverskuddet etter boliger og biler holdt seg imidlertid like fullt. Bjerve hadde mistet litt av troen på Truman-administrasjonen med hensyn til å sette i verk mottiltak raskt nok (*'med den "inflasjonsinnstillingen" som Trumans rådgivere har, er det stor sannsynlighet for at mottiltakene vil bli satt i verk alt for sent'*). Den konservative Kongressen ville ikke gjøre det lettere.

Bjerve anbefalte Brofoss å studere de tre utgavene av *The Economic Report of the President* etter krigen som hadde kommet, særlig den for 1948. Han spedde dessuten på med noen mikroobservasjoner:

I en by i Sørstatene ble priskrigen i matvarer drevet så vidt i uken som var, at margarinen ble utbudt til 2 cents pundet! Matvarebutikkene hadde spioner som passet på hverandre, og så snart en av dem satte ned prisen på en vare, ble dette øyeblikkelig rapportert til de andre, som svarte med å sette ned enda mer. Nedsettingen av priser ble annonsert fra høytalerbiler som kjørte rundt i gatene! I et land der konkurransen tar slike former, er det klart at et prisfall kan komme til å få uante dimensjoner. Begynner prisene først å skli nedover på bred front, skulle det ikke undre meg om fallet kommer til å bli minst like sterkt som i 1920.

Brofoss trodde mindre på et omslag og fant 'at de teorier vi har utviklet og bygget på her i den økonomiske politikk kan komme til å vise seg mer korrekt enn mange kanskje har vært tilbøyelige til å anta.' Men 1920-årenes prisfall med etterfølgende depresjon spøkte også hos Brofoss: 'Sviker først troen på videre prisstigning og enda mer hvis folk flest tror det blir et prisfall, så kommer det sikkert med stor styrke.' Valgkampen i USA var imidlertid allerede i

gang og Truman utnyttet frykten for ny depresjon på beste måte for å vinne valget.

I april 1948 rapporterte Bjerve på nytt om konjunktorene og reviderte igjen sin vurdering. Prisfallet i februar var likevel ikke et varsel om tilbakeslag. Etterspørselsoverskuddet for mange varer ville sammen med det nye forsvarsprogrammet, vedtaket av Marshallplanen, skattenedsetting, lønnsøking og økte offentlige utgifter i delstater og kommuner heller slå over i oppgang. Svikten i etterspørsel som gjorde seg gjeldende i mange bransjer, var ikke sterk nok til å snu konjunkturutviklingen. Den mobile arbeidskraften i USA gjorde også omstillingen fra krigsøkonomien lettere.

En kort konjunkturrapport før avreisen til California tidlig i mai 1948 holdt fast ved inntrykket at det ikke var noen umiddelbart forestående nedgang. Den neste konjunkturrapporten som først kom kort etter ankomsten til California i slutten av juni var tynn og understreket den samme oppfatningen. Men bildet var blandet. De siste nasjonalregnskapstallene fra 4. kvartal 1947 til 1. kvartal 1948 viste en foruroligende svak utvikling i konsumet og store lagerøkninger i detaljhandelen. Bjerve mente å konstatere metningstendenser i konsumet (så ille var det nok ikke), men opprustningen som var satt i gang, forventninger om eksport som følge av Marshallplanen og skattelettelser, hadde sammen forhindret et konjunkturomslag. Bjerve konkluderte med at konjunkturutviklingen i USA var fullstendig avhengig av den føderale politikken. Konjunkturprognoser ville derfor i stor grad bli en gjetning på hva politikken ville gå ut på. Brofoss takket for Bjerves konjunkturrapport og klaget på dekkningen av konjunktursituasjonen i norske aviser (*'store overskrifter ... uten nærmere vurderinger'*). Noe omslag var det ennå ikke, men et forvarsel om det som kunne komme var kanskje at i treforedling hadde prisen falt meget betydelig. I juli 1948 hadde Bjerve fortsatt samme oppfatning som i juni, det var et godt stykke igjen til etterspørselsoverskuddet var eliminert.

Utover høsten trengte andre spørsmål seg sterkt på, og Bjerve fikk liten tid til å gi Brofoss rapporter om konjunkturutviklingen. I november 1948 kunne han rapportere at enkelte varer hadde gått over fra å bli knappe til å bli vanskelige å selge. Boligbyggingen syntes å ha nådd toppen, det samme var tilfelle med næringslivsinvesteringene. Råvareprisene hadde falt. Bjerve så ikke for seg noe snarlig omslag, men hadde merket at tonen ble mer forsiktig hos de profesjonelle kommentatorene, og storparten av "spåerne" syntes å ta det for gitt at det ble et tilbakeslag i 1949. I New York traff han den kjente tyske økonomen Adolph Lowe som uttrykte bekymring over den sterke industrialisering som alle drev med.⁹⁶

⁹⁶ Adolph Lowe (Adolf Löwe) var en av de mange framstående europeiske vitenskapsmenn som kom til *New School for Social Research* i New York på flukt fra nazi-Tyskland. Lowe (f. 1893) hadde arbeidet for Weimarregjeringen og i det tyske statistiske byrået i Berlin før han i 1926 ble forskningssjef ved *Institut für Weltwirtschaft* i Kiel, dit han rekrutterte bl.a. Wassily Leontief og Jakob Marschak. Lowe ble senere professor i Frankfurt inntil han ble fratatt stillingen i 1933. Han kom til USA i 1940 etter et opphold i England.

April 1948, Petter Jakob Bjerve bak rattet på en aerodynamisk formet, nyervervet, Studebaker Champion.

I midten av desember fikk Bjerve noe bedre tid og satte seg ned for å ta igjen noe av det forsømte når det gjaldt konjunkturrapportering til Brofoss. Den bedre balansen mellom etterspørsel og tilbud for en rekke varer hadde ført til prisnedgang. Kjøleskap og andre varige goder hadde lenge vært vanskelige å få tak i, nå var situasjonen endret. Bilmarkedet hadde spesiell interesse siden Bjerve selv hadde spekulert i det. Bilen som ble solgt i Berkeley i september ville i slutten av året gitt 3-400 dollar mindre. En Studebaker Champion som i september ble avertert til 2 200 dollar, hadde nå kommet ned i 1 700 dollar. Ventelistene for biler ville trolig falle bort når det ikke lenger var noen spekulasjonsgevinst å hente. Spareraten for private husholdninger som hadde falt etter at krigen var slutt, hadde snudd om og kommet tilbake til nivået fra to år tilbake. Dette ble bekreftet av at detaljhandelen viste nedgang på slutten av 1948, også julehandelen.

Konsumetterspørselen var altså ingen drivkraft lenger, boligbygging og næringslivsinvesteringer pekte også nedover. Offentlige investeringer økte imidlertid og militærutgiftene var på full fart oppover som følge av det skjerpede forholdet mellom USA og Sovjetsamveldet. Marshallplanen ville trekke i samme retning som en ekspansiv virkning, når den kom i gang for alvor. Bjerve konkluderte med at de sprikende tendensene indikerte at den amerikanske økonomien var inne i en tilpasningsprosess som var vanskeligere enn det den hadde stått overfor hittil etter krigen. Konjunkturanalytikerne regnet nå med en "recession" neste år, men ikke særlig alvorlig.

På et punkt som særlig hadde interesse for et vannkraftland som Norge, kunne Bjerve også orientere Brofoss om inntrykk han hadde fått fra deltakerne i undersøkelser som var gjort ved *Cowles Commission* om kommersiell utnytting av atomkraft. Atomkraftens framtid hadde blitt mye omtalt, men ofte i helt urealistiske vendinger. Konklusjonene som var nådd indikerte at den var vanskelig å utnytte på annen måte enn via elektrisitetsproduksjon. Dette hadde to viktige konsekvenser, for det første at det var land med høye elektrisitetskostnader som ville ha fordel av det, Norge var et lavkostland og det ville neppe være lønnsomt å gå over til atomkraft. For det andre ville elektrisitet fra kjernekraftverk svekke Norges komparative fortrinn når det gjaldt eksport av energiintensive produkter. Bjerve tilbød å skaffe et eksemplar av den foreløpige rapporten, kanskje et år før den offisielt ville foreligge, til Brofoss og Haavelmo slik at dette kunne innarbeides i investeringsplanene ganske umiddelbart!

Brofoss viste ingen interesse for atomkraftperspektivene, det lå uansett lenger fram. Han hadde på nyåret 1949 hendene fulle med mer prekære problemer. Det hjalp ikke å se tingene klart i et planleggingsperspektiv hvis planene ikke lot seg gjennomføre av politiske grunner. Selvsagt skulle investeringene gis en sammensetning som svarte til problemene i utenriksøkonomien. Det ville si at en måtte konsentrere seg om de valutaskapende næringer:

Det møter en imidlertid en solid og kompakt politisk bøyg, som det er vanskelig å komme utenom. Valutaproblemet er ingens sak, dvs. regjeringens, men ingen andre, mens en vegstump i Sogn og Fjordane er storpolitikk. En har denne absurde situasjon, at i Stortinget kan hvem som helst opptre og tale til fordel for noen vegstumper, for nye jernbaneanlegg, for nye skoler, for nye fengsler, for nye – jeg vet ikke hva, men bare ikke noe som kan bidra til å løse våre valutaproblemer.

Heller ikke våren 1949 fikk Bjerve nevneverdig tid til å rapportere. I mars 1949 var det klart at det hadde vært et omslag omkring årsskiftet. Tempoet i nedgangen var imidlertid beskjedent. Bjerve kunne konstatere at det var et stort sprik mellom Presidentens rådgivere som trodde de kunne påvirke utviklingen ved å uttale seg og derfor sa at det ikke var noe fare på ferde, og forretningsfolk som trodde at 1929/30-krakket kunne komme til å gjenta seg. Bjerve var oppradd for en konklusjon: *‘jeg vil ikke bli overrasket om nedgangen kommer til å fortsette minst året ut, i svakt tempo, men mye over 50 % sannsynlighet for en slik utvikling, vil jeg ikke tro det er. Altså fortsatt bare “orakelsvar”!*

Før han reiste hjem tok Bjerve en siste sving innom Washington D.C., og kunne i april 1949 gi Brofoss inntrykk direkte fra *Council of Economic Advisers* medarbeider som la siste hånd på den konfidensielle kvartalsrapporten til Presidenten. Stort sett pekte konklusjonene klart i retning av kontraksjon både for produksjon og for prisutviklingen. Bjerve advarte imidlertid mot å legge for mye vekt på det, CEA hadde tatt feil før. Det var ikke så lenge siden Presiden-

ten hadde viftet med “stand by”-priskontroll og andre virkemidler for å bremse en forventet inflatorisk utvikling i 1949. Bjerve fikk rådgiverne til å vedgå uten reservasjon at de hadde laget gale prognoser.

Nasjonalbudsjett

Man kan utan tvekan konstatera, att den norska nationalbudgeten erbjuder en mycket intressant läsning både för den som vill närmare sätta sig in i nationalbudgeteringens teknik, för den som vill analysera Norges ekonomiska läge och för den politiskt intresserade. Norrmännen äro att gratulera till sin nationalbudget. (Ohlsson, 1947, p.165)

Var “nasjonalbudsjettet” en norsk oppfinnelse? Neppel! Ideen om å lage noe som kunne kalles en framskrivning av nasjonalregnskapet, eller kanskje heller, bruk av nasjonalregnskapsbeskrivelsen av et lands økonomi som en ramme for utforming og drøfting av økonomisk politikk med sikte på å oppnå visse mål, i særdeleshet full sysselsetting, ble tenkt flere steder. Slike tanker gjorde seg særlig gjeldende i USA, Storbritannia, Nederland og de nordiske land. Det spesielle for Norge var den sentrale plass som nasjonalbudsjettering kom til å innta i det politiske parnass. Æren for det bør deles mellom Finansminister Erik Brofoss som den sentrale og særdeles operative aktør, Statsminister Gerhardsen som ga Brofoss det spillerom han trengte, og de dyktige medarbeidere som bidro til at nasjonalbudsjetteringen fikk en utforming som gjorde den til et høvelig verktøy, ikke minst gjennom tilpasning til stadig nye rammebetingelser.

Heller ikke navnet var kanskje utvetydig hentet fra egne kilder? Bjerve har vist til at ordet “nasjonalbudsjett” ble laget av Frisch under en samtale mellom de to i januar 1940 på Økonomisk institutt, inspirert av en artikkel av J. M. Keynes der han drøftet krigskostnadene i nasjonalregnskapstermer. Ordet “nasjonalbudsjett” ble etter dette først brukt på norsk i programskriftet *Arbeid for alle*, vedtatt av Det norske Arbeiderpartis landsstyre i slutten av mai 1945, istedenfor den kanskje noe mer politisk korrekte term “folkehusholdningsbudsjett”, som var brukt i tilsvarende sammenhenger under krigen. Bjerve har antydnet i ettertid at Brofoss kan ha fått ordet fra Frisch i de første frigjøringsdagene.⁹⁷ Uttrykket “National Budget” ble imidlertid også brukt av William Beveridge i boka *Full Employment in a Free Society* som et uttrykk for en plan

⁹⁷ Kilde er her Bjerve (1989), pp.57-58.

som skulle sikre full sysselsetting.⁹⁸ Også i USA ble uttrykket “national budget” brukt i diskusjon under krigen om utforming av etterkrigstidas økonomiske system.

Under Washingtonkonferansen i september 1947 hadde Bjerve møtt Tinbergen som holdt foredraget “Recent Experiences in Social Accounting” om den nederlandske nasjonalbudsjetteringen som hadde kommet i gang ved det nyetablerte Planbyrået. Bjerve fikk anledning til å sammenholde de norske og de nederlandske erfaringene. Han kunne rapportere til Brofoss at sammenlikningen viste at den norske nasjonalbudsjetteringen kom best ut, trolig fordi den var forankret i Finansdepartementet og dermed fikk mye større gjennomslag i administrasjonen og ble bedre integrert med statsbudsjettet. I Nederland var det ikke noe som svarte til regjeringsutvalget for nasjonalbudsjettet. Det hadde vist seg vanskeligere i Nederland å få administrasjonen til å følge nasjonalbudsjettet, og nederlenderne hadde ikke klart å påvirke statsbudsjettet gjennom nasjonalbudsjetteringen. Planbyrået hadde også blitt holdt utenfor da oppgavene til Marshallplanen skulle gis. Dette styrket Bjerve sterkt i troen på fordelene ved at nasjonalbudsjettet var forankret i Finansdepartementet.

Brofoss hadde flere ganger berømmet Bjerve for innsatsen med Nasjonalbudsjettet 1947, og det grunnlaget som der ble lagt for det videre arbeid. Stortingsinnstillingen om Nasjonalbudsjettet 1947 kom imidlertid først om høsten etter at Bjerve for lengst var i USA. Bjerve hadde lest innstillingen og referatet fra den etterfølgende Stortingsdebatten i november 1947, mens han var i New York sammen med Frisch.

Debatten var lang og hard med stor vekt på prinsipielle synsmåter.⁹⁹ Bjerve fant nok at det var heller liten forståelse hos de borgerlige partier for den store tanke som lå bak nasjonalbudsjetteringen som politisk instrument. Debatten endte med et vedtak med 85 mot 58 stemmer for at “nasjonalbudsjett bør legges frem i forbindelse med statsbudsjettet” (p. 1920). Høire hadde før vedtaket fått forkastet et forslag om at det “bør fremlegges en økonomisk og finansiell orientering og en oversikt over landets ressurser og behov ... men uten noen forpliktende oppstilling i budsjettmessige former” (p. 1920). Høires hovedtalsmann, Rolf Stranger, hadde sågar uttrykkelig vist til Byråets årlige statistisk-økonomiske oversikter vedlagt statsbudsjettet siden 1927 som eksempel for et slikt dokument som kunne bli “allmannslesing, et kildekrift, egnet til å stimulere interessen for og øke kjennskapet til økonomiske spørsmål” (p. 1756). Debatten ble et vannskille i etterkrigstidens samforstand, Statsminister Gerhardsen ga da også uttrykk for at han hadde “tapt mye av min gode tro på muligheten av et positivt og saklig samarbeid mellom de politiske partiene” (p. 1827).

Brofoss hadde i debatten kalt nasjonalbudsjettet for “et nytt teknisk hjelpemiddel til å øve fornuftens kontroll over begivenhetenes gang” (p. 1797), et uttrykk som nok appellerte mer til Bjerve enn til den borgerlige opposisjon.

⁹⁸ Beveridge (1944), se også Bjerve (1991, pp.81-82). Beveridge ble utnevnt til æresdoktor ved Universitetet i 1946.

⁹⁹ Forh. Stortinget 1947, pp. 1744-1921.

Med tilslutning av Frisch berømmet Bjerve Brofoss for hans innlegg og ga uttrykk for at det var *'sørgelig å se hvor få saklige momenter opposisjonen førte fram. Det hele virket langt mer som en politisk turnering enn som saklig ordskifte om økonomiske problemer.'* Bjerve var nok klart mer teknokrat enn politiker, hva annet kunne en vente i Stortinget enn nettopp en "politisk turnering"?

Bjerve hadde lagt så mye av sin sjel i Nasjonalbudsjettet 1947 at han vanskelig kunne få det ut av hodet. Han hadde summert opp erfaringer og anbefalinger om hva som videre burde gjøres i flere notater til Brofoss før han reiste til USA. Nå tok han direkte kontakt med sin etterfølger som byråsjef, Trygve Haavelmo:

Som du ser på baksida, har jeg moret meg med å lage en ny oppstilling av nasjonalbudsjettet 1947 (generalbudsjettet). Skilnaden fra det gamle er bare at jeg har ført inn en "Konto for auke i nasjonalformuen", slik at jeg har fått fram denne auken som en særskilt saldo. Dessuten har jeg ført inn "Nettoopptak av lån i utlandet" og "Forbruk av valutareserver" som nye poster, slik at hele valutabudsjettet er representert i generalbudsjettet. Det siste er i grunnen hele vitsen med den "nye" oppstillingen.

Også offentlig sektor burde være bedre representert i kontooppstillingen i nasjonalbudsjettet, men Bjerve foreslo en slik endring utsatt enda et år. Hans råd til Haavelmo var ellers å unngå for mye endringer fra forrige gang, f.eks. i definisjoner og terminologi. (*Publikum har alt fått så mye nytt at skal en alt året etterpå forandre dette igjen, vil det nok reise seg "Anker-Olsenske" røster til protest*).¹⁰⁰

Brofoss meddelte bare helt kort til Bjerve i november 1947 at arbeidet med neste nasjonalbudsjett foregikk etter en noe annen *'systematikk'* enn sist. Det skulle resultere i en tynnere publikasjon og endringer som ikke appellerte til Bjerve.

Brofoss kunne også overraskende fortelle Bjerve i november 1947 at han skulle gå av som Finansminister for å lede et nyopprettet Handelsdepartement, satt sammen av Valutaavdelingen i Finansdepartementet, Import-Eksportdirektoratet fra Forsyningsdepartementet og en del av den Handelspolitiske avdeling i Utenriksdepartementet. Det Pengepolitiske kontor ville følge med over i Handelsdepartementet omdøpt til Kontoret for Nasjonalbudsjettet. Brofoss snakket åpent til Bjerve:

¹⁰⁰ Anker-Olsen var redaktør i *Norges Handels og Sjøfartstidende*.

Nasjonalregnskap III.									
Produksjonskonto		Privat vinningskonto		Privat inntektsnytingskonto		Offentlig inntektsnytingskonto		Konto for utlandet	
Debet	Kredit	Debet	Kredit	Debet	Kredit	Debet	Kredit	Debet	Kredit
Import	Privat konsum			Privat konsum					
Indirekte skatter	Privat realinvestering			Privat realinvestering		Offentlig konsum		Eksport	Import
Nettorealinn- tekt, regnet i faktor- kostnader	Off. realin- vestering					Off. realin- vestering			
	Eksport						Indirekte skatter		
	Subsidier o. l. fra det off. til private					Subsidier o. l. fra det off. til private			
		Privat netto- realinntekt regnet i fakte- orkostnader				Off. netto- realinntekt regnet i fakte- orkostnader			
		Netto rente- overføring fra det of- fentlige				Netto rente- overføring til private			
		Netto utbytte og renter fra utlandet				Pensjoner, stø- nad o. l. fra det off. til private		Netto utbytte og renter fra utlandet	Netto utbytte og renter fra utlandet
		Pensjoner, stø- nad o. l. fra det off. til private		Direkte skat- ter		Direkte skat- ter			
		Privatoko- nomisk inn- tekt			Privatoko- nomisk inn- tekt				
				Økning i pri- vate netto- førte på det offentlige		Økning i den innenlandske offentlige nettogjeld			
				Økning i pri- vate netto- førte på på utlandet		Økning i off. stattoførte på utlandet			Overskott på betaling- lansen over- for utlandet

Nasjonalregnskapet og nasjonalbudsjettet.

11

Tabellen viser kontoindelingen i nasjonalregnskapet med en gjennomført deling i en offentlig og en privat sektor som ble anvendt i Statsbudsjettet 1945-46. Særsilt vedlegg nr. 11, ble utarbeidet av Bjerve etter knappe to måneder som byråsjef. Einar Lie (1995) skriver: "metoden bak oppstillingen av nasjonalbudsjettet var svært enkel. Definisjonssammenhengen nasjonalprodukt + importoverskudd = offentlige anvendelser + privat investering + privat konsum, ble benyttet for å vise hvordan den økonomiske politikken ville innvirke på gjenreisningshastigheten og levestandarden i årene som kom. Utgangspunktet var at både importoverskuddet og den offentlige anvendelsen av varer og tjenester var gjenstand for politiske valg. Definisjonssammenhengen viste hvordan disse valgene direkte måtte virke inn på størrelsen av privat konsum og private investeringer."

Det er blitt stadig mer klart for alle her at problemene i vår utenriksøkonomiske politikk kommer til å dreie seg om valutaspørsmålene. Det er valutareservene og valutatilgangen som vil danne rammen om de muligheter vi har innenlands både for forbruksproduksjonen, eksport og investering. Hovedpunktet er at det Pengepolitiske kontor skal følge med og danne ryggraden i det hele. Jeg er sikker på at du også selv ble oppmerksom på at om en kunne legge utmerkede planer, så strandet det på gjennomføringen.

Hva hadde skjedd? Forsyningsdepartementet ledet av Oskar Torp, hadde utstedt valutalisenser for meget store beløp uten at Finansdepartementet kjente til det. Importen lå derfor an til å bli betydelig høyere enn forutsatt i nasjonalbudsjettet på tross av at den i prinsippet var underlagt streng kontroll. Profoss' vurdering av Forsyningsdepartementet var ikke høy, det samme gjaldt det gamle Handelsdepartementet (som nå var blitt til Industridepartementet).

Med samme kvalitet på folk til å gjennomføre politikken som det var på de som arbeidet for Brofoss med nasjonalbudsjettet, dvs. Haavelmo og Erichsen, ville det være noe annet. Brofoss' nye departement, og flyttingen av nasjonalbudsjettarbeidet ut av Finansdepartementet, var et forsøk på å styrke koordineringen og derved gjennomføringen av nasjonalbudsjettet.

Når det gjaldt styrking av kompetansen i administrasjonen var Bjerve nok mer optimistisk enn Brofoss, påvirket av inntrykk han hadde fått fra Alvin Hansen ved Harvard som hadde fortalt ham at i 1934 *‘var det bare en eneste økonom i State Department, og heller ikke han var noe særlig tess. ... I dag derimot har den en stor og kvalitativt høytstående forskningsstab av økonomer i så vidt jeg vet alle departementene i Washington, og de utfører et uhyre verdifullt arbeide’*. Det var noe å trakte etter. I Norge var det knapt noen økonomer igjen i Finansdepartementet etter at nasjonalbudsjettarbeidet flyttet ut. Med utdanningskapasitet ved Instituttet kunne forholdene imidlertid relativt raskt endres. Bjerve så positivt på styrkingen av nasjonalbudsjetteringen ved overflyttingen til den nye Handelsdepartementet, men med ett forbehold:

Det er bare en ting som jeg kanskje (...) tror vil bli en ulempe for arbeidet med nasjonalbudsjettet når det nå blir lagt inn under det nye Handelsdepartementet, og det er “skrekken” for Finansdepartementet, at den ikke lenger kan utnyttes som et middel til å få arbeidet utført i de andre departementene. Men jeg håper at de andre departementene vil fortsette å være like redd for deg selv om du ikke lenger er finansminister!

Nasjonalbudsjettet for 1948 ble lagt fram sammen med statsbudsjettet allerede den 19. januar 1948, men foreløpig uten bilag. Bjerve fikk dokumentene tilsendt. Aukrust hadde tett opp til jul sittet sammen med Haavelmo de var og blitt enige om foreløpige nasjonalregnskapstall for 1945-47. Men flere av hovedstørrelsene ble anslått utenfor Byrået og nye endringer kom stadig inn og gjorde det vanskelig å avslutte arbeidet.

Bjerve “slukte” nasjonalbudsjettet for 1948 da han fikk det i februar og fant det *‘gildt å se at det er gjort store framskritt fra i fjor på en rekke punkter ... nasjonalbudsjettets form, nasjonalinntekten og dens fordeling og fordringer, gjeld og likviditet, samt sluttavsnittet om aktiviseringsplanen.’* Men han ble skuffet over at det ikke var lyktes å nå lenger med budsjetteringen av produksjon, investering og konsum. Han fikk ikke inntrykk av at kontrollen over de andre departementene hadde blitt særlig bedre (*‘Nei, det er nok nødvendig å holde dem i ørene og piske dem i baken hele tiden, dersom en vil at det skal gå framover’*). Han ga samtidig uttrykk for til Brofoss at han stilte seg sterkt kritisk til deler av både framstilling og innhold:

Disposisjonen i framstillingen er uten tvil mye bedre enn i fjor, men jeg ble skuffet over at det ikke er noen oppsummering. (...) Et oppsummeringsavsnitt ville ha gjort det lettere for leseren å skaffe seg

oversyn, og det ville ha gitt høve til å lage en mer utstrakt appell til de ymse gruppene i samfunnet om samarbeid osv. Da jeg hadde lest gjennom hele framstillingen, satt jeg igjen med en kjensle av at det hele ennå smaker alt for mye av statistikk og for lite av politikk.

Det var også for lite analyse av tallene i det nye nasjonalbudsjettet. Det var ikke fritt for at gleden over å lese et nytt nasjonalbudsjett ga et snev av faglig hjemlengsel (*'Det skulle sannelig ha vært moro å være heime en tid og diskutere reguleringsøkonomiske problemer med deg og de andre.'*)! Bjerve satte seg egentlig fore å skrive et kritisk notat sammen med Odd Gjelsvik om endringene som var gjort, men det kom aldri på papiret.

Brofoss leste Bjerves reaksjoner på nasjonalbudsjettet med største interesse. Neddempingen av den politiske retorikken var for Brofoss helt bevisst og han forsvarte det:

Det er neppe noen som er i tvil om hva vår alminnelige oppfatning er, det fikk en jo full anledning til å gi uttrykk for i budsjettet for 1947. De oppfatninger som er gjort gjeldende vil nødvendigvis møte motstand og jeg tror ikke at det er fornuftig å vekke den motstand tillive igjen ved å ta opp de samme synsmåter og gi dem uttrykk i ord. Folk har jo lettere for å forsone seg med tallene selv om disse ligger helt i flukt med synsmåter som er blitt bestridt.

Brofoss kunne til støtte for dette vise til at den foreløpige reaksjonen på nasjonalbudsjettet var neddempet i forhold til året før (*'selv om de konservative har gjort visse forsøk på å ta det nye budsjettet til inntekt for seg som virkning av deres opposisjon'*). Brofoss var i hovedsak enig i Bjerves kritikk av svakheten i produksjons- og investeringsbudsjettet. Men her var det i første rekke primærstatistikken som sviktet:

Det statistiske materialet er svakt og vi har jo også få folk til å arbeide med det. Et hovedpunkt er da utbyggingen av Det Statistiske Sentralbyrå. På det punkt er jeg meget pessimistisk. Skaug kommer neppe til gjøre noen tjeneste der noen gang selv om han fortsatt skulle bli stående som direktør i navnet.¹⁰¹

Brofoss' pessimisme slo til som Bjerve skulle få høre mer om på et seinere tidspunkt! Han var heller ikke fornøyd med konjunkturanalysen som Byrået presterte (*'Ellers preges Byrået av de publikasjoner som skrives av Kaare Petersen i velkjent stil'*).

Valutakrisen høsten 1947 hadde nå kommet mer under kontroll, ikke bare på grunn av utsiktene til Marshallhjelp. Men hvordan hadde valutatilordelingen kunnet komme ut av lage i et så sentralstyrt system som det norske? Dette var

¹⁰¹ Skaug var trukket så mye inn i forhandlingene om Marshallplanen at han hadde lite tid til Byrået.

et sentralt spørsmål for gjennomførbarheten av den nasjonalbudsjetteringen Bjerve og Brofoss hadde stått sammen om. Bjerve forsøkte seg på en forklaring:

Jeg er redd for at vår valutatildelingspolitikk etter frigjøringen har avslørt en tendens til syklisk handlemåte innenfor administrasjonen (jf. Aftalion-syklene!). Til en viss grad har denne sykliske handlemåten hatt sitt utspring fra toppen av administrasjonen og har spredd seg med stadig større styrke nedover. Det ser videre ut til at jamvel om det fra toppen blir gitt ordre om en nøyaktig riktig tilpassing til en ny situasjon, er det fare for at utslaget blir for sterkt på lavere trinn. Det er vel ikke tvil om at ordrene om lempninger i importreguleringen våren 1946, fikk langt videre konsekvenser enn det var regnet med. Ja, bare det at det kom ut at en arbeidet med spørsmålet om lempninger, så for meg ut til at det fikk konsekvenser. Jeg tror at en skal være merksam på denne tendensen til "administrasjonssykler" i alle tilfeller da det er spørsmål om å forandre på beskjeder og ordrer som er gitt tidligere, og i det hele tatt under organiseringen av nasjonalbudsjetteringen.

Her var det Frischeleven, som kjente Aftalion-syklene fra Frischs "Forelesninger over Makrodynamikk", holdt i 1933/34, og den erfarne byråsjefen som resonnererte. Temaet om "administrasjonssykler" skulle dukke sentralt opp i den avhandlingen som etter uvanlig lang inkubasjonstid omsider skulle disputeres i 1962. Styringen av valutatildelingen var bare ett eksempel på svakhetene i planleggingssystemet:

En får nesten vondt av å tenke på alle de problemene – teoretiske, organisatoriske og statistiske – som står igjen å løse før en kan bli i stand til å føre en noenlunde fornuftig planøkonomisk politikk. Det gjenstår et kjempearbeid her. Ikke minst nødvendig er det å forbedre den økonomiske statistikken. I denne sammenhengen må jeg på ny minne om nødvendigheten av å studere "input-output"-relasjonene ("Leontief-analysen"). Kan Byrået greie å gjøre noe med det innen overskuelig framtid?

Bjerve tenkte seg neppe på dette tidspunkt muligheten av at han selv skulle ende opp med ansvaret for å bygge ut statistikken. Når det gjaldt Leontiefs kryssløpsanalyse, ble den integrert i det norske nasjonalregnskapet kort etter, og Bjerves innstendige oppfordringer til alle hjemme om å se nærmere på den kan utvilsomt tilskrives ansvaret for at det skjedde så raskt.¹⁰²

Valutasituasjonen var likevel fortsatt den store hodepinen for Brofoss, bl.a. fordi Nasjonalbudsjettet 1948 opererte med importtall som etter Brofoss'

¹⁰² Jf. Bjerkholt (1992).

skjønn var altfor lave til å muliggjøre en tilfredsstillende økonomisk framgang. Det var dollar det skortet på og handelssituasjonen ble vanskeliggjort av alle de bilaterale relasjoner som måtte håndteres. *‘Det er og blir en absurd situasjon at Europa med en manglende dollarbalanse overfor De Forente Stater nå forsøker å gå over til dollarbasis. Jo lenger tiden går, jo mer overbevist er jeg om at den største ulykke som krigen har ført med seg er at England har mistet sin sentrale posisjon i Europa.’*

Bjerve hevet blikket over de kortsiktige problemene og etterlyste planer for et mer langsiktig nasjonalbudsjett slik det hadde blitt gjort forsøk på i 1946:

Det har lenge uroet meg at vi ikke har gått grundig inn på en mer langsiktig planlegging. Så kortsiktige som våre planer har vært – stort sett – må en jo regne med at det nå blir gjort ting som på lengre sikt kan føre til alvorlige skjevheter. F.eks. vil den nåværende utbygging av eksportnæringene strekke til for å dekke den import som vi må ha for å nå den levestandarden vi tar sikte på om fem år? Og står utbyggingen av heimenæringene i samsvar med den samme levestandarden, eller med andre ord, står den i samsvar med det konsumbudsjett vi gjerne vil ha om 5 år.

Marshallplanen skulle i høy grad gjøre det aktuelt og nødvendig med et lengre perspektiv.

Bjerve kunne ikke fri seg fra å følge med i alt som skjedde med nasjonalbudsjetteringen (*‘Min gamle “kjærlighet” til nasjonalbudsjettet er sant å si temmelig brennende ennå, og den vil nok fortsette med å bli det’*). Han hadde ikke mer enn så vidt lest Nasjonalbudsjettet 1948 før han etterlyste planene for Nasjonalbudsjettet 1949. Erichsen, som overtok som byråsjef ved Nasjonalbudsjettkontoret etter Haavelmo, sendte et notat om kontrollen av gjennomføringen av nasjonalbudsjettet som hadde kommet et langt stykke videre og det var bra syntes Bjerve *‘for her klikket det jo i høy grad da jeg sluttet’*. Riktignok var det *‘nesten trist å tenke på at “Det pengepolitiske kontor” ikke eksisterer mer som navn, trass i at det aldri var “penge”-politisk’*. Bjerve kunne heller ikke fri seg fra bekymring over at nasjonalbudsjetteringen er ute av Finansdepartementet med *‘dette departementets særegne maktposisjon’*. Så sterk var troen på dette at han rent ut måtte spørre Brofoss: *‘... finner du det ikke noe vanskeligere å få gjennom dine synsmåter nå? Jeg håper at svaret er “nei”.’*

Bjerve virket utrettelig opptatt av det han hadde arbeidet med hjemme. En av de første tankene som rant ham i hu etter ankomsten til California, og som han hadde hatt på hjertet siden før han begynte i Finansdepartementet i 1945, men aldri fikk tatt opp med Brofoss, meddelte han nå skyndsomt. Det gjaldt omleggingen av statsbudsjettet fra budsjettår til kalenderår. Burde det ikke gjøres noe med det, kanskje nytt kontosystem også? Kanskje det burde ha vært gjort tidligere, men oppgaven ble først løst etter at Bjerve ble Finansminister i 1960!

En annen tanke meldte seg også. Offentliggjøringen av statsbudsjett og nasjonalbudsjett på samme dag medførte at nasjonalbudsjettet kom i bakgrunnen fordi journalistene ikke skjønnte betydningen av det. Burde nasjonalbudsjettet offentliggjøres noen dager før statsbudsjettet? Saklig sett var dette naturlig for statsbudsjettet kunne ikke vurderes riktig før en hadde satt seg inn i nasjonalbudsjettet. Taktisk ville det også være klokt *for på det viset kunne en kanskje klare å redusere betydningen av statsbudsjettet i folks omdømme, i forhold til nasjonalbudsjettet*. Tanken vant ikke fram.

En teoretisk ide Bjerve arbeidet med og luftet for Frisch, var om ikke importreguleringen kunne gjøres mer effisient ved at importlisensene ble auksjonert bort til høystbydende. Det vanlige var at bedriftene fikk lisens for import av råstoff på basis av hva de hadde brukt før krigen. Det førte til at enkelte bedrifter holdt det gående bare fordi de hadde en "råstoffrett" fra før krigen. Staten hadde også i noen tilfeller gitt seg inn på byttehandel ved å gi importlisens til bedrifter mot motytelser f.eks. i form av forpliktelse til å hogge en bestemt mengde tømmer. *Hvorfor ikke heller selge lisensene mot penger og bruke en større eller mindre del av inntektene til å subsidiere tømmerhogsten?* I norsk politisk virkelighet anno 1948 ville dette ha vært et dramatisk skritt i retning av mer markedsorienterte virkemidler. James Meade hadde omtrent samtidig argumentert for noe liknende i Storbritannia.¹⁰³ Frischs reaksjon på forslaget kom bare som et brev fra hans sekretær Inger Østraat som meddelte at Frisch lå til sengs med en fotskade, men hadde skrevet et utvetydig "JA" i marginen til Bjerves forslag!

Bjerve var utrettelig opptatt av den videre utvikling av nasjonalbudsjettet og ble også føret hjemmefra. Han mottok retningslinjene for nasjonalbudsjettet for 1949 (Skriv nr. 111), så snart de var utformet i juli 1948 og satte seg umiddelbart ned og sammenliknet med retningslinjene for 1947 og 1948 som han selv hadde utarbeidet. Nå hadde han tenkt en god del dypere på prinsippene i nasjonalbudsjetteringen i forbindelse med sitt påtenkte doktorarbeid også, men uten å nå mange konklusjoner:

I de vedlagte merknader nevner jeg et par ting, nemlig at en bør operere med flere former for instruksjer og at det for "publikum" bør lages en framstilling om mål og midler som på mange punkter skiller seg sterkt fra de nåværende retningslinjer hva formen angår. Men dette er sjølsagt ikke det viktigste. Hovedspørsmålet blir: Hvordan skal en lage instruksene slik at de blir mest mulig tjenlige som grunnlag for budsjetteringsarbeidet? Dette spørsmålet har jeg ikke kunnet gå inn på for jeg har sant å si ikke klart å gjøre meg opp

¹⁰³ Se Meade (1948a), p.106: "... import licenses should be sold to the highest bidder. This would ensure that the rake-off between the scarcity selling price and the foreign purchase price of the imported supplies accrued, as it should, to the community in the form of an increased public revenue, part of which could be used, if it were so desired, to supplement the incomes of the poorer consumers so as to offset the rise in the price charged for the imported goods." Artikkelen var Meades Inaugural Lecture ved London School of Economics.

noen endelig mening om det ennå, men jeg håper at jeg skal bli i stand til å komme tilbake til spørsmålet i nærmeste framtid. En av de ting som jeg tror en bør gjøre er å skille mye skarperer mellom "mål" og "midler" enn det vi hittil har pleid å gjøre.

Han leste også Ingvar Ohlssons anmeldelse og omtale av nasjonalbudsjettene for 1947 og 1948 som var positiv og konstruktiv, men foranlediget likevel at Bjerve skrev en utførlig kommentar, nærmest et tilsvarende, for eget bruk.¹⁰⁴

Et halvt år etter meningsutvekslingen mellom Bjerve og Brofoss om formen på Nasjonalbudsjettet 1948 tidlig på året, hadde Brofoss svingt mer over til Bjerves syn. I august 1948 hadde han også kommet til at nasjonalbudsjettet for 1948 var svært mye preget av statistikk, og det var betenkelig å la de store prinsippspørsmålene forsvinne i statistiske kommentarer:

Det er nok så at fordi dette dokument i høy grad er et politisk dokument, må en ta visse hensyn til den alminnelig oppfatning og til de øvrige politiske partier, men jeg tror at det var en svakhet at en ikke toner flagg mer enn tilfelle var siste gang. Jeg innrømmer villig at jeg selv tok ut nokså mye av det som kunne danne angrepspunkter i så måte. Det var vel nødvendig, etter den forholdsvis sterke reaksjonen som kom på budsjettet for 1947, men jeg er langt fra sikker på om ikke dette bør tas opp igjen påny for 1949, ikke minst fordi 1949 er valgår.

De utvekslet også noen tanker om det kommende nasjonalbudsjettet. Brofoss ga i september 1948 uttrykk for at i tillegg til de realøkonomiske faktorene, måtte nasjonalbudsjettet for 1949 også ta med behandlingen av pris-/lønnspørsmålet og inflasjonsproblemet. Dette var etterat han hadde fått PM-et om stabiliseringslinjen utarbeidet av Aukrust, Haavelmo og Hiorth. Bjerve hadde også gitt klart uttrykk for at stabiliseringslinjen ikke kunne føres videre etter samme lest.¹⁰⁵

Bjerve ble imidlertid stadig sterkere influert av sine teoretiske fordypning i planleggingsproblemen. I nasjonalbudsjettet for 1946 hadde det viktigste vært å få tallene til å henge sammen slik at analysen ble konsistent rent økosirkisk. Året etter var det med store ambisjoner ved hjelp av nasjonalbudsjettet lagt opp til å få koordinering av virkemidler på tvers av departementer og direktorater. Men hva med optimalitetsegenskapene ved den planen som nasjonalbudsjettet ga uttrykk for? Det var dette Bjerve forsøkte å nærme seg i doktorarbeidet. Troen på nasjonalbudsjettet som verktøy var ikke svekket,

¹⁰⁴ Se Ohlsson (1947) som omtaler Nasjonalbudsjettet 1947 sammen med nasjonalbudsjett for Storbritannia og Nederland, og Ohlsson (1948) som omtaler Nasjonalbudsjettet 1948.

Ohlssons vurdering var gjennomgående svært positiv: "Åven om vissa kritiska synpunkter framförts, dominera helt de positiva sidorna i budgeten. Andra länder ha mycket at lära av den norska nationalbudgeten." (Ohlsson, 1948, p.47).

¹⁰⁵ Se avsnittet **Stabiliseringslinjen**.

snarere tvert imot: *‘Nå når vi har kommet så langt når det gjelder å løse “balanseringsproblemet”, er det på tide at vi for alvor gir oss i kast med “optimalproblemene”.*’

Nasjonalbudsjettet for 1949 ble også fullført før mens Bjerne var i USA. Mot slutten av 1948 sendte han Erichsen en rekke synspunkter om form og innhold av budsjettet og utarbeidingen av det. Det gikk videre til Brofoss og fikk full tilslutning. Brofoss vedgikk at retningslinjene, slik de var utformet, hadde *‘alt for mye formen av beskrivelse og fortelling og velmente ønsker*’ og hadde selv skrevet retningslinjene om. Opplegget hadde også blitt søkt forbedret på flere andre punkter som Bjerne hadde tatt opp. Bjerne hadde også fyrt av en omfattende salve mot politikken som ble ført, bl.a. at det ikke i større grad ble brukt finanspolitiske virkemidler til å redusere etterspørselsoverskuddet. Brofoss kom litt på defensiven, men forsvarte politikken over hele linjen.

Bjerne fikk Nasjonalbudsjettet 1949 og var svært tilfreds (*‘Tenk at det virkelig er det fjerde nasjonalbudsjettet som går av stabelen!’*). Store forbedringer var gjort, særlig i produksjonsbudsjettet, selv om det fortsatt var for svakt for industrien. Litt skuffet var han over at det ikke var noe egentlig nytt i opplegget (*‘men jeg er jo klar over at det er grenser for hva mennesker kan utrette på en gitt tid’*). En annen mangel Bjerne tok opp var analysen av balansen mellom etterspørsel og tilbud, men det var en svakhet som hadde vært der fullt ut også i hans egen tid.

Marshallhjelp

Faktum er at Europas behov i de neste tre eller fire år for matvarer og andre viktige produkter utenfra – først og fremst fra Amerika – er så meget større enn Europas evne til å betale, at det trengs betydelig hjelp for å hindre økonomiske, sosiale og politiske ulykker. (George Marshalls tale ved Harvard 5. juni 1947, sitert fra St.prp. nr. 78, (1948), p.1)

Marshallplanen ble lansert av den amerikanske utenriksminister George C. Marshall i en tale ved Harvarduniversitetet 5. juni 1947 som omfattende amerikansk støtte til gjenreising i Europa. Bare Spania var utelukket fra å delta. Til å begynne med var det uklarthet på begge sider av Atlanteren hvordan saken skulle gripes an. I ettertid kan det knapt reises tvil om Marshallplanens, eller *European Recovery Program's*, betydning for den økonomisk stabilitet og vekst i Vest-Europa i årene som fulgte etter 1947. Politiske virkninger fikk den også. *Organisation for European Economic Cooperation* eller OEEC skulle i 1948 bli opprettet med hovedkvarter i Paris. I Norge ble planen møtt med skepsis både av politiske og økonomiske grunner.

Marshalls tale fant sted mens Bjerve var i USA som delegat for Norge på møtet i FNs *Economic and Employment Commission*. Frisch som var formann kunne ikke møte, og Brofoss sendte Bjerve som reserve. Marshalls tale ble naturligvis samtaleemne blant tjenestemenn og delegater i FN der Bjerve befant seg. Men i brev Bjerve sendte både til Frisch og til Brofoss 6. juni, nevnte han ingenting om Marshalls tale.

Delegatreisen til USA var Bjerves siste oppdrag som byråsjef, fra 1. juli 1947 hadde han permisjon fra sin stilling for å studere i USA. Fram til avreisen hadde han planlagt å ha ferie i hjemtraktene. Bjerve satt således i Stjørdal midt oppe i et forsøk på å fullføre en framstilling om økosirkssystemet da han lørdag 5. juli overraskende ble oppringt av Brofoss og bedt om å møte i Oslo så raskt som mulig. Den britiske og den franske utenriksminister hadde møttes alt den 16. juni og bestemt seg for å innkalle de europeiske land til en konferanse i Paris 12. juli 1947 for å drøfte Marshallplanen. Brofoss ville ha Bjerve med som Finansdepartementets representant på møtet og på et formøte mellom de skandinaviske land i København 9. juli.

George C. Marshall i desember 1947. Marshallplanen var et gjenreisningsprogram som varte fra 1948 til 1952 og stilte 13 milliarder US\$ til rådighet for land i Europa. I utgangspunktet var alle land i Europa omfattet av programmet. Hjelpen ble gitt i form av råvarer, matvarer og utstyr. George C. Marshall fikk Nobels fredspris i 1953, i Gunnar Jahns formannstid.

Det kan vanskelig tas som uttrykk for annet enn meget stor tillit fra Brofoss' side at Bjerve ble kalt inn for dette. Bjerve satte seg litt på bakbeina over mer 'diplomatarbeid', men kom fort til at han burde etterkommme oppfordringen og reiste til Oslo der han bodde hos Brofoss noen dager inntil avreisen til København. Han trodde selv Brofoss hadde kalt ham inn for dette fordi han hadde internasjonal erfaring fra FN-kommisjonen, men Brofoss kunne nok med god grunn ha tenkt seg at det ville være av betydning å ha Bjerves helt spesielle makroøkonomiske innsikt fra Norge til stede i drøftingene. Brofoss oppnevnte også Arne Skaug som Finansdepartementets representant, i tillegg var det representanter fra Utenriksdepartementet og Handelsdepartementet med i delegasjonen som ble ledet av utenriksminister Halvard Lange.

USA hadde alt gjort klart at de europeiske landene som skulle delta, måtte legge fram planer for hva de trengte for gjenreisningsformål og hva de selv kunne bidra med. Amerikanerne ville ha rapport om det økonomiske behovet allerede innen 1. september. Rapporten skulle legges til grunn for Kongressvedtak om bevilgninger samme høsten. Kort før Parismøtet ble det klart at Sovjetunionen og landene i dens innflytelsesfære, inkl. Finland, ikke kom til å delta. Russerne hadde også hatt følere ute overfor Norge og advart mot å stille seg åpen for amerikansk politisk innflytelse gjennom den økonomiske avhengighet som Marshallplanen ville innebære.

Etter møtet i København og før avreisen til Paris skrev Bjerve til Frisch. Han virket da mer opptatt av å komme tilbake til Stjørdal og økosirksystemet enn den historiske begivenhetene han skulle være til stede ved. Han hadde sikret seg løfter både fra Brofoss og fra Lange om at han uansett skulle få reise hjem den 15. juli. Med snev av skepsis og kynisme ga han til Frisch uttrykk for hvordan han oppfattet sitt oppdrag på møtet: *'Mitt oppdrag er mellom oss sagt nærmest å hindre at den norske delegasjonen biter på de mange krokene som nå tydeligvis er lagt ut, og som f.eks. avisene har bitt på for lenge siden – alt for mange av dem. Jeg kan ikke skjønne hvordan avisene har latt seg bløffe så lett.'* Men Bjerve var naturligvis interessert i få vite hva Marshallplanen egentlig skulle gå ut på, om det var noen som visste det på Paris-møtet. Etter det inntrykket han hadde dannet seg, kunne det minne litt om tankegangen i det

“intereconomic budget” som Frisch hadde lagt fram for Economic and Employment Commission. Fra et politisk synspunkt fant Bjerve at hele opplegget var *‘lagt opp alt for mye ut fra politiske omsyn og ut fra interessene til et enkelt land.’* Synspunktet delte han nok med flere.

Tanken på det forestående studieoppholdet i USA overskygget nesten det historiske møtet i Bjerves bevissthet. På turen hadde han også kommet til at *‘det er nødvendig å sikre seg en avtale om at jeg skal få være “i fred” under oppholdet i USA.’* Det ble ikke riktig slik.

Konferansen ble konstituert som en europeisk Samarbeidskomite med britten Sir Oliver Franks som formann.¹⁰⁶ Samtidig ble det oppnevnt tekniske underkomiteer. Det var i realiteten kjernen i det som om kort tid skulle hete OEEC, og i 1960 forvandles til OECD, som var i ferd med å skapes. Foreløpig ble det kalt Pariskontoret.

Den norske delegasjonen hadde fått et mandat som tilsa at den måtte vise tilbakeholdenhet når det gjaldt å gi tilslutning til realiteter på møtet. Likeledes skulle den gi uttrykk for at den organisasjon som ble etablert bare skulle ha foreløpig karakter. Den skulle også gi uttrykk for at det måtte samarbeides med FNs organer, ikke minst den nystartede *Economic Commission for Europe* med sete i Geneve.

De tekniske underkomiteene fikk til oppgave å utarbeide spørreskjemaer som var ferdige og godkjent alt den 25. juli. Norge og de 15 andre landene ble bedt om å svare innen 3. august. På bakgrunn av svarene laget Samarbeidskomiteen en rapport som var ferdig 22. september 1947, dvs. mens Bjerve under statistikkonferansen i Washington i september 1947, var med på et møte om Marshallplanen. Men foreløpig var det nokså uklart hva det hele skulle bli til.

Pariskontoret hadde ved årsskiftet 1947/48 fått laget en landrapport (*Country Study*) for hvert av landene som var aktuelle for Marshallhjelpen uten medvirkning fra landene. Brofoss kommenterte den overfor Bjerve i februar 1948 og ga uttrykk for at landrapporten for Norge var *‘meget velvillig’*. Den var utarbeidet uten noe bistand fra norsk side og anslo at Norge i 1952 ville ha et betalingsunderskudd \$275 mill. Brofoss' hadde vanskelig for å tro at situasjonen ville være så ille, hans egen regjerings politikk gikk ut på balanse i 1952. Pariskontorets anslag i landrapporten styrket Brofoss oppfatning om at det måtte arbeides mer med utsiktene på noen års sikt. Hvis Pariskontoret hadde rett, måtte det større anstrengelser til for å øke eksporten eller spare valutabehov gjennom importsubstitusjon.

I denne sammenheng kommenterte Brofoss også planen om et stort norsk jernverk: *‘Jeg har vaklet noe i min vurdering av Jernverket, men hvis det tall*

¹⁰⁶ Sir Oliver Shewell Franks hadde innehatt Adam Smiths lærestol i moralfilosofi i Glasgow og forlatt den – som Smith – til fordel for økonomiske problemer. Men Franks' økonomi var krigsadministrasjon for det britiske forsyningsdepartementet siden 1939. I 1947 argumenterte han for en mer omfattende statlig styring av britisk industri enn noen tok til orde for i Norge, Franks (1947). James Meade skrev en hel bok til svar og til forsvar for at prismekanismen kunne ha noe for seg, Meade (1948b).

amerikanerne skulle operere med skulle være riktig, kan jeg vanskelig forstå at det er andre tiltak som gir større muligheter for innvende[!] valuta enn Jernverket.' En slik satsing krevde imidlertid store valutalån, det ville også være nødvendig for modernisering av annen eksportindustri som treforedling.

Først i begynnelsen av april 1948 vedtok den amerikanske Kongressen loven som hjemlet de store Marshallplanutbetalingene som skulle komme. Kort etter ble avtalen om opprettelsen av OECD undertegnet i Paris 16. april 1948 og ratifisert av Stortinget 3. juli 1948.

Emnet ble etter dette ikke berørt mellom Bjerve og Brofoss før Brofoss i august 1948 fortalte Bjerve at det nå måtte forberedes et 4-årsprogram som det var bedt om fra Paris for alle land som ville være med i samarbeidet. Den politiske beslutningen fra norsk side var for lengst tatt. I det Working Document som forelå, ble det krevd av de enkelte landene at de la fram målsetting og retningslinjer for den økonomiske politikken og næringspolitikken som en aktet å følge. Spørsmålene som ble stilt var:

- a) Hvilke viktige planer har de om igangsetting av produksjon, enten i moderlandet eller i oversjøiske avhengige områder, for å oppnå en livsdyktig økonomi?
- b) Hvilke ytterligere muligheter er det, foruten disse som allerede er planlagt, enten i moderlandet eller i oversjøiske avhengige områder, for den videre utvikling av produksjonen av råmaterialer, levnetmidler eller industrivarer som kan være av betydning som "dollar-earners" eller "dollar-savers"?¹⁰⁷

Det ble også bedt om tallmessig materiale til å belyse sannsynlig produksjonsutvikling, forbruk og fordeling samt betalingsbalansen fram til 1952/53. Det var vanskelig nok å gi slike anslag med noenlunde presisjon, det kunne ikke bli mer enn ganske skjønnsmessig.

For Norge betydde det at alle disse spørsmålene måtte tas opp til ny vurdering og det ville ikke være til å unngå å få en diskusjon av sterkt politisk karakter. Brofoss kom til at regjeringen ikke kunne sende noe til Parisorganisasjonen uten at et utkast hadde vært forelagt Stortinget. Det voldt da visse vanskeligheter at Marshallhjelpdokumentene var erklært fortrolige. Enten måtte regjeringen svare uten stortingsbehandling eller legge det fram for Stortinget i hemmelig møte. Brofoss var klart i favør av det siste, bl.a. for å unngå 'alle slagene i Stortinget fra de mange etterpåkloke som da melder seg med de vanlige fraser i alminnelige vendinger uten noe innhold'.

¹⁰⁷ St.meld. nr. 54 (1948), p.3. Bortimot halvparten av de 16 europeiske land som var med, var kolonimakter, noe spørsmålene la vekt på i eufemistiske ordelag!

Maren Hertzberg Erichsen og Tore Halvorsen gir i "Marshallplanen og norsk offisiell statistikk", Notater 98/77, Statistisk sentralbyrå, en interessant drøfting av vanskeligheter med å anslå størrelsen av hjelpen og en oversikt over hvilke varer Norge mottok. Tallene viser at det var ankommet tøy og tekstilvarer for 9,7 millioner US\$ pr. 31. desember 1952, og det var ventelig noe av dette som ble lagt i hyllene og vist fram i C. Sundts stormagasin på Torgallmenningen i Bergen 1950.

Brofoss hadde også tenkt grundigere gjennom problemene i norsk økonomi på litt lengre sikt og blitt atskillig mer pessimistisk når det gjaldt å få til balanse i utenriksøkonomien. Politikken som hadde vært fulgt, hadde siktet mot balanse i utenrikshandelen i 1952. Det kunne nå fortone seg vanskelig fordi bytteforholdet utviklet seg ugunstig med fallende priser på de tradisjonelle eksportvarene. Dette kunne ikke lett motvirkes gjennom økt eksportvolum fordi det var begrensede ekspansjonsmuligheter i den råvaredominerte eksporten. Dessuten var den balansen det var siktet mot, basert på gjenoppbygging av det 'utviklingstrinn vi befant oss på i 1939'. Men Norge var underutviklet på mange måter og skulle landet opp på høyde med de meste framskredne land i Europa, måtte en ta sikte på kapitalimport i hvert fall fram til 1960 for å utvikle landets muligheter i en slik grad at de kunne komme på høyde med de mer spesialiserte land i Europa.

Marshallhjelpen kunne få stor betydning her, men samtidig krevde amerikanerne en form for rasjonalisering mellom de europeiske landene når det gjaldt fordeling av produksjonen med utgangspunkt i de planer som forelå i de enkelte land. Hvis planene på et område var for små til å dekke Marshall-

landenes behov, ville produksjonen bli foreslått økt i enkelte land. I andre tilfeller kunne det bli anbefalinger om reduksjon eller omallokering av produksjon mellom land, noe som kunne virke til ugunst for industriell utvikling i Norge som mest eksporterte råvarer og halvfabrikata. Brofoss luftet sin bekymring for Bjerve ('denne langtidsplanleggingen i Paris åpner perspektiver som er alt annet enn lystelige'):

Langt betenkeligere er det når det heter at en også må regne med at de planer som legges fram, viser konkurrerende tiltak i de forskjellige land og et spill av krefter, hvor botemidlet må være en tilråding om at ett eller flere land skal overta en viss produksjon mens andre overtar annen produksjon. Det er vel sannsynlig at argumentasjonen da vil gå etter de linjer at det land som har best forutsetning i dag for en viss produksjon, skal fortsette med den. Jeg tenker for eksempel på produksjonen av jern og stål i Europa. (...) jeg kan godt tenke meg at Belgia vil hevde at vi bør ikke bygge noe stålverk eller valseverk, fordi Belgia og England for øvrig har valsekapasitet nok til å dekke ethvert rimelig behov. Vi må bestemt motsette oss et slikt synspunkt i tilfelle, idet dette jo forutsetter en stabilisering av den ulike utvikling som foreligger som et faktum. Et standpunkt som dette, hvis det blir hevdet, ville være ensbetydende med det samme som tyskerne gikk fram etter under krigen, hvor de nettop bygget på at Norge var skikket til å skaffe råvarer og halvfabrikata, mens ferdigproduksjonen skulle foregå i Tyskland.

De nordiske landene hadde ulike interesser og forfulgte ulike linjer. En nordisk tollunion ble også diskutert, noe Brofoss tilla svært liten betydning. Problemet med danskene var at de var 'altfor villige til å støtte ethvert forslag bare de tror de kan tekkes amerikanerne'. Brofoss var svært lite tilfreds med den intereuropeiske betalingsordningen som var foreslått, fordi den 'bare går ut på skaffe Belgia alle de fordeler som er mulig'. Kreditorland, som Belgia, ville gjennom denne ordningen

få dollarhjelp for å skape kjøpekraft til egen mynt til debitorland, som da skal kunne kjøpe hva de betegner som nødlidende eksport. Det vil si at Belgia skulle kunne få dollar for at Norge skal kunne få belgiske francs til kjøp av belgisk jern og stål.

Kreditorlandene ville gjennom dette få avsetning til 'skyhøye priser', mens dollarvarene trolig ville falle i pris og disse landene ville dermed sikre seg en stor bytteforholdsgevinst. Dessuten ville en slik ordning binde opp for mye arbeidskraft i eksportproduksjon som det ikke var stort behov for, særlig i Frankrike, og derved forhindrer en mer effektiv løsning av gjenreisingsoppgavene i Europa. Norge og Sverige hadde protestert meget energisk mot denne ordningen, mens Danmark 'gikk inn for planen for å tekkes amerikanerne'. Brofoss

trodde imidlertid at amerikanerne ville la seg påvirke. *‘Vi kjemper derfor videre, selv om vi etter hvert får ord på oss for å være meget vanskelige å ha med å gjøre.’*

I september 1948 hadde Brofoss en mer offensiv holdning til arbeidet med 4-årsprogrammet. Det kunne være en utmerket anledning til *‘å styrke troen på de ideer vi har forfektet’*. Framleggingen av programmet ville tvinge opposisjonen til å ta standpunkt til framtidig økonomisk politikk ut fra en diskusjon av problemene på samme måte som i nasjonalbudsjettet 1947. Siden programmet skulle gi en tentativ betalingsbalanse for 1952/53 var det all anledning til å kreve at opposisjonen skulle belegge sine påstander og anførsler med tallmessig materiale.¹⁰⁸

St.meld. nr. 54 (1948) med “Memorandum om et norsk langtidsprogram” som et 50 siders vedlegg, passerte statsråd 24. september 1948, og Bjerve fikk det sammen med et foredrag Brofoss hadde holdt om saken i Handelsstanden 30. september. Bjerve fant det *‘uhyre interessant lesning, og det er vel den overlegent beste analysen vi har over vår utenriksøkonomi etter krigen.’* Men Bjerve hadde nå kommet et skritt videre i kravet til hva en plan skulle være:

Det spørsmål som jeg naturlig stiller meg når jeg leser meldingen er: Hvordan kan vi nå vite at akkurat denne sammensetningen av produksjonen, denne sammensetningene av investeringene osv. er den “beste”? Hvorfor ikke produsere litt mer i en næring og litt mindre i en annen, eller hvorfor ikke investere litt mer i en og litt mindre i en annen osv.? Med andre ord, hvilke garantier har vi for at ressursene blir fordelt optimalt dersom planene følges?

Den største svakheten ved vår planlegging i den tiden jeg deltok var at vi gikk alt for lite inn på slike spørsmål. Vi måtte konsentrere oss om å få de ymse planene til å balansere (“henge i hop”) og fikk ikke tid til å gå inn på spørsmålet om den optimale sammensetningen av dem, som jo er uhyre viktig.

Brofoss erkjente uten videre at det var svakheter i 4-årsprogrammet, bl.a. hadde investeringsnivået blitt for høyt som følge av at tallene fra fagdepartementene hadde blitt tatt inn uavkortet. At dette hadde fått passere, forsvarte Brofoss med politisk-taktiske hensyn. Viktigere fra et metodisk synspunkt var det at det i forbindelse med 4-årsprogrammet var lyktes å få til en langt mer desentralisert planlegging i fagdepartementene. Brofoss hadde svingt klart om i sin vurdering av flere departementer. Framgangen siden Bjerve drev med dette hadde vært meget stor og *‘innekseringen’* i 4-årsprogramarbeidet hadde gitt resultater som ville *‘være av varig verdi for administrasjonen og for all drøftelse av den økonomiske politikk i vårt land’*

¹⁰⁸ Noe liknende hadde med god virkning blitt prøvd overfor Industriforbundet og Handelsstanden som hadde fått anledning til å uttale seg om importbudsjettet. De var ifølge Brofoss etter det blitt svært neddempet i sin kritikk og uttalelsene de ga var svært tynne.

Bjerve tiljublet framgangen og kunne ikke undertrykke sine egne minner. (*Jeg tenker med gru tilbake på de forsamlingene som møtte opp fra de forskjellige departementer til de første møtene våre i Finansdepartementet der vi skulle forklare dem om arbeidet med nasjonalbudsjettet. Da var det f.eks. ikke mulig å få folkene fra Handelsdepartementet til å forstå at vi trengte både leveringstall og valutaforbrukstall for skipsimporten!*)

Bjerve var likevel ganske kritisk til den form for langtidsprogram som Marshallplanen hadde resultert i. Generalbudsjettet manglet, det gikk ikke an å se om det var samsvar mellom tilgang og bruk av ressurser i de enkelte år! Det var kanskje praktiske og taktiske grunner til at det var best slik i Marshallplansammenheng. En følge av Marshallplanens krav til de enkelte land var nok at det ble lagt større vekt på makroøkonomisk planlegging på flere års sikt. Arbeidet med å lage generalbudsjett for flere år framover ble derimot trolig sinket.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Bjerve (1989), pp.121, 206-207.

Stabiliseringslinjen

Rådet mener at situasjonen for tiden er så uklar at en annen linje enn den å holde prisnivået noenlunde stabilt, vanskelig kan komme i betraktning. Et stigende prisnivå på det nåværende tidspunkt må påregnes å ha meget betenkelige konsekvenser. (Det økonomiske samordningsråd, sept. 1945)¹¹⁰

Ved frigjøringen sto de politiske myndigheter overfor en rekke strategiske valg. Et av dem var *stabiliseringslinjen*, det vil si at prisene skulle holdes stabile på nivået i 1945, målt ved levekostnadsindeksen. Samtidig fantes det åpenbart et stort etterspørselsoverskudd. Gjennomføring av stabiliseringslinjen kunne bare skje gjennom omfattende priskontroll og etter hvert store prissubsidier.

Stabiliseringslinjen var ikke noe opplagt valg og i ettertid har politikken og utgangsnivået fått mye kritikk. At det i de første etterkrigsårene var nødvendig med omfattende offentlig kontroll over prisene, var ikke særlig omstridt. Forfatterne av *Hva krigen kostet Norge* hadde gått klart inn for en stabiliseringslinje og også antydte at det ikke hastet særlig med å avvikle kontrollen over priser og lønninger. Sterkere tiltak for å redusere etterspørselsoverskuddet i 1945 og en mindre hårdnakket stabilisering kunne lettet problemene som stabiliseringslinjen skapte. Den heller mislykte likviditetsinnbragningen som skjedde ved pengesaningene i 1945, kort før Aukrust og Bjerves bok utkom, var nærmest ubetydelig sammenliknet med det som var tilrådd og ansett for mulig i boka.¹¹¹

Stabiliseringslinjen var begrunnet med betydningen av å unngå en umiddelbar etterkrigsinflasjon og derved bidra til stabilitet som ville gavne gjenreisningen, konkurranseevnen og sysselsettingen. Likeledes ble det lagt stor vekt på fordelingshensyn. Politikken bygde imidlertid på forutsetninger som ikke slo til. Etter en kortere inflasjonstruende fase ville det følge et internasjonalt prisfall, og ettersom produksjonen tok seg opp, ville etterspørselsoverskuddet relativt raskt bli avviklet. Det første skjedde ikke og økt produksjon reduserte

¹¹⁰ Uttalelse fra Det økonomiske samordningsråd i september 1945, se Statistisk sentralbyrå (1965), p.373, note 1.

¹¹¹ Aukrust & Bjerve (1945), kap.13, kap.16 og kap. 15, §5.

ikke etterspørselsoverskuddet så mye som antatt. I noen grad var det kanskje oversett at økt produksjon ville medføre en tilsvarende økning i kjøpekraft.

Bindingen til stabiliseringspolitikken hadde konsekvenser for andre deler av politikken. Valutakursene måtte fastsettes til å støtte opp om stabiliseringslinjen, og de stigende subsidier bandt opp handlefriheten i finanspolitikken. I 1949 ble kronen devaluert overfor dollar og stabiliseringslinjen gitt opp samtidig med andre omfattende endringer i den økonomiske politikken.

Men fra 1946 til 1949 lå stabiliseringslinjen til grunn for den økonomiske politikken, samtidig var den årsak til stadig større uro hos flere av de unge økonomene som hadde gitt den full støtte i 1945. Aukrust som hadde sittet sentralt plassert som konsulent i Samordningsrådet siden sommeren 1945, hadde følt denne uroen og sirkulerte kort etter at han hadde gått over i Statistisk sentralbyrå sommeren 1946 et notat til noen få av sine nærmeste blant de unge økonomene. Der erkjente han at synet som hadde kommet til uttrykk i *Hva krigen kostet Norge* om at det var “relativt enkelt å mestre inflasjonsproblemet dersom vi førte en politikk etter rasjonelle økonomiske linjer”, bygde på forutsetninger “som seinere ikke har vist seg å være til stede i det omfang jeg regnet med.”¹¹² De forutsetningene var bl.a. manglende stramhet i budsjettpolitikken, for høye tillegg i lønninger og for sterk økning i jordbruksprisene. Aukrust var derved tidlig ute å sette fingeren på problemet: “Det er umulig for meg å skjønne hvordan vi skal kunne arbeide oss ut av subsidieklemmen uten i forbindelse med en sterk og farlig tilpassing av prisnivået oppover; hvis vi da ikke er så “heldige” å få en internasjonal depresjon styrkende inn over oss.” Han gikk nok ut fra at de andre unge økonomene så likt på selve problemet og siden alle satt i “ansvarlige” stillinger forelå det et moralsk problem for økonomene som profesjon. Helge Seip hadde skrevet “omhyggelig vattert kritikk i Dagbladet”, men var det nok? Aukrust konkluderte som følger:

“Når maktmessige og politiske forhold i samfundet tvinger fram økonomiske disposisjoner som ikke er rasjonelle og som økonomene er imot, da skal heller ikke ansvaret for utviklingen kunne legges på økonomene. Men skal vi unngå å gjøre oss medskyldige, må vi også våge å si fra.” (ibid, p. 317).

¹¹² Gjengitt i Aukrust (1990), pp.315-317.

Finans- og Tolldepartementet Det pengepolitiske kontor		Strengt fortrolig.		
Foreløpig anslag over nasjonalinntekten for 1946 og 1947.				
Gruppe / år	1943	1946	1947	
	Mill. 1943-kr.	Mill. 1946-kr.	Mill. 1947-kr.	
Jord- og skogbruk ¹⁾	576	650	700	
Skogbruk	234	330	320	
Fiske	114	140	140	
Hvalfangst	0	85	105	
Industri				
a. industri	1938	2120	2370	
b. Faggs- og arlegg	730	540	530	
Transport og skipsefart	89	470	510	
b) annen t.ansport ¹⁾	379	375	375	
Handel ¹⁾	830	850	850	
Firmaer	114	110	110	
Losji- og bevertning	95	100	100	
Tjenester av varig forbruks- kapital (boliger)	264	260	275	
Husarbeid	1085	1170	1170	
I Off. administrasjon	145	275	235	
IIYmse tjenester	362	400	440	
Sub total	-	7875	8230	
Frødrag	+ 278	+ 325	+ 330	
Total	6677	7550	7900	

¹⁾ Tallene vil bli forandret.

Foreløpig tall for nasjonalinntekten for 1946 og 1947 fra Det pengepolitiske kontor høsten 1946. I en kommentar til tallene heter det at tabellen viser "nettorealinntekten fra nasjonalregnskapet 1943 og resultatet av de beregninger en har gjort for årene 1946 og 1947." Disse beregningene var gjort på grunnlag av prisene høsten 1946. Det ble ikke tatt hensyn til "framtidige prisforandringer" og beregningen bygget på "enqueter hos en rekke institusjoner og personer med særlige fagkunnskaper". Når det gjaldt sysselsettingen for 1947 ble det antatt at "hele tilveksten i den arbeidsdyktige befolkning fra 1946 til 1947" ville bli "absorbert i industrien" og det ble ikke regnet med "noen tilstrømming til industrien av arbeidskraft fra andre næringer". Produktivitetsutviklingen fra 1946 til 1947 ble anslått å svare til den gjennomsnittlige produktivitetsutvikling fra 1935 til 1939. Kommentaren sluttet med å deflatere "totalinntekten med levekostnadsindeksen til 1939-kroner", og det ga som resultat at regnet "pr. hode av yrkesbefolkningen" ville inntekten bli 2 300 kroner i 1947 mot 2 400 i 1939.

Ifølge Bjerve luftet Brofoss høsten 1946 en tanke om å legge om subsidiepolitikken på et internt møte i Finansdepartementet. Tegnene til at stabiliseringslinjen var i vanskeligheter var allerede tydelige. Gunnar Bø som nylig hadde gått over fra å være personlig sekretær for Statsministeren til det samme for Finansministeren, gikk sterkt imot. Bø hadde både politiske ambisjoner og innflytelse og fikk hindret noe videre arbeid i den retningen Brofoss hadde antydnet. Opplevelsen kom tilbake til Bjerve et par år seinere mens han satt i Chicago og ga uttrykk for overfor Aukrust at han tok selvkritikk for at han ikke ved den anledningen hadde gått sterkere inn for en omlegging av stabiliseringspolitikken.¹¹³ Ikke at det ville ha nyttet, Bø var for sterk og Bjerve en politisk amatør. Men av samme grunner som Aukrust hadde gitt uttrykk for, ville det ha gitt bedre samvittighet. Bjerve ga i utvetydige vendinger Bø ansvaret for at det ikke skjedde noen omlegging: '*Bø er nok den mannen som har det største ansvaret for at det ikkje har vorte alvor av den omlegginga som dei fleste av oss andre har vona på lenge.*' Han minnet også Aukrust om at han som konsulent i Samarbeidsrådet hadde vært med på å legge opp denne delen av politikken ('*noko som eg lukkelegvis ikkje hadde*').

Problemstillingen var således til stede hos Bjerve også i USA, selv om han p.t. ikke lenger var i en "ansvarlig" posisjon. Han var nok mest tilbøyelig til å se problemene fra Brofoss sin side. Under møtet i Washington i september 1947 hadde Bjerve blitt forundret over å høre fra Tinbergen at han regnet med at så vel subsidiene som priskontrollen i Nederland ville bli avskaffet med tiden. Det var vanskelig å se fram til en situasjon der det kunne la seg gjøre hjemme. Men hvor store skulle subsidiene bli? Kunne "stabiliseringslinjen" holdes?

I brevvekslingen med Brofoss ble spørsmålet aktualisert etter at Brofoss fortalte i november 1947 at han hadde tapt kampen mot landbrukspolitikere i Arbeiderpartiet. Ved å gå inn for heving av jordbruksprisene var problemet blitt uløselig. Bjerve konstaterte i desember 1947 at subsidiene hadde vokst til 750 mill. kr pr. år, betydelig høyere i forhold nasjonalinntekten enn noe annet land:

Jeg er klar over at en eventuell begrensning av subsidiene vil bety store politiske vanskeligheter. Men er det ingen utvei til å begrense dem. Så vidt jeg kan se, vil det være en fordel om det kunne la seg gjøre å komme over fra almindelig pristilskott – som faller alle samfunnsklasser til gode – til mer spesielle former for tilskott til de lave inntektsklassene. Men jeg er klar over at det er vanskelig å finne praktiske former for slike tilskott.

¹¹³ Bjerve (1989), p.82.

På forsommeren 1948 fikk Aukrust og Haavelmo i oppdrag å lage en utredning om stabiliseringspolitikken.¹¹⁴ En foreløpig utgave forelå i juni 1948, men ble ikke offentliggjort. Utredningen betonte skadevirkningene for allokering av ressurser av avviket mellom priser og reelle kostnader, og prissystemet ga helt gale insentivvirkninger. Den redegjorde også for noen hovedårsaker til at stabiliseringspolitikken hadde komme ut i et uføre, og skisserte en omlegging som ville gi en gradvis nedbygging av subsidiene og en avvikling av stabiliseringslinjen.

Bjerve kunne bare litt i ettertid følge med i det som skjedde. I juli 1948 hadde han hørt av flere hjemmefra at stabiliseringspolitikken var tatt opp til vurdering. Han var heller ikke fornøyd med den argumentasjonen han hadde fått inntrykk av var brukt i utredningen. Det var ikke omfanget av subsidier i seg selv som var farlig for stabiliteten. Problemet var heller slik Bjerve uttrykte det til Brofoss i juli 1948, at det ikke hadde vært mulig å øke skattene nok til å nøytralisere den økning i etterspørselen som subsidiene skapte, og at det derfor ikke lyktes å redusere etterspørselsoverskottet og inflasjonspresset tilstrekkelig:

Alle økonomer – og blant dem du også, så vidt jeg har forstått – har vel vært skuffet over at det ikke har lyktes å oppnå overskott på statsbudsjettet på et tidlig tidspunkt etter krigen. Når vi likevel har “funnet oss i det”, har vel det delvis vært fordi vi har erkjent de administrative og politiske vanskene ved en slik politikk og delvis fordi vi har hatt grunn til å håpe på en bedring forholdsvis snart (jeg tenker her blant annet på at vi regnet med et visst prisfall, som skulle redusere subsidiene, og en stadig øking i konsumet, som skulle virke mer og mer til å redusere inflasjonspresset). Når disse håpene har slått feil, er det naturlig at en trass i de administrative og politiske vanskene, går sterkere inn for å få gjennomført det som en hele tiden har ansett som ønskelig.

Bjerve oppfordret Brofoss innstendig til å gjøre et alvorlig forsøk på å komme vekk fra den automatiske stabiliseringspolitikken før påkjenningen på reguleringssystemet ble for stor:

Slik jeg ser det er det to “hovedveier” som fører fram til et mindre inflasjonspress, nemlig

a) å gjøre den reelle inntektsfordelingen mer ulik (med “reell inntektsfordeling” mener jeg fordelingen av de nominelle inntektene

¹¹⁴ Aukrust og Haavelmo som også hadde samarbeidet om nasjonalbudsjettet kort tid i forveien, arbeidet tydeligvis godt sammen og skulle møtes igjen ved flere anledninger. På begynnelsen av 1960-tallet utgjorde de sammen med Lars Aarvig Finanspolitisk utvalg. Ved opprettelsen i desember 1965 av det som kort etter skulle bli kjent som “Aukrustutvalget” var også Haavelmo med i statsminister Bortens forslag overfor organisasjoner, men han ble ved oppnevningen erstattet av Fritz Holte.

etter fradrag for direkte skatter og deflaterte med en prisindeks, f.eks. levekostnadsindeksen) og

- b) å øke det samlede skattebeløp uten å forandre inntektsfordelingen, eller eventuelt la prisene gå opp på en slik måte at inntektsfordelingen blir mer ujevn.

Jeg vil i det følgende gå ut fra at den første veien ikke er aktuell politikk, personlig er jeg imot en slik politikk, og jeg går ut fra at du er av samme oppfatning. Spørsmålet blir derfor, hvordan skal en redusere inflasjonspresset og samstundes opprettholde en reell inntektsfordeling som iallfall ikke er mer ulik enn den er i dag? Og ikke nok med det. Mer spesielt går jeg ut fra at det, så lenge som forsynings-situasjonen ikke er vesentlig forbedret, må sørges for at vi får en noenlunde likelig fordeling av husholdningsvarer, bekledningsvarer, skotøy og brensel. Dette betyr at varer for omlag 3 600 mill. kroner eller ca. 65% av det private konsumet (ekskl. husarbeid) må fordeles noenlunde likt. Det store pluss ved stabiliseringspolitikken er etter mitt skjønn at den har gjort det mulig å fordele disse 65% noenlunde likt, mens ulempen er at de stadig økende subsidier har gjort det umulig å eliminere eller redusere vesentlig det store etterspørselsoverskottet. Problemet er: Kan vi ved å gå over til en annen form for "stabilisering" sikre oss at fordelingen av nasjonalproduktet blir like rettferdig og samstundes klare å redusere etterspørselsoverskottet? Så vidt jeg kan skjønne, er dette den eneste problemstillingen som kan være aktuell i Norge i dag.

Den eneste måten å løse dette problemet på er etter mitt skjønn å redusere realinntekten til de skattyterne som har en disponibel (etter fradrag for skatt) inntekt på mer enn rundt regnet 1500 kroner pr. person innen familien.

En måte å gjennomføre det på ville være å legge en ekstraskatt på alle som har en disponibel inntekt på over 1500 kr pr. person. En annen måte å gjennomføre det på ville være å redusere subsidiene og la prisene stige tilsvarende mens familier med en inntekt under 1500 kroner pr. konsument innen familien fikk en "pristrygd" som gjorde det mulig for dem å opprettholde sitt nåværende konsum.

Fordelen ved den siste framfor den første framgangsmåten vil være

- a) at en råker alle som en ønsker å ramme, også skattesnyterne,
- b) at den vil gjøre det mulig å rette på mange av skjevhetene i den nåværende prisstruktur og i det hele tatt la prismekanismen virke bedre, og

- c) *at den vil skape en kraftig motvekt mot priskravene fra jordbruket, som jo vil komme i en relativ bedre stilling i den grad bøndene ikke lengre går glipp av subsidier på produkter som de bruker opp på garden.*

Først i august 1948 fikk Bjerve tilsendt det fortrolige PM-et fra utredningsgruppen fra en av sine tidligere medarbeidere i Finansdepartementet. Bjerve var fornøyd med å se at det var betydelig samsvar mellom synspunktene som var hevdet og hans egne, men fant likevel at det var mange svakheter i argumentasjonen, ihvertfall i formuleringene. Han fant mest å utsette på noen prinsipielle avsnitt om prismekanismer som han antok Haavelmo hadde skrevet, og som ga uttrykk for at “det ideelle” var å “frigi prisene” og oppheve rasjoneringen i størst mulig utstrekning (*‘Deler av det er då nesten som å lese Hayek’*). Samtidig ble det sagt at det var umulig i Norge i dag (*‘Kan det då vere ideelt?’*).

Utredningen argumenterte for at det ble en bedre løsning dersom inntektene ble regulert for å oppnå balanse mellom tilbud og etterspørsel, mens priser og mengder ble overlatt til markedet. Dette var teori, og ikke noe nytt i så måte. Men teori og virkelighet var to ulike verdener slik Bjerve så det. De tre utrederne hadde ikke sagt noe om hvordan en skulle regulere inntekter for å oppnå de sosiale krav en stiller. Problemet var at det administrativt og politisk ikke var mulig å gjennomføre en slik fordeling av inntektene. Bjerve endte derfor med langt på vei å forsvare reguleringene:

[Det] vil kunne vere heilt rasjonelt å drive utjamning via mengde- og prisregulering med eit etterspørselsoverskott som fylgje. Og er det ikkje nettopp dette som har skjedd? Trur du at det ville ha vore mogleg å drive inntektsutjamninga så langt i Noreg som vi no har gjort, berre ved på operere med dei formene for regulering som [utredningen] går inn for? Aldri i verda! Dette er Nordahl og Braathen slu nok til å skyne, men ikkje ... sosialøkonomane, og det er fordi dei ikkje kan tenkje politisk.

Bjerve var redd det prinsipielle innholdet i PM-et ville gå hus forbi når det gjaldt de som virkelig trengte å lære noe, *‘medan Hoff og konsorter med tid og stunder vil gasse seg i lausrevne sitater frå dette avsnittet.’*

Aukrust hadde vært på Salzburgseminaret om sommeren 1948, men fikk Bjerves kritiske merknader da han kom tilbake til Oslo og kvitterte ut på høsten: *‘Så må du ha takk for kritikken av Haavelmos og mitt produkt fra juni-juli. Den var lang, hard og verdifull. Ja en “grusom salve” kan jeg visst trygt kalle det.’*

GRUNNLAGT 1891 AV EINAR SUNDT

ANSVARSHAVENDE RED. DR. PHILOS. TRYGVE J. B. HOFF
RED. SEKR. OG DISP. CAND. OECON. KÅRE VARVIN TLF.: KONTOR OG EKSP. 4120 60
CAND. OECON. VARVIN 4130 51 — DR. HOFF PERSONLIG 41 69 20

NR. 46 — LØRDAG 15. NOVEMBER 1947 — 52. ÅRGANG

NASJONALBUDSJETTET

Noen foretrekker muskulær aktivitet. Andre menneskelig aktivitet. Å behandle «St. meld. nr. 10. Om Nasjonalbudsjettet 1947» krever både en åndelig og muskulær innsats. Meldingen er på hele 306 dobbeltspaltede sider i kvarto. Det engelske nasjonalbudsjett er på stakkars 36 små oktav-sider. Vi formoder vi har mange stortingsmenn med oss, når vi sier det er en fordel med komprimerte opplysninger i en oversikt som denne.

Til gjengjeld ligger det bak Nasjonalbudsjettet et enormt arbeid. Det kan heller ikke benektes at de opplysninger som gis er av stor verdi. Men vi spør som vanlig: *Er resultatet offeret verdt?* Hva de statistiske opplysninger angår kunne de selvsagt (som i England) like godt ha vært gitt av det Statistiske Centralbyrå. Og hva prognosene angår — så er *Nasjonalbudsjettet i egenskap av økonomisk kart* meget lite egnet som grunnlag for økonomisk politikk. Det har vært både fastslått og innrømmet at Nasjonalbudsjettet bommer både på utgiftsiden og inntektssiden.

En fordel burde man ha av et nasjonalbudsjett som dekker hele vårt økonomiske liv, nemlig at man får klarlagt *ressursenes knapphet*, hvilket er en meget viktig forutsetning for all økonomisk diskusjon. Nasjonalbudsjettet burde gjøre det klart for Storting og folk at Slaraffenland ikke eksisterer i virkelighetens verden. Det burde tydelig vise at det finnes minimumsfaktorer som hindrer en *samtidig* ekspansjon på alle felter. Konsekvensen av et nasjonalbudsjett burde m. a. o. være at man *ikke samtidig* kan øke både forbruk og investering.

Hvis man leser Nasjonalbudsjettet kritisk, kan slik erkjennelse nåes. Desto mere bekymringsfullt er det at Nasjonalbudsjettets egne forfattere ikke synes å være nådd til denne erkjennelse. Som typisk eksempel kan nevnes anbefalingen av Jernverket og Årdals Verk. Noen hver — selv innen Arbeiderpartiet — synes nu å vært blitt i tvil om disse

tiltak. «Jernverket er lagt på is,» er det uimotsagt uttalt i pressen. Men det sies *ikke* i Nasjonalbudsjettet. Der anbefales disse tiltak. Tallene i Nasjonalbudsjettet har altså ikke virket. Det er begivenhetene, valutapresset og den hårde virkelighet som har skapt erkjennelsen. Ikke Nasjonalbudsjettet. Og da må man ha lov å spørre: *A quoi bon?* Man kan endog spørre om ikke det «gale» Nasjonalbudsjett har bidradd til vanskelighetene nettopp fordi det ble oppfattet som et direktiv (en *maksimums*-innsats).

Nasjonalbudsjettet tillegger det stor vekt at befolkningstilveksten stopper. Og det er nok en viktig faktor. Men det er andre problemer som er større. For eksempel den nettopp nevnte: å velge mellom ny-investering eller høyt forbruk. Et annet problem er følgende: Skal arbeidsbeskjeftigelsen holdes oppe uansett om det går ut over effektiviteten og dermed levestandarden? Både fullbeskjeftigelse og uforandret levestandard synes av planøkonomene å betraktes som *gitte utgangspunkter* som ikke kan drøftes. Vi er redd for at det kan komme en dag hvor disse og andre ønskelige mål vil vise sig *uforenlige*. Dette problem er *ikke* drøftet i Nasjonalbudsjettet.

En annen stor mangel ved Nasjonalbudsjettet er at det beskjeftiger sig *alt for lite med monetære problemer*. Interessen for realøkonomiske faktorer er så stor at man hvert øyeblikk venter at forfatterne skal begynne å regne i naturalenheter (hvilket *utelukker* rasjonell kalkulasjon og rasjonell regnskapsførsel). Det gjør nå Nasjonalbudsjettet ikke, men det beskjeftiger sig lite eller ikke med kjøpekraftoverskuddet, som er en central faktor for vårt økonomiske liv i dag, fordi det bidrar både til skofteamentalitet og kjøpekraftpress. (Se vår kritikk av Nasjonalbudsjettet i «Farmand» i vår.)

Dr. philos Trygve J.B. Hoff hadde i mellomkrigstida og under krigen polemisert med Ragnar Frisch om planøkonomi. I forretningsbladet Farmand, grunnlagt av Eilert Sundts sønn Einar Sundt, anbefaler han på lederplass kritisk lesning av nasjonalbudsjettet for 1947.

Men særlig langt fra hverandre sto de ikke. Noe av Bjerves kritikk ble nok tatt hensyn til i den endelige utgaven. Den ble heller ikke offentliggjort, men Aukrust skrev en artikkel i tidsskriftet *Kontakt* høsten 1948, der hovedsynspunktene kom klart til uttrykk.¹¹⁵ Bjerve fant den mye bedre. *Farmand* kastet seg over artikkelen og Aukrust måtte svare. Han fikk Bjerves sympati, 'det er no nokså nytteslaust å diskutere med Hoff.'

Lawrence Klein skrev også om stabiliseringslinjen i en artikkel om den norske planlegging i *American Economic Review*.¹¹⁶ Bjerve fant den heller overflatisk (hva hadde han ventet?). Verre var det at Bøe, som nå var på Instituttet, hadde øvd stor påvirkning. Klein hadde således bare godt å si om stabiliseringspolitikken og gikk også inn for sosialisering av innenlandsk handel. Bjerve lurte på om Klein var mer doktrinær enn han hittil hadde trodd.

Et annet element i Bjerves kritikk av stabiliseringslinjen var den automatiske levekostnadsreguleringen. Den måtte erstattes av et annet garantisystem overfor lønnstakerne. Ellers ville 'kampen mot etterspørselsoverskottet og de uheldige virkningene av det være temmelig håpløs.' Han minnet spøkefullt Aukrust i ettertid om at det var han som i Samordningsrådets sekretariat hadde sørget for at det ble stående "levetekostnadsindeksen", istedenfor bare "levetekostnadene" som det det skulle gis kompensasjon etter.

¹¹⁵ Gjengitt i Aukrust (1990), pp.318-323. Artikkelen er feildatert i Hanisch (1990), p.30.

¹¹⁶ Klein (1948).

Nasjonalregnskap

Hensikten med nasjonalregnskapet er å koordinere de viktigste av de tallmessige data man efter hvert får samlet angående de enkelte områder innenfor landets økonomiske liv, slik at disse data kommer til å fremtre som ledd i et hele. Nasjonalregnskapet skal danne samme slags oversikt for landet under ett som det ordinære regnskaps balansekonto og gevinst- og tapskonto danner for den enkelte bedrift. (Frisch, Keilhau & Wedervang, 1936, p.29)

Den økonomiske strukturoversikten som ble satt i gang ved Instituttet i 1937, ble begynnelsen på nasjonalregnskapsarbeidet i Norge. Prosjektet førte ikke fram til mer enn delresultater. Treningen som Bjerve, Rossen og andre hadde fått som assistenter på prosjektet, gjorde det mulig for dem å gjennomføre nasjonalinntektsberegningene som ble gjort i Byrået under krigen.

Så snart Brofoss hadde overtatt som Finansminister, ble det et presserende behov for nasjonalregnskapstall. Beregningene som var gjort i Byrået gikk bare fram til 1943. Det ble det Pengepolitiske kontors oppgave å sørge for å skaffe tall til veie med betydelig bistand fra Byrået. Ansvaret for tallene lå foreløpig i departementet, det vil si hos byråsjef Bjerve. Den videre utviklingen av det norske nasjonalregnskapet i årene 1946 til 1949 skjedde bl.a. gjennom utveksling av synspunkter mellom Frisch, Bjerve og Aukrust. Aukrust hadde riktignok lite å bidra med da han ble den første byråsjef for nasjonalregnskap i 1946, men tre år seinere var det han som hadde de mest autoritative synspunktene.

Bjerve deltok sammen med Skøien på det første nordiske møtet om nasjonalregnskap som fant sted i Stockholm i februar 1946 med Konjunkturinstituttet som initiativtaker. I september samme år var det et nytt møte i København av folk som arbeidet med nasjonalregnskap i de tre skandinaviske land. Her deltok også den nyutnevnte byråsjef Odd Aukrust. Fra København reiste Aukrust og Bjerve videre til London der de hadde møter med bl.a. James Meade og Richard Stone. På møtene i London deltok også Ingvar Ohlsson og Bengt Metelius fra det svenske Konjunkturinstituttet.

James Meade hadde arbeidet nært sammen med John M. Keynes tidlig under krigen, og det syntes å være mellom disse at ideen om å gå fra nasjonal-

inntektsberegninger til et nasjonalbudsjett hadde oppstått.¹¹⁷ Richard Stone hadde arbeidet med nasjonalinntektsberegninger i Central Statistical Office under krigen. Hans store innflytelse i nasjonalregnskapssammenheng hadde sitt utspring i at han hadde ledet en underkomité nedsatt av Nasjonenes Forbunds komité av statistiske eksperter, for å gi råd om nasjonalinntektsberegninger og “social accounts”. Arbeidet var påbegynt før krigen. Hele analyseenheten til Nasjonenes Forbund ble flyttet fra Genève til Princeton og rapporten fra komiteen skulle bli omtalt som “Princetonrapporten”. Stone hadde skrevet et appendix i Princetonrapporten, *Definition and Measurement of the National Income and Related Totals*. Stones appendix fikk Bjerve og Aukrust i hendene for første gang under Londonbesøket. Det var ennå ikke offisielt publisert og var det første internasjonale dokument som skisserte utformingen av et nasjonalregnskap. Stone var i 1946 knyttet til *National Institute for Economic and Social Research* i London, men ledet også den nyetablerte *Department of Applied Economics* ved Cambridge-universitetet.¹¹⁸

Stone og Frisch hadde noe ulike ideer om hvordan et nasjonalregnskap skulle bygges opp. Frisch la meget stor vekt på at real- og finanstransaksjoner skulle holdes atskilt. Stones bokføring var enkel bokføring, mens Frischs i prinsippet var dobbelt bokføring. Forskjellen var ikke triviell. Etter hvert kom flere forskjeller til syne mellom Stones tankegang og det Frisch-inspirerte nasjonalregnskapet som tok form i Norge.

Frisch hadde alltid mange jern i ilden og arbeidet bare sporadisk med nasjonalregnskap, men da til gjengjeld intensivt. I oktober 1946 hadde han et problem. Han tok opp med Bjerve om skip under bygging skulle ‘*posteret som øking av realkapitalen i skipsbyggingsindustrien eller som en øking av handelsflåten.*’ Frisch visste hva Bjerves konvensjonelle svar ville være, dvs. det førstnevnte alternativ, men Frisch argumenterte for at ‘*den sistnevnte løsningen likevel blir den beste når en ser hen til hva formålet med budsjettet er: Å vise hva Norge som fellehusholdning faktisk har gjort eller står i ferd med å gjøre.*’ Men Frisch innså at det kunne ikke gjøres ad hoc avgjørelser for hver sektor. Prinsippet han så bak den behandling av skip han foreslo ville innebære at brødkornlagrene ble betraktet som konsumkapital og slåmaskiner i fabrikker og handelsledd som jordbrukskapital, dvs. at kapital som var “øremerket” for et bestemt formål ble klassifisert etter dette. Det ble ikke Frischs forslag til løsning som slo gjennom til tross for at han mente at det ville være ‘*den som fra*

¹¹⁷ Jfr. Aukrust (1990, p.85).

¹¹⁸ Kort etter at Stone hadde lagt fram sin komitéts rapport i Princeton våren 1947 hadde Eivind Erichsen kommet til åstedet og fikk vite at Stone hadde fått overlevert Frischs stensilerte innføringsmerknader om økosirkssystemet fra 1942 fra en av de ansatte ved Institute for Advanced Study. Erichsen rapporterte til Frisch: ‘*Mr. Rosenberg fortalte at Stone hadde vært svært opptatt av å få ham til å hjelpe seg med det norske språket. Øko-sirk er nok allerede kjent internasjonalt!*’

*praktikerens synspunkt vil ble den mest populære, og jeg synes at den ikke volder noen særlige fordøyelsesbesværigheter fra prinsipielt synspunkt.*¹¹⁹

Richard Stone var i Oslo våren 1947 og holdt en serie forelesninger om nasjonalregnskapsspørsmål. Bjerve hadde hjulpet til å arrangere dette. Etter at Bjerve reiste til USA, overtok etterfølgeren som byråsjef, Trygve Haavelmo, ansvaret både for nasjonalbudsjettarbeidet og for nasjonalregnskapstallene. Det siste skjedde i et tett og knirkefritt samarbeid med Aukrust. Ikke minst de revisjoner som skjedde i tidligere publiserte tall skapte betydelige problemer som de forsøkte å løse i fellesskap.

Aukrust sendte en situasjonsrapport til Bjerve mot slutten av 1947. Han hadde vært byråsjef for nasjonalregnskapskontoret vel et år og var fortsatt i ferd med å fordype seg i de teoretiske problemene samtidig som de praktiske dagsoppgavene skulle løses. Et hinder for omfanget og framdriften nasjonalregnskapsarbeidet kunne få, var mangelen på kvalifisert arbeidskraft. Rekrutteringssituasjonen var ikke lys. Aukrust hadde ved sitt kontor allerede mistet de to medarbeiderne han hadde startet med, Jahn Halvorsen gikk 'til fienden', dvs. til Næringslivets Forskningsinstitutt, og Hans Thomas Pedersen ble avgitt til FNs nasjonalregnskapsstab for å oppfylle et løfte Skaug hadde gitt om å skaffe folk til FN. Aukrust fikk ansatt to fra kullet våren 1947, Helge Gabrielsen og J. Gotfred Schultz, men det manglet minst to til. Hvor skulle de komme fra? Aukrust var bekymret, ved Instituttet hadde det høsten 1947 vært omkring 100 oppe til 1. avdeling, men bare 15 til 2. avdeling, og av disse overlevde bare 10. Tilbudet av sosialøkonomer lot vente på seg.¹²⁰

¹¹⁹ Den statistiske behandlingen av investeringer i oljeplattformer på 1980-tallet ble imidlertid tilpasset i Frischs retning ved en tillemping av de generelle prinsippene nettopp ut fra en motivasjon om hva som ville være nyttigst for praktiske formål.

¹²⁰ Aukrust som hadde vært sensor, ga Bjerve flere detaljer om besvarelsene av den første "Haavelmooppgaven" til embetseksamen: 'Noen overproduksjon blir det altså ikke i første omgang, og de 10 som kommer ut skal så men ikke bli noe særlig effektivt bidrag til å dekke etterspørselen. Det var et usannsynlig dårlig kull, bestemann havnet på 2,60, og enda var karakterene i teori alt for gode. Her ga Haavelmo følgende oppgave: "Gi en prinsipiell analyse av de forhold en må ta i betraktning når en skal sammenligne realinntekten hos forskjellige befolkningslag". Det viste seg at bare ca. halvparten av kullet oppfattet at dette hadde noe med jamstelling å gjøre, og av dem som tolket oppgaven riktig, var det igjen en del som ikke kunne se noen problemer i det hele tatt i den forbindelse. Resultatet ble at sensuren måtte bli nokså tilfeldig. Vi kunne jo ikke stryke alle, og på den annen side måtte de som hadde fått tak på oppgaven få et lite pluss for det. Alt i alt ble derfor karakterene så gode at det nesten er en skam'

Notat.Nasjonalregnskapet. Sektorinndelingen.

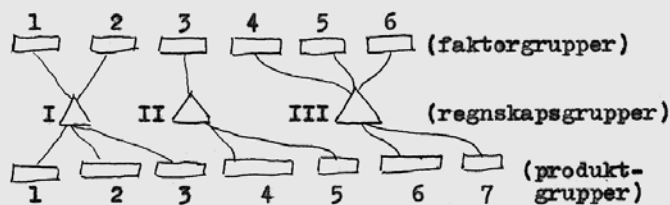
1. Vi innfører følgende tre grunnbegreper:

- a) Faktorgruppe, hvorved vi forstår en nærmere definert gruppe av produksjonsfaktorer, f.eks. dyrket jord, hester, arbeid av en bestemt art, maskiner av en bestemt type.
- b) Regnskapsgruppe, hvorved vi forstår en gruppe av regnskapsførende enheter (i det følgende har vi spesielt for øye de regnskapsførende enheter hvis vesentligste virksomhet er produksjon).
- c) Produktgruppe, hvorved vi forstår en nærmere bestemt gruppe av varer og tjenester.

x) 2. Vi forutsetter et øyeblikk:

- a) Faktorgruppene er definert slik at hver enkelt faktorgruppe blir nyttet av en regnskapsgruppe, og kun av en.
- b) Produktgruppene er definert slik at hver produktgruppe blir produsert i en regnskapsgruppe, og kun i en.

I dette tilfelle kan vi illustrere forbindelsen mellom faktorgrupper, regnskapsgrupper og produktgrupper på følgende enkle måte:

Figuren illustrerer at regnskapsgruppe nr. I nytter faktorgruppene 1 og 2 til framstilling av produktgruppene 1, 2 og 3 osv.

Notat av 20. august 1947. Her innfører Aukrust de tre grunnbegrepene faktorgruppe, regnskapsgruppe og produktgruppe, figuren nederst på sida illustrerer forbindelsen mellom dem.

Frisch ville gjøre bruk av økosirkssystemet i det arbeide han skulle lede for *Sub-Commission on Employment and Economic Stability*. Frischs økosirkssystem bygde på en svært stringent logikk. Real- og finansstrømmer utgjorde et lukket system, og alle realstrømmer hadde et motstykke i en finansstrøm motsatt vei og omvendt. Under sesjonen høsten 1947 hadde han og Bjerve igjen sittet fordypet i i økosirktegninger. Frischs ambisjoner økte mens de arbeidet. Bjerve hadde sendt hjem et utkast til et dokument om økosirkssystemet som Frisch ville ha med i FN-dokumentet som skulle legges fram på neste sesjon i *Sub-Commission*. Kort før denne begynte i mars 1948 ble Aukrust tilkalt av Frisch. Aukrust kjente naturligvis økosirkfigurene, men var langt fra så fortrolig med logikken i dem. Han hadde hittil ikke vært innvidd i Frischs og Bjerves økosirkarbeid.

Aukrust hadde på dette tidspunktet fortsatt ikke kommet dypt inn i teoretiske nasjonalregnskapsproblemer. Han hadde levert tall til nasjonalbudsjettet for 1948 og forberedt tabellene for 1945-47 som skulle publiseres som vedlegg i *Statistiske Meddelelser*. Mandag 1. mars 1948 ringte Frisch til Aukrust og ville ha øyeblikkelig assistanse for å gjøre ferdig FN-dokument om økosirkssystemet. Arbeidet sammen med Frisch resulterte i *A System of Concepts*-memorandumet av 8. mars 1948, som det ofte skulle bli vist til etterpå, også internasjonalt.¹²¹ Det ble satt sammen i Oslo uten Bjerves direkte medvirkning, men trakk så mye på hans bidrag at han var en selvsagt medforfatter. Aukrust opponerte på praktisk grunnlag mot Frischs prinsipper på flere punkter og følte seg forpliktet til å sende Bjerve en redegjørelse for hva som hadde skjedd:

Mandag for 14 dager siden ringte Frisch meg på kontoret kl 5 over 9. ... Han hadde mye å gjøre sa han, og lurte på om ikke jeg kunne hjelpe ham å gjøre ferdig denne økosirkhistorien. Jeg svarte ja ut fra det resonnement at det sikkert ville være nyttig for meg, og at det var mye å lære, og jeg regnet dessuten med at det å skrive en forklarende tekst til en gitt figur, måtte være en oppgave som lå innenfor hva jeg evnet. Jeg gikk løs på oppgaven men etter en dags tid måtte jeg gi meg. Det viste seg at jeg ikke forstod figuren. Vanskeligheten lå i fiksjonen om at det alltid er full korrespondanse mellom en finansstrøm og den tilsvarende realstrøm. Det klarte jeg ikke å anskueliggjøre meg, og følgelig måtte jeg si til Frisch at jeg ikke kunne skrive om en figur som jeg selv ikke skjønnte. Det godtok han. Men samtidig ba han meg "sitte ved siden", når han selv dikterte til diktafonen. Så en sen kveldstund – klokken kunne vel være omtrent 11 – viste det seg at Frisch selv kom opp i meget store vanskeligheter på et bestemt punkt. [Gustav] Leunbach og jeg som "satt ved siden av" kunne påvise at hans egen påstand kom i strid med de andre.

¹²¹ Aukrust, Bjerve & Frisch (1948).

Jeg nyttet det gunstige øyeblikk til på en forsiktig måte å legge fram mine egne "ideer", nemlig at realsirkulasjonen de facto ikke er sluttet. Den realøkonomiske prosess begynner med innsats av primærtjenester og er avsluttet i det øyeblikk produktene leveres konsumentene. Noe sluttet system kan en ikke tale om uten å ty til virkelighetsfjerne konstruksjoner. (...) Frisch var naturligvis til å begynne med svært lite lyst på å akseptere denne tankegangen. (...) Men etter hvert som vi diskuterte, ble han selv fanget inn av tanken og kom selv med ideer for å utdype den. Da vi så endelig skiltes ved midnattstid (gudskjelov at vi ennå har strømutkobling i gamle mor Norge!) var vi kommet svært langt i retning av enighet. Men Frisch gir som du vet, ikke tapt ved det første slag, og resultatet ble at han gjennomarbeidet hele det aksiomatiske grunnlaget for figuren på nytt. (...) Det rår betydelig meningsforskjell mellom Frisch og meg om hvem av oss som egentlig har vunnet seier. (...)

Etter dette vil du vel tro at det har foregått en fullstendig revolusjon innenfor systemet. Så galt er det likevel ikke. Hovedsynsmåten i det som nå er lagt fram, er i all enkelhet denne: I den konkrete virkelighet vil du ikke alltid finne full overensstemmelse mellom realstrømmer og finansstrømmer. Svært ofte vil du finne slik motsvarighet, men du vil også ofte finne realstrømmer som ikke har noen korresponderende finansstrøm, og du vil finne finansstrømmer uten korresponderende realstrømmer. Det viser seg imidlertid fruktbart å innføre i systemet tenkte strømmer – altså strømmer uten rot i virkeligheten – slik at en pr. definisjon får full overensstemmelse mellom real- og finanssirkulasjon. (...)

Jeg hadde lenge følelsen av at mitt bidrag til verket vesentlig besto i å bringe inn unødige forstyrrelser og argumenter som ikke viste seg holdbare, men når jeg nå leser det hele gjennom i sammenheng, tror jeg likevel at min rolle som hund i kjeglespill har vært gunstig for sluttresultatet. Det hele er nå bedre aksiomatisk fundert enn det var tidligere, og jeg tror at lesere uten Frisch's trening i abstraksjoner skal ha lettere for å få tak i det vesentligste.

Denne runden med Frisch var en opptur for Aukrust, og fra da av kom han sterkere inn i bildet i utvikling av det norske nasjonalregnskapet. Frisch hadde gjort det klart for Aukrust at Bjerves oppfatning talte tungt:

[Frisch] sa gang på gang da vi satt om kveldene og arbeidet, "Jeg lurar på hvordan Bjerve vil like dette." Det er tydelig at han legger nok så stor vekt på din dom og jeg håper den ikke blir altfor knusende. En annen av Frisch's bemerkninger vil sikkert også glede deg. "Hvis

Bjerve har krummet kurven denne veien, da er jeg overbevist om at den skal krummes slik”.

Bjerve var ikke uten videre begeistret over de modifikasjoner Aukrust hadde fått utvirket. Han fikk anledning til å gjennomgå Memorandumet før Frisch ankom og kommisjonsmøtet begynte. Hans første reaksjon var: *‘Hvordan kan RF ha tullet slik? Dette er jo ting vi har diskutert hundre ganger før, og som vi hver gang har blitt enige om å forkaste.’* Problemet var prinsippet for inndeling av objektstrømmene i økosirkssystemet. Skulle de inndeles i *realobjektstrømmer* og *finansobjektstrømmer* som var det Frisch og Bjerve hele tiden hadde vært enige om, eller skulle det være en inndeling i *objektstrømmer* (*real-* og *finans-*) og *betalingsstrømmer*, som lå nærmere til Stones tilnærming og som Frisch og Bjerve hadde drøftet en rekke ganger tidligere, også med Stone. Frisch og Aukrust syntes nå å ha skiftet over til dette.

Etter å ha studert Memorandumet ble Bjerve mildere stemt overfor den nye framstillingen, men var ikke overbevist om at det imputeringsspørsmålet var tilfredsstillende avklart. Uansett måtte de to begrepsparene holdes atskilt, og i memorandumet var de til dels blandet sammen. Bjerve brukte imidlertid margkommentaren *‘Fantastic!’* over at Frisch i det hele tatt hadde latt seg omvende. Problemene var ikke løst med dette og Bjerves konklusjon var heller negativ om hvor egnet dette innspillet var i kommisjonens arbeid: *‘... det er mye godt der, men det gode [druknere] dessverre i nokså høy grad (...) i den store mengde av mindre viktige merknader. Med “mindre viktig” mener jeg sjølsagt “for denne kommisjonen”. Jeg er villig til å ta et veddemål på at de fleste komiteemedlemmene – for ikke å si alle – vil bli inderlig forbanna og kaste hele greia i den femte veggen når de har kommet til side 10, dersom de ikke har gjort det lenge før. Det hele er lagt opp alt for skolemesteraktig.’*

Bjerve hadde gjennom denne siste runden igjen kommet dypt inn i nasjonalregnskapstankegangen og studerte det amerikanske og det engelske nasjonalregnskapet med sikte på å lage økosirkfigurer for dem, på samme måte som han tidligere hadde laget for Lindahls system. Men han hadde ikke tenkt å lage noe doktorgradsprosjekt om nasjonalregnskapsspørsmål, noe han ville hatt svært gode forutsetninger for. Det var det teoretiske grunnlaget for nasjonalbudsjettet som var emnet for doktorarbeidet han konsentrerte seg om. Det hadde en side mot nasjonalregnskapsbegrepene og en annen mot økonomisk politikk, og det var den siste Bjerve var mest opptatt av. Aukrust skulle om ikke lenge også begynne å tenke på om ikke teorien for nasjonalregnskapet kunne bli utgangspunkt for et doktorarbeid, men det var foreløpig ukjent for Bjerve.

Aukrust hadde også kommet i gang med studier av det nasjonalregnskapsarbeidet i nabolandene. Danmark hadde ledelsen i Skandinavia når det gjaldt å bringe fram nasjonalregnskapstall, særlig for realøkonomien. En stor dansk publikasjon var nettopp utgitt. Aukrusts inntrykk var at Norge hadde ledelsen når det gjaldt det teoretiske arbeidet og utvikling av et fullstendig nasjonalregnskap, dvs. også med hele den finansielle siden. Sverige, der arbeidet var ledet av Ingvar Ohlsson, lå etter på begge fronter.

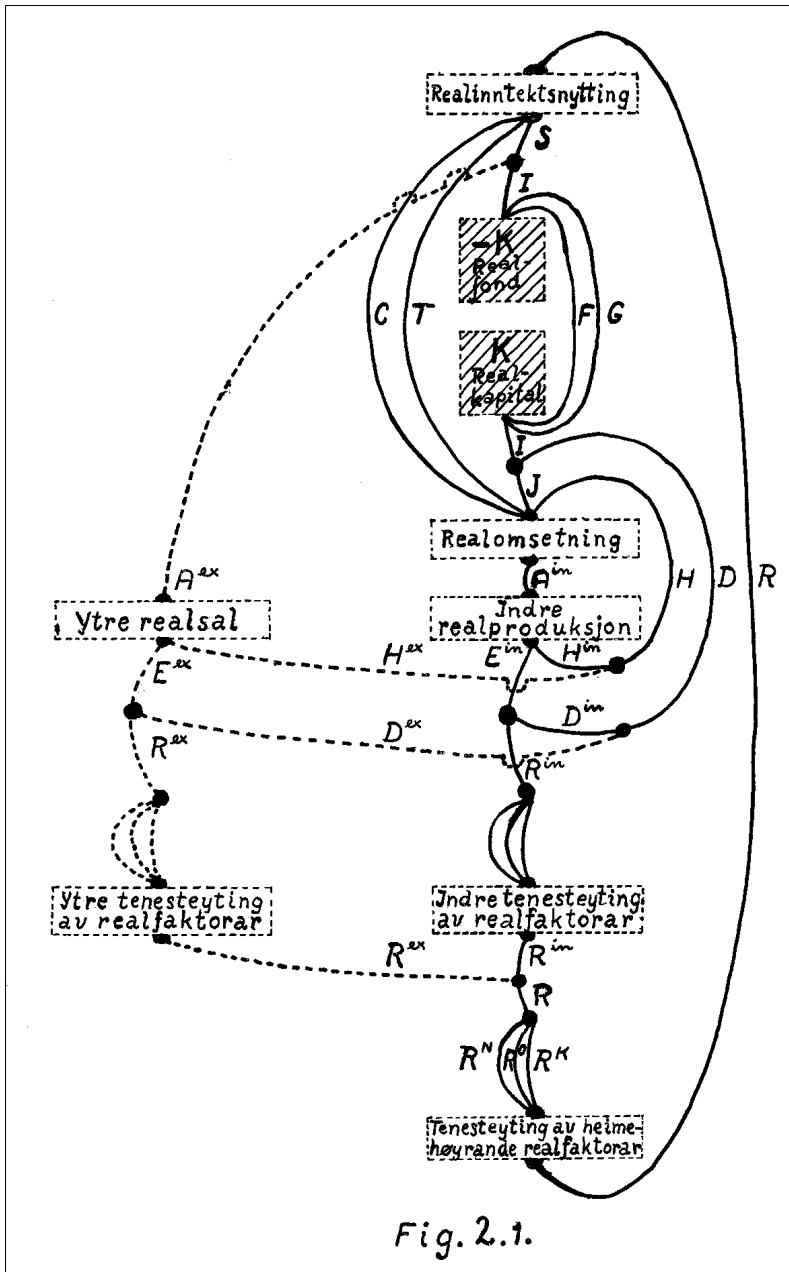

Fig. 2.1.

Illustrasjon av Bjerne til Frischs økosirkssystem. Bjerne (1989, p.38) forteller om hvordan figurene ble til: Rossen og Bjerne hadde høsten 1942 "mange og ofte lange møte med Frisch, der vi i hovudsak drøfta figurframstillinga. Utruleg mange figurar gjekk i papirkorga før Frisch endelig var nøgd, og sluttresultatet døypte han Økosirkfigur." Frisch ba Bjerne holde forelesninger og skrive en innføring beregnet for studenter. Figuren over er hentet fra arbeidet med denne framstillingen.

Underveis til California mottok Bjerve i Seattle en rapport hjemmefra fra en nordisk nasjonalregnskapskonferanse i København. Tidligere under turen hadde han mottatt de nasjonalregnskapstabellene med kommentar som Aukrust hadde utarbeidet. Et problem som alle de landene som lå i front i nasjonalregnskapsarbeid hadde på denne tiden, var at det ikke var vedtatte internasjonale konvensjoner å holde seg til. Det internasjonale arbeidet med nasjonalregnskap hadde startet i Folkeforbundet, og ville bli fullført ved vedtak i FNs Økonomiske og Sosiale råd (ECOSOC) etter innstilling fra Statistical Commission. Men det var fortsatt et stykke fram dit og i mellomtiden ble det arbeidet hektisk med utforming av nasjonalregnskapsoppstillinger i flere land, spesielt i USA, England, Frankrike, Nederland og Skandinavia.

Bjerve var nok fortsatt den som hadde mest innsikt i nasjonalregnskap i Norge, men var nå uten formell status, annet enn at han fortsatt var permittert fra byråsjefstillingen i Finansdepartementet. Han tiltok seg likevel å gi Aukrust en mild korreks. Vedtakene som ble gjort i København var etter Bjerves syn uheldige på flere punkter. De burde ikke følges ved offentliggjøring av det norske regnskapet. Også Aukrusts oppstilling hadde han visse innvendinger mot. Aukrust hadde uttrykkelig gitt uttrykk for at den norske oppstillingen avvek fra det som var "internasjonalt godtatt". Men det var ikke noe som var "internasjonalt godtatt" ennå og *'i denne tiden er det heller ingen grunn til å la seg binde av vedtak på skandinaviske møter, dersom en ikke mener at vedtakene er logisk riktige'*.

Aukrust begynte å få bedre tak på de teoretiske problemene og forsvarte de avgjørelser som var gjort, også når det gjaldt skandinaviske løsninger (*'Jeg er også klar over at vi skandinaver har noe å bidra med på dette felt, og at vi ikke blindt skal tilpasse oss til det som anglosakserne finner på'*). Frisch og Bjerve tenkte i økosirkfigurer, mens Aukrusts tankemodell var et kontosystem, slik Stone framstilte det. I prinsippet var dette to ekvivalente måter å representere nasjonalregnskapssammenhengene på, men i den fasen arbeidet foregikk, dvs. tallutarbeiding før alle prinsipper var klappet og klare, bød kontosystemet, selv med en utilfredsstillende kontoplan, på fordeler. Kontosystemet kunne håndtere mer detaljer uten at det ble uoversiktlig. Økosirkfiguren var dessuten uhensiktsmessig for å presentere tall for mer enn et år av gangen. Aukrust mente at Frisch var *'meget langt fra å ha trengt til bunds'*, men han var også skeptisk til Stone (*'Hverken sonderingen real-finansiell eller unilateral-bilateral kommer skarpt nok fram hos ham'*). Aukrusts ideer var ennå langt fra noen løsning og han så for seg at det kunne være nødvendig å sette seg et annet sted for å tenke alt igjennom. Den sjansen skulle han snart få!

Ikke så lenge etter at Aukrust kom hjem igjen fra Salzburg-seminaret i september 1948, så han klart for seg hovedprinsippene i kontosystemet som nasjonalregnskapet skulle bygge på og han redegjorde for Bjerve i et brev 10. oktober:

Jeg tror nå at jeg har funnet fram til noe som jeg kanskje kan bli tilfreds med. Et kort oversyn over grunnideene vil kanskje interes-

sere? Altså: Kontoplanen må ta hensyn til de grunnleggende sonderinger mellom a) finans og real, b) unilaterale og bilaterale strømmer, c) "current" og "capital" transactions. Videre: "Imputations" er et onde, det må komme klart fram at vi ofte har realstrømmer som ikke motsvares av finansielle og omvendt. Endelig må kontosystemet standardiseres (samme konti og færrest mulig for alle sektorer).

Deretter utviklet Aukrust i mer detalj utformingen av kontosystemet over flere sider, lovte et mer fullstendig notat, som han sendte kort etter, og ga uttrykk for at han så fram til Bjerves reaksjon. Ansvar for nasjonalregnskapet lå imidlertid fortsatt i departementet, det vil si i Nasjonalbudsjettkontoret. Mens Aukrust ikke hadde hatt problemer av noe slag med å samarbeide med de to første byråsjefene for nasjonalbudsjettet, dvs. med Bjerve og Haavelmo, var forholdet til den nåværende byråsjefen, Eivind Erichsen, ikke like friksjonsløst. Erichsen gjorde det klart overfor Aukrust at det var i departementet beslutninger om nasjonalregnskapsspørsmål skulle tas. Aukrust mente ennå at i prinsippet var kanskje det ikke så galt, selv om det få år seinere var innlysende for alle at nasjonalregnskapsspørsmål skulle avgjøres i Byrådet. Verre var Erichsens tilløp til arrogant pompøsitet og utøvelse av myndighet med Brofoss i ryggen. Aukrust hadde liten lyst til å legge sine ideer fram for Erichsen og gjorde det heller ikke.

Bjerve fant i første omgang Aukrusts ideer fruktbare og lovende. Siden han skulle holde seminar i *Cowles Commission* om økosirk ville ha gjerne trekke også på Aukrust ideer. Men Aukrust ble litt betenkt. Hvis ideene virkelig var gode skulle de utnyttes i en doktoravhandling og de burde derfor ikke spres i utlandet foreløpig.

Mot slutten av november 1948 hadde Bjerve sett nærmere på Aukrusts ideer og hadde mer utførlige synspunkter, kanskje med et snev av overbærenhet: *'Totalintrykket mitt er at du har gjort store framskritt siden sist vi diskuterte saken sammen, og at du nå har kommet fram til et system som begynner å bli godt. Terminologien din er kanskje noe svak på visse punkter, og heller ikke helt konsekvent gjennomført, men det kan nok rettes på.'*

Hva var Bjerves synspunkter? Han ga synspunkter på det meste i et brev 24. november 1948. Frisch fikk kopi av denne utvekslingen mellom Bjerve og Aukrust og ga sine kommentarer noen dager seinere.

Om prinsippene for sektorinndeling hadde Bjerve en prinsippinnvending. De burde være *'mest mulig jamstilling mellom offentlig og privat jamvel i produksjonen! Nasjonalregnskapet [er] like brukbart i et system med overveiende "sosialistisk produksjon" som for vårt nåværende system.'* Frisch var enig med Bjerve *'Hel jamstilling'*

På et gammelt stridsproblem med Frisch om renter og dividender så Bjerve og Aukrust likt, det var å betrakte som overføringer uten noen realstrøm som motytelse: *'Kan du klare å overbevise Frisch om det, har du min velsignelse, jeg har ikke klart det trass i talløse forsøk.'* Frisch var ikke helt klar til å kaste inn håndkledet, men så hvor det bar hen: *'Jeg begynner å bli myk i knærne.'*

Faktorpriser eller markedspriser var et mye diskutert spørsmål også internasjonalt. Dette så de to også likt på (*'Jeg er hjertelig enig i alt det vonde du har å si om faktorprisomgrepene'*). Hicks' bidrag hadde skjøvet faktorprisbegrepet i forgrunnen og gitt grunnlag for en fortolking om at nasjonalproduktet i faktorpriser målte produksjon, mens det i markedspriser målte velferd. Både Aukrust og Bjerve sluttet seg til Kuznets som i en debatt i *Economica* hadde brakt Hicks på defensiven. Frisch var helt enig.

Bjerve sluttet seg også til Aukrusts synspunkter om at imputerte strømmer burde søkes unngått. I memorandumet av 8. mars hadde imidlertid Aukrust brakt inn imputerte strømmer i betydelig grad. Nå hadde Aukrust hadde gått et langt stykke i å skille arbeidsytelsen fra avlønningen og Bjerve fikk øynene opp for at det ga fordeler: *'Jeg har nå oppdaget at du også behandler lønninger som "transfers". Dette er en virkelig ny ide. Dvs. vi har vært inne på den i våre diskusjoner på Instituttet, men alltid forkastet den. ... din behandling av lønninger (...) er sjølsagt den eneste logiske dersom en vil gjennomføre oppsplittingen i produsenter og konsumenter konsekvent.'* Frisch som hadde latt seg overtale av Aukrust i memorandumet av 8. mars var klar til å gjøre tilbaketog: *'Her er jeg i en forferdelig situasjon. Min ungdomskjærlighet er det som forsvarer av Bjerve. 8. mars er en opportunistisk løsning under trykket av Aukrust som vil gjøre systemet populært.'*

Bjerves kommentarer omfattet en rekke punkter. Jo mer han studerte Aukrusts forslag til system, så han fordeler, men også problemer. Han måtte berømme Aukrust for å ha utviklet økosirksystemet videre:

Det framskrittet du har gjort sammenliknet med økosirksystemet, når det gjelder kontoplanen er så vidt jeg kan se 1) du har forenklet kontosystemet i økosirkfiguren på en tiltalende måte og 2) du har nyttet dette forenklete systemet for et stort antall sektorer. På det siste punktet står det for meg at din innsats er størst. Dette punktet ble ikke tatt opp for alvor på Instituttet.

Bjerve synes også at det tenderte til å bli for komplisert, han hadde brukt storparten av to dager på å sette seg inn i Aukrusts notat. Bjerve hadde egentlig lagt nasjonalregnskapsspørsmålene til side, men nå ble tankene aktivisert og han trakk på tidligere diskusjoner med Frisch når det gjaldt prinsipper for kontoinddeling, klassifisering av strømmer, o.a.

Diskusjonen fortsatte etter dette, men tyngdepunktet skiftet. Dette var blitt Aukrusts emne og hans opphold ved London School of Economics i begynnelsen av 1949, bragte ham raskt til den internasjonale forskningsfronten der han ble en sentral figur.

Viljens triumf

Opptakt

Jeg håper at du i din utlendighet ikke taper interessen for norske økonomiske problemer. Jeg må si at jeg framleis ikke har tapt håpet om at du påny engang må kunne ta en jobb i norsk administrasjon. Jeg vet at du selv vurderer dette noe annerledes. Jeg vil gjerne ha sagt at etter mitt skjønn bør du ikke for alvor kaste vekk tanken om å gå inn i administrasjonen igjen. (Brofoss/Bjerve, 5. november 1947)

Erik Brofoss hadde som nyutnevnt Finansminister kalt Bjerve til seg kort etter regjeringdannelsen i november 1945 for å knytte ham til Finansdepartementet. Bare noen få dager etter det første møtet foreslo Brofoss at Bjerve skulle bli byråsjef ved et nyopprettet kontor i departementet. Bjerve rådspurte Frisch og tok stillingen. Han ble i departementet i halvannet år før han rev seg løs for å studere i USA. Brofoss mistet en svært verdifull medarbeider, men ga ikke opp håpet om at Bjerve ville komme tilbake til forvaltningen etter Amerikaoppholdet, trass i at Bjerve nok mange ganger hadde gitt uttrykk for at han siktet mot en stilling ved Universitetet. Under USA-oppholdet var det tett brevkontakt mellom Finansminister, seinere Handelsminister, og den permitterte byråsjefen.

I november 1947 ga Brofoss i et hjertesukk uttrykk overfor Bjerve for at det rundt om i departementene var liten evne til å se tingene i sammenheng.

Det viser seg jo dessverre at det er svært få som virkelig holder mål når det gjelder de store avgjørende arbeidsoppgaver. Det er mange flinke og små administratorer, men svært få som har det helhetssyn som skal til for å kunne mestre de situasjoner som nå foreligger.

Bjerve svarte på dette ved å antyde at det burde vært flere økonomer i sentrale økonomiske organer og at de også burde hatt høyere lønn, vel vitende om Brofoss' restriktive syn i lønns spørsmålet:

Saneringen av pengemengden og kontroll med formuesforholdene skjedde ved at gamle sedler ble ugyldige fra 10. september 1945. Kø i Oslo 8. september 1945 for å veksle inn. To tidligere direktører i Byrået var sentrale ved begivenheten: Finansminister Gunnar Jahn og sjefdirektør Nicolai Rygg i Norges Bank. Begge holdt tale i radio den 10. september. Jahn hadde ordet først, og sa blant annet: "Hele denne operasjon som nå forestår er et eksperiment, som skal tjene til å skape stabilitet i samfunnets økonomiske liv. I tidligere tider eliminerte en slik pengerikelighet ved å la prisene stige - gjennom det en kaller inflasjon. - En prisstigning som ville forrykke verdiforholdene og i virkeligheten en form for beskatning på alle dem som hadde minst evne til å bære det." Den ordknappe Rygg, sa blant annet: "Vi har to alternativer: enten intet å gjøre, og følgen ville bli en voldsom prisstigning, eller en sanering for å kunne holde hånd over vårt prisenivå og verne vår valuta."

Skal det lykkes å gjennomføre en fornuftig planøkonomisk politikk, tror jeg det er helt nødvendig å forsterke administrasjonen betydelig. Jeg tror det kan bli kostbart å spare alt for mye ved å begrense stillingene i de kontorer som har med sentrale områder av den økonomiske politikk å gjøre. En annen ting er lønsspørsmålet. Her er jeg ikke helt enig i ditt syn. Rett nok tror jeg at Staten ville kunne få en rekke flinke folk – som er særlig interessert i sosiale og økonomiske spørsmål – uten å betale like høye lønninger som private, men jeg er redd for at den ikke vil få mange nok. Særlig vanskelig vil det antakelig bli å beholde de flinke folkene i lengere tid.

Bjerve kommenterte ikke Brofoss' oppfordring til ham om å komme tilbake, det var ikke noe aktuelt tema. Bjerves departementstid var over, nå ville han utnytte erfaringene fra nasjonalbudsjettarbeidet til å utvikle mer sofistikerte planleggingsmetoder. Brofoss hintet til Bjerves valg da han videre ga uttrykk for at '... det er ikke lett å finne den rette balansen mellom anvendelsen av de

dyktige folk i administrasjonen og til å utdanne nye folk i sentraladministrasjonen.’

Det var det lett for Bjerve å svare på:

[J]eg tror at en skal være forsiktig med å se alt for kortsiktig på dette spørsmål. Vi trenger “investeringer” her som på så mange andre områder. Et viktig ledd i den plan-økonomiske politikken i framtiden vil også være å bygge ut det teoretiske grunnlaget for den. Jeg håper innerlig at jeg kan bli i stand til å yte et beskjedent bidrag på det området.

Hvem hadde rett? Brofoss var rimeligvis mest opptatt av den aktuelle situasjon og knappheten på brukbare økonomer. Det var lett nok å snakke om å tilsette flere, men hvor skulle de komme fra? Bjerve knyttet an til Frischs vyer fra artikkelen i *Statsøkonomisk tidsskrift* i 1945, som han selv hadde vært med på utarbeide, om at de gode sosialøkonomiske kandidatene burde fortsette etter eksamen som “associater” på Instituttet i to eller fem år for virkelig å kvalifisere seg til krevende oppgaver. Bjerve slapp også ut av sekken hva hans drøm om egen innsats var. Og at det var mer enn en drøm, skulle forhåpentlig studieoppholdet vise. Samtidig fikk Brofoss vite at det neppe var noe håp om å få Bjerve tilbake til administrasjonen.

I februar 1948 kom Brofoss en passant tilbake med en ny appell til Bjerve:

Jeg har en meget viktig oppgave som jeg må ta fatt på, men hvor er folkene til å gjøre den? Jeg skal ikke forsøke å begynne å overtale deg til å komme tilbake før du selv mener det er riktig, men jeg vil ikke la være å minne deg om at jeg i sin tid uttalte håp om at du ville komme tilbake til administrasjonen. Jeg vil gjerne få gjenta den uttalelsen. Vi trenger idag alle de folk vi kan få tak i, ikke minst gjelder det det nye Handelsdepartementet.

Brofoss ga klart uttrykk for at ‘mannskapet er nokså skralt’ i Import-Eksportdirektoratet. Han sluttet med å uttrykke håp om at ‘du fortsatt vil like deg der borte, men ikke mer enn at du vil komme tilbake i 1949 og da begynne igjen i departementet’.

I ettertid kan en lese passasjene i Brofoss’ brev i november 1947 og februar 1948 som forsøk på å bearbeide Bjerve til å velge å komme tilbake til statsadministrasjonen. Trolig er det en riktig tolking. Bjerve syntes også å oppfatte det slik da han fikk den siste appellen og var omhyggelig med å klargjøre sitt syn i svaret til Brofoss:

Jeg kan ikke si at mine håp i dette tilfelle faller helt sammen med dine! Dersom jeg vender tilbake til departementet når jeg kommer heim i 1949, er jeg stygt redd for at jeg vil komme til å bli der for

alltid. Og som "hovederverv" vet du at jeg vil foretrekke en vitenskapelig stilling ved Universitetet eller eventuelt en av høyskolene.

Han ga uttrykk for sin interesse for å bidra i Brofoss' arbeid, men ikke gjennom noen fast stilling i departementet, heller et tak i ny og ne:

Men, og jeg fortsetter å snakke om mine ønsker, jeg vil sjølsagt svært gjerne stå i nær kontakt med det arbeidet som gjøres i departementene, først og fremst med omsyn til den økonomiske planleggingen. Slik som jeg legger opp mitt arbeid nå, er dette i høy grad ønskelig også fra vitenskapelig synspunkt. Det jeg imidlertid vil prøve å unngå, dersom det er mulig å oppholde livet på annen måte, er å komme inn i en administrativ stilling der jeg får hendene fulle med dagsaktuelle ting. Dersom jeg noen gang skal inn i administrativt arbeid igjen, håper jeg at det vil ha karakteren av et skippertak, dvs. et en gangsarbeid som vil gjøre meg overflødig når taket er tatt. Jeg sier dette for at du ikke skal ha noen "illusjoner" om min stilling til spørsmålet om å vende tilbake til departementet!

Bjerve virket skråsikker, men hvor klare var egentlig hans preferanser. Han ga uttrykk for sterke vitenskapelige interesser etter det praktiske arbeidet hjemme, men i USA hadde han i høy grad gjort praktiske oppgaver og slett ikke så mye vitenskapelig. Brofoss var neppe så fornøyd med svaret og mente nok heller at det var Bjerve som hadde illusjoner om å kunne velge på øverste hylle i en trang etterkrigstid.

Kallet

Det er dette punktet om fortsatt tjeneste i statstjenesten som jeg gjerne vil ta opp en gang til. For å si det med en gang, består det i å tilby deg stillingen som direktør for Statistisk sentralbyrå. (Brofoss/Bjerve, 12. august 1948)

I midten av august 1948 satt Bjerve i Berkeley og arbeidet med å forberede to forelesninger om "Planning in Scandinavia" som han hadde blitt invitert til å holde ved *New School for Social Research* i New York i november. Da kom endelig svaret på søknaden om permisjon for et år til som han hadde sendt til Oslo i slutten av april. I brev av 10. august 1948 undertegnet av Brofoss ble permisjon med lønn innvilget fra byråsjefstillingen, som hadde blitt flyttet fra Finansdepartementet til Handelsdepartementet, mot fortsatt innbetaling av universitetsstipendiatlønn. Men permisjonen ble denne gangen gitt på betingelse av at Bjerve skulle gjeninntre i statens tjeneste for minst like lang tid som han hadde hatt tjenestefrihet.

Praktisk talt samtidig med at Bjerve fikk den hyggelige beskjednen om at permisjonen var innvilget, fikk han nok et brev av fra Brofoss – datert 12. august – med det overraskende tilbudet om å bli direktør i Byrået. Hva hadde skjedd? Arne Skaug hadde fra 1. mai 1948 blitt utnevnt til statssekretær i Utenriksdepartementet for å arbeide med Marshallplanen og hadde også før dette hatt mye fravær av samme grunn. Nå hadde han ifølge Brofoss, fått beskjed om at han måtte søke avskjed, da det ikke kunne fortsette med konstitusjon av Skøien i Byrået.

Brofoss skyldte på Finansdepartementet når det gjaldt det seine svaret og klausulen om pliktjeneste, men kanskje hadde han hatt en finger med i spillet for å få Bjerve tilbake til forvaltningen? Brofoss måtte ha vært fullstendig klar over at det ville sitte langt inne for Bjerve å kunne akseptere tilbudet. Brevet reflekterte dette ved at det var utformet for å nedkjempe enhver form for motstand. Brofoss refererte kort hva som hadde skjedd. Gunnar Jahn var blitt spurt om råd og hadde foreslått at Erling Petersen ble tilbudt stillingen. I regjeringen var det *'ikke noen som helst stemning for å få Petersen i denne viktige stillingen. Det var enighet om at jeg skulle få i oppdrag å skrive til deg og tilby deg denne stillingen'*.

Brofoss sin kabal var som følger: Skaug ville si opp om kort tid. Stillingen kunne da bli lyst ut i oktober, og Bjerve utnevnt en gang i slutten av året med tiltredelse ut på vinteren 1949. Men for Bjerve var dette et svært lite velkomment tilbud. En administrativ jobb var ikke det han hadde tenkt seg, og å kutte ned på studieperioden han hadde fått innvilget og finansiert, lenge før noe doktorarbeid kunne være ferdig, kunne ikke komme på tale. At Brofoss kom med dette tilbudet innebar at Bjerve måtte tenke saken grundig igjennom, og selvsagt var direktørstillingen i Byrået ingen uinteressant jobb. Men likevel, dette måtte han si nei til.

Men Brofoss var beredt på å overkjøre alle Bjerves motforestillinger og hadde forsøkt å foregripe dem: *‘Jeg er klar over at dette på sett og vis vil gripe endrende inn i dine egne planer, men du vil da ha vært borte i 1 ½ år, og skulle vel for så vidt ha suget opp så mye visdom at det var forsvarlig å vende tilbake til Norge.’*

Brofoss la hele sin og regjeringens tyngde i saken: *‘Jeg vil selv så innstendig jeg kan tilrå deg å ta imot dette tilbudet, og jeg har også bemyndigelse til å meddele at Statsministeren legger overordentlig stor vekt på at du kan akseptere dette forslaget.’*

Som om ikke dette var nok forsøkte Brofoss ut fra sin helt presise kjennskap til Bjerves egne prioriteringer å ta bort Bjerves alternativer: *‘Jeg vil gjerne tilføye som min personlige vurdering, at det ville være fullstendig galt av deg å vente til ut 1949 med å vende tilbake til landet, for da å ta sikte på å komme inn ved Universitetet. Toppstillingene der er blokkert, og hvis det, slik som mange tror, skulle bli et politisk omskifte høsten 1949, er det jo ganske opplagt at ingen legger to pinner i kors for at du skal få en personlig stilling ved Universitetet. Det ville under slike forhold være ganske meningsløst om du gikk hen og fortsatte bare som en stipendiat ved Universitetet.’* Her kom også en spådom om politisk skifte og en advarsel om at Bjerve ville ha lite å vente av et annet regime. Var dette virkelig Brofoss’ oppfatning?

Brofoss var kjent for å klare å få til de løsninger han ville ha, ikke minst i personalpolitiske spørsmål. Han ventet det vel også i dette tilfellet. Men han forsøkte – kanskje ubetenksomt – å sukre pillen ved å imøtekomme det han visste var Bjerve inderligste ønske om framtidig arbeid: *‘I stillingen som sjef for byrået, vil du få all mulig anledning til også å drive med vitenskapelige studier og arbeid.’* Hvor klokt var det å si dette? Kunne Brofoss virkelig mene at det i Byrået ville være “all mulig anledning” for direktøren til å drive studier?¹²²

Men heller ikke det var nok. Brofoss forsøkte også å fjerne de bekymringer Bjerve måtte ha om hvor klar bane det ville være om han sa ja: *‘Jeg tror ikke du behøver å frykte for motstand mot en slik ansettelse. Riktignok er jo Jahn nokså variabel i sin oppfatning, men jeg tror ikke det skulle være vanskelig å få ham også til å gå inn for din ansettelse.’* Brofoss vurderte riktig i at Gunnar

¹²² Brofoss kunne imidlertid godt ha kjent til at Kiær som direktør hadde utført omfattende empiriske studier mens han satt i direktørstolen, og at etterfølgerne også hadde gjort annet enn bare å administrere, riktignok i en annen tid.

Jahns oppfatning betydde mye for Bjerve, men han tok skammelig feil i hvordan Jahn ville reagere da han omsider skulle få vite om Bjerves kandidatur.

Endelig foregrep Brofoss også Bjerves eventuelle forslag til andre løsninger:

Jeg kan tenke meg at du kanskje vil si at hvorfor ikke ta Aukrust? Det må imidlertid anses helt på det rene at Aukrust ikke vil bli akseptert på samme måte som du selv. De fleste er nok villig til å innrømme hans faglige dyktighet, men det er ikke tilstrekkelig for å fylle en toppstilling, som jo, som man sier, etter tradisjon ikke bare er å være sjef for den statistiske bearbeidelse i Byrået, men representere en stilling som har en viss betydning i vårt økonomiske og politiske liv. Denne siste siden fyller ikke Aukrust på noen måte, mens det på den annen side er helt på det rene at du har alminnelig tillit og nyter alminnelig anerkjennelse, som det heter i alminnelighet, også utenfor kretsen av dem som har samme oppfatning av økonomiske spørsmål som vi.

Dette var i klare ord et uttrykk for at politisk tillit var en nødvendig kvalifikasjon, uansett hvor urettferdig det kunne synes overfor Aukrust (som nok ville ha blitt heller overrasket om han hadde blitt bedt om å søke). Det skulle også vise seg at det heller ikke ble helhjertet oppslutning om Bjerves kandidatur blant alle utenfor kretsen “med samme oppfatning som vi”.

For å legge ytterligere press på Bjerve gjentok Brofoss igjen og igjen at saken hastet av hensyn til situasjonen ved Byrået. ‘Som du skjønner haster denne saken temmelig mye, for alle er klar over at det helt uholdbare i situasjonen ved byrået.... Jeg må be om at du behandler dette som det er, som en fortrolig henvendelse til deg, og jeg vil særlig understreke at vi vil sette stor pris på å få svar så snart som overhodet mulig.’ Situasjonen i Byrået var nok kriseartet, men Brofoss ville uansett ikke gi Bjerve mye tid og anledning til å tenke seg om.

Om brevet fra Brofoss primært gjaldt direktørspørsmålet, var størsteparten av det en inngående redegjørelse for de vanskelige politiske og økonomiske problemene som Brofoss sto midt oppe i. Gjennom det viste han igjen hvilken tillit han hadde til Bjerve som medarbeider og rådgiver. Han fortsatte dialogen om nasjonalbudsjettet, orienterte Bjerve om situasjonen når det gjaldt Marshallplanen og ga til beste sine tanker om utsiktene for norsk økonomi på litt lenger sikt.

I avslutningen av brevet skinte det tydelig i gjennom at Brofoss gjerne kunne tenke seg å ha Bjerve som medspiller og rådgiver, og også at han regnet med å få Bjerve dit han ville: ‘Når du da skal komme tilbake til Byrået, vil det også kanskje være bra å være litt orientert om disse [problemene] på forhånd.’

Dilemma

Jeg skriver denne gangen for å be deg hjelpe meg ut av et dilemma. I ettermiddag fikk jeg et langt og hyggelig brev fra Brofoss, men et punkt i brevet har stilt meg overfor et overmåte vanskelig problem: Han tilbyr meg stillingen som direktør i Statistisk sentralbyrå, og han tilrår meg innstendig å ta imot tilbudet. (Bjerve/Frisch, 16. august 1948)

Bjerve mottok kallet fra Brofoss i brev av 12. august 1948 og var umiddelbart i knipe. Hans hang sto så desidert til vitenskapelig arbeid, det var både han selv og alle han kjente klar over. Bjerve var, som Aukrust uttrykte det, “den sterkeste teoretikeren på kullet – han var ikke for ingenting allerede i studietiden mistenkt for “å studere til professor”¹²³. Men henvendelsen fra Brofoss kunne ikke unngå å gjøre inntrykk. Han sendte Brofoss et foreløpig svar samme dag og skrev umiddelbart til Frisch for å søke råd.

Det hadde ikke vært helt utenfor Bjerves tankeverden at han kunne komme til å bli tilbudt stillingen som direktør i Byrået. Ingen syntes å ha regnet med at Skaug ville komme til å sitte der lenge. Bjerve hadde hatt en avskjedsprat med Gunnar Jahn på hans kontor i Norges Bank kort før avreisen til USA i 1947, og Jahn hadde da sagt, i spøk antok Bjerve: “*De får overta Direktørstillingen i Byrået De da?*” Bjerve hadde svart uten å blunke at det kunne han slett ikke tenke seg.

I september samme året hadde Bjerve støtt på Jahn i Washington, og Jahn hadde litt kryptisk kommet inn på det samme. Bjerve hadde ikke helt fått tak i om han var ute etter å finne ut om Bjerve alt hadde blitt forespurt eller om Jahn bare ville vite om han var interessert. Uansett hadde Bjerve kategorisk sagt at han ikke kunne tenke seg å overta stillingen. Han hadde også da han var i New York i mai 1948 hørt ymt om at Erling Petersen skulle ha uttalt at han regnet med å overta stillingen etter Skaug.

Bjerve la ikke skjul på overfor Brofoss at tilbudet hadde gjort det vanskelig for ham. Han takket for tilliten fra Statsministeren og medga at tilbudet hadde ‘*oppnådd å så visse tvil hos meg, men heller ikke mer*’. Bjerve appellerte til Brofoss om å vurdere hvor hans arbeidskraft ville komme best til rette, og dis-

¹²³ Aukrust (1993), p. 11.

konterte samtidig betydningen av det arbeidet han håpet å få utført, selv om det neppe kunne sluttføres under USA-oppholdet: *'Jeg sjøl håper at jeg vil kunne gjøre mer nytte for meg gjennom vitenskapelig arbeid, som jo i høy grad vil komme til å få et praktisk preg, slik jeg nå legger det opp. Så stor betydning som planleggingen vil komme til å få for Norges økonomi, tror jeg det er av den største betydning at noen stiller med teorien bak planleggingen også. Skal en kunne gjøre framskritt i det praktiske arbeidet med planleggingen, må teorien til enhver tid ligge et hestehode foran.'* Men Bjerve vedgikk at *'det kan diskuteres hvorvidt jeg er den rette til å stille med teorien'*.

Når det gjaldt alternative kandidater blant Frischelevene, fant Bjerve bare Eivind Erichsen og Stein Rossen skikket til en direktørstilling i Byrådet, men fra hvilket tidspunkt de kunne anses aktuelle var en annen sak.

Selv om henvendelsen fra Brofoss uttrykkelig var fortrolig gikk Bjerve ut fra at Brofoss ikke hadde noe imot at han tok saken opp med Frisch i håp om at Frisch og Brofoss ville *'klare å drøfte dere fram til enighet, hva nå den enn kan komme til å gå ut på. Uten en slik enighet vil det ikke bli morsomt å ta det endelige standpunkt.'*

Til Frisch sa Bjerve at han aldri hadde vært i tvil om at vitenskapelig arbeid var det han hadde lyst på:

Men brevet fra Brofoss har sjølsagt tvunget meg til å tenke en god del mer alvorligere på problemet. Jeg må jo legge vekt på hans argument om at direktørstillingen i Byrådet er en viktig stilling, ikke minst for den økonomiske politikk, og når både han og statsministeren ber meg om å ta stillingen, kan jeg ikke lenger forsvare å si blankt nei uten videre.

Argumentet han brukte overfor Frisch var at som direktør i Statistisk sentralbyrå ville han i de første fem årene framover ikke få noe tid til overs for vitenskapelig arbeid.

Etter mine erfaringer fra Finansdepartementet vet jeg nå at jeg i tilfelle vil komme til å kaste meg fullt over de kolossale oppgavene som venter i Byrådet. Noen "halvdagsjobb" blir det nok ikke. Jeg tror nok at disse 5 årene ville bli interessante, men så deretter? Deretter ville det neppe være noen vei tilbake, og jeg er redd for at jeg kanskje ville komme til å beklage det. Dette som en rent egoistisk vurdering i tillit til at jeg kan få en eller annen vitenskapelig stilling som gjør det mulig å oppholde livet!

Bjerve så det altså slik at han sto foran et enten-eller når det gjaldt en framtid i en vitenskapelig stilling. Frisch ville kunne forstå dette fordi han hadde rådet Bjerve til å ta byråsjefstillingen i 1945 og sett hvordan den hadde absorbert Bjerves kapasitet fullstendig i det halvannet år det varte.

Oslo hadde på begynnelsen av 1950-tallet, etter at Aker ble innlemmet i hovedstaden, drøyt 400 000 innbyggere. Folketallet i Norge passerte 3 millioner i 1943. Ifølge folketellingen i 1946 arbeidet nær 300 000 i jordbruket, mens det i 1950 sysselsatte nær 50 000 færre. Antallet sysselsatte i industri hadde i den samme perioden økt med om lag 50 000 til nær 360 000 personer. Kjøretrafikken i Storgata i Oslo på en dag i september måned fra kl. 7-20 var i 1950 2 907 personbiler, 3 424 lastebiler og 25 hestekjøretøy. Rutebiler og trikker ble ikke registrert. Klokketårnet i Domkirken viser litt over 15 og ekstratrikkene står klart til å bringe folk hjem.

Bjerve gransket også hjerte og nyrer og la sine tanker åpent fram for Frisch: *'Særlig har jeg grublet over disse to spørsmålene: Hvor kan jeg utnytte evnene mine best? Hvor vil jeg kunne bli til størst nytte for samfunnet?'* Når det gjaldt det første spørsmålet kom han til at *'styrken min – om noen – vel heller ligger i en viss allsidighet (som vil komme forholdsvis best med i Byrådet) enn i utpregede evner på et bestemt felt (f.eks. som teoretiker). Jeg har en kjensle av at om vi nå forutsetter at jeg vil bli en "middels" vitenskapsmann, vil jeg i forhold til dette kanskje kunne bli "noe over middels" byrådirektør!'*

For en samfunnsmessig vurdering var imidlertid det andre spørsmålet viktigst og her kunne horisonten være avgjørende:

På kort sikt ville jeg kanskje kunne gjøre mer nytte for meg i Byrådet, jeg tror at jeg på forholdsvis kort tid skulle kunne gjøre en del nyttig arbeid der. Når det gjelder arbeidet med planleggingsteorien, må jeg vedgå at utbyttet ikke er så sikkert. Rett nok synes jeg at det går fortere framover nå, men jeg kan sjølsagt ikke garantere at utbyttet blir verdifullt. Derimot synes jeg nok at det her ligger en mulighet som i "forventningsverdi" på lang sikt ligger en del over den som direktørstillingen byr på. Eller for å si det mer konkret, dersom arbeidet med planleggingsteorien virkelig lykkes for meg, tror jeg at det på lengre sikt vil kunne få langt større betydning enn det jeg eventuelt vil kunne utrette i Byrådet. Et tredje spørsmål har jeg også tenkt på: Hvor vil det være lettest å finne en annen istedenfor meg.

Rett eller galt, et ryddig og oppriktig resonnement som var en Frischelev verdig!

Bjerve appellerte også til Frisch om at de to prinsipalene *'... får ta opp "allokeringsproblemet" i sin fulle rekkevidde og på en realistisk basis, dvs. at en annen stilling (vitenskapelig) også bør drøftes.'* Men noe kreditt burde han også ha til gode hos de to herrer han hadde tjent: *'... litt omsyn vil jeg be om at det også blir tatt til det jeg har mest lyst på (jeg nevner det bare for ordens skyld, for jeg er ikke i tvil om at dere vil gjøre det!).'*

Bjerve gjorde det klart for Frisch at hans råd ville veie tungt. Hvis Bjerve *'i dette øyeblikk'* skulle svart, ville tilbudet bli avslått. Frischs råd var avgjørende da Bjerve tok imot tilbudet om byråsjefstillingen, *'men denne gangen ville jeg være i tvil jamvel etter at du i tilfelle hadde rådd meg til å ta imot stillingen.'*

Frisch rykket ut umiddelbart og skrev til Brofoss alt 21. august for å spørre om tiltredelsen kunne utsettes til 1. juli 1949 og om direktørstillingen var forenlig med at Bjerve *'samtidig kunne påta seg et regelmessig, men ikke tidskrevende, (lønnet) arbeid som "consulting economist" ved Sosialøkonomisk Institutt'* og at han i tillegg kan få anledning til å gi forelesninger. Frisch ga uttrykk for at han holdt det for sannsynlig at han ville tilrå Bjerve å akseptere tilbudet dersom *'Bjerves kontakt med den vitenskapelig arbeidsfront kan sikres og likeledes Bjerve kan sikres økonomisk på lang sikt.'* Men Frisch hadde ikke fullt ut forstått Bjerves problem og tenkte nok mer på sine egne interesser enn på Bjerves.

807	Skatteoppkrevdere i byer. Statistisk sentralbyrå.	808
Statistisk sentralbyrå.		
Byråets arbeid er for tiden fordelt slik:		
<i>Direktor.</i>		
Skaug, Arne, f. 06, c. oecon. 30, a. 46.		
<i>Underdirektor.</i>		
Skøien, Antoni Hagen, f. 87, c. oecon. 11, kst. 46.		
<i>Byråsjefer.</i>		
Underdirektor: Statistisk Årbok, Industristatistikk, Byråets administrasjon.	[Storsteen, Einar Olaus, f. 84, c. j. 07, u. 19; tjenestefri].	
1ste kontor: Befolkningsstatistikk, medisinalstatistikk, rekrutteringsstatistikk, folkeregistrering.	Gjermoe, Ellif, f. 87, c. oecon. 13, c. j. 17, kst. 25, u. 46 (6te kontor).	
2net kontor: Jordbruksstatistikk.	Backer, Julie Elisabeth, dr. philos., f. 90, c. oecon. 12, kst. 36, u. 45 (1ste kontor).	
3dje kontor: Skogstatistikk og meieristatistikk.	Barca, Paul, f. 93, fung. 39, u. 46 (2net kontor).	
4de kontor: Handelsstatistikk.	Mitsem, Andreas, f. 04, c. oecon. 25, c. j. 29, fung. 44, u. 46 (8de kontor).	
5te kontor: Skipsfarts- og annen transportstatistikk.	Aretander, Signy, f. 95, c. oecon. 19, u. 46 (7de kontor).	
6te kontor: Prisstatistikk, alkoholstatistikk og rettsstatistikk.	Asæth, Arne, f. 96, skogbr.-k. 21, u. 46 (3dje kontor).	
7de kontor: Lønnsstatistikk og annen sosialstatistikk.	Ofstad, Helge Gunnar Kåre, f. 09, c. oecon. 35, u. 46 (5te kontor og Folketellingskontoret).	
8de kontor: Statistikk over statens og kommunenes finanser, skattestatistikk og valgstatistikk, Norges inndeling.	Petersen, Kaare Reidar, f. 11, c. oecon. 34, u. 46 (9de kontor).	
9de kontor: Redaksjon av Statistiske Meddelelser og av Statistisk-økonomiske oversikter. Konjunkturstatistikk. Biblioteket.	Ankrust, Odd, f. 15, c. oecon. 41, kst. 46 (10de kontor).	
10de kontor: Beregninger av nasjonalinntekten, bankstatistikk. Folketellingskontoret (midlertidig). Enkelte deler av den offisielle statistikk utgis av vedkommende departement eller andre institusjoner.	Sundsbo, Øyvind, f. 06, c. oecon. 35, kst. 46 (4de kontor).	
Byråets bibliotek teller ca. 62000 bind + småtryksamling.		
Lønn:		
Direktor kr. 11700, underdirektor kr. 10800. Byråsjefer, sekretærer, fullmektiger og assistenter samme lønn som i departementene, bibliotekar og maskinarbeidsleder lønn som sekretær I, arkivar kr. 4050 med 3 alderstillegg à kr. 450, korrektursjef lønn som sekretær II, bibliotekassistent lønn som assistenter I.		

Statistisk sentralbyrås organisasjon og ledelse fra Norges statskalender 1947.

Noen få dager etterpå kunne Frisch meddele Bjerve Brofoss sine reaksjoner. Bjerve kunne få være tilknyttet Instituttet på den måten Frisch hadde foreslått, men Brofoss sto fast på at 1. februar 1949 måtte være siste frist for å tiltre stillingen. Frisch syntes å ha kommet til at det ville være bra med Bjerve som direktør i Byrået og la argumentasjonen an etter det. Han forsikret Bjerve i karakteristiske frischske ordelag om at det ikke så ut til å være noen konflikt mellom det 'privatoptimale' og det 'sosialoptimale' synspunkt. Det viktigste var at Bjerve måtte få sikre seg et 'vitenskapelig netto-utbytte' både for seg selv og for 'fronten'. Litt utsettelse av tiltredelsesdatoen ville også gjøre det mulig 'å bringe under tak den avling du nå holder på å høste'. Frisch formante Bjerve at han ikke måtte formulere valget mellom 'enten administrasjon eller vitenskap' som unødig skarpt og trakk fram et bilde av de ulike roller som Bjerve kjente fra før:

Kan du huske et bilde jeg brukte en gang. Infanteriet som stormer fram mens dets eget bakenforliggende artilleri holder for terrenget under trommeild. Ingen av de to våpenarter alene kan løse oppgaven. Men samarbeid mellom dem gir en voldsom slagkraft. De to våpenarter beskytter hverandre gjensidig. Du kjenner tilstrekkelig av artilleriets vesen til å kunne bli en virkelig berømt infanterigeneral!

Men altså ikke artillerioffiser! Frisch hadde tydeligvis kommet til at det ville være flott å ha Bjerve som direktør i byrået. *'Hva det ville bety å ha deg som leder av Byrået kan ikke overvurderes. Det hele ville bli lagt opp på en virkelig vitenskapelig måte.'* Samarbeidet mellom Byrået og Instituttet *'ville bli ytterligere intensivert, formodentlig til glede for begge parter. Samarbeid mellom våpenartene!'* Han var også innstilt på å overkjøre noen av Bjerves motforestillinger:

Jeg må protestere mot din uttalelse om at du ikke vil få "noe tid til overs til dette" i de første 5 år. – Det må ordnes slik at du får tid til dette. Det er nødvendig ikke minst for Byråets egen framtid. Det er her en tydeligst ser at det ikke er noen konflikt mellom det "sosiooptimale" og det "privatoptimale" ("Les harmonies économiques"). Du må få tid til regelmessig å delta i Instituttets planmøter og stimulere de nye associater.

Igjen syntes det å være Frischs egne interesser som veide tyngst. Hensynet til Bjerves doktorarbeid feide han unna. Det gjaldt bare å få laget en detaljert disposisjon og få skrevet ut noen avsnitt. *'Hvis du bare har tankene ordnet i den form er jeg ikke redd for å slippe deg til med et direktørarbeid.'* Dette burde gå hvis bare tiltredelsen ble flyttet i hvert fall til 1. april 1949.

Bjerve var lite fornøyd med svaret fra Frisch, nærmest direkte skuffet, for ikke å si bitter over at Frisch tilsynelatende ikke forsto at han mer enn noe annet ønsket seg en lærerstilling. Frisch antydte også at det økonomiske spilte en rolle, det var visserlig underordnet. Selvfølgelig ville det være fint med en tilknytning til instituttet, men Frisch syntes ikke å ha forstått hvor krevende det ville bli å overta som direktør i Byrået:

Jeg har jo en del erfaringer når det gjelder arbeid både i Byrået og i administrasjonen. Dernest kommer at det er så uendelig mange rent administrative problemer som må løses for at Byrået skal kunne funksjere[!] tilfredsstillende. Jeg er derfor framleis redd for at jeg i tilfelle blir nødt til å bruke de første 5 årene av min direktørtid til å kjempe for å få kontor plass, tilstrekkelig personale, trykkerier til publikasjonene, osv. for ikke å nevne at jeg med den nåværende organisasjon i Byrået blir nødt til å sette meg grundig inn i og følge arbeidet med ulykkesstatistikk, sinnsykestatistikk, edruelighetsstatistikk osv., osv. Jeg vil jo få hovedansvaret for all statistikken og må sette navnet mitt under den.

Hvorfor akkurat sinnsykestatistikken? Frisch på sin side virket influert av hvor gunstig det kunne være for ham og Instituttet å ha Bjerve som direktør i Byrået og hadde han virkelig forstått Bjerves dilemma? Og Bjerve hadde liten tro på at det gikk an å holde på med et doktorarbeid i tillegg til å fylle direktørstillingen i Byrået.

Steile krav

Den andre underdirektøren får som sin viktigste oppgave å hjelpe meg med ... organiseringen samt ledelsen av en ny, sterkt forskningsbetont avdeling. (Bjerve/Brofoss, 31. august 1948)

Dagen etter at han fikk svaret fra Frisch, var Bjerve klar til å svare Brofoss. Så lenge kallet fra Brofoss hang over ham, var det også vanskelig å konsentrere seg om noe annet. Bjerve stilte i et brev datert 31. august 1948 de krav han ville ha oppfylt for å ta stillingen og fikk derved initiativet i forholdet til Brofoss. Men hvor klar var hans tanke på dette tidspunktet? Stilte Bjerve så høye krav som betingelse for å søke stillingen at han med sitt kjennskap til forholdene neppe kunne vente å få dem innfridd? Lå det under et (ubevisst?) ønske om at kravene ville føre ham ute av dilemmaet? Neppe, kravene var genuine, men likevel uvanlige og etter Brofoss' mening også utilbørlige som forhåndskrav, særlig i den situasjonen som forelå.

Bjerves kjennskap til forholdene i Byrået var hovedsakelig basert på det inntrykket han hadde fra sin tid der under krigen og han var ikke helt oppdatert. Men at det var trangt for Byrået i de tre toppetasjene i Dronningensgt 16 var på det rene. Bjerve tok hardt i og kjørte fram som sitt første punkt overfor Brofoss at det manglet kontorplass til 70-80 funksjonærer og en del funksjonærer satt også utenfor Dronningensgt. *'For meg som ikke har deltatt i utarbeidningen av spesialstatistikken på noe punkt, ... er det særlig viktig at jeg når som helst og på korteste varsel kan få konferanser på stedet med byråsjefene så vel som sekretærene'*. Nå skulle direktørens tid bli kostbar! Et bedre poeng var det kanskje at manglende personale var en minimumsfaktor i Byråets arbeid. *'Byråets arbeid vanskeliggjøres for tida i høy grad av "minimumsfaktorer" på bestemte punkter, når det gjelder personalet, og jeg har inntrykk av at det like mye skyldes kontormangelen som mangel på kvalifiserte folk'*. Det var nok i betydelig grad tilfellet og tilsa at plassproblemet måtte løses uansett. Bjerve ville nødvendigvis se som sin første oppgave som direktør å kjempe *'en mer eller mindre håpløs kamp for å rette på kontornøden.'* Men det kunne vel ikke være (den temporære) kontornøden for Byråets funksjonærer som var avgjørende for om han ville ta stillingen?

Bjerves neste punkt var hans inntrykk av at *'Byrået heller ikke fra toppen av er rasjonelt organisert'*, en innledende formulering for å fremme et krav om flere høyere stillinger. Utvidelsen fra 4-5 til 10 byråsjefer betydde at *'jeg i tilfelle [vil] få 9 byråsjefer og en underdirektør daglig "rennende" på kontoret, samtundes med at jeg sjøl må ta meg av en stor del av det nybrotsarbeidet som skal utføres, både når det gjelder den logiske oppbyggingen og den administrative gjennomføringen.'* Byråsjefene ville altså både være for langt borte og for nær til at det vil være bekvemt for den nye direktøren!

Det som ikke var *'rasjonelt organisert'* var at med så mange byråsjefer og bare en direktør og en underdirektør på toppen ville det være dårligere avansementsmuligheter enn i departementene og det ville bli *'vanskelig å få beholde flinke folk'*. Problemet ville også bli forsterket av at den nye direktøren i tilfelle bare var 35 år. Men løsningen var klar: *'En rasjonell organisasjon krever derfor at det tilsettes to nye underdirektører.'* Bjerves vurdering av hvordan disse skulle utnyttes sammen med underdirektørstillingen Skøien hadde, ble da følgende: *'1) Skøien fortsetter å ta seg av personalsakene foruten at han har oppsyn med en del av rutinestatistikken. 2) Den ene av de to nye underdirektørene overtar den daglige ledelsen av storparten av rutinestatistikken, slik at min befattning med den blir mer formell enn reell. 3) Den andre nye underdirektøren får som sin viktigste oppgave å hjelpe meg med utformingen av de nye undersøkelsene som må settes i gang og med organiseringen samt ledelsen av en ny, sterkt forskningsbetont avdeling.'* Her kom Bjerves egentlige motivasjon til uttrykk: en forskningsavdeling! Men kunne Byrået ha en direktør som var "mer formell enn reell"?

Bjerve hadde også mannen til å tre inn som leder av forskningsvirksomheten: *'Den ideelle til denne jobben ville være Stein Rossen. Jeg vil i høyeste grad trenge en mann av hans type til å samrå meg med i en rekke tilfelle, og jeg vil trenge enn mann av hans kvalitet til å ta seg av de viktigere spesialoppgaver.'* Den andre underdirektørstillingen - for "rutinestatistikken" - ville Bjerve utnytte ved å rykke opp en av de eldre funksjonærene, f.eks. Paul Barca eller Julie Backer.

Men hvorfor Stein Rossen? Hvorfor ikke Odd Aukrust? Bjerve avskriver Aukrust i en parentes fordi han går ut fra at han vil få dosentstillingen på Ås som var forventet utlyst om kort tid. Uansett ville det til denne underdirektørstillingen *'ikke være vanskelig å få en mann av høy kvalitet.'* Bjerve unnlot å komme inn på at menn "av høy kvalitet", dvs. gode økonomer, var en knapphetsfaktor med stor alternativverdi, noe både Brofoss og Frisch var svært oppmerksom på. Som Frisch programmatisk hadde skrevet i *Econometrica* da han gjenopptok sitt verv som redaktør: "men who can handle general macroeconomic problems cannot be produced at short notice".¹²⁴

Bjerve reiste også et tredje problem. Fordi det ville være vanskelig i stillingen som direktør å si nei til offentlige oppdrag, ville han ha en minnelig avtale om at ingen oppnevnelser av ham selv eller andre nøkkelpersoner i Byrået til

¹²⁴ Frisch (1946), p.2.

eksterne oppgaver og verv skulle bli foretatt uten at saken var diskutert på forhånd og at “*presset*” i tilfelle ikke skal gjøres større enn “*rimelig*”. Også oppdragene til Byrået måtte ‘begrenses til det “optimale”’. Med Bjerves praktiske erfaring og fordypning i planleggingsteori var det ikke overraskende at han kom opp med ideen om en ‘arbeidsplan’ for Byrået som ‘*gjennomdiskuteres med finansministeren, handelsministeren og eventuelt andre toppinstanser med det formål å komme fram til en bestemt arbeidsplan for en viss periode framover, og denne arbeidsplanen måtte være bindende for så vidt som enhver forandring i den måtte diskuteres på grunnlag av planen som helhet*.’ Dette var en konstruktiv idé som skulle få betydning og bidra til å gi Byrået et solid grunnlag for å be om mer ressurser.

Bjerves kravstore og ganske uentusiastiske svar til Brofoss ble da: ‘*Kan disse problemene løses på en tilfredstillende måte, blir det vel til at jeg aksepterer tilbudet, men jeg understreker at jamvel om dette skjer, ville jeg ha foretrukket å få en dosentstilling ved Universitetet eller ved en av høyskolene*.’

Bjerve oppsummerte kravene:

- 1) *Vil jeg kunne regne med at kontorproblemet blir løst på en tilfredsstillende måte innen jeg overtar stillingen?*
- 2) *Er det noen utsikt til å få tilsatt to nye underdirektører innen samme tid eller innen en “rimelig” tid? Subsidiært: Vil det være mulig å få tilsatt en ny underdirektør for “rutinestatistikken” og en særskilt konsulent som foreløpig substitutt for den tredje underdirektøren?*
- 3) *Vil jeg og Byrået kunne regne med å få arbeidsro (ikke i betydningen “ta det rolig”, tvert imot)?*
- 4) *Et ytterligere spørsmål ville jeg også være takknemlig for å få klarlagt:*
- 5) *Hvordan stiller Jahn seg til at jeg blir direktør? Og Skøien (Jahn vil lett kunne bringe det på det rene)? Jahn’s “backing” vil bety mye for meg, ikke minst vil det gjøre forholdet overfor de eldre funksjonærene lettere. Dessuten vil jeg trenge hans råd i mange spørsmål.*

Bjerve føyde til at sitt forbehold i spørsmål 3) naturligvis ikke gjaldt arbeid i tilknytning til nasjonalbudsjettet og likeledes ville han gjerne holde kontakten med instituttet og Frisch som denne hadde foreslått. Bjerve avviste også å tiltre allerede 1. februar og viste til sin forventede familieforøkelse i midten av februar. Helst vil han vente til 1. juni, men 15. mai kunne til nød gå selv om ‘*jeg blir nødt til å gå så å si direkte fra båten og inn i jobben, men det får ikke hjelpe*.’

Brofoss kunne neppe ha blitt særlig begeistret over denne reaksjonen. Nå var det Bjerve som stilte kravene og i tillegg maste om en rask avklaring og utnevning slik at han tidlig kunne begynne å ‘*jakte*’ på økonomer, men sen

tiltredelse. Bjerve uttrykte at han *'håper ... du ikke vil oppfatte de synsmåtene jeg har hevdet foran, som mer eller mindre "ublu" krav fra min side'*, men trolig var det akkurat det Brofoss gjorde. I nesten spottende ordelag føyde Bjerve til at *'dersom ikke de nevnte problemene kan løses tilfredsstillende, vil flere andre kunne løse oppgaven som direktør i Byrået like godt som jeg, og da vil det hele fortsette å gå sin mer eller mindre skjeve gang.'* En rask avklaring av spørsmål 1) og 2) ville *'gi meg en gunstig start i Byrået når det gjelder forholdet til personalet. Jeg legger stor vekt på at personalet alt fra starten av får troen på at noe kan gjøres og virkelig vil bli gjort for å bringe Byrået på fote igjen.'*

Bjerve ga spontant uttrykk overfor Frisch at han var skuffet over hans reaksjon. Men etter noen dager hadde det gitt seg. Han skrev tilbake:

[Skuffelsen] ga seg betydelig etter hvert som jeg begynte å få klarhet over hvordan en kanskje kunne organisere Byrået på en bedre måte. (...) Lykkes det å få tilsagn om de to nye underdirektørstillingene tror jeg at jeg kommer til å følge ditt råd om å akseptere.

Bjerve spilte Frisch ut mot Brofoss ved å hevde at han oppfattet Frischs råd om å akseptere stillingen som basert på at Bjerves krav ble innfridd, men Frisch hadde enda ikke fått kjennskap til Bjerves krav. Bjerve regnet imidlertid med Frischs støtte i kampen for å oppnå best mulig betingelse som direktør i Byrået og fikk det også.

Våde

Jeg hater tanken på en fast kontortid, endeløse konferanser med byråsjefer, sekretærer, for ikke å nevne alle utenfor byrået som absolutt må snakke med direktøren (Bjerve/Frisch, 6. september 1948)

En venner seg til alt, de færreste som traff Bjerve på 1950-, 1960- og 1970-tallet observerte nevneverdig motvilje mot “fast kontortid” og “endeløse konferanser”. Men kort etter at Bjerve hadde sendt sine djerve krav til Brofoss, svingte han mellom lyst og ulyst, kanskje mest det siste, med hensyn til å ta imot kallet fra Brofoss og søkte veier ut av dilemmaet.

Selvsagt ventet Bjerve på Brofoss' reaksjon. Fra han sendte brevet til Brofoss 31. august 1948 skulle det imidlertid gå hele to og en halv måned før han fikk noen reaksjon fra Brofoss. Brofoss hadde riktignok sendt Bjerve et brev allerede 6. september, før han fikk Bjerves brev, men det dreide seg utelukkende om Marshallhjelpen og nasjonalbudsjettsspørsmål. Brofoss hadde riktignok føyd til med henvisning til Frischs anbefaling om å ta jobben at han ‘*håper derfor snart å få bekreftelse fra deg direkte om dette*’. Bjerve fikk således god tid til å tenke på hva Brofoss måtte synes om hans krav og hadde ikke lett for å konsentrere seg om andre ting.

Vel en uke etter sitt svar til Brofoss fikk Bjerve et snev av bondeanger og skrev for hånd (skrivemaskinen var alt sendt til Chicago) til Brofoss der han dempet ned både kravet om bedre kontorlokaler og om nye stillinger ved å antyde at en forskningsavdeling kanskje kunne opprettes litt uformelt og ledes direkte av direktøren, i hvert fall i starten. Da ville det holde med én ny underdirektørstilling. Bjerve angret på dette etterpå, hvis det bare skulle bli én underdirektørstilling så skulle den iallfall være for forskningsvirksomheten.

Brofoss hadde ikke personlig kjennskap til Byrået. Bjerve appellerte til Frisch om å be Brofoss drøfte saken med Skaug som han visste hadde klaget over manglende mellomledd. Samtidig var det tydelig at det etter hvert ble en ambivalens hos Bjerve. Samtidig med at han ga uttrykk for at han ikke ville bli direktør i Byrået, begynte tankene å dreie seg om hva en kunne få til i Byrået. I midten av september utviklet han for Frisch at en ordentlig forskningsavdeling i Byrået ‘*kunne danne et slags mellomstadium mellom det nåværende*

Byrå og Økonomisk Institutt i valget av arbeidsoppgaver'. Det var to oppgaver han trakk fram for en slik avdeling. For det første et dyptgående input-output-system for Norge, og for det andre en ordentlig løpende konjunkturanalyse 'istedenfor det nåværende pjatt' i *Statistiske Meddelelser*.

I mellomtiden var imidlertid kommunikasjonen med Frisch så tett som postgangen mellom Oslo og USA tillot. Alt dagen etter at han hadde svart Brofoss sendte han Frisch gjenpart av svaret og ga uttrykk for skuffelsen over at Frisch hadde rådet ham til å ta imot stillingen. Bjerve fant det nødvendig å minne Frisch både om at han i 'mange år har tatt sikte på å gå den vitenskapelige veien' med en lærerstilling ved Universitetet eller en av høyskolene som siktepunkt. Ikke at han avskrev Byrådet som en ikke-vitenskapelig arbeidsplass på noen måte, men så svak som bemanningen i Byrådet og forholdene ellers var, ville direktørens innsats bli bundet opp i administrative oppgaver i mange år framover. Bjerve var mer direkte i sine personvurderinger overfor Frisch enn overfor Brofoss og omtalte stillingstrukturen som bestående av 9 byråsjefer og 'praktisk talt ingen underdirektør'. Skøien var etter Bjerves oppfatning svakelig og nervøs og derfor til liten støtte og hjelp for direktøren.

Bjerve minnet Frisch også om hvordan det var å lage de første nasjonalbudsjettene i Finansdepartementet: 'Jeg vil ikke risikere å komme i samme stilling i Byrådet som jeg delvis var i under arbeidet mitt i Finansdepartementet, at jeg måtte utføre en vesentlig del av det logiske arbeidet alene uten å få effektiv kritikk og effektiv avløsning.' Bjerve appellerte til Frisch om at han ville sette 'stor pris på din støtte i mine "krav", særlig når det gjelder underdirektørene', og det skulle ikke være fånyttet. Han sa også til Frisch at han ville ha Rossen som underdirektør som leder av en avdeling der nasjonalregnskapskontoret og konjunkturanalysekontoret inngikk, men hadde naturligvis ikke nevnt noe om dette til Rossen foreløpig.

Allerede før Frisch fikk Bjerves djerpe svar til Brofoss sendte han et oppmuntrende, impulsivt råd som han hadde kommet til å tenke på: 'Du bør forbeholde deg å få en "administrasjonssekretær" med en relativt høy lønn – (noe i likhet med en "Vigger" som vi har ved Instituttet). Dette er meget viktig og vil lette deg arbeidet meget.' Bjerve svarte nesten overbærende med å forklare Frisch forskjellen på å lede instituttet og et tungrodd Byrå med opp imot 200 ansatte og flere etter hvert som statistikken ble bygd ut: 'Hovedoppgaven for lederen av en slik institusjon må vel være å sørge for at alle disse funksjonærene arbeider mest mulig effektivt, blant [annet] sørge for at de arbeider mest mulig vitenskapelig, ikke å utføre statistisk (mer eller mindre vitenskapelig) arbeid sjøl.' Men med to underdirektører kunne det bli annerledes, særlig hvis en kunne ta seg av all 'plankekjøringen'. Bjerve formidlet på dette stadiet også til Frisch ønsket om at han selv som direktør kunne sitte fjernt fra det daglige strev med statistikken.

Frisch tok Bjerves skuffelse alvorlig og han hadde også fått en bedre forståelse av Bjerves dilemma. Han rykket allerede en uke ut i september for annen gang ut for Bjerve med et brev til Brofoss, atskillig mer gjennomtenkt enn i forrige runde. Frisch gjorde selvkritikk overfor Brofoss for å ha 'overvurdert mulig-

heten for å finne en løsning i Byrået som kan gjøre det mulig for direktøren å arbeide med det vitenskapelige grunnlag for Byråets virksomhet, ... kanskje har jeg også lagt utilstrekkelig vekt på Bjerves egne ønsker i retning av vitenskapelig arbeid.'

Frisch som visste hvor gjerne Brofoss ville ha akkurat Bjerve til stillingen, gikk taktisk til verks for å styrke Bjerves forhandlingsposisjon ved å omtale de akademiske mulighetene for ham. Det var riktignok små muligheter for at Bjerve ville kunne få dosenturet i sosialpolitikk som han hadde søkt, men Ingvar Wedervang, rektor ved Handelshøyskolen, var *fyr og flamme ved utsiktene til å få tak i Bjerve*' og ville straks sette seg i forbindelse *'med statsråd Brofoss (!) for å få hjelp til bevilgning'*. Frisch var neppe så blåøyd som han ga uttrykk for da han ba Brofoss være *'så generøs at De vil støtte en slik mosjon hvis den kommer - selv om dette ville bli en fra Deres synspunkt litt uventet utgang på saken.'*

Frisch hadde i en telefonsamtale med Brofoss fått klart for seg at Brofoss fant Bjerves betingelse om nye underdirektørstillinger umulig å klarere på forhånd. Men Frisch ga ikke opp. Overfor Brofoss ga han Bjerve maksimal støtte når det gjaldt dette kravet. Bjerves brev lyste ifølge Frisch *'av den mest strålende saklighet, energi og vilje til å lage noe som virkelig godt'* og Brofoss og Statsministeren *'så rett da dere bestemte dere til å gi Bjerve tilbudet'*. Men *'visse ordninger etter de linjer Bjerve trekker opp vil være en absolutt betingelse'* hvis Bjerve skal kunne *'skape det vitenskapelige miljø omkring Byrået som han personlig trenger og som også må til hvis det skal lykkes "å bringe Byrået på fote igjen".'*

Frisch bekreftet også at Bjerve har *'fullkommen rett'* i at Frisch sto fullt og helt bak de krav han hadde stilt: *'Bjerve [har] kunnet presisere detaljene bedre enn jeg kunne, men grunntanken er helt og holdent den samme.'* Når det gjaldt Bjerves krav var *'de begrunnet ut fra saklige og vitenskapelige hensyn. Når spørsmålet er reist må det på ingen måte oppfattes som uttrykk for en personlig fordringsfullhet fra Bjerves side.'* Hvis Bjerves krav kunne innfris *'særlig dette med de to underdirektørene'*, ville Frisch råde ham til å akseptere. Hvis Bjerve bestemte seg for ikke å akseptere tilbudet, ville Frisch *'så kraftig jeg kan'* arbeide for å skaffe ham en akademisk stilling: *'Han er en mann av den kaliber at vi for all del må sørge for at landet ikke mister ham.'* Det som trengtes, var et tilsagn fra Handelsministeren og Statsministeren om de to nye stillingene. *'Jeg er ikke i tvil om at en løsning med Bjerve som sjef for Byrået og med ordninger stort sett slik han nevner, vil være den absolutt beste løsning som kan tenkes fra landets synspunkt'* og også *'en lykkelig løsning for Bjerve personlig'*.¹²⁵

¹²⁵ Frisch benyttet anledningen til å invitere Brofoss til en enkel liten lunsj på Continental fredag 10. september 1948 med en del *'utlendinger som er i byen'* og å holde et lite foredrag for dem under lunsjen. Det dreide seg om Paul Samuelson, Lawrence Klein, Nicholas Kaldor og Paul Lazarsfeld. Frisch hadde ødelagt foten og overlot til Haavelmo å være vertskap. Samuelson var på kort besøk i Oslo for å treffe Frisch, men lyktes til sin store skuffelse ikke i få noe møte med ham, verken på kontoret eller hjemme. Frischs fotskade syntes ellers ikke å hemme hans bevegelsesfrihet nevneverdig omkring tiden for Samuelsons besøk. Klein var på slutten av et års opphold ved Instituttet, Kaldor var på rekrutteringstur for FN's Economic Commission for Europe og Lazarsfeld var invitert som gjesteforeleser ved Universitetet for å hjelpe til å etablere norsk sosiologi. Formodentlig var lunsjen en av få anledninger Brofoss kan ha talt til en forsamling der et flertall var framtidige Nobelprisvinnere.

Det skinte igjennom at Frisch var fornøyd med sitt brev til Brofoss og han meddelte det også til Bjerve: *‘Hvis ikke mitt brev av i dag til Brofoss har styrket din “bargaining power” da vet jeg ikke hvorledes det skal gjøres.’* Frisch lovte også at han var klar til *‘ny uttrykking’* dersom det skulle være nødvendig. Det skulle det bli! Frisch tok også igjen kontakt på Bjerves vegne med rektor Mork ved Norges Landbrukshøgskole om det dosenturet i økonomi som vil bli lyst ut der (men som Bjerve visste at Aukrust var sterkt interessert i og håpet å få).

I midten av september flyttet Bjerve fra Berkeley til Chicago. Kort etter ankomsten til Chicago fikk Bjerve en ny bekymring. Innstillingen fra komiteen som vurderte søkerne til dosenturet i sosialøkonomi og sosialpolitikk hadde kommet til behandling i fakultetet. Bjerve hadde fått rosende omtale av flere i komiteen, men lå ikke an til å få stillingen på grunn av lite dokumentert kompetanse innen sosialpolitikk. Frisch overveide å styrke Bjerves sjanser ved å foreslå at de tre søkerne skulle få tre måneder på seg til å skrive konkurrerende avhandlinger som et ytterligere bedømmelsesgrunnlag. Han telegraferte konfidensielt til Bjerve. Ville det være bryet verdt for Bjerve å gjøre dette i lys av at han trolig ville tape i konkurransen med Getz Wold uansett? Bjerve overveide å be om utsettelse med en slik konkurranseavhandling, men avslo til slutt Frischs forslag. Det ville knapt tjene noe formål. Han var heller innstilt på å trekke søknaden. Universitetet vedtok ved annen gangs behandling å gi dosenturet til Johan Vogt med Knut Getz Wold på annen plass. Fakultetet uttalte samtidig at *“Petter Jakob Bjerve måtte anses som en meget lovende vitenskapsmann”*.¹²⁶

Bjerve fikk høre fra Aukrust at han i begynnelsen av oktober hadde hatt en *“mystisk”* telefonsamtale med Frisch som i dulgte vendinger hadde antydnet at Bjerve hadde fått et tilbud om en høyt plassert stilling. Aukrust refererte for Bjerve at Frisch hadde sagt at han *‘ikke ville la deg gå tapt’*. Aukrust antydnet ikke at han visste mer om hva det kunne dreie seg om, og gjorde det vel heller ikke. At rykter kunne begynne å gå hjemme gjorde det naturligvis ikke lettere for Bjerve.

Bjerve syntes han måtte gi Aukrust en slags forklaring men holdt kortene skjult (*‘Hva den nevnte høyere stilling gjelder, er jeg dessverre helt avskåret fra å fortelle’*). Men noe mer måtte han jo si og lot Aukrust få vite at *‘da det ikke er en vitenskapelig stilling, var jeg ikke særlig interessert. På den andre siden lå forholdet slik an at jeg vanskelig kunne si tvert nei. Jeg valte derfor å svare at jeg kanskje kunne ta jobben under forutsetning av at det ble gjennomført visse organisatoriske endringer (nokså vidtgående), både fordi jeg oppriktig mente at det var nødvendig og fordi at jeg i så fall kanskje ville komme til å trives i arbeidet.’* Aukrust som satt på sitt byråsjefkontor i Byrået og leste dette, kunne naturlig-

¹²⁶ Det var oppnevnt en formidabel komite på fem for å bedømme de tre søkerne. J. Einarsen og G. Heckscher (Stockholm) innstilte Bjerve som nr. 2 etter Wold, mens de øvrige, W. Keilhau, Th. Sinding og K. Philip (Århus), innstilte Vogt som nr. 1 og Bjerve sist eller ikke i det hele tatt. Både Einarsen og Philip ga nokså utvetydig uttrykk for at Bjerve var den generelt best kvalifiserte og Keilhau, som neppe sto spesielt høyt i kurs hos Frischelevne, berømmet Bjerve for *“logisk sans, herredømme over moderne forskningsmetoder og sans for økonomiske realiteter”*.

vis ikke la være å spekulere på hvilken stilling det kunne dreie seg om. Bjerve lot også Aukrust få vite at hvis dosenturet på Ås ble opprettet i nær framtid ville Bjerve søke og konkurrere med Aukrust om stillingen.

Bjerve lette nå etter andre utveier. Han utesket Frisch nok en gang om det ikke kunne bli muligheter for et nytt dosentur ved Universitetet med bedre sjanser for ham selv. Han hadde drøftet dette med Frisch i New York i mai samme år også, f.eks. et dosentur i nasjonalbudsjett, kontrollteori o.l. Frisch hadde omhyggelig unngått å gi inntrykk av at det var gode utsikter til noe slikt. Bjerve kunne vel like lett som Frisch vurdere hvor vanskelig det ville være å få det til, såpass kort tid etter at Frisch hadde lyktes i å få opprettet et nytt professorat for Haavelmo.

Direktørstillingen lot han nå som om han hadde fått på avstand. Siden Brofoss ikke hadde svart på den knappe måneden som hadde gått, hadde Bjerve gått ut fra at *'det ikke blir noe mer spørsmål om å ta stillingen i Byrået. Jeg sørger ikke noe over det, tvert imot, og nå har det hele kommet så pass på avstand at jeg har sluttet å tenke på det også.'* Men kan vi tro på dette, stillingen måtte jo fortsatt være ledig, og Brofoss kunne vel ikke godt gå på andre kandidater uten å underrette Bjerve?

Frisch underrettet Bjerve om at den ungarskfødte økonomen Nicholas Kaldor hadde vært i Oslo og hadde vært meget ivrig for å få tak i norske økonomer til seniorstillinger ved FNs *Economic Commission for Europe's* sekretariat i Geneve med en lønn på \$8000! Frisch antydte at dette kunne være en mulighet og Bjerve vurderte det med interesse. Ryktene sa riktignok at Kaldor var på vei til en stilling i Cambridge, og etterfølgeren ville kanskje ikke være like fristende å arbeide under. Men så var det denne klausulen om to års tjeneste i staten.

Men hva med dosenturet på Ås. Om det ville bli lyst ut i nær framtid, burde framgå av om det var med i råbudsjettet som var sendt Finansdepartementet. Bjerve antydte overfor Frisch at Eivind Erichsen som satt i Nasjonalbudsjettkontoret med tilgang til råbudsjettene kunne finne ut av det. Frisch gjorde en diskret henvendelse til Erichsen for å finne ut av det.

Bjerve fisket nok overfor Frisch etter at de to prinsipalene sammen skulle redde ham ut av dilemmaet ved å finne en eller annen ordning ved Universitetet, Handelshøyskolen eller Landbrukshøgskolen. Frisch ga ingen presise løfter, men var romslig med utsagn som at Bjerve ville ha *'et tilfluktsrom på Instituttets lønningsliste når du kommer hjem.'* Ikke lett å forholde seg til!

I begynnelsen av oktober kaster Frisch ubetenksomt fram nye fluktmuligheter. Mahalanobis, lederen av Indian Statistical Institute i Calcutta, var på besøk i Oslo.¹²⁷ Frisch skrev en notis i avisen om besøket. Mahalanobis var interessert i å få over en norsk senior eller semisenior økonom for et halvt år for å *'insitere dem om økonomiske planleggingsproblemer, nasjonalbudsjett mv.'*, omtrent

¹²⁷ Prasanta Chandra Mahalanobis (1893-1972) var professor i fysikk i mange år før han vendte seg mot statistikk der han ga betydelige bidrag til utvikling av samplingmetoder, særlig med sikte på anvendelser i India. Som leder av Indian Statistical Institute var han sterkt involvert i de to første indiske femårsplanene og ga vekstteoretiske og andre metodiske bidrag.

fra tidspunktet Bjerve ville være klar til å forlate USA. Det må ha vært i en tilstand henimot desperasjon at Bjerve kastet seg entusiastisk over dette. *‘Jobben i India frister meg virkelig over evne. Det ville bli en stor opplevelse å være der en tid, og jeg skulle tro lærerik også.’* Ja, monn det! At det sinket arbeidet med doktoravhandlingen betydde nå ikke noe (*‘et halvt år fra eller til betyr jo ikke så mye’*). Men Frisch hadde ikke gitt mange opplysninger om hva det dreide seg om. Bjerve måtte skrive tilbake og spørre om det meste. Arten av arbeidet, undervisning eller administrativt? Hvor i India? Med eller uten familie? Skaffes det bolig? Blir reiseutgiftene dekket? Lønnsvilkårene? Ingenting var klarlagt. Heller ikke kjente Bjerve stort til Mahalanobis (noe som kom til uttrykk ved at han omtalte ham som *‘Mahalabonis’*), men gikk ut fra at det måtte være en *‘interessant personlighet’*.¹²⁸ Likevel kunne Bjerve si at *‘jeg virkelig er interessert i dette!’* Men så var det klausulen i permisjonsforlengelsen igjen. Bjerve var inne på å be Frisch ta opp dette med Brofoss, men fant at det fikk han heller gjøre selv når mer utførlige opplysninger om oppdraget forelå. Dessuten hadde han jo også tenkt å utnytte Rockefellerstipendet fullt ut for de to år det var innvilget helt ut og få med seg oppholdene i Nederland og England som han hadde planlagt.

Bjerve ble raskt brakt ned på jorda igjen, Frisch hadde truffet på Brofoss og berettet: *‘Jeg snakket nettopp med Brofoss. Saken med Statistisk sentralbyrå er fremdeles høyaktuell.’* Skaug ville bli utnevnt til Ministerråd og fast delegert til den nye organisasjonen (OEEC), opprettet for å administrere Marshallhjelpen, fra april 1949 og før da burde det være utnevnt en ny direktør, men ikke nødvendigvis tiltrådt. Nå la Frisch press på Bjerve, åpenbart ut fra samråd med Brofoss: *‘Hvis ikke du tar imot Byrået blir det framtvunget en løsning som jeg personlig tror ikke vil bli den beste på lang sikt. Slik som saken nå ligger an vil jeg påny rå deg til å ta imot Byrået, men på de uttrykkelige betingelser vi før har drøftet. Jeg kan iallfall bistå deg med all mulig støtte personlig og saklig så lenge jeg kan stå på bena.’* Kunne Brofoss’ sitt utsagn bety annet enn at han mer eller mindre hadde godtatt Bjerves krav? Men hva hadde Brofoss sagt til Frisch? Hva var “løsningen” som ville bli “framtvunget”?

Frisch fortalte også at grunnen til at Brofoss ikke hadde svart, var bare fordi han hadde vært for opptatt, men nå skulle han skrive så snart som mulig. Men Bjerves utålmodighet lot seg ikke stoppe, han måtte få klarhet i dette. De gode arbeidsforholdene i Chicago hadde også gitt ham en fruktbar arbeidsperiode. Han skrev til Brofoss og la ved et ikke helt ferdig manuskript til forelesningene om norsk planlegging han skulle holde ved *New School* og ba Brofoss sørge for kommentarer fra miljøet hjemme. Han skulle bruke stoffet også i et seminar i New York for økonomer fra Columbia University, FN og Federal Reserve. Nærmest *en passant* fikk han flettet inn at Frisch hadde nevnt at stillingen i Byrået fortsatt var “høyaktuell”: *‘Det kom overraskende på meg, for jeg*

¹²⁸ Mahalanobis hadde også vært på den store statistikkonferansen i Washington, så Bjerve hadde hatt sjansen til å treffe ham tidligere. Aukrust hadde møtt Mahalanobis på Instituttet og fått et sterkt inntrykk av en *‘fantastisk personlighet’*, men også Aukrust hadde vanskeligheter med navnet, det ble *‘Mahalanobis’!*

hadde gått ut fra at det nå ikke ville bli noe mer spørsmål om det.' Bjerne var uforferdet og visste hvordan han skulle stille spørsmålene for å få full klarhet: 'Dess mer jeg har tenkt over denne saken, dess mer overtydd er jeg blitt om at det trengs to nye underdirektører til i Byrådet dersom det skal kunne funksjonere tilfredsstillende. Er det satt opp noe forslag om dette på budsjettframlegget for 1949-50?'

Avvisning

Hva jeg mente å si, er at det ikke er mulig å ta opp forslag om å opprette tre underdirektørstillinger i Byrået. Der er jo allerede en fra før, slik at en måtte få to nye. Sånn som situasjonen ligger an bl.a. i Stortinget, anser jeg det ikke mulig. (Brofoss/Bjerve, 25. november 1948)

Endelig svarte Brofoss! Bjerve hadde nettopp kommet tilbake fra New York der han hadde bodd hos Stein Rossen og satt ham fullt inn i saken om direktørstillingen, fordi han antok at Frischs melding om at saken var høyaktuell simpelthen betydde at han hadde fått gjennomslag hos Brofoss.

Brofoss hadde imidlertid ikke latt seg overbevise verken av Bjerve eller av Frisch. Han avviste helt Bjerves krav om å få forhåndsklarert at det skal opprettes nye toppstillinger: *‘Jeg tror imidlertid ikke at det er mulig å stille opp dette som vilkår på forhånd. Det henger sammen med den naturlige uvilje som det er både i Finansdepartementet og Stortinget mot å ta opp nye bevilgninger av denne art. Det annet og mer avgjørende etter min mening er at det hele er et spørsmål om antall kvalifiserte folk. Vi får jo ikke en eneste mer kvalifisert mann mer i Norge gjennom en slik omgruppering av stillinger.’* Et drepende enkelt, men overbevisende resonnement, i hvert fall på kort sikt. Hvis ikke Bjerve kunne påvise at avkastningen av gode økonomer i toppstillinger i Byrået var større enn andre steder, hadde han et tapt slag. Men Bjerve syntes langt på vei til å mene nettopp det.

I en slik situasjon talte det mot å opprette nye høye stillinger for *‘hvis en oppretter slike nye stillinger, vil en neppe unngå å kunne gjøre et kompromiss og ta en del av de eldre folkene i stillingene. Vi vil da nettopp få de folkene som vi ikke ønsker til å behandle for oss disse viktige oppgavene.’* Brofoss ville heller at Bjerve skal gjøre som han hadde antydnet og sette i gang uformelle omorganiseringer og se om han kunne få dem til å virke:

Du vil da kunne plukke ut folkene selv, og kunne sette arbeidet mer i sving enn du vil kunne om du fra starten av skal organisere formelle avdelinger eller underdirektorer. Når det har vist seg at denne ordning i praksis er den eneste tilfredsstillende, er tiden inne til å ta opp

spørsmålet om formell organisering som svarer til den faktiske realitet. På forhånd vil etter mitt skjønn en slik diskusjon ikke føre til noe resultat. Jeg må derfor så innstendig jeg kan rå deg til å ta stillingen på de premisser som vi før har drøftet og som jeg her gjentar. Jeg vil gjerne høre fra deg snarest om ditt syn på saken.

Det var en kalddusj, Brofoss vek i realiteten ikke en tomme og med gode argumenter. Bjerve svarte igjen ganske umiddelbart 15. november og ganske oppbrakt. Han var heller ikke innstilt på å vike, dette fikk bære eller briste: 'Jeg svarer straks i håp om å få saka undagjort snarest mulig.' Noen nye stillinger i Byrået ville tydeligvis ikke bli fremmet i budsjettet. Bjerve rekapitulerte de spørsmålene han hadde stilt tidligere og summerte opp:

Av disse har du i ditt siste brev svart på spørsmål 2) ... ditt svar kan tolkes slik: 1) Verken Finansdepartementet eller Stortinget vil gå med på å opprette de to mellomstillingene jeg har foreslått, på det nåværende tidspunkt. 2) Det kan ikke gis noen form for tilsagn om opprettelse av slike stillinger innen en "rimelig" framtid heller. Er denne tolkingen riktig, blir mitt svar dette: Jeg søker ikke stillingen som direktør av Byrået.

Dette var klare ord og det skulle ikke bli siste gangen Bjerve frasa seg stillingen. Bjerve gjorde sitt syn ytterligere klart:

Dersom jeg skulle ta på meg jobben som sjef for Byrået, måtte det være for å bygge ut Byrået som analyse- og forskningsinstitusjon. Dette ville jeg kanskje kunne klare bedre enn de andre som jeg regner med vil søke, forutsatt at jeg får et minimum av støtte fra folk i toppklasse og forutsatt at jeg kan nytte andre til å utføre en stor del av det rent administrative arbeid. Derfor var det at jeg foreslo de to nye underdirektører.

Til Brofoss sitt syn om at det ikke ville bli en eneste kvalifisert mann mer av å opprette stillinger i Byrået, kunne Bjerve replisere at det var nettopp det det ville bli, nemlig Stein Rossen, som han altså nå hadde tilbudt stillingen som leder av forskningsvirksomheten. Rossen hadde vært 'meget begeistret'. Bjerve føyde her til at dette var naturligvis bare aktuelt under forutsetning av at Aukrust gikk over til en annen stilling om et års tid ('Jeg har hele tiden gått ut fra at Aukrust ikke blir værende i Byrået lengre enn nødvendig for å fullføre oppleggingen av nasjonalregnskapet.'). Denne og andre merknader om Aukrust antydte at Bjerve hadde et snev av ruelse over at han hadde tilbudt Rossen stillingen som leder av forskningsavdelingen framfor Aukrust. Kanskje Aukrust ville være mer interessert i en slik jobb enn å være eneste økonom på Ås for å undervise bondesønner? Aukrust var den teoretisk best skodde av de to og han var i ferd med å bygge seg opp som nasjonalregnskapsmann selv om det var et

stykke igjen. På den annen side hadde han ikke noe innpass i det politiske miljø, snarere tvert imot.

Hvilken formell stilling Stein Rossen i tilfelle skulle ha var underordnet:

Hovedsaken er at han kommer dit for å bli der og at han får en stilling som gjør det mulig for oss sammen å bygge opp et solid "Konjunkturinstitut" innenfor Byrået, der hovedvekten blir lagt på

- 1) *Åjourføring av nasjonalregnskapet og analyse av tallene, bl.a. i relasjon til nasjonalbudsjettet,*
- 2) *Utbygging og modernisering av Statistiske meddelelser og Statistisk Økonomiske Oversikter,*
- 3) *Input-Output analyser,*
- 4) *Mindre økonometriske undersøkelser, bl.a. til støtte for utarbeidningen av nasjonalbudsjettet (for eksempel analyse av inflasjonspresset, "laget" mellom lisensiering og levering osv.).*

Dette var den første beskrivelsen av den påtenkte forskningsavdelingens oppgaver. Men hvilke kvalifikasjoner hadde Rossen som Bjerve satte så høyt at kravet om en forskningsavdelingen fikk en så sterk personlig komponent?

Bjerve likte heller ikke Brofoss' bemerkning om at de 'eldre folkene' i Byrået ikke kunne brukes. Det var nettopp blant disse Bjerve foreslo at en kunne finne den ene underdirektøren. 'Det finns virkelig en del flinke blant de eldre folkene i Byrået, f.eks. Barca, frk. Backer, Ofstad og Sundsbø. ... jeg holder det for svært sannsynlig at en av dem kan brukes.' Men kanskje hastet ikke denne stillingen så mye? Bjerve begynte å gi etter og antydte at det kunne vente til etter at han har tiltrådt, men '... jeg [ville] gjerne ha et tilsagn om at en slik stilling vil bli opprettet dersom jeg etter en tid fortsatt finner det nødvendig'.

Bjerve summerte opp sitt standpunkt så langt og syntes han nå hadde kommet Brofoss betydelig i møte, men særlig langt hadde han ikke rikkert seg:

Jeg vil kunne tenke meg å søke stillingen dersom 1) Stein Rossen får en stilling i Byrået som han sjøl finner tilfredsstillende og som gjør det mulig for ham å tiltre senest våren 1950, aller helst høsten 1949 blant annet av omsyn til arbeidet med Statistisk Økonomiske Oversikter for 1950 (av betydning her er sjølsagt også spørsmålet om hvor lenge Aukrust blir værende i Byrået). 2) Det blir enten opprettet en ny "administrativ mellomstilling" alt på budsjettet for 1949/50 eller det blir gitt iallfall et "moralsk tilsagn" om at en slik stilling vil bli opprettet dersom og når jeg senere skulle finne det nødvendig. (Jeg er sjølsagt klar over at ingen kan garantere at en slik stilling vil bli opprettet. Et tilsagn fra Statsministeren og/eller deg om at dere vil gjøre hva dere kan for å få stillingen opprette, vil

være fullt tilstrekkelig). Kan vi ikke møtes på et slikt grunnlag, nyter det ikke å diskutere saken mer.

Også her kom kravet om Rossen som person til å figurere svært prominent. Bjerve gjorde det ytterligere klart at det nå ikke var noe forhandlingsmønning igjen:

For øvrig vil jeg også denne gangen understreke at jamvel om vilkårene ovenfor ble oppfylt, ville jeg foretrekke et dosentur framfor direktørstillingen ut fra et rent personlig synspunkt. Når jeg likevel under sterk tvil kan tenke meg å ta stillingen på slike vilkår, er det fordi jeg er klar over hvor stor betydning Byrået vil kunne få når det gjelder å skaffe et tallmessig og analysemessig grunnlag for den økonomiske politikken. Sammen med Stein og med den nødvendige administrative avlastning tror jeg at jeg skal kunne gjøre et bra arbeid i Byrået. Framfor å risikere å bli værende alene med de eldre funksjonærene og de aller yngste økonomene som jeg eventuelt vil kunne få til å begynne der, vil jeg mye heller foretrekke å gå tilbake til stillingen i Kontoret for nasjonalbudsjettet, dersom alle andre utveier er stengt i de to årene jeg har sagt meg villig til å arbeide i statens tjeneste etter endt permisjon.

Bjerves standpunkt her er ikke helt lett å forstå. Han hadde åpenbart begynt å tenke i svært konstruktive vendinger på hva han kunne sette i gang og få til som direktør i Byrået og samtidig sto han med en ubøyelig jernvilje fast på sitt standpunkt om at kravene måtte få forpliktende tilslutning først, hvis ikke ville han gi opp Byrået uten å ha gode alternativer. Som han sa til Stein Rossen var han 'rett og slett forbanna' da han skrev dette brevet til Brofoss. Nå fikk det bære eller bryte. Selv ikke den mest inntrengende appell fra Brofoss kunne rokke ved det.

Bjerve rapporterte nok en gang til Frisch om den nye vending i saken ved å sende ham gjenpart av svaret sitt til Brofoss. Frisch tok det som en oppfordring om å rykke ut for tredje gang! I et brev til Brofoss i slutten av november ga han Bjerve full moralsk støtte:

... jeg sender Dem et par linjer for inntrengende å be Dem om å gå inn på den linjen Bjerve legger opp, altså gi ham en slags "moralisk garanti" fra dem selv og Statsministeren om at dere vil gjøre hva dere kan for å skaffe to stillinger. ... Personlig er jeg ikke i tvil om at dette saklig sett er den ubetinget riktige løsning og at løsningen av dette spørsmålet vil komme til å bli av meget stor betydning for arbeidet med å underbygge landets økonomiske politikk i årene framover. Noe av det viktigste vi må passe på er å gi våre toppfolk slike arbeidsvilkår at de blir i landet.

Frisch argumenterte altså ut fra å sikre personene og sa ingenting om hva forskningen skulle gå ut på. Brofoss begynte nok nå å bli lei av alle Frischs "utrykninger". Han svarte imidlertid Bjerve kontant tilbake, og hadde heller ikke mye å gi. Å be Stortinget om to nye underdirektørstillinger til Byrået i tillegg til den som ble opprettet i 1946, anså Brofoss for umulig. Bjerve (og Rossen som nå ble holdt løpende orientert om utviklingen) var imidlertid overbevist om at Brofoss kunne overkjøre all motstand i Stortinget hvis han bare ville. Så den egentlige grunnen var nok heller at Brofoss syntes at Bjerve var kravstor og med liten forståelse for hvordan forholdene var ikke bare i Byrået, men i forvaltningen generelt:

Jeg kan forstå at du vil verge deg mot å bli en ren administrator. Jeg synes ikke at konsekvensene nødvendigvis må være at du skal ha hele tre underdirektørstillinger formelt opprettet. Jeg ber deg et øyeblikk tenke på hvorledes situasjonen er for statsrådene. Jeg er nødt til å befatte meg med en mengde ting både av administrativ og annen art som i grunnen burde være meg ganske uvedkommende. Men jeg er nødt til det under de enkle forhold som vi tross alt arbeider under her i Norge. Du kan aldri regne med at du kan komme i en stilling hvor du bare kan sysle med de ting du helst vil ta fatt på selv. Men med en gitt arbeidsstokk kan du selv foreta den fordeling av arbeidet som en anser hensiktsmessig for å utnytte sin arbeidskraft. Som du kjenner til, arbeidet jeg jo selv etter denne formen i Finansdepartementet, og nå senere i Handelsdepartementet. Et uortodoks syn på den administrative oppbygging kan her føre langt.

Brofoss gjentok presset på Bjerve i mer formynderiske ord enn tidligere: 'I lys av det som jeg her har sagt, ber jeg deg påny overveie situasjonen. ... det er min absolutte overbevisning at hvis du nå ikke ønsker å overta denne stillingen, vil du gjøre noe som du seinere kommer til å angre på.' Brofoss gjorde også igjen sitt beste for å redusere verdien av Bjerves alternativ selv om det skulle være mulig for ham å få et dosentur: 'Med alle toppstillingene blokkert på Universitetet, må det være lite tilfredsstillende å ta sikte på å bli dosent i en årrekke framover.' Han avsluttet med en noe enigmatisk konklusjon: 'Du ville nok gjøre vitenskapen en tjeneste på kort sikt. Personlig ville du gjøre deg selv en dårlig tjeneste, og jeg vil også tilføye, også vitenskapen på litt lengre sikt.'

Men Bjerve bare viftet av dette argumentet: '...skulle jeg ble gående som dosent i en "årrekke", ville jeg ikke holde det for å bli noen ulykke. Når det gjelder det økonomiske, vil det kreve uhyre små anstrengelser å inntjene differansen mellom direktørgasjen og en dosentgasje, og resten av min tid vil jeg da kunne utnytte til arbeid som jeg virkelig liker.' Var det så frie forhold på universitetet? Og var ikke dette i noen grad spillfekteri, for det var slett ikke noe ledig dosentur. Tvert imot hadde Bjerve nettopp blitt slått av Johan Vogt og Knut Getz Wold i konkurransen om den ene stillingen som fantes. Eller var det å snappe dosenturet på Ås fra Aukrust som spøkte i Bjerves hode?

Mistanker

Skulde Brofoss være engstelig for at Byrået skal bli for mektig? Og spesielt for at en personalunion eller riktigere et "familieaksjeselskap" som kontrollerer kombinasjonen Byrå + Institutt skulde bli for mektig? (Frisch/Bjerve, 11. desember 1948)

Brofoss' avvisende holdning til å etterkomme Bjerves krav hadde nok satt en støkk i Bjerve. Han rapporterte igjen til Frisch kort etter. Han forsikret Frisch om at han sto fast på sitt svar av 15. november ('Jeg skjønner oppriktig talt ikke at [Brofoss] vil kaste bort tiden med å forsøke å presse meg inn i denne stillingen. Sjøl synes jeg nå at jeg har bøyet meg så langt at jeg ikke plikter å bøye meg lengre. Jeg må jo ha en viss rett til å legge vekt på mine egne ønsker også.') Skulle det først være en administrativ stilling 'er det mange andre stillinger jeg heller vil ha'.

Bjerve nevnte byråsjefstillingen i nasjonalbudsjettkontoret, men kunne han virkelig tenke seg å gå tilbake til den etter at den i mellomtiden har vært fylt først av Haavelmo og deretter av Erichsen? Bjerve ville nå holde seg hard, vente noen dager før han svarer Brofoss 'slik at svaret mitt ikke blir altfor hissig' og la Brofoss få inntrykk av at det ikke var noe om å gjøre for Bjerve å få stillingen. Bjerve trakk også den underlige slutning at Brofoss hadde liten interesse for Byrået ('Sant å si får jeg mindre og mindre lyst på den, ikke minst nå etter å ha konstatert hvor liten interesse Brofoss må ha for Byrået'), men hvorfor skulle han da ha lagt slikt press på Bjerve?

I blank avvisning av Brofoss' sitt påtrykk på ham, sa Bjerve til Frisch: 'Hadde jeg i dag hatt fritt valg mellom en dosentstilling og Byrået i omorganisert form, ville jeg ha valgt det første, men jeg må vedgå at jeg har svinget fram og tilbake alt etter hvor optimistisk jeg har vært når det gjelder mitt vitenskapelige arbeid. Nettopp nå er jeg optimistisk!' Men så var det permisjonsspørsmålet igjen. Når permisjonen utløp 1. juli 1949 måtte det enten bli fortsatt permisjon uten lønn eller tilbake til en eller annen stilling i staten. Bjerve kunne heller ikke være sikker på at han ville få permisjon uten lønn, om han søkte om det. India-oppholdet var avskrevet, det var en kortvarig tankeflukt. Men ble det ikke til noe med Byrået, var det kanskje fullføring av en doktoravhandling som burde gjøres.

Gleden over å være del av et førsteklases forskningsmiljø hadde gitt Bjerve atskillig optimisme: 'Det har vært svinaktig morsomt på Cowles Commission i det siste. Når jeg tenker på hvor morsomt det kan bli på Økonomisk Institutt med liknende diskusjoner, er jeg sannelig ikke fristet til å bli "nedstøvet" i Byrået.' Frisch svarte med å erklære seg '100 pst enig' og 'dypt skuffet over Brofoss' *lite energiske og lite vidtskuende stilling*'.

På dette tidspunkt oppsto det både hos Frisch og hos Bjerve en mistanke om at Brofoss steile avvisning skyldtes grunner han ikke la åpent fram. Frischs mistanke var som følger: *'Det er kommet krypende en tanke som jeg helst vil vise fra meg, men som stadig kommer igjen og plager meg: Skulde Brofoss være engstelig for at Byrået skal bli for mektig? Og spesielt for at en personalunion eller riktigere et "familieaksjeselskap" som kontrollerer kombinasjonen Byrå + Institutt skulde bli for mektig? Jeg vil tro at dette er tøv, men tanken er plagsom.'*

Bjerve trodde ikke så mye på Frischs hypotese, men hadde en annen teori: *'Men jeg skal innrømme at jeg har vært litt plaget av et beslektet spørsmål, nemlig dette: Kan det være mulig at Brofoss har andre planer om å få opprettet et forskningsinstitutt av den typen jeg har skissert for Byråets vedkommende, og at han personlig er interessert i det?'* Bjerve konkluderte likevel med at denne teorien trolig også var tøv, men at Brofoss' holdning mest sannsynlig kunne forklares med at han *'vil slippe lettest unda problemet, dessverre ser det ut til at det er et alt for typisk trekk ved politikerne.'* Kunne Bjerve virkelig ha hatt noen tro på at Brofoss spilte med skjulte kort? Og hadde hans aktelse for Brofoss nå falt ned til at han plasserte ham som en av "politikerne"?

Bjerves neste svar til Brofoss var datert 13. desember 1948 og var ikke mindre gjenstridig enn det forrige. (*Jeg har ventet lengre enn vanlig med å svare fordi jeg ville tenke meg grundig om først. Ventetiden har ikke bragt meg til å forandre standpunkt, snarere tvert imot.*) Bjerve gjentar betingelsene han stilte i svaret han ga Brofoss i brevet av 15. november uten å forandre en tøddel. Han appellerer til Brofoss med *'ideen om å skape et førsteklases forskningsinstitutt'* og nevnte det svenske Konjunkturinstituttet som modell.¹²⁹ Skulle et slikt "forskningsinstitutt" opprettes, måtte det ha en høyt kvalifisert daglig leder. Her var det bare Aukrust og Rossen som kunne komme på tale. *'Jeg er sikker på at du vil være enig med meg i at det ville være urimelig å forlange at en av dem skulle bli gående på byråsjefs lønn i årevis og samstundes ofre seg helt for oppgaven, dvs. uten å ha noen bistillinger. Kan det ikke opprettes en stilling som gjør det mulig å beholde en av dem for en årrekke framover, ser jeg ingen mulighet for å klare å bygge opp en kvalitativt høytstående forskningsavdeling, og da ser jeg heller ingen råd for å arbeide som sjef i Byrået.'*

Bjerve sa rett ut at *'jeg ikke liker den slags administrativt arbeid som har med innsamling av statistikk.'* Skulle det først være administrativt arbeid, ville *'mange andre stillinger'* være mer attraktive. Men hvilke var det? For et byrå som *'skal drive etter de samme linjene som hittil'* kan Brofoss heller finne en *'som har lyst på jobben som sjef for et slikt Byrå, kanskje Stein Rossen eller*

¹²⁹ Om Konjunkturinstituttet, se **Kilder og noter**.

Eivind Erichsen er interessert. Jeg håper iallfall at det må bli meg tilgitt at jeg ikke er villig til å ta en slik stilling. Var dette brinkmanship eller var Bjerve virkelig innstilt på dette uten å ha noe å falle tilbake på og vel vitende om at Frisch ikke hadde noe å tilby ham.

Bjerves krasse ord kom i et brev som ellers rapporterte om konjunktorene og kommenterte utviklingen hjemme. Men direktørstillingen i Byrået var nok hele tiden i tankene. Avslutningsvis kom Bjerve igjen tilbake til spørsmålet:

Til slutt vil jeg be deg forstå den stillingen jeg har tatt til spørsmålet om direktørstillingen, og jeg håper at du ikke vil synes at jeg har tenkt for mye på mine egne interesser. Da jeg etter mye tvil gikk med på å begynne som byråsjef i Det pengepolitiske kontor, var det fordi jeg kunne "trøste meg" med at det var en midlertidig stilling. Denne gangen er det et spørsmål om et valg for hele livet, og da synes jeg at jeg må kunne legge atskillig større vekt på mine egne interesser. Der-til kommer at jeg tror at jeg har rett også saklig. Dersom det ikke er politisk mulig å gjennomføre denne omorganiseringen som må til for at jeg skal begynne som sjef for Byrået, er det sjølsagt ikke noe å gjøre med det. Men da må ansvaret for Byråets framtid også falle på politikerne, og ikke meg.

Med dette sa Bjerve igjen nei til å bli direktør i Byrået.

Bordet fanger

[D]et svir hardt da vet du å gi opp så mye av det en har drømt om, først og fremst et fritt og uavhengig liv som professor. (Bjerve/Aukrust 10. januar 1949)

I midten av desember reiste Rossen hjem for å feire jul i Norge. Etter Bjerves besøk i New York i begynnelsen av november, var Rossen fullt innforstått med Bjerves standpunkt og interessert i stillingen som leder av forskningsvirksomheten, selv om han fortsatt holdt det åpent om han skulle slå seg ned hjemme eller bli i FN. I Oslo ville Rossen drøfte saken og forhandle på Bjerves og egne vegne med både Frisch og Brofoss og helst også Statsministeren, hvis det lot seg gjøre.

I og med at Rossen hadde jobb i FN og holdt det åpent om han ville hjem, hadde han en litt annen forhandlingsposisjon enn Bjerve. Brofoss var svært oppsatt på å få en både faglig og politisk dyktig mann som Rossen hjem (mens Frisch nok allerede hadde konkludert med at Rossen hadde valgt et liv som økonom med “frakkeskjøtene rett ut”). Bjerve på sin side var ytterst interessert i å få låst Rossen fast som forskningssjef i Byrået, og formulerte overfor Rossen sine ‘*ufravelige vilkår for å ta stillingen*’. Disse omfattet at Rossen måtte få en stilling som ‘*a) du er tilfreds med, b) som gjør det sannsynlig at du vil bli i lengre tid og c) som gjør det mulig å “presse” deg til å begynne der på et tidlig tidspunkt*’.

Før Rossen reiste ga Bjerve ham en mellomting av råd og forhandlingsinstruks, først og fremst at ‘... du ikke bli for beskjeden i dine krav, jamvel om du sjølsagt bør legge dem fram på en beskjeden måte.’ Rossen trengte neppe et slikt råd, han visste at han kunne utnytte sine utsikter til flotte stillinger i New York og Geneve for å fremme krav. Han trengte derfor heller Bjerves råd om ikke å nøye seg bare med en byråsjefstilling. Men hva kunne det bli? Noe mindre enn underdirektør ville neppe Rossen slå til på og det måtte gjøres helt klart for Brofoss. Bjerve stilte imidlertid Rossen helt fritt fra noen binding til seg selv: ‘*Dersom du f.eks. finner at du heller vil ta en annen stilling (sjefsstillingen i Byrået inkludert), så gjør bare det. Konsekvensen for meg er bare at jeg ikke blir sjef for Byrået, og det skal ikke være meg imot.*’

Etter å ha kommet hjem med *M/S Stavangerfjord* 17. desember 1948, oppsøkte Rossen Frisch på Universitetet den 20. desember. Han hadde ikke hatt noe kontakt med Frisch siden han møtte ham på kaia da han kom til New York i mai og fikk en ny salve for sitt valg av FN-arbeid framfor en akademisk karriere. På møtet der også Vigger var til stede, ga Frisch igjen sin fulle tilslutning til Bjerves standpunkter, men viste ingen interesse for Rossen (*Uvisst av hvilken grunn, ignorerte R.F. mine planer fullstendig. Jeg tror ikke at det bare skyldtes tretthet eller liknende, men jeg håper det.*) Rossen var nok avskrevet av Frisch som en ressurs å regne med i Norge.

Dagen etter, 21. desember 1948, var det Brofoss' tur. Til Brofoss hadde Rossen på forhånd sendt et brev som nærmest var en søknad, der han primært ba om å få ledelsen av den forskningsavdelingen Bjerve hadde bedt om å få opprette, med anledning til å ofre seg bare for den jobben og med høyere lønn enn byråsjef. Men andre stillinger kunne Rossen også være interessert i, men fortrinnsvis slike som dreide seg om *'økonomisk forskningsarbeide'*. Rossen hadde fått et hyggelig svar tilbake fra Brofoss som sa at det var utelukket å opprette en slik lederstilling i det forestående budsjettet, dvs. for 1949/50. Han ba i stedet Rossen om å ta imot et tilbud om å bli byråsjef uten å si noe om arbeidsområdet, så skulle regjeringen nok sørge for at han fikk tilstrekkelig med biinntekter i tillegg.

At Brofoss gjerne ville ha Rossen var således helt på det rene, men til hvilken jobb var heller uklart. Brofoss tok seg god tid under møtet med Rossen som varte i hele tre timer. Under møtet åpnet og leste Brofoss brevet fra Bjerve av 13. desember med nok et uttrykk for dennes ubøyelige vilje. Brofoss tok innover seg at Bjerve nå hadde sagt farvel til direktørstillingen. Han kunne ikke tie med dette overfor Rossen, og ga uttrykk for at Bjerve gjorde sitt livs største tabbe. Han ga uttrykk for at det var leit når det gjaldt en som han regnet som en så god venn som Bjerve. Til Rossen forklarte han Bjerves avslag med Frischs uheldige innflytelse. Litt urettferdig kan nå det synes, Frisch hadde jo tross alt øvd et klart press på Bjerve i retning av å ta stillingen. Brofoss uttrykte også sin misnøye med at Bjerve hadde antydnet at noen av de "gamle" byråsjefene i Byrådet kunne komme i betraktning for en underdirektørstilling. De var for lengst veid og funnet for lette.

Brofoss var mismodig. Som Rossen refererte for Bjerve, *'hvis du ga faen i Byrådet, så vil han også gjøre det'*. Til Rossen sa Brofoss at han betraktet Erling Petersen som den eneste mulige kandidat til jobben, og at han for sin del kunne akseptere Petersen. Men regjeringen ville ikke ha ham.

Tilbudet Rossen hadde fått om å bli byråsjef med foreløpig ubestemt portefølje, avsto han nærmest på møtet. Rossen brukte trolig politiske argumenter for at økonomisk forskning måtte styrkes med henvisning til poster i partiprogrammet og i henstillinger fra Landsorganisasjonen, men fikk ikke gjennomslag. Brofoss foreslo imidlertid et nytt møte på lille julaften. Han ville ta saken opp på regjeringskonferanse, før han slapp taket i Rossen (og før Rossen eventuelt fikk anledning til å snakke med Statsministeren selv).

Brofoss syntes å ha avskrevet Bjerve etter dennes siste brev, men Rossen kunne bli en uhyre nyttig mann. Men ville Rossen ta en jobb hjemme uten at den liknet svært på den jobben Bjerve hadde forespeilet i Byrået? Og hvem skulle i tilfelle bli ny direktør i Byrået? På regjeringskonferansen 23. desember 1948 valgte Brofoss å presentere Bjerves ideer – og krav – uten særlig tro på at det ville komme noe ut av det. Statsministeren og Finansministeren, som nå var Meisdalshagen, ga imidlertid på sparket – og til Brofoss' store forbauselse – tilsagn om at Byrået skulle reorganiseres med utgangspunkt i Bjerves ideer. Men betingelsen Gerhardsen og Meisdalshagen stilte var at Bjerve først måtte ta stillingen og deretter fremme forslagene.

Med prinsipiell tilslutning fra regjeringskonferansen og full oppbakking av Statsminister og Finansminister var jo dette ikke langt fra den forhåndsklaring Bjerve hadde bedt om! Men rent praktisk betydde det at forslagene ikke kunne innarbeides i budsjettet 1949/50, men først komme til syne i budsjettet året etter. Valget høsten 1949 lå mellom disse med den usikkerhet det betydde. Brofoss var i hvert fall usikker på valget. Han fikk i oppdrag å skrive på vegne av regjeringen til Bjerve om utfallet av møtet. Brofoss kalte det selv et "siste forsøk". Statsministeren hadde også gitt uttrykk for at han svært gjerne ville snakke med Rossen om saken.

Rossen møtte Gerhardsen tidlig på julaften, og Gerhardsen kunne berolige Rossen (og Bjerve) på flere punkter. Det ville neppe bli politisk bråk omkring reorganisering av Byrået. Både LO og næringsorganisasjonene var klar over at det sto dårlig til i Byrået. Selv med et dårlig valg for Arbeiderpartiet ville det likevel være det eneste regjeringsdyktige parti. Gerhardsen forventet at vårseksjonen 1949 i Stortinget ville vare til ut i juli, slik at Bjerve kunne sende inn - som direktør - sine forslag om reorganisering av Byrået i juni for eventuell tilleggsbevilgning i juli uten å vente på budsjettet året etter. Gerhardsen gjentok flere ganger overfor Rossen at regjeringen ville betrakte Bjerves forslag med største velvilje. Rossen benyttet møtet med Gerhardsen også til å reise spørsmålet om sin egen lønn. Ble det ikke noe mer enn byråsjef, ville han heller fortsette ute.

Rossen var så overrasket over den vending saken hadde tatt, at han måtte spørre Gerhardsen om hvordan det kunne ha seg at Brofoss var så mye mindre villig og mindre optimistisk i denne saken enn Gerhardsen og Meisdalshagen. Gerhardsen feide det bare av med at så vidt han forsto var de alle tre fullstendig enige. Men Rossen kunne ikke formidle videre til Bjerve noen absolutt garanti fra Gerhardsen om at alle kravene ville bli innfridd. Gerhardsen hadde forbeholdt seg at de enkelte kravene måtte komme opp til diskusjon samtidig med at han hadde avgitt moralsk forpliktende utsagn om at Byrået skulle reorganiseres med utgangspunkt i Bjerves forslag. Rossen hadde forhandlet med suksess og kunne gi både rapport og råd tilbake til Bjerve: *'Han vil gjøre hva han kan for å unngå en alvorlig replikk fra din side om at "hadde jeg ant dette, ville jeg ikke tatt stillingen". Jeg tror ikke du kan oppnå mer enn du har oppnådd nå. Ser en saken fra regjeringens synspunkt, må det kanskje innrømmes at en ikke hadde rett til å vente mer heller.'*

Vagabond i grøftekanten? Nei, det er sjåføren av en Studebaker Champion som tar en pust i bakken. Petter Jakob Bjerve f. 1913 i Stjørdal, cand. oecon. 1941, forskningsassistent ved Universitetets sosialøkonomiske institutt 1939-40, sekretær Statistisk sentralbyrå 1944-45, byråsjef i finansdepartementet 1945-47, universitetsstipendiat i sosialøkonomi 1945-49, Rockefellerstipend 1947-49, Direktør i Statistisk sentralbyrå fra 1949-1980, finansminister 1960-63. Dr.philos i 1962 med avhandlingen "Planning in Norway 1947-1956". Bjerve ga i 1989 ut boka "Økonomisk planlegging og politikk" som gir en oversikt over arbeidet med de første nasjonalbudsjettene og innsyn i arbeidsmåten i sentraladministrasjonen i de første etterkrigsåra.

Bjerve arbeidet som forskningsassistent for Frisch, som holdt Bjerve for å være et stort talent. Bjerves sensorer til 1. avdeling, våren 1938, Ragnar Frisch, Thomas Sinding og Erling Petersen, skrev som sedvanlig sine kommentarer i marginen på kandidatens bevsarelse. Frisch kommentar til konklusjonen i besvarelsen på oppgaven "En sammenligning mellem prisdannelsen i det korte og det lange løp", var: "Dette er jævla godt." Lenger oppe het det "Dette er virkelig morsomt å lese. Han kombinerer elegant flere forskjellige ideer som han har plukket op." Sinding spurte ut for et avsnitt: "Går det an å sette markedets efterspørselskurve inn i den enkelte bedrifts tilbudskurve?" Erling Petersen mente å ha funnet en tautologi: "Jeg forstår ikke riktig kand's tanke her. Hvad mener han med "de realiserde priser"? Er der ikke en selvmotsigelse her?" Erling Petersen gikk inn for 1,9, mens Frisch ville gi "1,6 (svarende til 1,3 efter det gamle system). Hvad skal vi ellers bruke de gode karakterer til. Han behersker stoffet - så vel Marshall som produksjonsteori - helt suverent."

De tos skjebne var nå bundet sammen. Rossen ville ta jobben som leder av Byråets forskningsavdeling dersom Bjerve sa ja. Sa Bjerve nei, så ikke Rossen bort fra at han selv kunne bli bedt om å bli direktør i stedet, trass i Brofoss' forbitrede uttalelse før jul om at det eneste alternativet til Bjerve var Petersen. Men selv med det tilbudet, ville han trolig foretrekke å bli i FN-systemet inntil videre. Og om Bjerve sa ja, ville Rossen trolig vente til 1950 med å komme hjem til den nye avdelingen.

Brofoss lot julehelgen passere før han dagen før nyttårsaften 1948 skrev til Bjerve om at han hadde tatt saken opp i regjeringskonferanse. Han gjorde det kort og uten å røpe sine egne følelser: *'Både Statsministeren og Finansministeren ga uttrykk for at de var villige til å gi et slikt tilsagn som du hadde bedt om ... Dette tilsagn innebærer at Regjeringen, om den fortsatt blir sittende etter valget, er villig til å gå inn for en proposisjon om en slik administrasjonsordning som du har tenkt deg. Jeg går ut fra at etter dette vil du være villig til å ta jobben.'*

Bjerve ble overrasket, men kom ikke med gledesyringer. Han virket heller nesten skuffet over den vending saken hadde tatt. Han innså at dette var absolutt siste anledning til å ta stilling til tilbudet, tenkte på det et par dager og skrev tilbake til Brofoss at *'jeg skal sjølsagt holde det jeg har lovt.'* Han var riktignok langt fra sikker på at alt var i havn, men nå var det bare å si ja eller nei: *'I tillit til tilsagnet jeg har fått, kommer jeg til å søke stillingen som direktør i Byrådet så snart den blir kunngjort ledig. ... Jeg håper nå på at jeg ikke vil komme til å angre på denne avgjørelsen. Jeg er svært takknemlig for den stilling som regjeringen har tatt til spørsmålet. Med en slik omorganisering som jeg har foreslått, skulle det være gode muligheter for å få noe ordentlig ut av Byrådet, og jeg tror det vil bli morsomt arbeid under slike vilkår.'*

Aktelsen for Brofoss fikk nok en støkk gjennom det som hadde skjedd. Brofoss hadde tydeligvis ikke nevnt saken for Gerhardsen og Meisdalshagen før hans eget løp for å få Bjerve til ta stillingen hadde strandet.

Til Frisch slapp Bjerve litt mer ut av seg: *'Jeg var ikke sikker på om jeg skulle le eller gråte, men alt i alt må jeg vel si at jeg er fornøyd. Det må da vel kunne gå an å få noe bra ut av Byrådet på disse vilkårene.'* Bordet fanget, *'noe annet kunne jeg sjølsagt ikke gjøre'*, fikk Frisch vite. Samtidig begynte tankene å kretse stadig sterkere om den stillingen han snart skulle overta, særlig om forskningsoppgavene som kunne tas opp (*'jeg tror at på de vilkårene jeg nå har fått, vil det bli moro å arbeide i Byrådet'*).

Bjerve tok sikte på å begynne fra 15. mai 1949. Hvis Stein Rossen ville begynne i Byrådet allerede fra høsten 1949, kunne den økonomiske oversikten for 1949 *'legges opp på en helt ny måte'*. Men universitetet var likevel ikke helt avskrevet. Selvsagt ville han som direktør holde nær kontakt med Instituttet. Tanken om å lage et doktorarbeid om planleggingsteori var ikke oppgitt selv om det ikke kunne bli noe ferdig under USA-oppholdet. Men Bjerve ville overfor Frisch heller ikke *'garantere at jeg ikke kommer til å melde meg som søker til en akademisk stilling en gang fram i tida'*, men var klar over at *'når en viss mann har fått lillefingeren osv.'*

På våren 1949 skulle Frisch igjen på møte i *Sub-Commission*. Bjerve motsto Frischs ønske om å bistå ham denne gangen, men håpet på å få reise sammen hjem med Frisch over Atlanteren og hadde mange spørsmål han vil drøfte underveis: *'rekrutteringen av økonomer til Byrået, arbeidsdelingen mellom Instituttet og Byrået, spørsmålet om å få "utlånt" Vigger en tid for å organisere en regneavdeling i Byrået, opplegget av input-output-analyser, osv.'* Når det gjaldt det siste, input-output-analysene, hadde Bjerve i tankene å nærme seg forsvaret som en mulig finansieringskilde. Det amerikanske luftvåpenet hadde finansiert Leontiefs prosjekter, mens Morgenstern hadde penger fra marinen til lineær programmering. Behovet for finansiering var først og fremst knyttet til behovet for å anskaffe en *'electronic computer'*. Det skulle ikke bli noe penger fra Forsvaret til kryssløpsstudier i Norge, og det var ikke så mange år Leontief hadde det heller.¹³⁰ Men Bjerves interesse for regnemaskiner forsvant ikke, og Byrået skulle komme til å bli en pionerinstitusjon når det gjaldt å anskaffe regneverktøy.

Frisch fikk nyheten, men på et tidspunkt da han bare hadde tid til å sende et hastig diktet brev:

Kjære Bjerve! Dette i all hast. Jeg gratulerer Norge og deg hjerteligst med den ordningen som jeg nå er sikker på kommer i stand. Jeg vil be deg alltid å huske på at du har et hjem på Universitetets Sosial-økonomiske Institutt og alltid kan komme dit med dine plager og forhåpentligvis også med dine gleder. Walk in - rain or shine.

Hvorfor hadde Frisch dårlig tid? Jo, han holdt på med 'en stor modell som jeg foreløpig har kalt "Optimalskatt-systemet", men som i virkeligheten vokser og vokser så den blir noe svært generelt.'¹³¹

¹³⁰ Etter at Eisenhoweradministrasjonen kom inn i 1953 fikk Leontiefs finansiering av kryssløpsstudier fra forsvaret en brå slutt sommeren 1953. Noe "sovjetliknende planleggingsverktøy" skulle ikke den nye Eisenhower-administrasjonen benytte seg av. Kanskje var det mistenkelig også at Leontief var russer!

¹³¹ Frischs hastig nedtegnede skisse av "optimalskattsystemet" foreligger som Memoranda av 11. januar og 14. februar 1949. Modellen dukket kort etter prominent opp i Frischs *Sub-Commission* som Frisch (1949), og Frisch kalte den etter dette for "Sub-model".

Kortene på bordet

Når en selv kjenner seg kapabel som sjefsemne, så er det så sin sak med en gang å få et helt hierarki av direkte overordnede, spesielt når de personer det gjelder delvis er yngre enn en selv – uten at jeg i det hele tatt har visst hva som forestod, og uten å få adgang til å konkurrere. (Aukrust/Bjerve, 15. januar 1949)

Rossen meddelte også Bjerve at saken nå var vel kjent i Oslo. Dette vakte flere bekymringer. En gjaldt Aukrust som ikke hadde kommet tilbake til den “mystiske” telefonsamtalen med Frisch, men som nok hadde fundert mer på saken etter Bjerves dugte forklaring. Kunne han ha hørt rykter om hva det egentlig gjaldt? Bjerve skrev skyndsomt 10. januar til London dit Aukrust hadde reist like etter nyttår for å være 2-3 måneder ved London School of Economics. Det var neppe noe lett brev å skrive, for han var svært usikker på hva Aukrusts reaksjon ville være. (Det var kanskje derfor Bjerve i farten glemte at han hadde gått over til å skrive til Aukrust på nynorsk og skrev på bokmål, slik han gjorde til Brofoss og Frisch.) Han ga Aukrust en kortversjon av hva som hadde skjedd siden august året før og at han nå ville søke og regnet med å få stillingen. En viss ambivalens kom til uttrykk. På den ene siden var han fanget av de løfter han hadde gitt, mens i et *‘fritt valg – uten noe press – mellom direktørstillingen og f.eks. en dosentstilling ville jeg ha valgt det siste’*. På den annen side skulle det bli *‘moro å arbeide der nede også. Planen begynner iallfall å anta visse dimensjoner alt nå!’*

Aukrust var jo fortsatt byråsjef i Byrået og ville derfor fra 15. mai bli Bjerves underordnede. Bjerve antydde at Aukrust kanskje ville bli mindre begeistret for sin nye sjef, kanskje rent ut sagt skuffet. Bjerve forsikret imidlertid Aukrust at *‘jeg sjølsagt ikke kommer til å blande meg opp i ditt arbeid mer enn du sjøl ønsker.’* Dette var kanskje ikke den type løfte en ny sjef verken kunne eller burde avgi, men Bjerves problem gjaldt egentlig hvordan han skulle få meddelte Aukrust at han allerede hadde “utnevnt” Rossen til overkiskador for Aukrusts nasjonalregnskapskontor. Det ante ham at Aukrust kanskje ikke ville synes at den disponering han hadde gjort lenge før han tiltrådte som direktør, var helt veloverveid, ikke minst i forhold til Aukrust som en mulig

interessent i stillingen. Men det var bare å hoppe i det. Etter å ha meddelt at han hadde tilbudt Rossen forskningssjefstillingen, fortsatte Bjerve:

Jeg regnet da med som sjølsagt at du ikke var interessert. Det er mulig at jeg her har handlet ubetenkt, men det som hele tiden har fått meg til å være så sikker på at du heller vil ha dosentstillingen på Ås enn en underdirektørstilling i Byrået, er vel dels dine tidligere uttalelser og dels en "projeksjon" av min preferanse skal på deg! Jeg må tilstå at dette har sjenert meg noe nå når det virkelig er blitt alvor, først da gikk det opp for meg at kanskje ville du ha vært interessert likevel?

Bjerve ba forsiktig om tilgivelse for ikke å ha vært mer meddelsom. Han forsøkte også å tilby Aukrust den andre underdirektørstillingen (men omtaler den ikke lenger som direktør for "rutinestatistikken") om han skulle være interessert. Bjerve betrodde Aukrust at det hadde vært en vanskelig tid de siste fem månedene og at han også hadde vært 'litt forbanna på Brofoss for den måten han har drevet "forhandlingene" på'. Han benyttet også anledningen til å uteske Aukrust om mulighetene til å få skikk på Byrået:

I dag kjenner jo du Byrået mye bedre enn meg. Hvordan tror du at de eldre funksjonærene vil reagere? Enn de yngre? Hva mener du om mulighetene for å få tak i nye og flinke folk? Har du noen å foreslå? Har du noe ideer om hvordan forskingsavdelingen best bør legges opp? Min plan er å lage noe liknende som det svenske Konjunkturinstituttet, bare en god del bedre! Hva mener du om det? Har du noen ideer med omsyn til omorganisering for øvrig? At det må organiseres et eget "regnekontor" er vel sjølsagt.

Aukrust svarte omgående morgenen etter at han hadde sovet på brevet han hadde fått om kvelden og skrev sammenhengende i 3-4 timer. Han hadde hatt mistanker de siste par månedene, men ikke visst noe definitivt. Meddelelsene vakte blandede og til dels sterke reaksjoner. Aukrust betraktet Bjerve som sin beste venn og valgte derfor 'å kramme ut med alt'. Etter å ha lest Bjerves brev hadde han følt skuffelse og bitterhet. Kanskje hadde han ubevisst lekt med tanken om at han en gang selv skulle overta sjefsstolen i Byrået. Men han var helt på det rene med at han ikke kunne anses for kvalifisert til det før om tidligst et par år, bl.a. fordi han hadde vært for lite ute.

På den bakgrunn kunne han i og for seg være svært tilfreds med å få Bjerve som sjef, fordi han regnet det som overveiende sannsynlig at Bjerve ville forflytte seg til Universitetet. Aukrust følte seg derfor ikke så mye forbigått av Bjerve, men med Rossen var det annen sak:

Når en selv kjenner seg kapabel som sjefsemne, så er det så sin sak med en gang å få et helt hierarki av direkte overordnede, spesielt når

de personer det gjelder delvis er yngre enn en selv – uten at jeg i det hele tatt har visst hva som forestod, og uten å få adgang til å konkurrere. Jeg ville vel ikke være et normalt menneske, om jeg ikke kjente meg pinlig berørt av slikt. Du sier selv at du har handlet en smule ubetenksomt, og jeg kan ikke annet enn være enig med deg i det. På den andre siden kan jeg så levende forstå deg og sette meg inn i hvordan det hele er gått til. Og å forstå er å tilgi, vet du nok, så for så vidt er alt i orden. Det blir vel noe moro å finne på for meg også.

Aukrust hadde snakket mye om å bli dosent på Ås. Det var den akademiske stilling som innenfor en overskuelig horisont syntes å være tilgjengelig for ham, og han regnet uten videre med at han ville stå svært sterkt som søker. Men arbeidsoppgavene og miljøet på Landbrukshøgskolen var nærmest en bakevje i forhold til økonomisk forskning. Stillingen var dessuten enda ikke utlyst. Men nå hadde det dukket opp noe nytt: en “forskningsdirektør” i Byrået!! Han bekreftet Bjerves verste anelser: ‘Og dessuten er jeg slett ikke sikker på at mitt valg ville falle ut til fordel for Ås, dersom jeg kunne velge fritt mellom dosenturet og stillingen som forskningsdirektør. Det siste synes meg nemlig å være meget tillokkende, spesielt med deg som direktør.’

Men Aukrust var ikke tilbøyelig til å trekke sterke konklusjoner så kort etter at han hadde fått bekreftelsen på hva som foregikk. Han ville ikke si noe endelig om hvordan han ville stille seg under det nye regimet som ville bli etablert i Byrået. Han tente ikke noe særlig på Bjerves tilbud om å få den andre underdirektørstillingen, selv om han så det slik at arbeidet i de to underdirektørstillingene i praksis ville gli over i hverandre (*‘jeg tenker med hele Byrået som et working team’*). Uansett ville ikke Aukrust si ja til noe som ikke forelå som et tilbud, foreløpig hadde Bjerve bare luftige løfter om å få denne stillingen. Han ga Bjerve inntrykket av at det mest sannsynlig ville bli Ås og med den verst mulig begrunnelse: *‘Jeg kan iallfall vanskelig tenke meg å fortsette i lengre tid som Steins underordnede – all min kjærlighet til Byrået og nasjonalregnskapet til tross.’* Det var ikke bare lett å uttrykke seg om disse spørsmålene i brev form, det ville bli noen annet når de møttes igjen (*‘Gud som jeg lengter etter å treffe deg igjen, gutt!’*)

Om Bjerve hadde gitt Aukrust et virkelig sjokk med opplysningene om den nye ledelsen i Byrået, var Aukrust slett ikke slått ut på noen måte. Han var i kjempeform. Arbeidet hans med nasjonalregnskap hadde virkelig tatt av i løpet av 1948. Nå så han for seg at han ville klare å fullføre arbeidet med det norske nasjonalregnskapet i løpet av 1950 (det gikk ikke fullt så raskt) og at det også kunne resultere i en doktorgrad (og det skulle det gjøre). Frisch hadde hjulpet ham til å avklare dette, og det var ingen konflikt med Bjerve når det gjaldt retten til temaet. Det hadde de for lengst avklart. Nå satt han i London og nøt å være student igjen like mye som Bjerve hadde gjort ved Harvard (*‘Jeg nyter hver dag som går i London og suger til meg visdom som en uttørket svamp fri for alle bekymringer og huslige plikter. Akk ja, livet er deilig iblandt.’*) Men dette var bare et kortvarig opphold, han burde vel også skaffe seg Rockefeller-

stipend og ta sikte på et skikkelig utenlandsopphold (men det skulle det ikke bli noe av).

Aukrust hadde blitt mer og mer opptatt av nasjonalregnskapsspørsmål. Han så for seg nye oppgaver som ventet så snart hovedjobben – utformingen av det årlige nasjonalregnskapet – var gjennomført. Det var i realiteten biter til et arbeidsprogram for Forskningsavdelingen han kastet fram for Bjerve som oppgaver han gjerne ville gå løs på. Konkret,

- 1) *Tilbakegående analyser med sikte på årlige tall fra ca. 1900 av og noe mer grove analyser for 5-årgjennomsnitt tilbake i forrige hundreår,*
- 2) *Utbygging av det løpende årlige regnskap med oppgaver om inntektsfordelingen (...),*
- 3) *Oppbygging av et kvartalsregnskap (...).*

De to sistnevnte oppgavene ville kreve mye ny statistikk, den siste også en avklaring av arbeidsdelingen i forhold til nasjonalbudsjettet. Men nå fikk dette bli Bjerves sak (*‘Jeg er neppe knyttet til Byrådet når disse tingene skal realiseres.’*).

Aukrust gikk samvittighetsfullt løs på spørsmålene Bjerve hadde reist om forholdene i Byrådet og hvordan reaksjonene ville bli på den nye ledelsen. Han søkte å berolige Bjerve med at han ikke ville ha noen problemer med å bli akseptert som sjef (men dette var ikke helt riktig som det skulle vise seg). Med Rossen kunne det være annerledes, men Aukrust så i grunnen ikke noe problem annet enn i forhold til Kaare Petersen som ville komme direkte under Rossen og dessuten kunne tenkes å bli touchert på sin brors vegne fordi Bjerve ble direktør. Kaare Petersen hadde imidlertid året før reist til ECE i Geneve for to år, men trolig holdt han kontakt med de andre byråsjefene som han sto seg godt med.

Aukrust ga deretter Bjerve en “situasjonsoversikt” for tilstanden i Byrådet. Først om lokaler:

Det mest akutte problem er plassmangel. Vi har for lite rom som det er, alt for lite – ja faktisk så lite at vi ikke kan ansette nye sekretærer av den grunn og det til tross for at hele 8. etasje er crowded. Dessuten står vi i fare for å miste noe av det vi har i Victoriagården til fordel for det nye Kommunaldepartementet.

Deretter om arbeidskraft:

Sett så at vi får plass, hvordan er det så med folk? Dårlige utsikter, gutt! Byrådet selv er dårlig forspent. (...) Ellers har vi Hiorth som er svak i teorien, men som ellers er smart, arbeidsvillig og lærenem, og som har den store fordel at han kan skrive norsk. (...) Byråsjefene klarer sitt løpende arbeid, men med noen få hederlige unntak (3-5

stk.) heller ikke mer. Og så til slutt drar vi på en svær mengde daukjøtt Muligheter for nyansettelse? Tja, Byrået vil nok "trekke" bedre etter en omorganisering som du antyder, med forskningsavdelingen. Å få besatt de vanlige kontorer på skikkelig måte blir fortsatt vanskelig, så lenge Brofoss fortsetter å hamstre økonomer med stigende veksthastighet. Han har etter hvert klart å tømme samtlige andre departementer for brukbare folk (noe overdrevet), med det resultat at det er uvanlig å få noe fornuftig gjennom noen steder. Dessuten er det så mange "forskningsavdelinger" under oppbygging eller i sving. Jeg nevner i fleng, foruten Handelsdepartementet, Samordningsrådet, Tuveng, Rederforbundet, Arbeidsdirektoratet, Oslo Kommune, Landbrukets Sentralforbund, Prisdirektoratet. Så konkurransen er hård – og de laudable kandidater, særlig de med 2,55 eller bedre blir færre og færre ved hver eksamen, ser det ut til.

Så om omorganiseringen av Byrået:

Dine planer for organisasjonsoppbyggingen faller stort sett sammen med de refleksjoner jeg selv har gjort meg, bortsett fra at jeg aldri har regnet med muligheter for å opprette 2 nye sjefstillinger. ... Jeg har, som du, hele tiden tenkt meg en tredeling av oppgaver.

- a) "Serviceavdelingen", samlet under en personalsjef, ... bør inkludere ikke bare de rent administrative oppgaver, men også en "reserve" av assistenter som kan settes inn etter behov. Som det er nå, da hvert kontor har sine faste damer, blir det dels tomgang, dels blir viktig arbeid liggende. Skøien er ikke den riktige mann for denne jobben.
- b) "Tabellkontorene"
- c) "Stabsavdelingen", "Forskningsavdelingen" eller hva du vil. En meget viktig organisasjonsoppgave blir å formidle kontakt mellom disse avdelinger, særlig b) og c). Organisasjonsmessig blir dette en enkel oppgave med de nye direktørstillingene. Hvis en dessuten lar sekretærene sirkulere litt, skulle en kunne få et bra system, som etter hvert bringer hver mann på den rette plass og skaper effektivt samarbeid.

Deretter listet Aukrust opp det han mente burde være de første oppgaver for Byråets nye ledelse. Han hadde altså tenkt på atskillig mer enn nasjonalregnskap!

- a) Organiseringen av den funksjonelle tredeling som skissert ovenfor, med særlig vekt på å skape god kontakt og godt samarbeid. I dag er kontakten mellom avdelingene altfor svak.

- b) Skape “teamwork”-stemning og vilje til å yte. Det må bl.a. letes med lys og lykte etter midler til å bøte på svakhetene ved Statens lønnsregulativ og avansementsregler, og funksjonærene må få – hva de ikke har i dag – en følelse av at innsatsen deres blir fulgt med våkne og upartiske øyne, og at god innsats blir påskjønet, om ikke lønnsmessig så iallfall med mer interessant arbeid.
- c) Dels om ledd i de oppgaver som er nevnt foran, dels av selvstendige grunner, må funksjonærene bevisst gis adgang til å kvalifisere seg og vise hva de duger til. Jeg kan tenke meg at det kan være fornuftig å la funksjonærene skifte litt rundt iblandt, iallfall de første årene de er ansatt.
- d) En særdeles viktig oppgave på den ytre front er å stoppe all overflødig innsamling av dobbeltmateriale. I dag blir det sendt ut spørreskjemaer fra utallige instanser om delvis de samme ting. Jeg har stor sympati for å opprette et eget organ som skal forelegges alle spørreskjemaer før de sendes ut - dette organet bør romme representanter for næringsorganisasjonene, ja kanskje bør organisasjonene ha ledelsen av det. Denne oppgaven legger jeg overmåte stor vekt på – dels som middel til å skape goodwill (mindre motvilje mot Byråets skjemaer bl.a.) dels som middel til å spare arbeidskraft både sentralt og i bedriftene.
- e) En lignende oppgave melder seg når det gjelder koordineringen av forskningsarbeidet (...). Eksempel: Noe i likhet med Statistisk Økonomiske Oversikter blir i dag laget av (1) Byrådet, (2) Handelsdepartementet, (3) Marshallsekretariatet, (4) Arbeidsdirektoratet for visse delers vedkommende, (5) Samordningsrådet, (6) Tuvengs institutt. Det er jo ganske mye for et så lite land som vårt. Tenk på all arbeidskraft som søles bort.
- f) Organiseringen av en utvekslingstjeneste av opplysninger (statistisk materiale, memoranda o.l.) mellom de forskjellige departementer etc., slik at dobbeltarbeid kan unngås også når det gjelder utrykt materiale. Kanskje vil det også være en idé å utveksle personale.
- g) Utveksling av personale med Danmark og Sverige (gammel Skaug-tanke som aldri er realisert.)
- h) Modernisering av “tabellkontorenes” virksomhet for å få løst de viktigste oppgaver først. Det kunne kanskje være en idé å starte med at hvert enkelt kontor ble bedt om å sette opp en liste over (1) hva de faktisk innsamler og bearbeider av materiale i dag, (2) hva de skulle ønske å ta opp av nye gjøremål, alt med spesifiserte oppgaver over hva som går med, eller vil gå med, av ar-

beidskraft. En slik samlet liste ville kunne gi et bra utgangspunkt for videre drøftelser, oppstilling av preferanselister etc.

- i) Arbeid for å gjøre statistikken mer ensartet mht. grupperingsprinsipper og sammenlignbarhet. Noe er gjort på dette felt, bl.a. blir produksjonsstatistikken nå omlagt med sikte på å følge handelsstatistikkenes varespesifikasjon både når det gjelder råvarer og produkter, men svært mye står igjen, både innad og utad. (...)*
- j) Og så, endelig, får vi se hva det blir igjen av brukbar arbeidskraft til å ta opp nye forskningsoppgaver, og til å bygge ut statistikken. Jeg er redd det vil ta tid å få sving på det! Men en ting må gjøres straks, og det er å utdanne folk for sampling.*

Her fikk Bjerve det servert på et fat! Aukrusts framsyn og oversikt var bemerkelsesverdig. Han pekte på en rekke punkter som skulle bli aktivt fulgt opp i årene som fulgte. Samarbeid med næringslivet om å redusere oppgavebyrden har ikke minst vært en oppgave på 1990-tallet! Aukrust gir ellers godt uttrykk for den rasjonalitetstankegang i utnytting av ressurser, på tvers av kontorer innad, og på tvers av forvaltningen utad, som lenge var et dominerende prinsipp i Byrået.

Bjerve hadde utesket Aukrust også om hvordan den påtenkte forskningsavdelingen burde legges opp. Aukrust som inntil kvelden før ikke ante noe om en slik avdeling, ikke skulle bli leder av den og som heller ikke ville fortsette der som byråsjef, ga Bjerve konstruktive forslag også om det. Nasjonalregnskapet måtte utgjøre grunnpillaren i forskningsavdelingen. Dernest var det naturlig å velge arbeidsoppgaver som utnyttet nasjonalregnskapsmaterialet. Hva det skulle være rent konkret, var ikke så opplagt:

Jeg skulle personlig tro – iallfall er det dette som faller meg inn i øyeblikket – at modellbygging og den slags naturligst hører hjemme under instituttet. For Byrået vil det så være naturlig å konsentrere seg om delanalyser. Her bør en vel da igjen konsentrere seg om praktiske problemer av øyeblikkelig interesse – og signerte spesialartikler i Statistiske Meddelelser bør være veien å offentliggjøre dem på. Hvordan er f.eks. relasjonen mellom importbehov, sysselsetting og inntektsfordeling.

Men dette hastet neppe så mye: 'Nå ja, tar jeg ikke feil, vil det bli god tid til å diskutere alt dette. For de første par årene skal du få hendene fulle med andre ting, det er min tro!' Utvilsomt en korrekt bedømmelse! Og Aukrust skulle få all anledning til å påvirke forskningsavdelingens arbeid. Modellbygging skulle det også bli.

Det konstruktive innholdet til tross, Aukrusts brev ble et sjokk for Bjerve. Han vedgikk uten videre at han hadde gjort en stor feil ved å se bort fra Aukrust som kandidat til "forskingsdirektørstillinga". Det var lite Bjerve kunne

gjøre med det nå, han var låst fast i sitt tilbud til Rossen som til og med hadde vært hos Statsministeren og snakket om det. En av Bjerves få fluktmuligheter da han sa farvel til direktørstillingen, hadde vært å søke dosenturet på Ås som han regnet med at han kunne ha fått i konkurranse med Aukrust. Nå slapp han det, men i stedet hadde han kanskje kommet til å berøve Aukrust noe som sto høyere på ønskelisten. Han hadde nok tenkt tanken: ‘“Tenk om no Odd skulle ha hatt hug på forskningsdirektørstillinga!”’ Eller var Aukrust egentlig ikke så interessert, men bare følte seg urettferdig forbigått? Bjerve forsøkte seg: ‘No er det ein ting eg ikkje er heilt viss på, nemleg om du er vonbroten fordi du ikkje har fått tilbod om jobben eller fordi du rekner med ikkje å få jobben. Det kan alltid vere hyggeleg å få tilbod om ein jobb, jamvel om ein ikkje finn å kunne ta imot. ... der som det skulle vere slik at det er fordi du ikkje har fått tilbod om jobben at du er vonbroten, kan det hende vere ei trøyst - jamvel om ho er fattig – at eg seier dette: Hadde eg nå stått fritt, ville du hatt første val til jobben!’

Men mye lindring var det ikke i dette. Selvsagt skulle stillingen som leder av forskningsavdelingen lysnes ut med tid og stunder, og ingen kunne nekte Aukrust å søke, men ‘eg er moralsk bunden til å gå inn for Stein dersom han aksepterar dei vilkåra eg har stilt opp, m.a. at han byrjar seinast februar-mars 1950 – helst hausten 1949. Så kan du like godt som eg vurdere sjangane.’ Det overbeviste nok heller ikke Aukrust at Bjerve stilte i utsikt at det mellom ham selv, Rossen og Aukrust ‘berre [vil] bli spørsmål om å arbeide på like fot’. Men til ulik lønn selvsagt! Aukrust ville riktignok fortsatt ha sitt universitetsstipend med tilknyttet forelesningsplikt som biinntekt.

Bjerve gjorde enda et forsøk på å tilby Aukrust den andre underdirektørstillingen, selv om det kunne fortone seg for Aukrust som et forsøk på å selge skinnen før bjørnen var skutt. Bjerve så det som ideelt både for Byrået og for seg sin egen situasjon om Aukrust kunne ta den stillingen. Det kunne imidlertid være vanskelig å utnevne Aukrust framfor en av de beste av de gamle byråsjefene. Brofoss var helt imot å la noen av de “gamle” rykke opp, men Bjerve følte seg ikke beredt til en så knallhard linje. Kanskje det ville være lettere om Aukrust ble et år som byråsjef først, deretter et år ute og så kom tilbake og fikk den nye stillingen? På den annen side hvis han så det fra Aukrusts side ville det kanskje være bedre for Aukrust å satse på en akademisk karriere. Hvis han fikk ferdig doktoravhandlingen om nasjonalregnskap ville det være ‘ein relativt kort veg å gå til eit professorat, ein mye kortare veg enn den eg har framom meg dersom då den vegen i det heile teke er open lengre.’ Skyldtes Bjerves ambivalens at han syntes det var bedre om Aukrust fikk et professorat ved Universitetet enn at ingen av dem fikk det, eller var han usikker på om det ville gå bra med å ha Aukrust i Byrået, i realiteten rankert etter Rossen? Bitterheten over ikke å få fullført planene sine satt imidlertid hardt i Bjerve: ‘Det er bittert, men eg må sjå det i auga som det er. Eg greier ikke å få ferdig noka doktoravhandling innan eg kjem heim og gudene veit når eg skal klare det etter at eg har vorte sjef for Byrået, men eg skal nok ikkje gi opp det så lett då.’

Etter sin lange utlegning til Bjerve om forholdene i Byrået reflekterte Aukrust over det litt negative bildet Bjerve tydeligvis hadde av Byrået. Det var ikke godt fundert:

Det er likevel blitt klart for meg at denne tendensen til å nedvurdere Byråets arbeid under den nåværende (mangel på) ledelse, som er så vanlig i regjeringkretser, – den er ikke berettiget. Når jeg tenker over hva som faktisk er tatt opp av nye ting etter krigen (det ville bli en lang, lang liste), og hva vi har hatt til disposisjon av folk – ja da synes jeg faktisk det er gjort godt arbeid.

Det var Brofoss som førte an i nedvurderingen av Byrået. Aukrust fant det svært urettferdig. Mens Brofoss kunne opprette konsulentstillinger for å trekke til seg folk etter behov, anslo Aukrust “levetiden” for en flink mann i Byrået til mellom et halvt og ett år.

Aukrust hadde også tenkt mer på forholdet mellom seg selv, Bjerve og Rossen etterat Bjerve hadde sagt klart ifra at han følte seg forpliktet av sitt løfte til Rossen. Aukrusts følelse av å ha blitt urettmessig skjøvet til side, vellet opp i ham. Han varslet Bjerve om at det helt sikkert ville bli konkurranse mellom ham og Rossen om stillingen som leder av den nye avdelingen, dersom dosenturet på Ås falt bort. Han lot ikke Bjerve slippe lett ut av det:

Den ting at jeg har arbeidet i Byrået i 2 1/2 år nå, at jeg – i motsetning til Stein og deg – har holdt meg hjemme, at jeg av pliktfølelse for det arbeidet jeg tok på meg i 1946 har sagt nei takk til fristende tilbud bl.a. fra Kaldor i Geneve – alt dette må selvfølgelig tale til min fordel. Og det må veie tyngre enn ditt noe lettvinde tilsagn til Stein. Jeg syns til og med at kan stillingen holdes oppe et år i påvente av at Stein kommer hjem, så må det kunne gis meg høve til å reise ut et år, uten at jeg derfor skulle forspille sjansene mine. For meg synes dette så innlysende at jeg ville føle det som en direkte forbigåelse om jeg skulle søke stillingen uten å få den – forutsatt at jeg ikke lar meg overbevise om at Stein har et vesentlig bedre hode enn meg selv.

Aukrust håpet imidlertid at det ikke ville komme til dette, men at dosenturet ville bli utlyst og ville bli tilbudt ham og indikerte for Bjerve at han da ville velge Ås.

Konfrontasjonen med Aukrust ga Bjerve mye å tenke på, men den kunne knapt ha funnet sted i bedre former. Til tross for Aukrusts høyst berettigede grunn til misnøye la han ingen vansker i veien for Bjerve, snarere tvert imot. Bjerve kunne begynne å tenke framover. Selv om stipendet og studieoppholdet ikke var til ende, dreide tankene seg i retning av livsoppgaven som ventet. Første milepel var klar: ‘Eg vil sette mye inn på å få ferdig ein arbeidsplan for Byrået og legge den fram for Regjeringa alt i midten av juni. Formålet med den er mellom anna å sette på trykk kva vi meiner at vi skal kunne klare under visse

føresetnader. Blir planene først godteke, skal det ikkje kunne nytte å sette fram krav til Byrået uten anten å syte for tilsvarande meir i ressurser eller slå av på andre krav, for å seie det så enkelt og skjematisk som mogleg. Vi treng eit “nasjonalbudsjett” for Byrået.’

Motbør

Jeg synes De skulle tenke på hvor stor oppgaven er, Bjerve. Jeg forsikrer Dem De løser den ikke ved å skaffe Dem noen underdirektører som vil bidra til at de selv kan sitte langt på avstand fra tingene. (Jahn/Bjerve, 21. februar 1949)

Men ikke alle var begeistret da det sivet ut hvem som skulle bli ny direktør i Byrået. Bjerve hadde vært bekymret for hvordan Jahn og Skøien ville ta imot nyheten, særlig Skøien som Bjerve hadde mye til overs for. Han hadde liten grunn til å være bekymret med hensyn til Skøien, noe annet var det med Jahn. Han hadde fått vite hvordan det lå an av Stein Rossen og skrev til Bjerve for nærmest med rene ord å si at han ikke fant ham kvalifisert for stillingen (*‘jeg vet De heller vil høre min mening uten omsvøp, enn å få den kledd inn i omsorgsfulle vendinger’*). Jahn er nok i utgangspunkt også misnøyd med at han ikke er konsultert av Regjeringen (*‘Regjeringen har ikke snakket med meg om dette, men jeg hører jo heller ikke til Partiet’*).

Jahn hadde engasjert Bjerve i Byrået under krigen og kjente så vel hans dyktighet, som hans klart uttalte interesse for teoretisk økonomi. *‘... jeg har alltid hatt det inntrykk at Deres interesser først og fremst gikk i retning av teoretisk økonomi og De ikke egentlig hadde tenkt Dem å gjøre den offisielle statistikk til Deres oppgave. De har heller aldri arbeidet med statistikk fra begynnelsen av: planlegging, innsamling og utarbeiding av tabeller, slik at De har fått den utdanning som etter min oppfatning er nødvendig om en skal kunne favne over Byråets arbeid hvor nasjonalregnskapet bare er en liten del’*. Denne kritikken var nok ikke den verste, for Bjerve visste at han hadde Brofoss med seg i at nasjonalregnskapet burde være atskillig mer enn “bare en liten del”.

Stein Rossen hadde plumpet ut med hele Bjerves plan, både kravet om tre underdirektører og hans foreløpige ideer om hvordan han ville omorganisere Byrået. Jahn hadde fått *‘sjokk da jeg hørte den måten De hadde tatt det på’*.

Jahns reaksjon var en kalddusj for Bjerve, men i Jahns sterke ord lå det også råd. Når det gjaldt de tre underdirektørene *‘som skulle lette dem i arbeidet’* var Jahn klar. *‘Jeg kom til å spørre meg selv: Hva skal så direktøren gjøre? Jeg forstår ikke dere unge. Den oppgaven å ta over Byrået krever jo i de første år av direktøren at han personlig må arbeide seg gjennom hver eneste gren av norsk*

statistikk, og da kan han ikke falle tilbake på underdirektører. Etter min oppfatning må han om han skal make det i de første år følge arbeidet i hver underavdeling'. Og en siste korreks: 'En skal ikke legge opp en plan for en administrasjon uten å kjenne den. Først når man har sett hvordan den fungerer og har funnet de feil som er, kan en rette på det'.

Jahns kompetanse til å uttale seg om dette kunne vanskelig bestrides, og han gjør også oppmerksom på det: '... da jeg kom til Byrået etter Rygg, så var det en ruin, og en hadde ikke én byråsjef som egentlig kunne sine ting'. Jahn hadde måttet arbeide med å bygge opp Byrået 'under så vanskelige forhold som De ikke kan tenke Dem'. Jahn siktet naturligvis til manglende bevilgninger. 'For øieblikket strømmer pengene rikelig inn, så det har en ikke å kjempe med. Men det gjelder å få noe effektivt ut av pengene, ikke bare et nasjonalregnskap, men også en levende statistikk som kartlegger livet i landet vårt. Byrået må aldri glemme Eilert Sundt'.

Jahn var også lite fornøyd med sin etterfølger, men var vel noe urettferdig når han uttrykte at 'det som har skjedd i disse tre årene etter at Arne Skaug tok stillingen uten å bry seg om eller med den, er jeg meget bedrøvet over.'

Jahn mislikte altså avgjørelsen som var tatt. Det skyldtes nok dels at han følte seg forbigått ved at han ikke var tatt med på råd av regjeringen og dels at han fant Bjerve altfor sterk knyttet til Frisch. Jahn hadde neppe særlig tro på at Erling Petersen ville bli noen god direktør, men utenom ham så han bare Rossen og Erichsen som mulige kandidater. Han sa til hver av dem at han foretrakk ham framfor Bjerve. Han kunne neppe gjøre det på et rent saklig grunnlag. Heller ikke kunne han med rimelighet se disse to Frischelevene som særlig mer uavhengige av Frisch. Forholdet var nok at Jahn var misnøyd og tenderte mot det kverulantiske når han ikke fikk anledning til å øve innflytelse.

For Bjerve var Jahns reaksjon et nytt slag. Bjerve hadde nå kommet langt bort fra sin oppfatning fra et halvt år tilbake om at han som direktør kunne lede statistikken "mer formelt enn reelt", og mislikte sterkt at Jahn ga uttrykk for at han ville lede Byrået på armlengdes avstand gjennom underdirektører: 'Rett nok er ikke detaljene i den offisielle statistikken det morsomste jeg vet å sysle med, men har jeg først tatt på meg en oppgave, vil jeg også ta på meg de soleklare forpliktelsene som følger med den! det gjorde meg virkelig vondt at de kan tvile på dette.' Bjerve benektet også overfor Jahn at han hadde vært utsatt for noe press, Jahn kunne nok ha fått et slikt inntrykk fra Rossen.

Bjerve sa rett ut til Jahn at 'for meg vil det ikke bli morsomt å overta sjefstillingen i Byrået uten å ha Deres fulle tillit og støtte.' De fleste byråsjefene hadde jo arbeidet i årevis sammen med Jahn ('Jahns motstand ... vil gi meg en motbør i Byrået som ikke vil gjøre problemet lettere og morsommere'). Bjerve antydte overfor Jahn at han ikke ville tatt imot tilbudet dersom han hadde visst at denne var så negativ. Hvis det var slik at Jahn ikke fant at Bjerve var den som Byrået ville være best tjent med som sjef, ville Bjerve innstendig be ham om å ta dette opp med regjeringen ('Jeg vil ikke kjenne meg forurettet om resultatet skulle bli en annen direktør').

Direktørstillingen i Statistisk Sentralbyrå

I Morgenbladet for 26. april ble det spurt om hvem som var ansøker til stillingen som direktør for Statistisk Sentralbyrå. Det ble fremhevet som påfallende at cand. oec. Bjerve var ansatt i en stilling som krever statistisk spesialtrening og erfaring av sin mann.

Det var også påfallende fordi Bjerve ikke har vært statsøkonomisk kandidat i mer enn åtte år, og fordi det ikke kan ses at Bjerve i sin praksis har kunnet erverve de viktigste forutsetninger for stillingen, for eks. å kunne administrere større statistiske tellinger i et stort institutt og å gi objektive analyser av resultatene. Han savner også den bredde og den plass i vårt folks omdømme som direktøren for dette institutt bør ha. Det kommer bl. a. av at han er lite kjent, i det hele tatt ikke offentlig er fremtrådt som statistiker.

Det anføres at han etter embetsksamen i 1941 har vært ved Sosialøkonomisk Institutt, har hatt større oppdrag for Statistisk Sentralbyrå, bl. a. ved beregninger over nasjonalinntekten, har vært universitetsstipendiat, og siden 1947 studert i USA, hvor han ennå er. I 1946 ble han konstituert byråsjef i Finansdepartementet, og som sådan organiserte han forarbeidene til nasjonalbudsjettet, og han har sammen med Aukrust laget boken «Hva krigen kostet Norge». Denne bok er dog i og for seg ikke noe vitenskapelig verk og bygger vesentlig på kompilasjoner fra forskjellige kilder. Han har vært medlem av Valutakomiteen, og varannann i penge- og finansrådet. Han har vært stedfortreder for professor Frisch i en underkomité i FN. Det er mulig han også har andre kvalifikasjoner å anføre, og sikkert er Bjerve en dyktig og lovent mann. Dette er i det hele tatt ikke skrevet for å ned-

sette Bjerve som sosialøkonom eller som kapasitet på det nasjonale bokholderis område, men for å fremheve at hans kvalifikasjoner ikke gir ham brev på å være statistiker eller mannen som passer som direktør for Statistisk Sentralbyrå. Hans ansettelse virker som om man mangler søkkede kandidater til stillingen.

I Morgenbladet for 26. april ble det meddelt at ved siden av Bjerve hadde professor, dr. Erling Petersen, aktuar Palmstrøm og direktør Kåre Petersen søkt stillingen. Det kan da sies at alle disse tre, både med hensyn til utdannelse og erfaring, har bedre kvalifikasjoner for stillingen enn hr. Bjerve. Men særlig bør det pekes på professor Petersens kvalifikasjoner.

Professor Petersen har mange flere års erfaring som utøvende økonom og statistiker enn Bjerve, universitetsøksmen i 1927, Kongens gullmedalje for en vitenskapelig avhandling i 1932, doktortrad i 1939, foreleser ved Universitetet fra 1933 til 1943, dels som stipendiat, dels som professorvikar. Han har også ledet de statistiske seminarer til embetsksamen. Han er professor ved Norges Høyskole, ble ansatt i Statistisk Sentralbyrå i 1928 og arbeidet der i 15 år til 1943, og har herunder ledet alle slags arbeider der. Han utarbeidet dessuten under krigen de meget anerkjente analyser om nasjonalinntekt, pengesaning, engangsskatt osv. Han har vært sukkdyndig ved krigsskadedetellinger, Norges representant ved diverse internasjonale statistikk- og andre konferanser. Han har utgitt en betydelig serie av vitenskapelige avhandlingar og bøker, også med statistisk innhold, og har bl. a. ved tilretteleggelsen av den praktiske gjennomføring av pengeombytingen i 1945 vist usedvanlige og organisasjonsmess-

sigsevner. At han er en velkjent og meget benyttet foredragsholder og forfatter av artikler, innlegg og talrike saksutredninger forsterker hans skikkethet. Han nyter tillit i vide kretser, og etter hva vi forstår var det et absolutt ønske av fremtredende statistikere og fagfolk at han måtte bli ansatt i stillingen.

Men så kommer det til at han ikke er noen kastekjøpp for de skiftende ansøkelser, og han er ikke falt på kne for den planøkonomiske ensrettethet. Og det skal vel straffes. Professor Petersen er hva angår alder, kraft og kvalifikasjoner for den stilling det her gjelder, så langt overlegen Bjerve, at dennes ansettelse betyr en grov forbigåelse, et slag i ansiktet på faget. Man må dessverre se det som en ny straffeakt mot professor Petersen for hans selvstendighet overfor mote-doktriner av planøkonomisk karakter. Klikken er ham ikke huld, akkurat som engang før da han ved klikkens hjelp ble forbigått til professorstillingen ved Universitetet til stor skade for vår frle sosialøkonomiske vitenskap.

Morgenbladet kommenterte utnevnelsen av Bjerve på lederplass 2. mai 1949 og fant at professor Erling Petersen i alder, kraft og kvalifikasjoner var "så langt overlegen Bjerve, at dennes ansettelse betyr en grov forbigåelse, et slag i ansiktet på faget". Ogå professor Ingvar Wedervang ville heller hatt Erling Petersen. I et brev til Bjerve der han erklærte seg 'helt fri for personlige sympatier', ga han uttrykk for at utnevnelsen av Bjerve var 'saklig urett samtidig som det innebærer en urett mot Erling Petersen'. Gunnar Jahn som tidligere på våren hadde stillt seg kritisk til at Bjerve skulle overta stillingen, syntes ikke å ha hatt nevneverdig til overs for Petersen som kandidat. Allerede før stillingen var utlyst ga han Bjerve full støtte: 'Det som ved siden av deres strengt vitenskapelige innstilling gjør at jeg mener De kan føre Byrået videre er det at jeg alltid har hatt inntrykk av at De levende har gått inn for den oppgave De har fått og ikke gir Dem før De har evnet å løse den'.

Var dette alvorlig ment, var Bjerve virkelig innstilt å flykte fra det hele på grunn av Jahns sure reaksjon? Eller var det et spill bare for å teste ut Jahn hvis følelsesmessige sinnelag Bjerve måtte kjenne relativt godt? Sikkert mest det siste, Bjerve hadde fått utførlig referat fra Rossens samtale med Jahn om den nærmest kyniske forsøk på å spille Rossen og Erichsen ut mot Bjerve. Dette hadde fått Jahn til å dale mange grader i Bjerves vurdering. Han ble rett og slett “forbannet” over Jahns opptreden. Men Bjerve var også misnøyd med Brofoss’ manglende håndtering av Jahn og bagatellisering av hans motstand, særlig fordi Bjerve hadde reist spørsmålet allerede i sin første reaksjon etter kallet fra Brofoss. Nå var Bjerve engstelig for hvilke følger Jahns motstand kunne forårsake.

Det verste som kunne skje, var at alt bråket og usikkerheten resulterte i at Rossen enten ble i USA eller ble lokket av Brofoss til en annen stilling, og at Aukrust også forsvant. Brofoss måtte forstå konsekvensene av det: *‘Jeg vil ikke risikere å bli sittende mellom to stoler, dvs. uten både Stein og Aukrust. I så fall trekker jeg meg med full rett, og god grunn, ut av det hele. La det ikke være noen misforståelse på dette punktet.’* Bjerve sa seg også villig til å trekke seg ved den minste antydning fra Regjeringen om at den ville foretrekke det.

Jahn svingte imidlertid raskt om til en mer forsonlig holdning i sitt svar tilbake og rent ut roste Bjerves egenskaper, særlig at han var fra landet!

Det som ved siden av Deres strengt vitenskapelige innstilling gjør at jeg mener De kan føre Byrået videre er det at jeg alltid har hatt inntrykk av at De levende har gått inn for den oppgave De har fått og at De ikke gir Dem før De har evnet å løse den. Jeg vil bruke et uttrykk som at det er noe ved Dem som gjør at De kan brenne for en sak og det betyr mangen gang nesten alt. – Til det kommer den ting at De kjenner livet på den norsk landsbygd og derigjennom skulle ha mer tak på hva Norge er enn de som er født og har levet sitt hele liv i et bymiljø.

Jo, Jahn var et følelsesmenneske!

Byråsjefene hadde i slutten av mars sammen undertegnet en oppfordring til Erling Petersen om å søke stillingen som ny direktør. Aukrust hadde naturligvis ikke blitt kontaktet. Heller ikke Skøien var med, han var i New York da det skjedde. Skøien fikk imidlertid brev fra Julie Backer om hva som hadde skjedd. Bjerve fikk kjennskap til dette i midten av april etter at Skøien hadde fortalt det til Rossen. Skøien hadde vært åpenhjertig overfor Rossen. Han hadde gitt klart uttrykk for at han foretrakk Bjerve framfor Petersen. Brevet fra Julie Backer hadde indikert at hun ville at opplysningen om henvendelsen til Petersen skulle nå fram til Bjerve. Rossen tolket byråsjefaksjonen som uttrykk for at *‘byråsjefene vil føle seg redusert i omverdens øyne’* hvis Bjerve ble utnevnt. Om aksjonen skyldtes ene og alene at de skulle få en ny direktør mye yngre enn dem selv, eller om den også hang sammen med planen om en forskningsavdeling og en leder av den som ville komme mellom dem selv og direktøren når det gjaldt innflytelse i Byrået, var uklart for Rossen og kanskje

også for Skøien. Skøien nærret nok selv en liten frykt for å bli skjøvet til side, men Rossen ga klart uttrykk for at hans arbeidssituasjon trolig ville bli mye bedre etter at Bjerve kom.

Etter møtet med Skøien ga Rossen Bjerve råd om ikke å gå for raskt fram. Om byråsjefene i starten ville vise seg noe fiendtlig innstilt, var de yngre sekretærene og assistentene sikkert velvillig i utgangspunktet, men *‘[D]enne gunstige innstilling vil imidlertid lett kunne svinge hvis du er for hurtig og/eller for udiplomatisk med endringer som direkte berører det underordnede personale.’* Rossen hadde i tankene omlegging til mer funksjonelle enheter som regnestue og skrivestue, organisert på tvers av kontorene. Rossen ga råd presumptivt ut fra et godt kjennskap til Bjerves natur og tilbøyeligheter. I Finansdepartementet hadde det vært nødvendig å gå kraftfullt til verks for å kunne etablere nasjonalbudsjetteringen, og det var gjennomførbart med Brofoss i ryggen. I Byrådet ville det være noe helt annet. Det var ingen grunn til å være *‘for ivrig etter å lave en objektivt sett god start’*, i det hele tatt *‘tror jeg du skal endre så litet som mulig i løpet av de første 3-4 første måneder’* og *‘du bør aldri gjøre noe som angår personalets arbeidsforhold før du har diskutert spørsmålene med deres representanter.’* Heller ikke en så opplagt oppgave som omlegging av *Statistisk-økonomiske oversikter* var ifølge Rossen viktig nok til at en omlegging behøvde å skje ved første anledning.

Å endre så “lite som mulig” i starten gikk nok tvert imot Bjerves natur. Men også Bjerve hadde kommet til at han måtte gå mer varsomt fram *‘enn eg hadde vona på’*, selv om han allerede var stålsatt på den nye oppgaven:

Dette med at ein må stikke hue fram før ein kan svinge kring eit gatehjørne, er sjølsagt ikke så hyggeleg som å kunne buse på trygg for alle bakholdsåtak., men eg let meg ikkje skremme. Tvert imot, det vil vel heller virke slik at eg kjem til å sove enda ferre timer i døgnet. (...) Eg har alltid rekna med ein viss motstand frå dei eldre, men eg hadde vona at den først og fremst skulle komme til å ligge på det logiske og ikkje på det personlege planet. Eg vil til og med seie det så sterkt, at får eg ikkje motstand, så vil det vere eit teikn på at eg ikkje er noko tess.

Rossens råd før hjemreisen var mer enn Bjerve trengte, men han trengte Rossen! Og Rossen var vakkende i sitt standpunkt. Han hadde gitt sitt ja til Bjerve, men var nok i realiteten i høy grad ambivalent. Han likte seg i USA på en helt annen måte enn Bjerve hadde gjort. Stillingen i FN og de karrieremuligheter som syntes å være til stede, med medfølgende levestandard og boligforhold kunne ikke motsvares hjemme. Naturligvis var det ting som trakk hjem også, men mest av det første og det kom til uttrykk ved en nesten ekstrem grad av risikoversjon. Rossen ville helst ha opprettelsen av underdirektørstillingen avklart så snart som overhodet mulig etter at Bjerve hadde tiltrådt.

Bjerve var heller ikke stemt for å utsette akkurat dette. Gerhardsen hadde jo åpnet for at det kunne være mulig å komme med et tillegg til budsjettet allerede i juni (men det skulle vise seg at det ikke var noen farbar vei).

Stillingen som direktør i Statistisk sentralbyrå ble lyst ut i mars 1949 og Bjerve søkte. Det samme gjorde Erling Petersen, Kaare Petersen og aktuar Henrik Palmstrøm. Bjerve ble utnevnt i statsråd fredag 22. april 1949. Morgenbladet kommenterte utnevnelsen redaksjonelt mandag 2. mai i en stort oppslått artikkel som fant alle de tre øvrige søkerne bedre kvalifisert enn Bjerve både med hensyn til utdanning og erfaring. Særlig framhevet Morgenbladet Erling Petersens kvalifikasjoner og framholdt videre:

“Han nyter tillit i vide kretser, og etter hva vi forstår var det et absolutt ønske av fremtredende statistikere og fagfolk at han måtte bli ansatt i stillingen. Men så kommer det til at han ikke er noen kastekjepp for de skiftende anskuelser, og at han er ikke falt på kne for den planøkonomiske ensrettethet. Professor Petersen er hva angår alder, kraft og kvalifikasjoner for den stilling det her gjelder, så langt overlegen Bjerve, at dennes ansettelse betyr en grov forbigåelse, et slag i ansiktet på faget. Man må dessverre se det som en ny straffeakt mot professor Petersen for hans selvstendighet overfor mote-doktriner av planøkonomisk karakter. Klikken er ham ikke huld, akkurat som engang før da han ved klikkens hjelp ble forbigått til professorstillingen ved Universitetet til stor skade for vår frie sosialøkonomiske vitenskap.”

Erling Petersen var neppe den best egnede kandidat for den kraftinnsats som krevdes i Byrået i årene som fulgte, men hans faglige innsikt og erfaring kunne ikke trekkes i tvil. Han hadde arbeidet 15 år i Byrået fra 1928 til 1943 og var i 1949 professor ved Norges Handelshøyskole. Et politisk moment var selvsagt til stede, Petersen tilhørte Høire og var i klart profilert opposisjon til flere sider ved den økonomiske politikken. Kunne han ha blitt direktør om Bjerve ikke hadde vært kandidat? Brofoss hadde altså overfor Rossen sagt at han kunne akseptere Petersen, men hadde trolig rett i at regjeringen ikke lett ville akseptere det.

Heftigheten i Morgenbladets ordbruk rettes seg ikke minst mot “klikken” som hentydet til Frisch. Her fikk imidlertid avisen umiddelbart svar på tiltale av Wilhelm Keilhau som hadde sittet i bedømmelseskomiteen ved Universitetet for professoratet som Petersen ikke fikk, sammen med Kjeld Philip fra Danmark og Hugo Pipping fra Finland. Komiteen hadde innstilt Johan Einarson som “den mer originale og selvstendige forsker” og Keilhau fant Morgenbladets påstand en grov insinuasjon uten fnugg av sannhet.

Også Ingvar Wedervang mislikte utnevnelsen av Bjerve. I et brev til Bjerve i mai 1949 trakk han i tvil om Bjerve hadde de nødvendige kvalifikasjoner *‘for på det nåværende tidspunkt å overta ledelsen av norsk statistikk slik jeg ut fra et faglig skjønn mener kravene bør stilles’*. Wedervang stilte seg fullt og helt bak Petersens kandidatur. Thomas Sinding ga derimot uforbeholdent og uoppfordret uttrykk for støtte til Bjerve og fant at Petersen *‘ikke hadde arbeidet synderlig med statistikk i første hånd og derfor heller ikke med organisering av statistikken’*.

Bjerve overtar

De første skritt

Blant økonomer er Bjerve vel kjent gjennom mangeårig og mangartede virksomhet; som økosirkssystemets fadder, som nasjonalbudsjettets onkel, som medforfatter av Boka – Osloskolens programskrift og hittil eneste bidrag til verdenslitteraturen, som Amerikaveteran med både før- og etterkrigsopphold over der, som oppfinner av begrepet omgrep, for bare å gi “Hvem er hvem?” et par tips til neste utgave. Det tør være grunn til å tro at det la seg et fornøyd glis over fagets ansikt den dagen Petter Jakob Bjerve ble vår første sosialøkonomiske direktør. (Signaturen Argus i Stimulator, 1949, Nr. 4, p.13)

Bjerve reiste fra Chicago 26. april og gikk dagen etter om bord på *M/S Stavangerfjord* i New York. Passasjerskipet ankom Oslo 7. mai, og fra den 20. mai 1949 overtok han som direktør.

Aukrust hadde kommet hjem fra London i april og hadde tidligere fortalt Bjerve at han hadde fått tilbud om å arbeide for Stone ved en nasjonalregnskapsenhet som OEEC ville opprette i Cambridge. Bjerve likte det ikke noe særlig, han hadde ikke sett lyst på å overta Byrået uten verken Aukrust eller Rossen til å samrå seg med i starten. Han håpet fortsatt at det kunne være mulig å legge press på Rossen for at han skulle begynne allerede høsten 1949.

Statsbudsjettet for 1949-50 var for lengst vedtatt, uten noen underdirektørstilling. Byrået hadde imidlertid fått store bevilgninger, budsjettet økte med 25 prosent! En stor del av økningen var til jordbrukstillingen i 1949. Men det ble også bevilget 30(!) nye stillinger for “opprettelse av et skatteforskningsinstitutt i Byrået og i samband hermed en betydelig utvidelse og omlegging av selve skattestatistikken” (St.prp. nr.1, 1949). Det nye kontoret for skatteforskning var satt opp med en byråsjef, to sekretærer og tre assistenter og ble kalt “11. kontor”.

Bjerve hadde tusen ting å ta fatt på i juni 1949, men opprettelsen av den nye “forskningsavdelingen” figurerte høyt på dagsordenen. At det skulle opprettes en slik avdeling og tilsettes en leder utenfra, var allerede godt kjent. De tre kontorene som den nye avdelingen skulle bestå av, var på plass etter at 11.

Landkjenning! Peter Jakob Bjerve med sønnen Steinar 6. mai 1949 på vei hjem for å overta direktørstillingen. Stavangerfjord gikk fra New York 27. april og ankom Oslo 7. mai 1949.

kontor nå i hvert fall eksisterte på papiret. Bjerve hadde avtalt med Finansministeren at han skulle utarbeide et PM om planene for Byrået, inklusive den nye avdelingen. Han var stilt i utsikt at en tilleggsproposisjon om opprettelse av underdirektørstillingen ville bli fremmet så snart han hadde lagt fram planene for Byrået. Bjerve tok sikte på å ha PM-et ferdig over sommeren.

Nasjonalregnskapskontoret (10. ktr.) var i full sving under Aukrusts ledelse, men han skulle igjen til England fra høsten av, og etterpå ville han etter alt å dømme vil bli dosent på Landbrukshøgskolen. En brukbar etterfølger var imidlertid Otto Chr. Hiorth som hadde vært konsulent ved kontoret siden året før. Det var imidlertid klart at Aukrust ville fullføre løpet han hadde lagt, stille opp nasjonalregnskap for årene fram til og med 1948 og dokumentere det i en ordentlig publikasjon. Bjerve avklarte med Eivind Erichsen, byråsjef ved Nasjonalbudsjettkontoret, at ansvaret for nasjonalregnskapet skulle ligge i Byrået.

Aukrust og Bjerve hadde i de første ukene drøftet en plan for å få utført arbeidet med nasjonalregnskapet for en stor del ved statistikkontorene. Dermed kunne nasjonalregnskapskontoret klare sin del av jobben med minimal innsats, men planen viste seg seinere å være helt urealistisk. *‘En flink sekretær vil kunne greie føringen av nasjonalregnskapet alene sammen med byråsjefen’*, håpet Bjerve. Desentraliseringen skulle eliminere dobbeltarbeid, bidra til å koordinere arbeidet mellom statistikkontorene, forbedre kvaliteten på tallene, etterkomme ønsker om mer interessant arbeid og endelig styrke rekrutteringen. Nasjonalregnskapskontoret kunne da få frigjort ressurser til analysevirksomhet og utbygging av regnskapssystemet.

“Kontoret for Statistiske Meddelelser og Statistisk-økonomiske Oversikter” (9. ktr.) var ledet av Kaare Petersen. Siden 1948 hadde han vært ved ECE i Geneve med permisjon fra Byrået og ville først komme tilbake i 1950. Bjerve bestemte seg for selv å ta over ledelsen av *Statistiske Meddelelser* og *Statistisk-økonomiske Oversikter* inntil Rossen kom. Bjerve var nok mest innstilt på å flytte Petersen over på et statistikkområde og finne en annen mann til å lede konjunkturarbeidet.

Til tross for stor underkapasitet i trykkeribransjen klarte Bjerve i midten av juni 1949 å få til en avtale med et trykkeri om at Statistiske Meddelelser skulle komme månedlig fra oktober med produksjonstid på bare 10-14 dager. Siden krigen hadde Meddelelser kommet for 2-3 mdr. av gangen og svært forsinket. Under krigen hadde det vært enda verre. Nå skulle tingene bringes i orden og Meddelelser igjen komme som regulære månedlige utgivelser som i Kiærs tid!

Bjerve hadde også – uberørt av Rossens råd – satt seg i sving for å legge om *Statistisk-økonomiske Oversikter*. “Statistisk” kunne med fordel gå ut av tittelen, det sa seg selv for en publikasjon fra Byrået. Publikasjonen kunne heller kalles “Økonomisk Oversyn” eller “Økonomisk Utsyn”. Det siste klang best. I tillegg til det årlige utsynet i januar burde det være en “midtårstutgave” som grunnlag for utarbeidingen av nasjonalbudsjettet. Disposisjonen, innholdet og ikke minst de konjunkturanalytiske vurderingene i *Oversiktene* måtte utvides og forbedres vesentlig. For en konjunkturanalyse som ga innsikt, krevdes det mer til enn “Petersen’ske” formuleringer. Dessuten burde utsynspublikasjonen samkjøres med Nasjonalbudsjettet. Bjerve hadde kort etter hjemkomsten fått Brofoss med på at en koordinering burde gjennomføres. *Oversikten* skulle ‘legges opp som i realiteten et vedlegg til nasjonalbudsjettet’ (formelt skulle den som tidligere fortsette å komme som særskilt bilag til Statsbudsjettet). Arbeidet med å forberede neste utgave ble satt i gang alt fra sommeren av.

På et seinere tidspunkt skulle det komme til å bli problematisert i Finansdepartementet at Byrået kunne ha en annen oppfatning om den økonomiske situasjon, men i 1949 var det viktigst å unngå dobbeltarbeid. Det var primært det historiske stoffet som skulle koordineres ved at det i Nasjonalbudsjettet ble redusert til det minimum som skulle til for å begrunne budsjettallene og kommentere avvik i forrige års budsjett. Ellers skulle det vises til Byråets publikasjon. Gjennom avtalen med Brofoss søkte Bjerve – ikke minst viktig – å skaffe seg prioritet hos statens trykningskommisær slik at publikasjonen kunne offentligjøres i løpet av januar.

Nå gjaldt det imidlertid å få innkassert løftet fra Regjeringen om opprettelse av underdirektørstillingene, og få ansatt den som skulle lede den nye avdelingen, fortrinnsvis Rossen, så raskt som mulig. Knappt tre uker etter at Bjerve hadde overtatt, fikk han imidlertid høre fra Rossen at det neppe var sannsynlig med noen hjemkomst i løpet av 1949 og at det kunne trekke langt ut i 1950 også. Rossen skjøv boligproblemet foran seg, men anførte også andre grunner som nedgang i inntekt og forpliktelser overfor FN. Det var dårlig nytt for Bjerve som hadde håpet at Rossen etter den lange forhistorien følte seg moralsk forpliktet til så raskt som overhodet mulig å bistå Bjerve i arbeidet med å få Byrået på fote og gi den nye avdelingen en god start.

Bjerve organiserte en jakt etter husvære for Rossen. I tillegg startet han en offensiv av appeller til Rossen, både moralske og nyttebetonte. En gjaldt rekruttering. Bjerve hadde med stor suksess brukt argumentet om opprettelse av en forskningsavdeling i rekrutteringsøyemed overfor de beste kandidatene (*Jeg har fortalt dem om det forskningsarbeidet vi planlegger, og sagt at de vil ha*

sjangser til å komme med på det arbeidet forutsatt at de i mellomtiden gjør verdifullt arbeid på andre kontorer i Byrået). Før sensuren i juni hadde Bjerve stilt en av vårens beste kandidater, Per Sevaldson, i utsikt at Rossen ville ta fatt på organiseringen av den nye avdelingen fra årsskiftet og at den skulle være i 'full fres' fra neste sommer. Sevaldson begynte ved industristatistikkkontoret med sikte på å komme over i forskningsbetont arbeid etter kort tid. Bjerve antydte for Rossen ytterligere erobringer ved 'et kraftig framstøt i natt på kandidatfesten for å kapre et par av dem'.

Det var ikke flust med økonomer. Kullet våren 1949 hadde riktignok for første gang kommet over 25 kandidater på ett semester, men Bjerve hadde hele 11 ledige sekretærstillinger. Han håpet også å få tilsatt den første sosiolog i Byrået, det var Christian Bay som var jurist fra Oslo, men hadde studert sosiologi i USA. Bjerve hadde trolig tenkt å sette ham til flyttstudier. Det lyktes imidlertid ikke, Bay fikk "uheldigvis" en stor uttelling i stipend og det gikk mange år før det kom noen sosiolog til Byrået. Slik arbeidsmarkedet for sosialøkonomer var, så ikke Bjerve lyst på konsekvensene av å måtte gå tilbake på det han hadde stilt i utsikt, simpelthen fordi Rossen utsatte hjemreisen.

En annen appell gjaldt ansvaret for *Utsynet* og *Meddelelser*. Bjerve kunne ikke fortsette å lede arbeidet med disse publikasjonene. Skulle Petersen få det tilbake når han kom fra Geneve? Eller Bjerve kanskje finne en ny mann? Hvis Rossen virkelig ville ha stillingen som leder måtte han ta ansvaret. Han kunne heller ikke tillate seg å komme tilbake kort før årsskiftet og tro han kunne få ferdig *Utsynet* til januar. Det krevdes mer enn det. Nasjonalregnskapet ville også i høy grad kreve Rossens nærvær, ihvertfall etter at Aukrust forsvant til Ås.

Bjerve framholdt for Rossen problemene med å forklare Brofoss og Meisdalshagen at det trakk ut med den avdelingen som det hadde vært så om å gjøre for Bjerve å få opprettet. Boligproblemet kunne de forstå, men neppe Rossens andre vegringsgrunner. Likeledes fikk Bjerve et problem overfor byråsjefene hvis han ikke engang kunne si når den nye avdelingen skulle opprettes. Det første byråsjefmøte var berammet til 25. juni. Saken var så godt kjent at det var ikke mulig å la være å ta den opp. Det ville fort kunne reise seg røster om at det måtte kunne finnes en kvalifisert mann til å tiltre på et tidligere tidspunkt. Her spilte Bjerve Rossens råd fra april om å få et godt forhold til personalet elegant tilbake.

Det begynte å tilspisse seg mellom de to gode vennene. Bjerve måtte minne om at han så snart Brofoss hadde gitt etter, uttrykkelig hadde forutsatt at Rossen begynte i 1949 eller seinest tidlig i 1950. Dersom det ikke ble oppfylt, ville Bjerve måtte ta hele saken opp til ny vurdering:

Jeg kan ikke forsvare å la denne saka drive lenger. Til det har jeg rodd meg alt for langt utpå. Du kan kanskje synes at dette er noe brutalt av meg å stille saka slik på spissen. Men da vil jeg be deg om å sette deg inn i min stilling også. Av listen over funksjonærene i Byrået [Bjerve la den ved] vil du skjønne hvor lett det er å arbeide

her. Det er helt klart at får vi ikke rekruttert et tilstrekkelig antall flinke sekretærer, vil vi ikke kunne få farten opp i arbeidet her nede. Da vil det ikke hjelpe at jeg arbeider både dag og natt. Organiseringen av forskningsavdelingen er uten tvil et av de viktigste midler til å forbedre rekrutteringen. En ting til som du må være klar over, er at det er umulig å organisere en slik avdeling pr. brev, slik at du pr. 1. januar 1950 kan hoppe rett inn i en ferdig utbygd organisasjon. For det første må det skaffes folk til en slik avdeling. Skal en kunne det, nytter det ikke å sitte på en stol her og vente på at folkene skal komme. Jeg har nå kalt inn den ene etter den andre til konferanse, holdt rene foredrag for dem om planene her nede, og prøvd å få gløden opp i dem så godt jeg har kunnet.

Bjerve tolket setninger i Rossens brev som uttrykk for at Rossens vegring simpelthen skyldtes at han likte seg for godt i USA. I så fall hastet det enda mer med å presse ham hjem. Bjerve (og Rannveig) hadde ikke funnet det vanskelig å forlate USA og hadde aldri næret et ønske om å bli der. Å komme hjem syntes de ikke hadde gitt noe fall i levestandard, heller tvert imot. Rossen syntes å se det annerledes. Det ville dessuten sikkert ta minst et halvt år fra Rossen kom hjem til avdelingen var skikkelig i gang. Det talte ytterligere for å komme i gang så snart som mulig.

Samtidig med tautrekningen om hjemreisedato utvekslet Bjerve og Rossen notater og ideer om organiseringen av den nye avdelingen. Bjerve så for seg at forskningsavdelingen ikke skulle organiseres som en vanlig avdeling i et departementsdirektorat. Det fornuftige ville være å begynne med en nokså løs organisasjon som ble gjort fastere etter hvert. Det Bjerve kunne stille Rossen i utsikt med hensyn til bemanning, var pr. september 1949 følgende stillingsoppsett: 9. ktr. hadde byråsjef (Petersen), to sekretærer som var på plass og to ubesatte assistenter; 10. ktr. besto av byråsjef (Aukrust), konsulent (Hiorth), tre sekretær som var på plass, en besatt og en ledig assistent; 11. ktr. var bevilget med byråsjef, to sekretærer og tre assistenter med ingenting besatt. Det var for så vidt fint at det var ubemannet inntil Rossen kom, men det kunne bli et problem å holde det slik dersom Rossens hjemkomst trakk ut. I tillegg hadde han de to konsulentstillingene som ble bevilget i 1947. Den ene for en matematisk statistiker og den andre for sosialstatistiske undersøkelser, det siste kunne gis en tøyelig tolking.

Konsulentstillingen for en matematisk statistiker ville Bjerve kreve dosentkvalifikasjoner for og han holdt den først reservert for statistikeren Erling Sverdrup som var på studieopphold i USA (men som ikke tok den da han kom hjem). En annen kandidat var aktuaren Svein Brenna, som hadde begynt i Byrået, men hadde fått permisjon for å arbeide for Frisch på Instituttet. Brenna var interessert i lærerstillingen i statistikk etter Reiersøl. Han fikk god attest fra Haavelmo og det endte med at han fikk konsulentstillingen i Byrået.

Utgifter.**1. Lønninger.****a. Det faste personale.**

Regnskap 1948—49	kr. 1 104 828
Bevilget 1949—50	> 1 412 000
Foreslåes 1950—51	> 1 539 000
Øking	> 127 000

Av stigningen skyldes ca. kr. 61 000 nye stillinger mens resten, ca. kr. 66 000, er automatisk stigning.

Det er ført opp følgende 9 nye stillinger:

1 underdirektør (lønnklasse 19)	
3 sekretærer (> 7)	
2 gruppeledere (> 6)	
3 assistenter II (> 1)	

En foreslår dessuten, at en assistentstilling blir omgjort til stilling som assistentbibliotekar (lønnklasse 5).

Byrået er nå (1949—50) organisert med følgende stillinger:

Direktør	1
Underdirektør	1
Byråsjefer	11
Konsulenter	3
Førstesekretærer	4
Sekretærer og sekretærspiranter	33
Fullmektiger og assistenter	164
Andre stillinger	9

Tilsammen 226

Med den størrelse Byrået nå har, er det nødvendig at dets organisasjon blir styrket med 1 ny underdirektør. Det er forutsetningen at 9., 10. og 11. kontor, som nærmest er forskningskontorer, skal sortere under den nye underdirektør. Disse 3 kontorets hovedoppgaver er: 9. kontor: Redaksjon av Statistiske Meddelelser og Statistisk-Økonomisk oversikt, samt analyse av konjunkturutviklingen, 10. kontor: Oppbyggingen av nasjonalregnskapet, 11. kontor: Gransking av skatetrykkets fordeling og virkninger, og andre lands skattepolitikk.

I budsjettet for 1949—50 er gitt bevilgning til omlegging og utvidelse av skattestatistikk. Til dette arbeide kreves ytterligere 1 sekretær og 3 assistenter. Til arbeidet med industristatistikken, som må utbygges, kreves 2 nye sekretærer.

De 2 nye gruppeledere skal tillegges Byråets hullkortavdeling. Denne avdeling teller nå ca. 40 funksjonærer og ledes av en maskin-arbeidsleder (lønnklasse 11). Under ham er der en gruppeleder for stansarbeidet. De 2 nye gruppeledere skal lede henholdsvis gruppen for Powermaskiner og gruppen for I. B. M.-maskiner. Departementet har samtykket i at disse 2 gruppelederstillinger opprettes midlertidig i inneværende termin, under forbehold av Stortingets senere godkjenning.

De foreslåtte 9 nye stillinger blir å opprette som midlertidige.

Betingelsen oppfylles. I St. prp. nr. 1 (1949) ble det bevilget midler til en ny underdirektørstilling som skulle lede de tre kontorene som "nærmest" var "forskningskontorer".

Dette var ingen dårlig bemanning, selv med noe av ressursene bundet opp i faste oppgaver. De som virkelig skulle drive forskning måtte skaffes stillinger over sekretærnivå og foreløpig var det altså få slike, men det var ikke noen grunn til å se negativt på mulighetene for å oppgraderinger etter hvert til førstesekretær- og konsulentstillinger. På den annen side, hvis en fikk slike stillinger, måtte en også ha gode folk klare, ellers ville det bli et press fra de andre funksjonærene om at slike opprykksstillinger måtte utnyttes, og det kunne ende med at det ikke ble overbevisende kvalifiserte personer som fikk dem. *'Slike tilsetninger må vi for all del unngå'* betrodde Bjerve Rossen. Noen kompromisser inngikk nok Bjerve når førstesekretærstillinger etter hvert tilfløt Byrået, hardere var ikke regimet. Et hinder for rekruttering utenfra var den sterke oppfatning som gjorde seg gjeldende internt om at ansiennitet i Byrået var langt mer tungtveiende enn ansiennitet og erfaring annetstedsfra.

En kunne stille spørsmål ved om byråsjefstillinger var det rette i en forskningsavdeling. En eller flere av dem kunne vært gjort om til konsulentstillinger, men Bjerve nølte med å gjøre det fordi det kunne vise seg lettere å rekrut-

tere til byråsjefstillinger som både hadde litt høyere lønn og den prestisje og de karrieremuligheter som fulgte med en embetsmannsstilling.¹³²

Rossen foreslo at det i tillegg til kontorer for nasjonalregnskap, konjunkturanalyse og skatteforskning også burde opprettes et næringsøkonomisk kontor. Han ville også ha en sterkere orientering mot analyse av internasjonale økonomiske forhold som han drev med i FN, bl.a. konjunkturoversikter for utlandet både om våren og høsten. Bjerve forsøkte å holde igjen. Det var store nok oppgaver knyttet til norsk økonomi og Utenriksdepartementet tok seg av en del internasjonale forhold. Men det var andre avgrensingsproblemer. Hvem skulle ta seg av undersøkelser av inntektsfordelingen, særlig i tilknytning til "jamstillingsproblemet"? Hvordan skulle avgrensningen være når det gjaldt 'undersøkelser av mer sosial karakter' i forhold til statistikkkontoret ledet av Signy Arctander?

De oppgaver Bjerve ville prioritere utover de faste var: 1) næringsøkonomisk utvikling, 2) strukturanalyser av norske næringer (dvs. kryssløpsstudier), 3) samfunnsøkonomisk lønnsomhet i ulike næringer, 4) økonomiske virkninger av næringspolitiske tiltak, og 5) metodeutvikling knyttet til nasjonalregnskap og kryssløpsanalyser. Uten at makroøkonomiske modeller ble eksplisitt nevnt, var det her momenter som pekte klart i den retningen.

Men så var det skatteforskning. Ressursene var dyttet på Byrået for å analysere "skattetrykket". Bjerve sa rett ut til Rossen: *'Ærlig talt aner jeg ikke hva skattetrykk er for noe, men det vet kanskje Finansdepartementet og de som har opprettet stillingen, for ikke å nevne Byråets tidligere ledelse.'* Bjerve var i utgangspunkt mest stemt for å la det bli studier av skatteteknikk, f.eks. innkrevningsmetoder, heller enn skattepolitikk. Det skulle i høy grad bli skattepolitikk, men det lå lenger fram i tid.

Det var fortsatt et stykke fram til det praktiske arbeidet kunne begynne. Rossen stilte også krav om å få sin stilling plassert så høyt som mulig. Det kunne være vanskelig å få til både overfor Statens Lønnsdirektør og i forhold til de andre ansatte. Hvorfor kunne ikke Rossen heller nøye seg med å ta det i to steg med en eventuell høyere plassering først etter at avdelingen hadde kommet gang? Lønns plasseringen gikk i orden, Bjerve hadde Regjeringen i ryggen. Uten problemer hadde han fått Finansministeren med på at stillingen kunne lyses ut og besettes med forbehold om Stortingets samtykke, men Rossen krevde sikrere garantier. Han stilte seg helt avvisende til å gå med på en utnevnelse under et slikt forbehold og mobiliserte Trygve Lies autoritet som støtte for dette. Bjerve ble nesten oppgitt og tonen dem imellom ble enda skarpere (og fra Bjerves side på bokmål): *'Når hverken Finansministeren eller Statsministeren finner noe i veien for en slik ordning, kan jeg ikke innse at Lie er mer kvalifisert til å uttale seg om spørsmålet. Tvert imot, han er sikkert interessert i å beholde deg der du er, slik at han i virkeligheten er inhabil'*

¹³² En omgjøring av to av de tre byråsjefstillingene skjedde først midt på 1960-tallet og da til forskerstillinger som hadde kommet inn på statsregulativet med muligheter for utnyttning også til lønnsnivå høyere enn byråsjef (forsker I).

Kaare Petersen (1911-1993) cand.oecon 1934, videre studier i Paris, London og Chicago, i Statistisk sentralbyrå fra 1935-1955. Under overskriften "Tyve år i Byrået", fortalte Kaare Petersen i Byråpraten, Meldingsblad for funksjonærene i Statistisk sentralbyrå (nr. 2., 1. årg.) i 1955 litt om arbeidsforholdene i mellomkrigstida: "Avansementsmulighetene var vesentlig dårligere enn nå. Det kan ha sin interesse å nevne at nåværende statsråd Arne Skaug, som jo er en gammel byråmann, så vidt jeg husker satt som sekretær II lengre enn noen annen sekretær hadde gjort før ham, ganske enkelt fordi det ikke var opprykksmuligheter." Han ga også råd til nyansatte sosialøkonomer: "For dem som synker ned til å jage tall fra skjemaer og over på tabeller, avstemme og rette opp, må all statistikk bli drepende kjedelig." Petersen hadde også merket seg at mange etter krigen var "svært redde for at de kaster bort tiden om de spesialiserer seg (...). De regner som så at hvis de ikke kan komme med i arbeidet omkring nasjonalregnskap, finansmatriks eller kryssløpsanalyse, er de satt mer eller mindre ut av spillet og er kommet i annen rekke. Intet kan være mer feilaktig."

Bjerve fikk ut på høsten endelig Rossen med på å begynne 1. april 1950. Dette var i seineste laget for Bjerve, men det var ikke noe annet å gjøre. Rossen var det eneste alternativet som leder for den nye avdelingen.

Omkring 1. april ville Kaare Petersen være tilbake fra Geneve og en leder for skatteforskningskontoret forhåpentligvis tilsatt. Knapp tid ville det bli for Rossen til å få laget halvårsversikten (den ble da også droppet). Avklaringen ga grunn til et lite gledesutbrudd fra Bjerve: *‘Ellers tror jeg at vi skal få det svinaktig moro her nede, når vi først kommer ordentlig i gang. Dersom de tre byråsjefstillingene blir bemannet med de folkene vi har utsikt til å få i disse stillingene, vil det jo i tillegg til deg [Rossen] bli et førsteklasses “team”. Jeg håper endelig at også jeg vil få tid til å være med på drøftingene på utredningsavdelingen. Ja, det må jeg få tid til.* En liten bekymring som gjensto var likevel at den nye stillingen selvsagt måtte utlyses, og det kunne jo tenkes at det meldte seg søkere som kunne skape problemer. Tilsettingsmyndighet var Regjeringen. Bjerves rolle var å skrive innstilling.

Den nye avdelingen skulle få plass i 4. etasje i Dronningensgt 16 som Byrå-et omsider hadde fått overtatt etter at en rettstvist var avgjort i Høyesterett. Bjerve ville ha Rossen med på å omtale den nye avdelingen som “utredningsavdelingen” (*Forskning er et uheldig uttrykk blant annet fordi det foregår forskning på alle kontorer i Byrået*). Helt treffende var vel ikke dette, men synspunktet hadde kommet klart til uttrykk fra byråsjefene. Noen deler av statistikkvirksomheten, spesielt befolkning, hadde en forskningstradisjon som ikke skulle innlemmes i den nye avdelingen. Bjerve omtalte den likevel ofte som “forskningsavdeling” i det følgende og det ble navnet som slo igjen-nom.

Tidlig på høsten benyttet Bjerve seg av det løftet Frisch hadde gitt om å låne ut Instituttets sekretær Sven Vigger til å lede kurs i bruk av regnemaskin for assistentene i Byrået. Bjerve ville etablere en “regneavdeling”, ikke minst til nytte for den nye avdelingen. Viggers kurs resulterte også i de første håndbøker for “Innføring i maskinregning”. Facitmaskiner og “håndkverner” ble en svært viktig del av regneutstyret fram til lommekalkulatorene tok over på 1970-tallet.

I midten av oktober hadde Bjerve nærmest slutført PM-et han hadde lovt Finansministeren. Men før han fikk levert det, kom beskjed om at departementet hadde ombestemt seg. I stedet for en tilleggsproposisjon skulle underdirektørstillingen først komme i budsjettet for 1950-51. Rossen kunne da tilsettes med departementets samtykke fra 1. april 1950. Et nytt tilbakeslag, Bjerve kunne forutse Rossens reaksjon! Det ble flere runder med ekstra anstrengelser for Bjerve og samtaler med Statsminister og Finansminister for å få til en løsning så stillingen kunne bli utlyst når budsjettet ble lagt fram i januar. Rossen kunne tilsettes så snart Stortingets Administrasjonskomite hadde behandlet Byråets budsjett med sikkerhet for at det ikke ble problemer i Stortinget.

Tidligere på høsten hadde byråsjefstillingen ved Skatteforskningskontoret blitt utlyst. Helge Seip fikk stillingen, han var byråsjef i Handelsdepartementet, og Bjerves venn, kullkamerat og tidligere medarbeider ved Pengepolitisk

kontor. Bjerve avtalte 1. april 1950 som tiltredelsestidspunkt også med ham. Slik skulle det imidlertid ikke gå, Seip ble – til noe ergrelse for Bjerve – i mellomtiden tilbudt å bli utlånt til OEEC-sekretariatet i Paris og tiltrådte i Byrået først i 1952.

Kaare Petersen var ikke innstilt på å bli underlagt Rossen som underdirektør. Han ville heller være direkte underlagt direktøren. Bjerve og Rossen så med samme skepsis på Petersens faglige kvalifikasjoner og var enige om at han ikke alene kunne lede arbeidet med konjunkturanalyse. Noen praktisk ordning for å etterkomme Petersens krav var derfor ikke mulig.

Bjerves PM til Finansministeren ble gjort ferdig i november.¹³³ Notatet ga en utførlig oversikt over Byråets situasjon og oppgavene framover, nærmest som et langtidsprogram fram til midten av 1950-tallet. Den nye avdelingen ble omtalt som “Avdeling for økonomiske og sosiale undersøkelser”. Virksomheten i den nye avdelingen ble framstilt som en effektivisering av forskningsarbeidet i Byrået snarere enn noe helt nytt. Det ble stilt i utsikt at “Byrået etter hvert vil kunne bli i stand til å overta mange av de økonomiske og sosiale undersøkelser som nå blir utført av andre statsinstitusjoner” (p.49). Det ble også sagt at tanken om å begynne med en noe løsere organisering av den nye avdelingen var forkastet. Den skulle fra starten av være en “fast ihoptømret avdeling med en sjef som har det fulle ansvar” (p.51).

“Økonomisk Utsyn over året 1949” forelå i januar 1950. Bjerve hadde ledet arbeidet med Otto Hiorth som nærmeste medarbeider. Bjerve hadde lagt opp til en moderne arbeidsform med grupper av medarbeidere, møter, stensilering og omfordeling av utkast. Disposisjon og innhold ble betydelig endret underveis. Analysen av økonomien ute fikk egne avsnitt for USA og Storbritannia. Omleggingen av Norgesdelen til en framstilling med hovedvekt på realøkonomiske forhold ble markert ved at avsnittet om aksjemarkedet ble flyttet fra helt først til helt sist. Det kom inn egne avsnitt om *Privat konsum* og *Investeringer* og nye næringsavsnitt for *Bygge- og anleggsvirksomhet* og *Annen samferdsel*. Fortsatt manglet nasjonalregnskapsoppstillinger. Det skulle det gjøre også i de to neste utgavene. Koordineringen med nasjonalbudsjettet hadde ikke latt seg realisere, men var ikke oppgitt. Brofoss, Erichsen og Bjerve hadde drøftet det på nytt og var enige om at det burde skje. Det ville etter Bjerves vurdering stille større krav til Utsynet og mer av arbeidet ville måtte gjøres i den nye avdelingen. Oppgaven ventet på den nye underdirektøren.

Sluttordet (umotivert omdøpt til “Sammendrag”) var tre ganger så langt som året før og med utpregede makroøkonomiske resonnerer. Det avsluttet med å stille spørsmål ved om landet når Marshallhjelpen ebbet ut “kunne klare å øke produksjonen og disponere om produksjonsmidlene hurtig nok til å balansere vår utenriksøkonomi i tide uten at balansen blir tvunget fram gjennom arbeidsløysen eller sterke endringer i inntektsfordelingen?”

I Statsbudsjettet for 1950-51, lagt fram 7. januar 1950, ble den nye underdirektørstillingen foreslått:

¹³³ PM-et som hadde tittelen “Arbeidet i Statistisk sentralbyrå i tiden framover” ble gjenoptrykt som Bjerve (1980).

“Med den størrelse Byrået nå har, er det nødvendig med en ny underdirektør. Det er forutsetningen at 9., 10. og 11. kontor, som nærmest er forskningskontorer, skal sortere under den nye underdirektør. Disse tre kontorers hovedoppgaver er: 9. kontor: Redaksjon av Statistiske Meddelelser og Statistisk-Økonomisk oversikt, samt analyse av konjunkturutviklingen, 10. kontor: Oppbyggingen av nasjonalregnskapet, 11. kontor: Gransking av skattetrykkets fordeling og virkninger, og andre lands skattepolitikk.”

Underdirektørstillingen ble etter dette utlyst med søknadsfrist tidlig i februar. Rossen søkte og kunne legge ved en svært god attest fra Kalecki. Bjerve hadde overveid å be Universitetet oppnevne et utvalg for å bedømme søkerne, og naturligvis samarbeide med Frisch om dette, men droppet tanken da det ikke ble konkurranse om stillingen. Rossen hadde av hensyn til forholdet til FN, insistert på at han måtte være utnevnt seinest 20. februar.

Det trakk imidlertid uforutsett lenge ut med komitebehandlingen av Byråets budsjett. Grunnen til det var at det forelå en tilleggsproposisjon til fjorårets budsjett om bevilgning til en forbedret lønnsstatistikk basert på oppgaver for hver enkelt arbeidstaker, som komiteen først måtte behandle. Det borgerlige mindretallet hadde satt seg sterkt på bakbeina. Forslaget gjaldt et beløp på kr 100 000, men det var nærmest steinen som veltet lasset. Komitemindretallets reaksjon gjaldt den sterke oppbygging som hadde skjedd i Byrået siden 1945. Saken kom opp til behandling 21. februar. Det mest tungtveiende innlegget ble holdt av John Lyng:

“Siden direktør Jahn gikk av som direktør for Statistisk sentralbyrå, har denne institusjon gjennomgått en ganske bemerkelsesverdig utvikling. Byrået hadde et funksjonærtall på 115 personer i 1939. Det var til 1. januar 1946 steget bare til 123, men ifølge St.meld. nr.13 fra Regjeringen er antallet pr. 1. januar 1950 – altså under den nye ledelse – steget til 360 funksjonærer. Fra 123 til 360! Det er all mulig ære verd at en etatsjef går så opp i interessen for sin egen etat at han setter alt inn på å gjennomføre ekspansjon og utvidelse. Men det tillegger andre myndigheter å veie for og imot hvilke institusjoner vi har råd til å utbygge og utvide og når vi har råd til å utbygge dem. (...) Jeg tror med sikkerhet å kunne si at denne debatt på sett og vis bare er en forpostfektning til en rekke lignende debatter. Selv om vi ikke har fått gått gjennom det nye budsjett særlig nøye, tror jeg at de fleste av oss vil ha fått inntrykk av at det ikke med nødvendig alvor fra finansministerens og Regjeringens side er gått inn for å skjære ned utgifter som ikke er uomgjengelig nødvendig.”(Forh. i St.t nr. 134, p.272)

Saken endte med avstemning og bevilgning ble vedtatt med 77 mot 57 stemmer. Dette bar bud om at ytterligere bevilgninger ville kunne møte stigende motstand.

75 års jubileet for Statistisk sentralbyrå ble feiret med en jubileumslunsj den 2. juli 1951. Fra venstre: Gunnar Jahn, Petter Jakob Bjerve, Nicolai Rygg, Signy Arctander, Stein Rossen og Ingeborg Kiær (datter av Anders Nicolai Kiær).

Byråets nye budsjett ble således ikke behandlet av komiteen før 2. mars. Før Bjerve fikk skrevet innstilling, fikk han telegram fra Rossen som betraktet den inngåtte avtalen som brutt. Nok et tilbakeslag! Bjerve kom med dette hjer-tesukket: *‘Når du ikke har større tillit til meg enn det synes å gå fram av telegrammet, hvordan vil vi kunne samarbeide i framtiden.’* Men etterpå strøk han setningen fra brevet til Rossen og forsikret ham om at alt ville gå i orden. Finansdepartementet skulle bekrefte ved å telegrafere direkte til New York. Tiltredelsesdato ble endret til 15. april. Finansdepartementet var blitt grundig lei av Bjerves mas på vegne av Rossen.

Den 15. april hadde Stein Rossen sin første dag i Byrådet og ble omsider konstituert i underdirektørstillingen fra 1. juli 1950.

Det endelige vedtak av Statsbudsjettet i Stortinget ble gjort 4. mai 1950. Som et etterspill fra februar holdt Jon Leirfall et kritisk innlegg om veksten i Byråets virksomhet, noe som foranlediget at Finansminister Meisdalshagen trakk opp et notat han forsynlig hadde fått fra Byrådet for å møte eventuell kritikk av den nye avdelingen:

“Den nye underdirektøren vil få til oppgave å lede en avdeling i Byrådet som nærmest svarende til svenske Konjunkturinstituttet. Avdelingen vil bli bygd opp av 3 av de nåværende kontorer og vil ikke kreve nye bevilgninger ut over bevilgningen til den nye underdirektørstillingen. Arbeidsoppgavene for den nye underdirektørens avdeling blir:

- I. Nasjonalregnskap og næringsøkonomiske analyser
- II. Konjunkturanalyser.
- III. Skatteforskning.
- IV. Samordning av den offentlige statistikk i Norge.

En regner med at den nye underdirektørens avdeling vil kunne utføre mye av det økonomiske utredningsarbeid som nå er spredt på forskjellige steder i statsadministrasjonen.” (Forh. St.t. nr.113, 4. mai 1950)

Her var det lagt på en rasjonaliseringsgevinst ved samordning av offentlig statistikk og lovt innsparing av utredningsarbeid i andre etater. Forskningsavdelingen lot seg visst ikke forsvare bare på egne premisser?

Oppstart

*Alle meningsberettigede er vel nå enige om betydningen av at det er opprettet en forskningsavdeling i Statistisk sentralbyrå.
(Frisch/Brofoss 13.03.50)*

Frisch var tilfreds med at saken var bragt i havn. At Bjerve var blitt direktør åpnet for mer utstrakt samarbeid med Instituttet som de to også hadde drøftet underveis. At Bjerve hadde klart å få opprettet en forskningsavdeling var desto bedre. Allerede i mars 1950, dvs. før den egentlige opprettelsen, ga Frisch utrykk til Brofoss for at buen måtte spennes høyt!

Ved forskningsavdelingen i Byrået må en få tak i folk med vitenskapelige perspektiver. Kompetansekravet for disse stillinger i Byrået vil kanskje ikke bli helt identiske med kompetansekravet ved Universitetet, men forskjellen må bare bli retningsforskjell, ikke noen nivåforskjell. Hvis en ikke lever opp til denne standard, vil Byråets forskning bare bli "forskning" i anførselstegn. Når en tenker på den slags "forskning" – bl.a. "skatteforskning" – som hittil har vært drevet av de - i alle andre enn vitenskapelige henseender utmerkede - folk i sentraladministrasjonen, blir en fort klar over at det ikke bare er et akademisk påfunn at en skal kreve vitenskapelige perspektiver hos de folkene som skal arbeide i Byråets forskningsavdeling.

Frisch så altså komplementaritet mer enn konkurranse i forholdet mellom den forskningen på Instituttet og i Byrået og slo samtidig et slag for å skille klart mellom vitenskapelig virksomhet og "forskning". Opprettelsen av forskningsavdelingen i Byrået ga også Frisch et utvidet tilbud til de lovende økonomer han ville gi råd om en vitenskapelig karriere:

Kravet er av største praktiske viktighet for dette lands økonomiske fremtid. Byråets forskningsavdeling må bli et vitenskapelig sentrum hos oss. At en i et så lite land som vårt må sørge for best mulig koordinering av arbeidet i de forskjellige vitenskapelige sentra, er det ikke nødvendig å gå nærmere inn på i denne forbindelse. Ut fra disse

betraktninger vil De sikkert ikke ta meg det ille opp at jeg stadig har holdt øye med de yngre økonomer som danner det økonomisk-vitenskapelige miljø, og at jeg til enhver tid forsøker å finne ut hvilke muligheter som foreligger for å fremme den vitenskapelige utvikling for hver enkelt av dem under hensyntagen til hans særskilte evner og interesser.

Også for Byråforskerne ville det være viktig å få impulser utenfra, f.eks. gjennom utenlandsopphold:

Særlig viktig er det å passe på at disse folkene ikke i altfor lang tid blir sittende i arbeide i administrasjonen, men at de får anledning til vitenskapelig opp-potensering fra tid til annen. Denne opp-potenseringen kan for en stor del skje her hjemme, men den kan også for en stor del skje under vitenskapelig arbeid i utlandet.

Den nye avdelingen hadde ikke blitt navngitt i Statsbudsjettet. Navnet ble nå fastsatt til "Avdelingen for økonomiske undersøkelser". I omtale ble det likevel "Forskningsavdelingen". Året etter opprettelsen av avdelingen stoppet Byråets ekspansjon, av 12 foreslåtte nye stillinger ble bare én tatt med i Statsbudsjettet 1951-52.

I 1952 startet arbeidet med de første utgavene i den nye serien *Samfunns-økonomiske studier*, som i særlig grad skulle være forskningsavdelingens publiseringskanal. Helge Seip ledet arbeidet med en publikasjon om skattesystemets virkninger på den personlige inntektsfordeling som skulle bli SØS 1. Det ble også det eneste han gjorde i Byrådet. Seip ble valgt til Stortinget i 1953, ble kort etter redaktør i Dagbladet og kom aldri tilbake. Universitetsstipendiat Gerhard Stoltz ble knyttet til forskningsavdelingen i 1952 for å lage et sammenfattende utsyn over hovedtrekkene i den økonomiske og sosiale utvikling i Norge siden 1900 som bakgrunn for forberedelsen av Langtidsprogrammet 1953-56. Det ble SØS 3.¹³⁴ Byrådet hadde fått en særskilt bevilgning for prosjektet under forutsetning av at framstillingen skulle være ferdig før langtidsprogrammet ble behandlet i Stortinget. Det holdt ikke, men bevilgningen ble neppe trukket tilbake.

Til Statsbudsjettet for 1952-53 forelå det, sammen med Statistisk sentralbyrås budsjett, et trykt vedlegg med en melding om Byråets virksomhet i perioden 1950-51. Bakgrunnen var at Finansministeren hadde lovt Stortinget under behandlingen av budsjettet for 1951-52 å ta opp spørsmålet om ikke departementet sammen med budsjettet kunne gi en melding om det arbeid som Byrådet har gjort i året som var gått og planene for året som kom. Byråets budsjett kom opp til debatt 11. juni 1952. (St.forh. 1951, p.1645.)

¹³⁴ SØS 1 ble først publisert i 1954 og SØS 3 i 1955, Statistisk sentralbyrå (1954a, 1955). SØS 2 kom også fra Skatteforskningskontoret i 1954, men den besto av fire artikler som var publisert i Statistiske Meldinger tidligere, Statistisk sentralbyrå (1954b).

Meldingen omtalte virksomheten i den nye "Avdelingen for økonomiske undersøkelser" før omtalen av statistikken som om den antok at det var den Stortinget var mest interessert i. Nasjonalregnskap var det fortsatt lite å si om. Ingen endelige nasjonalregnskapstall var ennå publisert. Ifølge meldingen var det i 1950-51 satt opp et fullstendig regnskap for realsirkulasjonen i årene 1938 og 1946-48. Tilsvarende beregninger var nærmest fullført i dette budsjettåret også for 1930-37 og 1939. De resterende beregninger ble lovt fullført i 1951 (det skulle drøye et år til). Det ble også stilt i utsikt en fortsatt utvidelse og modernisering av *Økonomisk utsyn*. Det ble også nevnt at Byrået hadde utført beregningsarbeider for Stortingets Finanskomite 1951-52 og for offentlige utvalg.

Meldingen ble kommentert av Carl J. Hambro som ikke syntes å ha mer til overs for statistikere enn for økonomer:

"Statistikk er ikke noen vitenskap med egenverdi, det er en hjelpevitenskap hvis vitenskapelige gehalt ikke kan sammenlignes med noen åndsvitenskaper i det hele, og en rekke av de oppgaver som finnes i den meget interessante innstilling, gjør det jo klart at de som sysler med Statistisk sentralbyrå, betrakter seg som næringslivets astrologer og ikke som vitenskapelige astronomer. De skal ikke bare levere statistikk over slike ting som faktisk foreligger, men de skal lage statistikk over det som fremtiden skal gjøre. De skal lage statistikk over planlagte investeringer, over planlagte utvidelser og meget annet. Det er helt klart for meg at man er inne på en vei som naturlig må føre til misbruk. Jeg betrakter det ikke som sunnhet at statistikken vokser ut over alle grenser i et samfunn. Jo mer man sysler med statistikk, desto mindre god er den samlede sunnhetstilstand." (pp.1643-44)

Hambro ble neppe tatt alvorlig av mange. En mer spesifikk kommentar om de planlagte forbruksundersøkelsene fra Venstres Bjarne Støtvig, viste at Byrået måtte formidle behovet for statistiske undersøkelser bedre:

"Saken er at disse forbruksundersøkelser dreier seg om forbruket hos en industriarbeiderfamilie, bestående av mann og kone og med barn under 15 år, og det er jo opplagt at når prisene er så varierende som de er nå, må det gi seg uttrykk i forbruket. Jeg kan ikke skjønne at det kan være mer enn én mening om den ting, og da er det ingen nytte å få en ny forbruksundersøkelse og beregning av ny statistikk." (p.1642)

Rossen ville imidlertid tilbake til FN. Rossen tok jobb i FNs Fiscal Division og innehadde etter dette en rekke framtreddende stillinger i FN. Han valgte likevel en karriere med "frakkeskjøtene rett ut", som Frisch sikkert noe urettmessig hadde kalt det. Rossen fikk permisjon fra Byrået 1. juli 1952, oppholdet i den nye avdelingen varte altså ikke stort lenger enn to år. Bjerve overtok selv

ansvaret for å lede avdelingen, men med assistanse av Aukrust som etter at han sluttet i Byrået sommeren 1951 hadde fortsatt i bistilling for å fullføre nasjonalregnskapet.

Bjerve gjorde et siste forsøk på å få Rossen til å komme tilbake, men det var nytteløst. Med Rossen ute av underdirektørstillingen var det klar bane for Aukrust. Bjerve lyktes i å få underdirektørstillingen flyttet tre trinn opp og omdøpt til "forskningssjef", bare ett trinn under Bjerves egen direktørstilling. Formodentlig hadde Aukrusts professorkompetanse, fastslått ved bedømmelse ved Norges Tekniske Høyskole, gjort sitt til den ekstraordinære plasseringen. Fra 1. juli 1953 var Aukrust forskningssjef i Byrået og leder av Forskningsavdelingen.

* * *

Etter å ha kalt Bjerve først til Finansdepartementet og deretter til Byrået kalte Brofoss på Bjerve også en tredje gang til en framtreddende økonomisk lederstilling. Etter at Brofoss hadde overtatt etter Gunnar Jahn som formann i direksjonen i Norges Bank forsøkte han å få Bjerve til å bli nestformann i direksjonen. Bjerve sa nei uten betenkning.¹³⁵

¹³⁵ Se Bjerve (1989), p.190. Getz Wold fikk stillingen fra 1958. Ifølge Bjerve ville Brofoss også ha ham som sin etterfølger som Handelsminister i 1954.

Aukrusts vei

Salzburg, London og Cambridge

*Innerst inne har jeg alltid hatt mest lyst på vitenskapelig arbeid.
(Aukrust/Frisch, 30 mai 1947)*

Aukrust hadde ikke som Bjerve, Rossen, Erichsen og andre søkt Frischs bistand for å få Rockefellerstipend, innpass ved utenlandske lærested, råd om doktorgradsstudier og karriereplaner o.a. Frisch hadde heller ikke gjort noe framstøt overfor Aukrust. Da Aukrust begynte i Byrået, hadde han i det hele tatt hatt heller lite direkte kontakt med Frisch siden studiet. Han hadde kommet til at sekretariatet i Samordningsrådet ikke var så spennende som han hadde tenkt seg, og da Skaug tilbød ham byråsjefstilling for å lage nasjonalregnskap, nølte han ikke lenge før han valgte trangboddheten i Byråets lokaler i toppetasjene av Dronningensgate 16 framfor det store hjørnekontoret i Akersgata 42 som konsulent i Samordningsrådet. Et stillingsmessig opptrykk var det selvsagt også.

Aukrust hadde ikke vært på listen for å få universitetsstipend like etter frigjøringen. Disse stipendene var ikke så mye å leve av, men de var tillatt å ha ved siden av annen hovedstilling og utgjorde da et godt tillegg i lønn. Etter et halvt år som byråsjef, tok Aukrust kontakt med Frisch og meldte sin interesse for det fireårige universitetsstipend som var ledig fra høsten 1947. Han fikk universitetsstipendet, og fylte forelesningsplikten sin etter hvert med forelesninger om næringsstatistikk, sosialstatistikk og jordbrukspolitik.

Aukrust hadde ikke som Bjerve og Rossen arbeidet for Frisch med økosirk og Strukturoversikten. Det lille han visste om nasjonalregnskap i starten, hadde han lært under arbeidet med *Hva krigen kostet Norge* og av å studere Byråets nasjonalinntektspublikasjon og Vedlegg 11.¹³⁶ Byråets publikasjon var ikke godt dokumentert, og Aukrust hadde vansker med å finne ut hva Bjerve egentlig hadde gjort på flere punkter. Etter at han uforferdet hadde gått løs oppgaven å lage nasjonalregnskap med ganske blanke ark, hadde han fått trukket opp en plan i begynnelsen av 1947 og deltatt i noen internasjonale

¹³⁶ Statistisk sentralbyrå (1946), Finans- og tolldepartementet (1946).

sammenkomster om nasjonalregnskap. Langt på vei hadde han allerede bestemt seg for at han skulle gå løpet til ende ved å fullføre en ordentlig publikasjon med nasjonalregnskapstall.

Etter at Bjerve reiste til USA, hadde Haavelmo overtatt som byråsjef for nasjonalbudsjettet. Han startet også med blanke ark og like uforferdet. Sammen hadde Aukrust og Haavelmo fått til et fortrinnsfullt samarbeid om utarbeiding av tallgrunnlag for nasjonalbudsjettet. De satt sammen før årsskiftet 1947/48 med tabellene som skulle inngå i Nasjonalbudsjettet 1948. Tallene ble fortsatt laget etter den lest som var trukket opp av Bjerve, men nytt datatilfang kom stadig til og det kunne ofte medføre problemer med å få økosirken til å henge sammen.

Etter at Nasjonalbudsjettet 1948 var lagt fram kom intermessioet med Frisch i februar 1948 som resulterte i *A System of Concepts*-memorandumet av 8. mars 1948. Fra da av og fram til midt på høsten samme år hadde Aukrust for alvor blitt fascinert av oppgaven.

I midten av juli 1948 reiste Aukrust, sammen med Helge Seip, Per Sivle Tveite og Bjørn Larsen til Salzburgseminaret som fant sted på Schloss Leopoldskron.¹³⁷ Wassily Leontief ledet det hele, og hadde sørget for å bestille eksemplarer av *A System of Concepts*-memorandumet fra Instituttet for å gjøre det til 'basic reading' i diskusjonen av nasjonalregnskapsbegreper. Aukrust måtte til og med rekvirere flere eksemplarer hjemmefra. Robert Solow var deltaker og undervisningsassistent. Blant deltakerne var også Gerard Debreu, også her var det samlet framtidige Nobelprisvinnere! Aukrust hadde hatt store forventninger til seminaret. Salzburgoppholdet var også hans hittil lengste utenlandsopphold. Det var for så vidt et studieopphold, men av begrenset verdi. Nasjonalregnskap og økosirk var blant temaene, men her hadde Aukrust alt mer å gi enn å lære. Han ga Frisch en oppsummering mot slutten av oppholdet i Salzburg: '*... det er en utmerket ferie, samtidig som det jo er en del å lære – ikke så svært mye av det siste, kanskje*'.

Under Salzburgseminaret hadde Leontief tatt opp med Aukrust for at han skulle bringe videre til Frisch, at det etter det første IARIW-møtet som skulle finne sted i Cambridge, England i september 1949, ville være ønskelig å ha et lite møte i Oslo med representanter for de landene som lå lengst framme om kryssløp og med Instituttet som arrangør. Aukrust refererte for Frisch at det skulle være et møte om '*tekniske, metodiske og terminologiske spørsmål i forbindelse med økosirk o.l.*' Dette var i realiteten opptakten til Input-Output-konferansene. Frisch var positiv, men heller lunken til Leontiefs oppfordring om at han skulle bruke sine gode forbindelser til Rockefeller Foundation til å skaffe finansiering til møtet. Frisch hadde kanskje heller ikke fullt ut oppdaget hvilket brukbart verktøy kryssløpsanalysen var for de neste desisjonsmodellene han snart skulle sette i gang med. Det ble imidlertid ikke noe møte i Oslo, men i stedet i Nederland i 1950.

¹³⁷ Turen tok fire døgn og ga den hurtigregnende Helge Seip atskillige muligheter for fortjeneste i det sveitsiske valutamarkedet underveis!

Tilbake i Byrået etter seminaret arbeidet Aukrust konsentrert med den teoretiske rammen for nasjonalregnskapet, dvs. begrepsdefinisjoner og kontoplan.¹³⁸ I et brev han sendte Bjerve 10. oktober 1948 hadde han i beskjedne ordelag gitt uttrykk for at han hadde funnet fram til noe han kunne bygge videre på (*'Jeg tror nå at jeg har funnet fram til noe som jeg kanskje kan bli tilfreds med'*). Men de tanker han satte på papiret om hvordan det norske nasjonalregnskapet burde utformes, var alt annet enn beskjedne. I stigende grad frigjorde Aukrust seg fra den strenge logikken som Frischs økosirk hadde vært basert på. Mot slutten av høsten dukket også ideen opp om at arbeidet kunne resultere ikke bare i et empirisk nasjonalregnskap, men også i et teoretisk arbeid som til sammen kunne bli til en doktorgrad. Han luftet ideen for Bjerve: *'Jeg tenker meg et arbeide av samme type som Einarsens: En noenlunde anstendig teori kombinert med en skikkelig statistisk del'*.¹³⁹

Det er i denne perioden midt på høsten 1948 at Aukrust fester grepet. Han vil lage både en stor nasjonalregnskapspublikasjon og det som skal til i tillegg for å få en doktorgrad. Han uttaler seg i forsiktige ordelag om det siste til Frisch og Bjerve, men beslutningen var tatt. Han hadde derfor sagt nei takk til Kaldors lukrative tilbud om stilling ved ECE i Geneve.¹⁴⁰ Det gjensto å fullføre løpet. Et annet trekk ved Aukrust kom også til uttrykk, han var en uforbederlig optimist når det gjaldt å gjette på slutføringsdato, så vel for publikasjonen som for doktorgraden!¹⁴¹

Men Aukrust så skjær i sjøen. Han syntes ideene var så gode at han var litt engstelig for at hvis de ble spredd internasjonalt, kunne de bli fanget opp av andre før han selv hadde fått brakt dem fram til disputas. Dessuten var det også spørsmål om eiendomsrett i forhold til Byrået, arbeidet hans var en del av Byråets arbeid som tradisjonelt ble publisert uten forfatternavn.

Han sendte Bjerve et notat om det opplegget for nasjonalregnskap han hadde utarbeidet og ba Bjerve som skulle holde seminar om økosirk ved Cowles Commission, være svært varsom med å spre de nye tankene: *'Når det ligger slik an, er jeg ikke interessert i at de få gode ideene jeg har, skal bli stjålet av andre og kjent før vi kan bli ferdig med arbeidet vårt her. Jeg har tenkt å ta spørsmålet opp med Frisch når det byr seg et høve til det og få hans råd. Hvis det viser seg at drømmen om en doktorgrad i denne forbindelse er utopi, er det ikke*

¹³⁸ Kanskje litt vel konsentrert! Salzburgfarerne ble invitert hjem til Helge og Therese Seip for å beskue familieførøkelsen som hadde skjedd i løpet av sommeren. Aukrust rapporterte til Bjerve at han hadde sett *'hennes gutt nr. 2 ... kjekk liten kar!'* Den "kjekke lille karen" er i dag (september 2000) statssekretær i Administrasjonsdepartementet, Marianne Seip Haugsnes!

¹³⁹ Johan Einarsen hadde i 1939 blitt dr.philos. på avhandlingen "Reinvestment Cycles and their Manifestation in the Norwegian Shipping Industry".

¹⁴⁰ Det ble i stedet byråsjef Kaare Petersen som tok imot tilbudet. Han var ved ECE i Geneve 1948-50.

¹⁴¹ Optimismen levde videre, ikke minst i "Tiårsoversikten", som var navnet SØS12 var kjent som under utarbeidingen. Den ble, på Aukrusts initiativ, den nye avdelingens første store prosjekt og skulle fullføres raskt etter 1955 som en oversikt over de første ti år etter krigen (derav navnet). Den kom først i 1965 (Statistisk sentralbyrå, 1965) og navnet ble i ettertid utlagt som publikasjonen det tok ti år å lage.

Omsetningsskatten og pristilskuddene.

Hvem betaler? Hvem får?

Av cand. oecon. ODD AUKRUST

<p>KJØPER De 1 kg. sukker 1 dag, må De betale 12 øre i omsetningsskatt — 10 pst. av prisen. Men samtidig dekker staten en del av prisen for Dem, ikke mindre enn 95 des. skatten det er.</p>	<p>Midler for å holde levekostnadene nede.</p> <p>Hvilke midler hadde regjeringen til rådighet for å oppnå den stabilisering som den her stiller</p>	<p>England er omsetningsskatten gradert etter varens art. Enkelte varer er helt skattefrie, og for øvrig innkreves skatten etter tre forskjellige satser, nemlig 16%</p>
---	---	--

I september 1945 forsvarte Odd Aukrust omsetningsskatten i *Vårt Land*, og for at leseren selv kunne finne ut av om han eller hun tjente eller tapte på systemet av omsetningsskatt og pristilskudd hadde han laget en grafisk framstilling som viste hvordan familier med ulikt antall medlemmer og inntekt kom ut: "Vil De hvite hvor meget De tjener eller taper på at De må betale omsetningsskatt på alt De kjøper, mens Staten betaler pengene ut igjen som pristilskudd for enkelte varer? Finn på den loddrette aksen (helt til venstre) det punkt som svarer til antall personer i Deres familie. Gå derfra rett ut til høyre til De kommer til den skrålinjen som svarer til Deres årlige utgifter. Gå derfra loddrett nedover, så vil skalaen nederst fortelle Dem hvor meget De tjener (+) eller (-) taper ved pristilskuddsordningen."

lenger noen grunn til å holde på ideene. I så fall får jeg forsøke å lage en liten artikkel ut av det.'

Bjerve hadde saklige og kritiske kommentarer til Aukrusts notat, men var i det store og hele svært positiv. Han fant riktignok at Aukrust 'overvurderer slektskapet med Stone's system og undervurderer slektskapet med økosirkssystemet'. Bjerve fant altså at ideene ikke avvek særlig mye fra grunntankene i økosirkssystemet. Aukrust skulle etter hvert også bli mer kritisk til Stones ideer. Når det gjaldt rettighetsspørsmål kunne Bjerve berolige Aukrust: 'Det kan vel ikke være tvil om at du kan nyttiggjøre deg arbeidet ditt i Byrået til [en doktorgrad] på en eller annen måte, staten har jo ikke "eiendomsretten til originale ideer som statstjenestemennene utarbeider.' Bjerve viste også til at både Gjerme og Jahn hadde nyttiggjort seg Byråmateriale til private publikasjoner.

Aukrust fikk først diskutert doktorgradsplanene med Frisch i desember. Frisch hadde ikke fått tid til å lese Aukrusts notat om nasjonalregnskapet, men Bjerves kommentarer hadde han studert, og på grunnlag av dem hadde Aukrust en 'telefonprat med ham etterpå – en av de middels lange'. Men Frisch hadde stilt seg svært positiv til tanken om en doktorgrad. Frisch hadde på dette tidspunktet for lengst gitt opp å få Rossen og Erichsen inn på den rette vei, og med Bjerve trakk det ut. Skulle Aukrust bli den første Frischelev som disputerte? Aukrust brakte Frischs reaksjon videre til Bjerve ('Kanskje kan vi begge to disputere i 1949, om lykken er god!') Aukrust som ennå ikke hadde fått høre om kallet fra Brofoss, føyde til: 'Og så søker vi begge to Ås!!!'. Men det var nok en lek med tanken, han var klar over at det ville ta lengre tid for ham selv. Frisch hadde foreslått at han skulle skrive ut sitt teoretiske bidrag så snart som

mulig og utgi det i Instituttets Memorandumserie *'for liksom å sikre meg patentrettigheter'*.

Aukrust trengte hardt til et studieopphold for å bearbeide tankene og bringe kontoplanen og de teoretiske ideene i havn. Det lot seg vanskelig forene med det daglige tallarbeidet i Byrået og de forstyrrelser som fulgte med å være byråsjef. Den sjansen fikk han da han som universitetsstipendiat ble utpekt av fakultetet til et to og en halv måneders opphold ved *London School of Economics* i begynnelsen av 1949. Bakgrunnen var visstnok et fellesskandinavisk tiltak, der Aukrust skulle etterfølges av en svenske og deretter en danske. Betingelsene var *'fri reise på beste klasse og 15 £ pr. uke'* og at det skulle holdes 3-4 forelesninger i løpet av oppholdet.

Aukrust tok av sted til London 4. januar. Han reiste alene, men Bjørg skulle komme etter i midten av februar. Under oppholdet bodde Aukrust som losjerende hos Mrs. Pilditch i 69 Home Park Road, Wimbledon Park. I London ble han igjen student. Han fikk et lite kontor på deling med Herbert Giersch og gikk på forelesninger av James Meade og Lionel Robbins. Hans situasjonsrapport til Bjerve bare et par uker etter ankomsten, talte for seg selv:

Jeg har det glimrende, bortsett fra at jeg har sovet dårlig den siste uka. Er nok for uvant med å arbeide hardt – og arbeidet er for fengslende til at jeg kan legge det fra meg akkurat som jeg slukker lyset. Herregud hvor moro det er å lese igjen! Og best av alt, jeg merker hvor mye mer moden jeg har blitt. Kunnskapene renner inn i stri flom - det er liksom ikke noe som er egentlig vanskelig, synes jeg. Jeg lærer mer på en uke her, enn jeg synes jeg gjorde på et par måneder i studietida. Det er først og fremst tidsskrifter jeg pløyer naturligvis. Nå er jeg bare spent på hvor mye tid jeg må kaste bort på å forberede forelesninger. Jeg må iallfall opptre i seminar for Meade, og for Allen - kanskje også for Robbins, men jeg slipper neppe med det. Akk ja, den som kunne dette fordømte språket, så en slapp manuskript.

Han lot også Frisch få vite at han nøt å være student igjen (*'Jeg kjenner meg som en plante som ikke har fått vann på årevis, og som plutselig får høve til å suge av hjertens lyst.'*) Han følte også forventningene som fulgte med å være Frischelev: *'... alle går ut fra som en selvfølge at jeg må være en stor økonom og en fin matematiker, siden jeg er elev av deg. Men den misforståelsen vil vel bli oppklart uten min hjelp, er jeg redd for.'*

Frisch syntes å ha fått øynene opp for hvilket potensiale det lå i Aukrust etter at han hadde gitt seg forskningen i vold. Aukrust hadde ikke figurert på listen over de han hadde forsøkt å skaffe Rockefellerstipend, men nå forela han dette for Aukrust med spørsmål om det kunne passe med hans planer. Svar kom prompte: *'Jo takk, får jeg vel si, det passer utmerket! Jeg bør jo komme meg ut en tur for alvor – dette Londonoppholdet kan vel ikke kalles mer enn en aperitiv.'* Han føyde til: *'Noen reise er imidlertid ikke aktuell før jeg har fullført oppgaven min i Byrået. Det er både min plikt – og min lyst.'*

Ved LSE traff Aukrust også Alan T. Peacock og Ralph Turvey. Turvey som var 22 år gammel og kunne lese norsk. Aukrust skaffet ham et honorært studentabonnement på Instituttets memoranda og bedømte ham som *'dyktig nok til å bli en stor mann med tiden, så han vil ikke være noen dårlig formidler av norske ideer til den engelsktalende verden'*.

Aukrust var meget oppglødd over oppgaven under Londonoppholdet. Hans tanker omkring så vel det teoretiske grunnlaget som den praktiske utformingen, hadde modnet ytterligere, og han konsentrerte seg sterkt om å få ferdig så raskt som mulig en artikkel som sammenfattet hovedprinsippene, ikke minst for å sikre seg "patentrettighetene". Han hadde naturligvis studert inngående det som var gjort i alle landene som lå langt framme, og var ubeskjeden nok til å mene at det norske opplegget ville hevde seg svært godt. Han ga uttrykk for dette til Frisch: *'Jeg tror vi skal kunne lage noe riktig fint ut av det til slutt, på mange måter bedre enn til og med amerikanernes, og du forstår nok at jeg gjerne selv vil skrive både forord og sluttord til den publikasjonen.'* Først når denne publikasjonen var ferdig, kunne det bli aktuelt med et ordentlig studieopphold ute.

På dette tidspunktet, det vil si i januar 1949, så han for seg at publikasjonen ville foreligge i første halvdel av 1950. Han antok at det norske regnskapsopplegget ville ha så stor utenlandsk interesse at det også burde lages en engelsk oversettelse av publikasjonen. Først etter det var det aktuelt å reise ut.

I begynnelsen av mars 1949 dukket det overraskende opp et nytt tilbud. OEEC ville etablere en nasjonalregnskapsenhet, plassert i Cambridge under ledelse av Richard Stone. Stone hadde trolig spilt en rolle i utformingen av det forslaget som ble forelagt Rådet i OEEC. Stone var leder for Department of Applied Economics ved Cambridgeuniversitetet og skulle ha det nye vervet i tillegg til sin stilling. Med seg skulle han få to seniorstatistikere fra to OEEC-land og tre yngre medarbeiderne. Stillingene ble foreløpig opprettet for to år. Han tilbød Aukrust den ene seniorstillingen før saken offisielt var godkjent. Opprettelsen av en slik enhet var ikke uomtvistet. Fra før var det internasjonale enheter ved FNs hovedkvarter i Lake Success og ved FNs Economic Commission for Europe i Geneve. Begrunnelsen for den nye enheten var først og fremst at framdriften i OEEC-landenes nasjonalregnskap ikke kunne henge på FN som skulle ha med seg hele verden, og ECE som også inkluderte Øst-Europa. OEEC trengte en enhet det kunne gi direktiver til.

Tilbudet appellerte nok umiddelbart til Aukrust, men han ville likevel legge det fram for Frisch og Bjerve. Han oversendte Rådsdokumentet til Frisch med påskriften: *'Det ville være uhyre nyttig for verden (!) om en norsk økonom var med på dette arbeidet, iallfall for kortere tid. Vi har svært mye å bidra med.'* Frisch støttet opp (*'Jeg synes ubetinget du skal ta dette. Det er svært å skulde undvære deg hele tiden, men vi bør gjøre vår innflytelse gjeldende'*).

Overfor Bjerve skinte hans egen interesse for tilbudet tydeligere gjennom: *'Denne gangen er jeg alvorlig fristet, ja, dette er det som frister meg mest av de tilbud jeg har hatt om tjeneste ute. Dels fordi Cambridge er et bra sentrum med bl.a. Stone og Kaldor. Dels fordi jeg tror arbeidet blir morsomt. Og endelig fordi*

hele opplegget naturligvis har en stor framtid for seg. Det siste betyr igjen at vi har en enestående sjanse til å få satt igjennom norske ideer og begrepsdannelse o.l. – dels at det vil skape meg personlig en sikker posisjon, når jeg er med på dette fra starten.’

Både overfor Frisch og Bjerve var altså hovedargumentet at “vi”, det vil si fellesproduktet av Frisch, Bjerve og Aukrust, hadde noe å bidra med. Men aberet var fullføringen av det norske nasjonalregnskapet etter det løp som var trukket opp – og doktorgraden. Det siste veide tungt for Aukrust (*Jeg kan ikke la denne sjansen [til en doktorgrad] gå fra meg*). Håpet var at et opphold ved den nye enheten kunne forenes med videreføring av doktorgradsarbeidet. Han ba Bjerve om råd, ikke minst på bakgrunn av den uklare situasjonen som forelå hjemme. Aukrust var nå kjent med at Bjerve skulle bli direktør i Byrået og hans løfte til Rossen, og hadde i klare ordelag varslet at han ville søke i konkurranse med Rossen dersom dosenturet på Ås fortsatt ikke var utlyst.

Nå ble det Bjerves tur til å gi gjennomtenkte råd til en nær venn i en vanskelig valgsituasjon. Selv om han fortsatt ikke var utnevnt til direktør, så han det først fra Byråets side. Nasjonalregnskapet måtte fullføres så fort som mulig. Hvis Aukrusts opphold i Cambridge ble av noen varighet, måtte en annen ta over arbeidet. *‘Skal ein annan ta over, korleis skal ein då kunne ordne det slik at du får “eigedomretten” til det som du alt har gjort på nasjonalrekneskapen?’* Det kunne bli problematisk for Aukrust å levere inn en avhandling der den empiriske delen var en nasjonalregnskapspublikasjon som han hadde påbegynt, men som var fullført av andre. Men det var kanskje ikke det helt store problemet, Aukrust kunne vel finne andre emner for en avhandling innenfor nasjonalregnskapsområdet? Skulle Aukrust reise til Cambridge alt sommeren eller tidlig på høsten 1949, ville det for Bjerve uansett bli *‘noko av ei katastrofe*. Hva ville Brofoss si hvis det trakk ytterligere ut med å fullføre nasjonalregnskapet for de første etterkrigsårene?

Bjerve forsøkte så å se det fra Aukrusts side og gi råd til en nær personlig venn. Det var enda vanskeligere. Bjerve kom i hu at Frisch på et tidspunkt hadde sagt til Bjerve at han ville bli en “støvet bokholder” av å holde på mer med nasjonalregnskap. Om Aukrust skulle si “ja” eller “nei” til Stone avhang av hva han ville i livet: *‘Vil du bli ein ekspert på “internasjonal bokføring”, vil det være ein ønskestilling. Men kva skal du så nytte den ekspertkunnskapen din til heime? Du vil kunne arbeide vidare med det som dosent på Ås og seinare som professor, det er så, men er ikkje det i grunnen alt.’* Bjerve, som nok i dette resonnementet i høy grad representerte Frischs syn, ville heller foreslå for Aukrust at han gjorde seg ferdig med nasjonalregnskapet så fort som mulig og deretter reiste ut med Rockefellerstipend. Økonomisk ville dette selvsagt komme dårligere ut, men *‘den store føremunen ved det er at ein kan arbeide med det ein har mest hug på og for eiga rekning. Di meir eg tenkjer på dette, di meir kjem eg til det resultat at du er alt for god til å arbeide for Stone i 1 eller 2 år med internasjonal bokføring!’* Noe annet ville det vært hvis Otto Hiorth eller Svein Hofstad hadde fått tilbudet, da ville Bjerve ha sagt *‘fint, ta dette’, men eg synes at di arbeidskraft er for verdefull til dette.’*

Odd Aukrust f. 1915 cand. oecon. 1941, utenfor Kings College Chapel, Cambridge, under det første møtet i IARIW (International Association for Research in Income and Wealth) i september 1949. Etter embets-eksamen var han sekretær i forsyningsdepartementet til 1945 og fra 1945-46 konsulent i Det økonomiske samordningsråd, byråsjef i Statistisk sentralbyrå 1946-51. Aukrust var dosent på Norges Landbrukshøgskole 1951-53, deretter forskningssjef i Statistisk sentralbyrå fra 1953 til han gikk av med pensjon i 1984.

Da han ble ansatt som forskningssjef var det bare en annen forskningssjef i landet, Gunnar Randers ved Institutt for atomenergi på Kjeller. Et notat (publisert i SØS 75) Aukrust skrev i mars 1955 er talende for optimismen og stemningen som rådet, og det skulle komme til å bli et program for forskningsavdelingen: "Sosial-økonomien er en relativt ung vitenskap, som først i det aller siste er i ferd med å ta det skritt som f.eks. fysikken tok for 300 år siden: Skrittet fra spekulasjoner om tingenes orden til empirisk og kvantitativ utforskning av de sammenhenger som er til stede. Med dette har jeg ikke sagt at sosialøkonomene i eldre tid ikke støttet seg til empiriske observasjoner, f.eks. av statistisk art. Selvsagt gjorde de det, hvor skulle de ellers få idéer fra?"

Hvis Aukrust skulle arbeide to år for Stone og deretter to år for å fullføre doktorarbeidet, ville han bli nettopp en “støvet bokholder”. Denne litt nedlatende holdningen til nasjonalregnskapsarbeid satt langt inne. Bjerve brukte seg selv som eksempel: *‘Hadde eg t.d. halde fram med nasjonalrekneskapsteori under opphaldet mitt her borte, skulle doktoravhandlinga ha vore ferdig for lenge sia, men kva ville eg så ha lært? Eg ville ha vore “støvet bokholder” med tittelen “dr.”, men heller ikkje noko meir.’* Bjerve gjorde det ikke lett for Aukrust å ta imot tilbudet fra Stone. Han føyde også til: *‘Eg er sjølsagt klår over at Stone vil kunne lære deg ein del, men han vil sikkert ikkje ofre stort av tida si på dette dersom han får lagt arbeidet i så gode hender som dine! Nei, det er for godt for han! Norsk arbeidskraft bør utnyttast betre’.* Bjerve forsøkte å dempe det negative inntrykket ved å si at det var *‘skrive ned i ein fykande fart utan grundig ettertanke’*, men det hjalp nok lite på helhetsinntrykket.

Aukrust reiste hjem fra London i slutten av mars med et kort opphold i Nederland på veien. Vel hjemme fikk han påtrykk både fra Brofoss og Skaug om å ta jobben i Cambridge. Stone ga også klart uttrykk for at han svært gjerne ville ha Aukrust. Det bar i retning Cambridge, men for hvor lenge? Aukrust hadde også tatt turen til Landbrukshøgskolen og snakket med rektor Mork og fått et klart inntrykk av at han lå svært godt an til dosenturet som skulle lysnes ut. Så da bar det vel den veien Bjerve hadde uttrykt liten begeistring for. Nå hadde Aukrust også fått gjort ferdig “Social accounting”-artikkelen han hadde arbeidet med i London. Han omtalte den for Bjerve som *‘en artikkel om kontoplanen vår’*.¹⁴² Det var mer enn det. Aukrust hadde argumentert overbevisende for prinsippene i den norske tilnærmingen i en jamføring med de viktigste bidrag i litteraturen som forelå, spesielt i forhold til Stones dominerende innflytelse.

Aukrust reiste til England i slutten av juni 1949 for å være ved Stones enhet i Cambridge i et halvt år fra 1. juli. Til Cambridge var Bjørg og tre år gamle Lars Espen med, og familien flyttet inn i to små rom i et hus like bak King’s College. Den andre seniorstillingen ble fylt av Jan Marczewski fra Frankrike. Etter mindre enn en måned var det klart for Aukrust at oppholdet ikke ville bli særlig givende. Det var lite eller ingenting å lære, det hadde han i og for seg ventet, og det hadde blitt liten anledning for ham til å arbeide med sitt eget teoretiske opplegg. Under misnøyen som han luftet for Bjerve i slutten av juli 1949, lå nok egentlig forholdet til Stone, men det gjaldt ikke Bjerves poeng om at Stone ville overlate arbeidet til Aukrust. Snarere tvert imot! Overfor Bjerve og Frisch hadde det fortont seg som om Aukrust hadde blitt påvirket av Stones ideer da han begynte å utforme sitt eget system, men avstanden mellom Aukrust og Stone var klar på flere punkter av prinsipiell betydning. Aukrust hadde fått dette ned på papiret i “Social accounting”-artikkelen, men det hjalp lite, for Stone hadde ikke studert den. Stone hang bl.a. sterkt fast i ideen om å måle verdier i faktorkostnader framfor markedspriser, en idé som gikk tilbake til Hicks’ førkrigsbidrag. Det hadde allerede nesten brakt Aukrust til fortvilelse: *‘[J]eg må møysommelig slite med å gjenta*

¹⁴² Den ble publisert som Aukrust (1949/50), også gjengitt i Aukrust (1990, pp.46-61).

argumentene, bit for bit. Jo mer vi diskuterer, dess sikrere blir jeg på at vi er kommet lengre i Norge enn de er her – og det er jo stimulerende for selvtilliten om ikke annet. Men lenge så det hele nokså håpløst ut, og jeg så den situasjon i øynene at jeg skulle bli nødt til å be om å få reise hjem - fordi jeg syntes at alt her ble bare tøys.'

Men Aukrusts kritikk gjorde i noen grad sin virkning på Stone, han underbygde den i et ganske polemisk notat i august 1949, der han poengterte at Stone sto nokså alene i sitt syn.¹⁴³ Et bidrag av G. Stuvell som satt sentralt i det nederlandske statistikkbyrået, inneholdt ideer som ble akseptert av Stone og lagt til grunn for den videre utforming av OEEC-enhetens kontosystem. Aukrust holdt foreløpig tett med at det 'gir nøyaktig samme resultat som vi bruker i Norge – og går det som det ser ut til, skal vi komme til å presentere en kontoplan som er presis som den norske, bortsett fra at det er skutt inn en konto (i kompromissøyemed) som ødelegger hele logikken i systemet'. Aukrust hadde også tro på at 'jeg skal klare å få gjennomført en begrepsdannelse og en terminologi som ligger nær opp til de grunnleggende relasjonene i Økosirkuleringssystemet'.

Aukrust var i denne situasjonen sjeleglad for at han i London hadde fått skrevet ut ideene sine i "Social accounting"-artikkelen: 'det ville ha vært nokså bittert om de nå skulle ha blitt offentliggjort herfra som Stone's arbeid – det er betydelig mer tilfredsstillende å kunne vise til at resultatene herfra bare er en adaptasjon av norske ideer (om det nå går slik)'. Ikke mindre betydning hadde det selvsagt for hans muligheter til å lage et doktorarbeid basert på ideene. Frischs råd om å sikre seg "patentrettigheter" ved å skrive det ut, hadde vært særdeles godt.

Bjerve fikk klart inntrykk av at Aukrust allerede lengtet etter å komme hjem for å fullføre arbeidet med nasjonalregnskapet og like optimistisk som før: 'Men kjære deg, når jeg kommer hjem til nyttår, må du la meg få folk! Teorien skal jeg sørge for å ha mest mulig klar, og da skal vi på kort tid tømre sammen en publikasjon som skal tjene Byrået til ære, det tror jeg at jeg kan garantere.' Aukrust ble holdt løpende orientert av Bjerve om utviklingen i Byrået, og virket mer oppglødd over oppgavene som ventet ved 10. kontor enn det han holdt på med i London. Han ga Bjerve en oversikt over det arbeidsoppgavene ved 10. kontor slik han nå så det:

En hovedoppgave må naturligvis være å holde á jour et løpende nasjonalregnskap, og å ha ansvaret for alt samarbeid med Erichsens kontor. (...) Å lage et foreløpig regnskap (i desember 1950) for året 1950 er en oppgave som nødvendigvis henger sterkt sammen med den oppgaven å lage nasjonalbudsjett for 1951. (...) Et annet naturlig arbeidsområde ligger i den videre utbygging av nasjonalregnskapet, i form av videresplitting av sektorer, ... i en utbygging med sikte på å belyse inntektsfordelingen ... [og] å utbygge tallene for finanssirkulasjonen. (...) Et tredje arbeidsområde ... vil være å assistere

¹⁴³ Aukrust, O.: "Market Prices versus Factor Costs", august 1949.

med utbyggingen av statistikken i Byrået, ... bl.a. vil dette bli aktuelt etter hvert som Byrået legger i gang med sampling. Det er vel rimelig at Byrået må bidra litt med å forbedre teknikken ved oppstillingen av nasjonalbudsjettet. Her kan det bli aktuelt med mye prøveberegninger og eksperimentering (modellkonstruksjon, for å bruke et fordriingsfullt uttrykk). (...) Endelig vil vel 10. kontor være det riktige sted for å utføre spesialoppdrag for statsadministrasjonen og andre interessenter, dels i form av strukturundersøkelser, dels i form av prognoser (f.eks. av skatteinntekter i stat og kommuner, konsumet av jordbruksvarer i 1960 med dettes konsekvenser for jordbrukspolitikken).

For Aukrust skulle det simpelthen 'bli svinaktig moro å ta fatt igjen over nyåret', og han så for seg en enda større utfordring:

En annen stor (kanskje for stor?) oppgave, fristende og lærerik, ville være å gå i gang med en langtidsprognose, f.eks. stille opp et ganske detaljert nasjonalbudsjett for år 1960. Starte med visse forutsetninger om full sysselsetting osv., en prognose om nasjonalproduktets størrelse, dets fordeling på investering og forskjellige typer av konsum, nødvendig import, muligheten for å finansiere importen o.l. Et slikt arbeid må nødvendigvis få sterkt karakter av spekulasjon. Likevel tror jeg at det kanskje kunne være bryet verdt. Det ville tvinge oss til å tenke gjennom mange problemer som vi i dagens kortsiktige politikk har lett for å overse, lede til en viss kontroll med de kortsiktige investeringsbudsjetter osv. osv. (...) Det ville gi en god ramme omkring et ganske vidtspennende forskningsarbeid. Og er det ikke viktig at det et eller annet sted i statsadministrasjonen blir lagt langsiktige planer? Tenk bare på alt som legges av detaljplaner i Samferdselsdepet, Landbruksdepet osv. - ville det ikke være gunstig å stille alle disse planene sammen, prøve om de henger sammen? Jo mer jeg tenker på det, jo mer oppglødd blir jeg for dette prosjektet!

Bjerve slo kaldt vann på Aukrusts glødende entusiasme, og understreket rammene for Byråets forskning: "Langtidsplanen" du nevner er jo svært fristende, men sjølvsagt vil den grense nokså sterkt opp til økonomisk politikk, som Byrået ikke skal stelle med. Det må vi overlate til Eivind og hans folk. Skulle vi ta opp arbeidet med en slik "langtidsplan", måtte det bli i formen av en prognose, som måtte stilles opp under ganske bestemte forutsetninger; og det er vel det du også har ment'.

Den første konferansen i International Association for Research in Income and Wealth skulle finne sted ved King's College i slutten av august. Siden stiftelsen av foreningen i 1947, der Bjerve hadde vært til stede, hadde foreningen fått 110 medlemmer. Aukrust kunne fortelle Bjerve at interessen var overveldende, Stone og Kuznets ble oversvømmet av henvendelser fra økonomer i

hele verden som gjerne ville være med. Aukrust gjettet i slutten av juli på at det kunne bli så mange som 50-80 deltakere. Han oppfordret sterkt Bjerve til også å komme.

Konferansen fant sted i Cambridge, England 27. august – 3. september 1949. Aukrust var en selvskreven norsk deltaker og også den eneste. Av de 15 bidrag som ble diskutert på møtet var to av Aukrust: “Social accounting”-artikkelen og et bidrag om “Recent experiences in the use of social accounting in Norway”. Det sistnevnte hadde parallelle bidrag om USA (ved Gerhard Colm), Storbritannia (ved E. F. Jackson), Frankrike (ved Jan Marczewski), Nederland (ved G. Stuvell) og Sverige (ved Erik Lundberg).

Aukrust skrev oppglødd til Frisch så snart konferansen var avsluttet, at konferansen hadde blitt *‘litt av en suksess for mitt arbeid i Byrået, og dermed for Økosirk! Det var bare så synd at du ikke var til stede selv, for det var virkelig store muligheter for en innsats.’* Stones bidrag som leder av OEECs nasjonalregnskapsenhet var etter Aukrusts syn *‘ærlig talt, nokså svakt. Lite generelt, ulogisk, et tvilsomt begrepssystem – og derfor i det store og hele nokså komplisert og lite overbevisende.’* “Social accounting”-artikkelen var i siste øyeblikk blitt satt opp til diskusjon sammen med Stones og Aukrust hadde fått 20 minutter til å legge fram ideene. Anledningen til å konfrontere sine egne ideer med Stones system overfor et særdeles prominent publikum var således særdeles god (*‘Logikken i økosirk, og min tilpasning av økosirk til vanlig nasjonalregnskapsmetode fikk derfor en flatterende bakgrunn’*). Aukrust fikk imidlertid dekket bare litt av det han gjerne skulle ha sagt og følte seg hemmet av språkvansker og *‘for grønn til å kunne snakke med autoritet’*. Han hadde nok gjerne sett at både Frisch (*‘Du kan tenke deg at jeg savnet deg her’*) og Bjerve hadde vært til stede for å kjempe for de norske ideene. Aukrust fikk imidlertid under møtet mange positive tilbakemeldinger på sitt opplegg, særlig fra tyskerne.¹⁴⁴

Under konferansen fikk Aukrust tilbud om jobb fra J. B. D. Derksen som ledet FNs nasjonalregnskapsarbeid (*‘Men det er naturligvis ikke aktuelt. Iallfall ikke for tiden.’*). Nå gjaldt det å gå løpet til ende. Han ga også Frisch et heller negativt bilde av situasjonen. Vanskene med å komme til en brukbar enighet med Stone ga liten grunn til optimisme om sluttresultatet. Men oppholdet ga anledning til å fordype seg i de teoretiske problemene. Han regnet med å ha teorien klar når han vendte hjem til jul, og da burde publikasjonen om det norske nasjonalregnskapet foreligge vinteren 1951 (*‘Jeg tror det skal bli en publikasjon som vil vekke oppmerksomhet – det er neppe andre enn USA som vil ha noe bedre.’*), men også det viste seg å være et optimistisk anslag. På slutten av oppholdet i Cambridge skrev han ferdig et notat “Remarks on the theory of

¹⁴⁴ Noe skuffende kan det ha vært at ingen av Aukrusts to bidrag var blant de åtte tatt med i konferansevolumet redigert av Erik Lundberg (1951). Av de seks “Recent experiences”-bidragene utelot Lundberg sitt eget - og Aukrusts. “Social accounting”-artikkel, hadde for lengst blitt publisert som Aukrust (1949/50). Et snev av bitterhet skinner igjennom i Aukrust (1993, p.16). Aukrust ble et prominent medlem i IARIW og avsluttet sitt faglige virke med en autoritativ oversikt over skandinaviske bidrag til utviklingen av nasjonalregnskap, lagt fram på det 22. IARIW-konferansen i 1992 i Flims, Sveits, Aukrust (1994).

national accounting” der han utviklet den prinsipielle teorien videre i forhold til Social Accounting-artikkelen med noen nye ideer.

Frisch lot seg mobilisere, også av Aukrust. Han sendte i oktober 1949 et telegram til Stone og et memorandum med støtte til Aukrusts synspunkter, og foreslo også at han og Tinbergen kom til Cambridge for å diskutere problemene. Det slo ikke an hos Stone som ga Aukrust en ‘mild bebreidelse’ for å ha antydnet for Frisch at det kunne være aktuelt. Episoden åpnet imidlertid for et bedre forhold til Stone. Stone leste ordentlig det Aukrust hadde skrevet (‘jeg tror det er første gang han gjør alvorlig forsøk på å sette seg inn i andres tankebaner på dette feltet’). Aukrust tolket Stones reaksjon slik at han hadde blitt ‘tydelig slått av hvor mye enklere og vakrere apparat vi opererer med enn han selv’ og han ble mer optimistisk med hensyn til å få fram sine egne ideer, som åpenbart ble delt av flere land, i sluttresultatet som skulle legges fram.

Optimismen viste seg imidlertid ubegrunnet. Mot slutten av Aukrusts opphold skulle konklusjonene trekkes om anbefaling av et nasjonalregnskapssystem for OEEC-landene. Milton Gilbert kom på kort besøk fra Paris. Han ledet den avdeling ved OEEC som Stones enhet sorterte under.¹⁴⁵ Det ble en selsom seanse. Alle forslag som Aukrust og Marczewski hadde utarbeidet, ble lagt til side, og de to satt som tause vitner til at Gilbert og Stone avgjorde hva som skulle inngå i *A Simplified System of National Accounts*. Aukrust beskrev det i ettertid som “en karikatur av et nasjonalregnskap hvor rente- og fortjenestestrømmer ble beskrevet i stor detalj, mens realøkonomien var behandlet ytterst summarisk.”¹⁴⁶

Noen måneder etter at Aukrust hadde kommet hjem, forelå Stones utkast skriftlig. Han hadde ikke gitt seg på noe vesentlig punkt. Aukrust ga uttrykk for sin reaksjon til den danske nasjonalregnskapsmannen Kjeld Bjerke. Han sa rett ut til Bjerke at han fraskrev seg ‘ethvert ansvar for resultatet av arbeidet i Cambridge’ og luftet tanken om ikke de tre skandinaviske land burde forberede et framstøt for å påvirke det endelige vedtak. Aukrusts kritikk av Stone var som følger:

For det første mener jeg at selve det teoretiske opplegg – det filosofiske grunnlag for kontosystemet om du vil – er utilfredstillende. Jeg tror at hele nasjonalregnskapsteorien kan legges opp både enklere og mer elegant enn Stone gjør det. (...)

For det annet finner jeg at det "minimumssystem" som Stone har valgt, er unødvendig komplisert. Ut fra sitt opplegg ledes han til å legge vekt på sondringer som ikke har noen som helst analytisk betydning. (...)

For det tredje ... har han valgt definisjoner som ligger litt på kanten av hva vi har tenkt oss i Norge.

¹⁴⁵ M. Gilbert var tidligere leder for det amerikanske nasjonalregnskapet og hadde samarbeidet med Stone under krigen om oppdraget for Nasjonenes Forbund.

¹⁴⁶ Aukrust (1993), p.19.

Kritikken var underbygd med en rekke eksempler.¹⁴⁷

Aukrust var tilbake som byråsjef fra 1. januar 1950. Dosenturet på Ås kom heller ikke med i statsbudsjettet for 1950-51. Men det var nok å gjøre både med teorien og med å få fullført publikasjonen. Det ble besluttet at publikasjonen skulle omfatte også alle 1930-årene etterat tanken først hadde vært bare å ha med 1938 fra før krigen. Grunnen var, som Aukrust forklarte til et internasjonalt publikum seinere på året: “To do 1938 properly, however, we had to do 1935 as well, in order to utilize information given in the census of Establishments (“Bedriftstelling”) of that year. This being so, we have found that we may as well do all the thirties at the same time. The work involved will not be much greater by doing accordingly, and the resulting estimates will be very much improved.”¹⁴⁸ Det forlenget nok fullføringstiden noe.

Fra 1. juli 1950 ble Aukrusts kontor en del av den nye avdelingen ledet av Rossen. Det gjorde neppe stor forskjell for Aukrusts arbeid.

Den første Input-Output-konferansen fant sted i Driebergen, Nederland i slutten av september 1950. Leontief og Frisch var blitt enige om at 15 deltakere var et høvelig antall. I tillegg var det 12 deltakere fra vertslandet. Blant deltakerne var fem framtidige Nobelprisvinnere (R. Frisch, J. Tinbergen, W. Leontief, T. Koopmans og R. Stone), dessuten navn som F. Divisia, R. Goodwin, O. Morgenstern – og Aukrust og Bjerve. Frisch hadde begynt å forelese samme høst om input-output og gitt det navnet *kryssløpsanalyse* på norsk.¹⁴⁹ Han hadde forsert forelesningene for å rydde plass for å delta på konferansen. Aukrust fikk beskjed om å forberede et norsk innlegg.¹⁵⁰

Etter Stones foredrag på konferansen, gikk Frisch til attack som Stone denne gangen ikke kunne avverge. Ifølge referatet var “his most vital objection to Mr. Stone’s system that it did not distinguish sufficiently clearly between real flows and financial flows.” Dette var et synspunkt han hadde innprentet sine medarbeidere i de 15 år han hadde arbeidet med nasjonalregnskap og han nevnte uttrykkelig Bjerve og Aukrust. I et svakt øyeblikk hadde han latt seg påvirke av Stones arbeid i retning av en kompromissløsning der dette skillet ikke ble strengt opprettholdt, men “Mr. Aukrust and Mr. Bjerve had not been happy about these concessions and in the further work it had turned out very clearly how impossible it is to maintain simplicity, clearness and a logical consistency that will cover all cases, if the fundamental distinction between the

¹⁴⁷ Aukrusts vurdering i ettertid er muligens noe mildere. Det litt anstrengte forholdet til Stone fikk imidlertid ikke varige virkninger. Aukrust spilte en sentral rolle i å tilrettelegge for at Stone skulle få Nobelprisen for sin innsats og skrev også en svært rosende omtale av Stone etter tildelingen i 1985, gjengitt i Aukrust (1990, pp.84-87), riktignok uten å komme nevneverdig inn på begivenhetene i 1948.

¹⁴⁸ Netherlands Economic Institute (1953), p.120.

¹⁴⁹ Forelesningene som ble holdt under tittelen “Økonomisk kryssløpsanalyse”, ble referert av Alette Rømming og Bjørn Thalberg i Memoranda av 12. sept., 15. sept., 18. sept. og 21. sept. 1950. Den første forelesningen omtalte den forestående konferansen.

¹⁵⁰ Aukrusts bidrag “Input-output studies in Norway” ble trykt i konferansevolumet utgitt som Netherlands Economic Institute (1953), pp. 111-121.

two types of flows is not maintained unfailingly.”¹⁵¹ Hvordan de to Frischelevene reagerte på å bli framstilt som enda fastere i troen på økosirkprinsippene er ukjent, men en kjerne av sannhet var det i dette. Stone ble neppe påvirket.

Et nytt årsskifte passerte uten at nasjonalregnskapspublikasjonen forelå eller var umiddelbart forstående. I statsbudsjettet for 1951-52 kom endelig dosenturet på Ås med og det ble utlyst kort etterpå. Aukrust var eneste søker.

Høsten 1951 ble det imidlertid også utlyst et professorat i sosialøkonomi “med undervisning i finans- og rettslære [!], avpasset for ingeniører og arkitekter” ved Norges Tekniske Høgskole. Aukrust bestemte seg for å søke. Stillingen var alternativt utlyst som utdanningsstipend og Gunnar Bøe meldte sin interesse for det.

Haavelmo ble oppnevnt som sakkyndig for å bedømme de to søkerne til stillingen ved NTH, mens Frisch og Haavelmo ble oppnevnt av Landbrukshøgskolen for å avgi hver sin sakkyndige uttalelse om den ene søkeren som forelå.

Aukrust fikk pen omtale av begge. Det var ikke så mye mer han hadde levert til vurdering enn nasjonalregnskapsarbeidene og “Hva krigen kostet Norge”. Igjen kunne han være fornøyd med at han i tide hadde fått trykt “Social accounting”-artikkelen i et anerkjent internasjonalt tidsskrift. Haavelmo fant at Aukrusts bidrag når det gjaldt nasjonalregnskapsprinsipper mer lå i “systematisk og arbeidskrevende oppklarings- og presiseringsvirksomhet enn i noen egentlig stor og epokegjørende ‘oppgivelse’.” Selve forskningsfeltet anså Haavelmo som “lett utakknemlig sammenliknet med mer fantasifulle valg av forskningsfelter.”

For Frisch var nasjonalregnskapsteori ikke et “utakknemlig” emne. Han roste “Social accounting”-artikkelen, ikke minst fordi den var “i opposisjon til eksperter som professor Stone”. Riktignok var arbeidet på visse punkter uferdig, men det ville være nærmest utenkelig om forfatteren “på dette stadium skulle ha kommet frem til en helt avklart oppfatning”. Her dreide det seg nemlig om “et område som er meget vanskelig tilgjengelig og hvor en stadig finner fremsatt uklarheter, og delvis ukonsentrerte resonnementer selv fra de mest kompetente, internasjonalt kjente forskere.”

Frisch kunne på en annen måte enn Haavelmo som nasjonalregnskapsteori ikke syntes å appellere særlig til, verdsette Aukrusts utvikling fra “Social accounting”-artikkelen til Remarks-notatet fra høsten 1949. I det siste hadde Aukrust “begynt å gå dypere ned i de prinsipielle og teoretiske spørsmålene som reiser seg på dette området (...) og oppdaget nye problemer som han tidligere ikke har vært seg fullt bevisst.” Det var ganske visst fortsatt uferdig, men hadde nå “en uferdighet som ligger i et høyere plan enn tidligere.” Frisch hadde i dette arbeidet også funnet en matematisk formel til bestemmelse av antall frihetsgrader i et kontosystem. Frisch hadde, noe ulikt sin natur, ikke

¹⁵¹ Netherlands Economic Institute (1953), pp. 228-229.

gått matematikken så nøye etter at han kunne garantere formelens riktighet, men han fant det “overveiende sannsynlig at formelen er riktig”.¹⁵²

I bedømmelsen fikk Aukrust også “anmeldelser” av “Hva krigen kostet Norge”. Frisch nøyde seg med å framheve betydningen av den prinsipielle drøfting boka la opp til. Det var “fagøkonomisk kompetent, solid arbeid” selv om han ikke ville underskrive alle konklusjonene som ble trukket. Haavelmo som trolig ikke hadde lest boka tidligere, leste den nå med stor interesse og omtalte den på godt over en side. Han berømmet forfatterne som han fant hadde “hatt behov for en sammenkobling av praktisk talt alle de essensielle elementer av den eksisterende økonomisk-teoretiske lærebygning og at måten de har skilt seg av med denne oppgaven på vitner om mye dyp innsikt i økonomisk analyse”.

Haavelmo var imidlertid ikke uten kritiske innvendinger. Han savnet “fra et vitenskapelig synspunkt forsøk på mer presise målinger av – og utsagn om – det en vanligvis kaller strukturcoeffisienter i vårt økonomiske system”. Det var ikke nok å kjenne til bokholdermessige sammenhenger og fortegnet til atferdsvirkninger, en måtte ha “målinger av styrken av tendensene”. Forfatterne kunne riktignok unnskyldes da norsk statistikk ikke hadde gjort det mulig å komme særlig langt med “økonomiske adferdsmålinger”.¹⁵³

Aukrust ble innstilt til både professorat og dosentur. Han valgte dosenturet framfor et professorat uten faglig miljø i Trondheim. Stillingen på Ås var også fullt forenlig med fortsatt bopel i Oslo. Aukrust tiltrådte sommeren 1951 og begynte å undervise i høstsemesteret. Samtidig fikk han bistilling og kontor i Byrået for å fullføre nasjonalregnskapet.

¹⁵² I Aukrusts system var det tre definisjonslikninger for hver sektor. Antall frihetsgrader hadde han funnet måtte være lik

$$n \left(r + \frac{s(n+1)}{2} - 3 \right)$$

n = number of sectors

r = number of intrasectoral flows to be kept distinct for each sector

s = number of categories of intersectoral flows to be kept distinct.

Formelen inngår også i doktoravhandlingen til Aukrust (1955), p.59.

¹⁵³ Bedømmelsene er sitert fra eksemplarer i Odd Aukrusts arkiv i Statistisk sentralbyrå.

Mål i sikte!

Det jeg trenger å vite er om du tror at et arbeid lagt an etter disse linjer kan tenkes å føre fram til målet, eller om jeg har rotet meg bort. (Aukrust/Frisch, 15. august 1953)

Aukrust hadde nå fått det dosenturet han hadde traktet etter så lenge. Men det var nok allerede ved tiltredelsen klart at det var ikke så attraktivt som det hadde virket 3-4 år tidligere. Aukrusts manglende interesse for å bosette seg på Ås indikerte at han så ikke på Landbrukskoleprofessorene som det kollegium han hørte hjemme i.

Da han i 1948 satte seg det todelte mål både å lage et nasjonalregnskap for Norge av internasjonal høy klasse og en doktoravhandling som skulle gi det teoretiske fundamentet, hadde han ikke tenkt seg muligheten av at det skulle være så langt fram. Han hadde gode medarbeidere i Byrået og full støtte av direktøren i arbeidet med å drive fram publikasjonen, men heller ikke i 1951 kom den nær fullføring.

I mellomtiden var det nye trefninger i kampen om nasjonalregnskapskonvensjonene. Stones forslag hadde blitt vedtatt av OECD først i 1951. Systemet kom opp til behandling på et møte i Paris i september 1951. Aukrust, Ingvar Ohlsson og Kjeld Bjerke som hadde stått last og brast i kampen, representerte de skandinaviske land. På møtet la Stone fram et nytt forslag, *A Standardised System of National Accounts*. Det ble en ny konfrontasjon mellom angloamerikanske og skandinaviske synspunkter. Det endte med at Stone trakk tilbake sitt forslag og la fram et nytt månedet etter. Det ble drøftet på et møte i København i januar 1952. Fortsatt var avstanden stor.

Møtedeltakerne sendte et felles brev til Stone undertegnet av Aukrust, Ohlsson, Bjerke og den nye byråsjefen, Otto Chr. Hiorth. De fant bruttoinvesteringsbegrepet i det foreslåtte systemet uakseptabelt både fra teoretisk og praktisk synspunkt. De ville også ha "domestic product" framfor "national product" som hovedstørrelse i systemet, og de hadde andre innvendinger og forslag.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Trekløveret Aukrust, Ohlsson og Bjerke kjempet videre bl.a. på et OEEC-møte i Paris i november 1955, men fortsatt i mindretall. I mellomtiden hadde også FN kommet med sitt system i 1953, men også det sterkt influert av Stone. Først ved revisjonen av nasjonalregnskapsstandarder i 1968 fikk de skandinaviske synspunktene gjennomslag.

Nasjonalregnskapspublikasjonen ble endelig sluttført i 1952. Forordet i *Nasjonalregnskap 1930-1939 og 1946-1951* oppga at publikasjonen var utarbeidet av "dosent Aukrust" og ble undertegnet av direktøren 4. november 1952.¹⁵⁵ Forordet trakk forbindelseslinjer tilbake til Kiær i 1890, og gjorde det således klart at det var et verk av historisk betydning som var fullført. Det var mer enn seks år siden Aukrust hadde begynt som byråsjef.

Hva med avhandlingen? Aukrust hadde tidlig tenkt seg at avhandlingen skulle ha en empirisk del og en teoretisk del. Nå var den empiriske delen under trykning, men kunne en publikasjon i serien Norges Offentlige Statistikk uten forfatternavn leveres inn som del av en doktoravhandling? Den teoretiske delen skulle naturligvis trekke på det som var skrevet i London og Cambridge, men rent konkret var den ikke påbegynt. Hvilken form skulle den teoretiske delen ha og hvor snart måtte den leveres inn? Aukrust var kjent med ettårsfristen som sto i reglementet for doktorgraden?

Aukrust oppsøkte rektor Frede Castberg i oktober 1952 og sendte deretter et brev til Universitetet der han redegjorde for at *'det kan tenkes at jeg i løpet av 1953 vil skrive en framstilling av de teoretiske prinsippene som beregningene bygger på og søke om å få forsvare de to publikasjoner for doktorgraden'*. Aukrust ville vite hvordan forordet i NOS-publikasjonen måtte utformes og om det kunne gis dispensasjon fra ettårsfristen. Det siste var, kanskje litt søkt, begrunnet med at *'almene hensyn ... har gjort det nødvendig å forsere utgivelsen av første hefte.'* Svaret fra Castberg ga uttrykk for at Kollegiet fant å godta en avhandling i to deler, der den ene var en publikasjon fra Byrådet og den andre publisert på annen måte. Forutsetningene var for det første at de to delene utgjorde *'ett vitenskapelig arbeide'*. Det var greit nok. For det andre måtte Byrådelen være *'i sin helhet forfattet av doktoranden'*. Også greit, alt var Aukrusts arbeid unntatt tallene for 1949-51 som Hiorth hadde ledet arbeidet med. For det tredje måtte Byråpublikasjonen foreligge slik at den *'ved særskilt omslag fremtrer som forfattet av doktoranden og i denne form ... er tilgjengelig for almenheten'*. Det var verre, et eget lite opplag med Aukrust som forfatter på omslaget var påkrevet. Dessuten kunne dispensasjon fra ettårsfristen ikke påregnes.

Nå var tiden knapp. Aukrust søkte Frischs råd. Frisch meldte tilbake i februar 1953 at avhandlingen kunne leveres i to deler *'dog således at det annet parti må være innlevert senest et år etter at første parti framkom i trykken'*. Frisch hadde imidlertid fått *'framprovosert i Fakultetet'* at det var nok at annen del forelå i maskinskrevet eller stensilert form ved innleveringsfristen.

Nasjonalregnskapspublikasjonen utkom 17. januar 1953. Det ble en kamp med tiden. En mindre omfattende teoretisk del ville nok vært tilstrekkelig. Aukrust spente buen høyt og ville også ha med (inspirert av Frisch?) en aksiomatikk for nasjonalregnskap, riktignok henvist til et tillegg til det riktige antall kapitler.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Statistisk sentralbyrå (1952).

¹⁵⁶ Aukrust foretrakk alltid 7 kapitler i de framstillinger han hadde full kontroll over.

Forskningsssjefsstillingen ble utlyst. Farvel til Ås. Aukrust ble forskningssjef i Byrået fra 1. juli 1953. Kort etter sendte han Frisch utkast til de sentrale deler av avhandlingen:

Skulle du komme til at opplegget og aksiomatikken ser brukbar ut, får jeg vel bite i det sure eplet og forsøke å fullføre manuskriptet i løpet av høsten. Blir din dom negativ, er jeg mest fristet til å gi opp det hele og la doktorgrad være doktorgrad. Jeg er lut lei hele problemet og mest fristet til å legge det hele til side for i stedet å samle meg om de nye arbeidsoppgavene ved forskningsavdelingen.

Frisch svarte på sparket: 'Det jeg har sett av ditt angrep er slik at jeg ubetinget må råde deg til: fortsett å gjøre det ferdig.'

Løpet var lagt og skulle gås til ende. Sluttfasen ble hard bl.a. på grunn av migrene. Det maskinskrevne manuskriptet til *Nasjonalregnskap. Teoretiske prinsipper* ble levert av Aukrust på Det juridiske fakultet med hårfin margin på slutten av dagen 17. januar 1954. Aukrust var i mål!

* * *

Avhandlingen ble utgitt som SØS 4.¹⁵⁷ De 7 kapitlene og tillegget med aksiomatikken ble skrevet på norsk, dessverre! Avhandlingen fikk derved ikke den innflytelse og utbredelse den hadde fortjent, selv om den var forsynt med fyldig engelsk sammendrag.¹⁵⁸

Manuset til SØS 4 forelå i mars 1954, men det 24 siders tillegget med aksiomer og symboler som gikk Frisch en høy gang, ble en anstøtsstein for trykkeriet. Boka ble først trykt i 1955. Aukrust fikk overraskende beskjed kort før jul 1954 om at avhandlingen var godkjent.¹⁵⁹ Frisch reiste til India i november 1954. Aukrust hadde nøkternt ikke regnet med at han skulle bli ferdig før han reiste, og satt igjen med en liten mistanke om at Frisch ikke hadde tatt seg til å lese avhandlingen virkelig grundig.¹⁶⁰ Han regnet med disputas på forsommeren når Frisch var tilbake.

¹⁵⁷ Aukrust (1955).

¹⁵⁸ Aukrust publiserte en artikkel på engelsk om aksiomatikken, gjengitt i Aukrust (1990, 73-83), men uten symboler. Etter et møte mellom Aukrust og den japanske økonomen Yoshiaki Koguchi under IARIW-møtet på Lillehammer i august 1996 ble tillegget med aksiomatikken oversatt og utgitt i Japan (i *Keizaigaku Ronsan, The Journal of Economics*, Vol. XXXIX, No. 1-2, s. 91-112). Koguchi er visstnok den eneste som har oppdaget feil i Aukrusts formler!

¹⁵⁹ Godkjenningen ble noe anakronistisk satt inn i forordet som fortsatt var datert mars 1954.

¹⁶⁰ I komiteén satt, foruten Frisch, Johan Vogt og Erling Petersen.

Et nasjonalregnskap må være teoretisk „vanntett”

Økonomisk doktordisputas med alvor og spøk

Doktoranden, cand. oecon.
Odd Aukrust.

Forskningsjef, cand. oecon. Odd Aukrust i Statistisk Sentralbyrå forsvarte lørdag for den filosofiske doktorgrad sin avhandling om den teoretiske og praktiske oppbygging av et nasjonalregnskap. Den høytidelige begivenhet ble ledet av dekanen ved Det juridiske fakultet, professor dr. Johan Einarsen, med professor dr. Ragnar Frisch som 1. opponent og dosent Johan Vogt som 2. opponent. Disputasen fant sted i Universitetets Gamle Festsal og hadde samlet et stort og interessert auditorium med handelsministeren, statsråd Arne

Skau, rektor, professor dr. Frede Castberg og en rekke av Universitetets sosialøkonomiske lærere i spissen.

Det høver vel til sjeldenhetene at en doktoravhandling med en såvidt utpreget aktuell og praktisk karakter blir forsvart i den ærverdige festsal. Selv om opponentene og doktoranden stort sett beveget seg på det meget lærde plan, er det et faktum at denne avhandling i uvanlig grad berører interessante praktiske og aktuelle samfunnsøkonomiske problemer.

Første opponent, professor Frisch, uttalte sin glede over doktorandens arbeid med å klargjøre nasjonalregnskapsteoriens både praktiske, teoretiske og prinsipielle problemer. Han mente bestemt at uten en ren teoretisk avklaring på dette felt var det ikke mulig å bringe et fullstendig nasjonalregnskap lykkelig i havn. Under stor munterhet nevnte han eksempelvis hvilke kvaler en kan oppleve innenfor klassifikasjonsproblemene: skal den norske mysosten, som amerikanske skip provianterer med i Brooklyn og som blir fortært av norske sjømenn ombord i disse skip mens de frakter Marshall-hjelp til Norge, tas på Norges import- eller eksportside?

Frisch rettet tildels kraftig kritikk mot avhandlingen på teoretisk-statistisk grunnlag, mens doktoranden koldt forsvarte sine metoder og dels hevdet at det var en smak-sak hvilken analyseteknikk man anvendte. Dette protesterte opponenten mot og uttalte i en senere sammenheng at han ikke var meget imponert over de resultater som var kommet ut av avhandlingen. Mot slutten utspant det seg en fredelig meningsutveksling med doktoranden om aksiomatiske

Odd Aukrust forsvarte sin avhandling om den teoretiske og praktiske oppbyggingen av et nasjonalregnskap i Gamle festsal ved Universitet i Oslo høsten 1956. Den siste Byråansatte som tok doktorgrad for Aukrust var Julie Backer i 1938. Hun var den første kvinnelige økonom som tok den filosofiske doktorgraden med avhandlingen "Dødeligheten blant lungetuberkulose", tema for den selvvalgte prøveforelesning var dødelighet hos spedbarn før og rett etter fødselen. Begge emnene var aktuelle i 30-tallets debatt om befolkningsspørsmål. Den teoretiske delen av Aukrusts avhandling ble publisert i serien *Sosiale og økonomiske studier (SØS)*, mens den praktiske utformingen ble gitt ut som offisiell statistikk. Ragnar Frisch var 1. opponent og Johan Vogt var 2. opponent. Frisch rettet som seg hør og bør, ifølge avisreferat, "til dels kraftig kritikk" mot "avhandlingen på teoretisk statistisk grunnlag". Også da Petter Jakob Bjerve tok sin doktorgrad i februar 1962 var Frisch 1. opponent mens Erling Petersen var 2. opponent. Bjerve som var finansminister da han disputerte, fikk også streng behandling, ifølge ukebladet *Aktuell*, av sin gamle lærer: "Finansminister eller ikke, sa han, her skulle det kjøres for full maskin om det så var keiseren av China som sto i Bjerves sted."

Andre arbeidsoppgaver ventet. I 1954 fikk Aukrust for første gang ansvaret for å redigere Økonomisk Utsyn og selvsagt også skrive Sluttordet. Det siste kostet full dags innsats fra 2. til 5. juledag. Han syntes likevel ikke det nådde helt opp til nivået for Sluttordet 1951 som var det siste av de to utsynene Rossen fikk laget.¹⁶¹

Aukrust var også sensor ved Universitetet til jul i 1951 og hadde gleden av å rette Leif Johansens besvarelse i teori som ble gitt karakter 1,6, noe som bidro til et skriftlig snitt i 2. avdeling på 2,01 som ble supplert med 2,0 i muntlig. *‘Jeg trodde oppriktig talt ikke at et slikt karakternivå var oppnåelig’* skrev Aukrust til Bjerve. Arne Øien og Juul Bjerke som hadde utarbeidet nasjonalregnskapstall for 1900-1929 som studenter, var også oppe. Bjerke begynte i Byrået, mens Øien inntil videre ble på Instituttet. Tidligere i 1954 hadde Aukrust ansatt Arne Amundsen i Forskningsavdelingen etter at han hadde vært flere år på Instituttet. Knyttet til avdelingen var ellers bl.a. Paal Bog ved 9. kontor sammen med Per Sevaldson og Leiv Vidvei ved 11. kontor.

“Tiårsoversikten” som resulterte i SØS 12, ble unnfanget av Aukrust i perioden mellom innlevering av avhandlingen og disputas. Bjerve var Visiting Professor ved Stanford i 1954/55 og Aukrust fortalte ham i februar 1955 at han *‘i lang tid’* hadde gått med planer om å lage en “Tiårsoversikt”, *‘beregnet på publikasjon sommeren 1956’*. Aukrust fortalte at disposisjonen var klar og noe materiale samlet sammen allerede. Ideen med oversikten var ikke et flerårig utsyn, men noe med et *‘langt sterkere analytisk innhold’*:

*Poenget skal være å se utviklingen i noe videre perspektiv enn vi ellers gjør, bl.a. å studere hvordan den sterke produksjonsframgangen har satt spor etter seg i næringslivets struktur, og – kanskje – våge en sammenfattende vurdering av den politikken som har vært ført.*¹⁶²

Tidlig på året i 1955 begynte Aukrust å tenke på tema for den selvvalgte prøveforelesningen. En lettvinnt måte å komme ut av det på var å snakke om utviklingen i konjunkturteori som han hadde holdt et godt seminar om i Byrået tidligere. Et annet tema han vurderte var “norsk eksport i lys av teorien for den internasjonale handel”, for her kunne han trekke på et prosjekt som var i gang i avdelingen. Endelig kunne et emne være simpelthen “arbeidsoppgaver for den økonomiske vitenskapen”. Det siste skrev han ut og kalte det “Aktuelle forskningsoppgaver for norsk empirisk sosialøkonomi”. Et mer tankevekkende og perspektivrikt programdokument for Forskningsavdelingen er neppe laget. Selv i dag, 45 år etter, har det aktualitet for flere av oppgavene som er nevnt.¹⁶³ Den selvvalgte prøveforelesningen kom imidlertid til å få en helt annen tittel, men handlet både om konjunkturer, eksport og oppgaver for øko-

¹⁶¹ Se Aukrust (1993), pp. 31-32.

¹⁶² Om gjennomføringen se Aukrust (1993), pp. 32-33.

¹⁶³ Notatet ble ikke publisert før i Aukrust (1990), pp. 276-287. Notatet er utførlig drøftet i Hanisch (1990), pp. 34-35, riktignok med feil datering.

nomisk vitenskap. Den hadde også elementer som pekte fram mot “Aukrust-modellen”.

Nyttårsaften 1955 fikk Aukrust en idé til hvordan Forskningsavdelingen kunne gjøres godt kjent for de sosialøkonomiske studentene, ikke minst for rekrutteringsformål. Han foreslo for Frisch at han fra tid til annen, f.eks. anethvert semester, kunne holde 8-10 forelesninger under fellestittelen *‘Fra arbeidsområdet i Statistisk sentralbyrås forskningsavdeling’!* Frisch (med tilslutning av Haavelmo) likte ideen, men ikke tittelen, med det *‘spesielle terminologiske nivå [Aukrust] opprinnelig antydte.’* Frisch foreslo i stedet: *‘Hovedpunkter i den statistiske strukturbeskrivelsen av Norge’.*

Disputasen ble av ulike grunner ytterligere utsatt og fant først sted 17. november 1956. Emnet for prøveforelesningene var “Investeringenes effekt på nasjonalproduktet” (oppgitt) og “Den funksjonelle inntektsfordeling belyst ved nasjonalregnskapstall” (selvvalgt)¹⁶⁴. Ifølge Aftenpostens referat var det en avhandling som “i uvanlig grad berører interessante, praktiske og aktuelle samfunnsøkonomiske problemer”. Frisch hadde som førsteopponent “rettet tildels kraftig kritikk mot avhandlingen på teoretisk-statistisk grunnlag, mens doktoranden koldt forsvarte sine metoder.” Frisch kunne neppe ha vært annet enn svært fornøyd med den første Frischelev som disputerte. Han underholdt tilhørerne i Gamle Festsal med spørsmålet om “den norske mysosten, som amerikanske skip provianterer med i Brooklyn og som blir fortært av norske sjømenn ombord i disse skip mens de frakter Marshall-hjelp til Norge, [skal] tas på Norges import- eller eksportside?”

¹⁶⁴ Prøveforelesningen over oppgitt emne ble utgitt som første nr. i serien Artikler. Den selvvalgte forelesningen er gjengitt i Aukrust (1990).

Kilder og noter

Framstillingen bygger i stor utstrekning på korrespondanse ført av Petter Jakob Bjerve, Ragnar Frisch og Trygve Haavelmo og oppbevart i Statistisk sentralbyrå, Nasjonalbibliotekets Håndskriftsamling og ved Økonomisk institutt, Universitetet i Oslo. Brev som er sitert er angitt nedenfor for hvert kapittel. Det er også trukket på arkivene til Odd Aukrust og Petter Jakob Bjerve, deponert i Statistisk sentralbyrå. Riksarkivet har gitt adgang til regjeringsprotokollene for 1946.

En særlig viktig kilde har vært Bjerve (1989). Det er ellers trukket på samtidige og ettertidige notater og framstillinger av personer som var til stede, herunder Aukrust (1992, 1993), Bjerve (1988, 1991), Erichsen (1999) og Stoltz (1991).

Andre kilder som har vært benyttet er ulike årganger av Statsbudsjettet, Universitetets årbøker, Norges Statskalender og tidsskriftene Statsøkonomisk Tidsskrift, Stimulator og Statistiske Meddelelser (Meldinger).

Sitater er gjennomgående gjengitt med bare små modifikasjoner i den opprinnelig ortografi. I hovedteksten er det noen steder valgt – muligens noe inkonsistent – å skrive institusjonsnavn og andre betegnelser med den stavemåte som gjaldt på tidspunktet.

Innledning

Fellesprogrammet ble utarbeidet av en komité oppnevnt av Hjemmefrontens ledelse med en representant for hvert av de "store partiene": Herman Smitt Ingebretsen fra Høyre, Hans Holten fra Bondepartiet, Chr. A. R. Christensen fra Venstre og Gunnar Ousland fra Arbeiderpartiet. Programutkastet forelå ved frigjøringen og ble godtatt av de enkelte partier etter dette.

Arbeiderpartiets arbeidsprogram som er sitert, ble utgitt som en brosjyre, *Arbeidsprogram*, Det norske Arbeiderparti, udatert, men formodentlig utarbeidet i London og publisert kort etter frigjøringen. Oppnevningen av Det økonomiske samordningsråd er mer utførlig omtalt i Gerhardsen (1970) og Bjerve (1989).

Telegrammene sitert er Brofoss/Skaug 17.11.45, Skaug/Brofoss 23.11.45, Skaug/Getz Wold 29.11.45.

Brevsitat fra Jahn/Bjerve 12.03.49.

Byrådet

Oversikten over utviklingen og tilstanden i Statistisk sentralbyrå bygger særlig på Femogtyveårsberetningene som gjengitt i Statistisk sentralbyrå (1976), Petersen (1942) og Statistiske Meddelelser (ulike år), Statsbudsjett (ulike år).

Sitater og opplysninger om *Fellesprogrammet* er hentet fra Ousland (1947). Et felles utvalg for de politiske partier gikk gjennom Fellesprogrammet for å gjennomgå gjennomføringen og ta stilling til poster som fortsatt var uløste. Resultatet ble lagt fram i St.meld. nr.45 (1947) *Om gjennomføringen av fellesprogrammet*. Her ble det i tilknytning til punktet om en effektiv økonomisk statistikk vist til at bevilgningen til Statistisk sentralbyrå hadde økt fra kr 904.000 i 1939-40 til 2,6 mill kr i 1947-48.

I stortingsmeldingen om gjennomføringen av Fellesprogrammet framgår det at partienes fellesutvalg ikke hadde kunnet enes om hvordan oppgaven om opprettelse av det sakkyndige instituttet for skatteforskning skulle løses, og det uttalte i februar 1947 at "skatteinstituttet ikke bør opprettes nå, men har anbefalt at Statistisk sentralbyrå,

under ledelse av en kvalifisert vitenskapsmann, utreder spørsmålet om skattetrykkets fordeling.”

Dosenturet opprettet for Gunnar Jahn i 1920 ble først brukt som utdannelsesstipend for statistikere, deretter utlyst i 1925 og tildelt Ingvar Wedervang og igjen i 1927 tildelt Ragnar Frisch.

Brevsitat fra Aukrust/Frisch 30.05.47.

Prinsipalene

Ragnar Frisch

Avsnittet bygger på Bjerkholt (1995), (1998), (1999a).

Alfred Cowles ga Irving Fisher følgende begrunnelse for opprettelsen av *Cowles Commission*, to år etter børskrakket i 1929:

I am making this offer because of my great interest in the work of the Society, the importance of which has been borne on me by my experience in an investment supervisory service and by my observations of the work of other similar services. One of my studies of my service has been of the success of other services, and my main conclusion is that these services, have, in general, failed to be of benefit to the investor, either in predicting the general movement of the stock market or in predicting the movement of individual stocks in reference to the general average. Although my own service has been more successful than the average, the record is not one of which to be especially proud, and I have come to the conclusion that instead of conducting such a service on the basis of inadequate knowledge, it would be better to convert it into a non-profit research foundation. (Cowles/Fisher, 18. oktober 1931)

Brevsitater er fra Getz Wold/Haavelmo 12.04.41, Frisch/Haavelmo 02.03.46.

Arne Skaug

Avsnittet bygger bl.a. på upubliserte notater om Skaug av Kaare Petersen og Petter Jakob Bjerve og opplysninger fra UD's arkiv.

Erik Brofoss

Avsnittet bygger bl.a. på Lie (1995).

Det økonomiske samordningsrådet hadde også sin opprinnelse i *Fellesprogrammet*. Under avsnitt II ”Økonomisk politikk”, pkt.1 het det innledningsvis:

Oppgaven for vårt næringsliv og all økonomisk virksomhet i landet er å skape arbeid for alle og økt produksjon så en gjennom rettferdig fordeling av resultatene kan gi alle gode kår. For at vårt samfunn kan føre en effektiv og målbevisst økonomisk politikk med dette formål for øye og nytte ut all privat og offentlig virkelyst, initiativ og foretaksomhet fullt ut i tillitsfullt og planmessig samarbeid mellom Staten og de private interesser, omorganiseres sentraladministrasjonen og utstyres med de nødvendige organer for denne oppgave. Det opprettes bransjeutvalg i alle næringer og et samarbeidsråd som skal være Regjeringens rådgiver i økonomiske, finansielle og næringspolitiske spørsmål.

Det omtalte "samarbeidsrådet" ble opprettet som *Det økonomiske samordningsråd* ved kgl.res. av 4. mai 1945, som ble etterfulgt av kgl.res. av 6. juli og 27. juli 1945 og kgl.res. av 30. august 1946 og oppnevning av medlemmer mv.

Trygve Haavelmo

Avsnittet bygger på Bjerkholt (1999b).

Regjeringsprotokollen har følgende omtale av saken 12. november 1946:

"Direktør Arne Skaug til Forsyningsdepartementet?

Statsråd Brofoss hadde overveiet hvorledes der kunne treffes en ordning slik at statsråd Torps ønske om å få direktør Skaug knyttet til Forsyningsdepartementet, kunne gjennomføres. Som mulige kandidater til direktørstillingen i Sentralbyrået hadde en direktør Lange Nielsen og dr. Hovelmo.

Besluttet at direktør Skaug overføres til Forsyningsdepartementet under forutsetning av at dr. Hovelmo erklærer seg villig til å konstitueres som direktør for Statistisk sentralbyrå."

Sitatet fra Theodore Schultz er fra Th.W. Schultz/Louis Wirth 04.03.47.

Brevsiter er fra Frisch/Haavelmo 10.09.45, Haavelmo/Frisch 21.02.46, Frisch/Haavelmo 02.03.46, Skaug/Haavelmo 05.04.46, Skaug/Haavelmo 11.05.46, Skaug/Haavelmo 13.07.46, Getz Wold/Haavelmo 15.07.46, Brofoss/Haavelmo (telegram) 14.11.46, Haavelmo/Brofoss (telegram) 16.11.46, Frisch/Haavelmo 10.12.46.

Frischelevene

En økonomisk embetseksamen

Loven ble fremmet som Ot.prp.nr.15 (1934) "Om utferdigelse av lov om økonomisk eksamen" i Kirke- og undervisningsdepartementets innstilling av 2 mars 1934, bifalt ved kongelig resolusjon samme dag. Brev fra Jæger og Wedervang til Kirke- og undervisningsdepartementet er sitert fra lovproposisjonen.

Eksamensresultater er gjengitt fra Statsøkonomisk Tidsskrift. Oversikt over sosialøkonomkullene og andre opplysninger er fra *Økonomiske kandidater 1908-1957*, Sosialøkonomisk Samfunn, Oslo, 1963.

Brevsitat fra Aukrust/Frisch 22.12.38.

Petter Jakob Bjerve

Brevsitat fra Bjerve/Frisch 09.01.47.

Odd Aukrust

En omtale av Aukrusts faglige utvikling er gitt i Hanisch (1990).

Stein Rossen (Johnsen)

Brevsitat fra Frisch/Rossen 31.10.46.

Amerika!

Statistikkonferansen er omtalt bl.a. i *Revue de l'Institut Internationale de Statistique*, Vol.15 (1947), No.1/4, pp.1-7 og i *Econometrica*, Vol.16 (1948), No.1, pp.33-111. De øvrige organisasjonene som deltok var *International Union for the Scientific Investigation of Population Problems*, *Inter-American Statistical Institute* og som vertskapsorganisasjon *American Statistical Association*.

Under statistikkonferansen ble ikke bare IARIW, men også også *Biometric Society* grunnlagt med R. A. Fisher som første president. *International Union for the Scientific Investigation of Population Problems* skiftet samtidig navn til *International Union for the Scientific Study of Population* (IUSSP), som skulle bli et viktig forum for norsk deltakelse i internasjonal demografisk forskning.

"The Salzburg Seminar in American Studies" ble startet i 1947 og formålet var "study of the civilization of the United States". Det fant sted på det fornemme 1700-tallsslottet, Schloss Leopoldskron, i Salzburg. De to første årene var det bare en sommersesjon, seinere ble det 5-6 seminarer i løpet av året med ulike emner. Mer enn 100 nordmenn deltok i løpet av de ti første årene. I 1948 dreide det seg bl.a. om økonomiske problemer, nasjonalregnskap og kryssløpsanalyse, under ledelse av Wassily Leontief. Norske deltakere i 1948 var Odd Aukrust, Helge Seip, Bjørn Larsen og Per Sivle Tveite. De to sistnevnte var begge cand.oecon. fra våren 1947. Tveite og Larsen la fram et seminarbidrag om optimal arbeidsinnsats, som Frisch arbeidet med, og Seip om konjunkturregulerende bedriftsbeskatning. Aukrust snakket selvsagt om økosirk og nasjonalinntektsproblemer. I 1949 deltok Per Sevaldson, cand.oecon. våren 1949 og nyansatt i Byrået, og Arne Amundsen, cand.oecon. høsten 1948 og associat på Instituttet.

Når det gjaldt Federal Reserve Boards undersøkelser viste Bjerve Brofoss til artikler om metoder og resultater i *Federal Reserve Bulletin* for sept. 1945, og juni, juli, aug. 1946 og til artikler av George Katona og Goodman i *Journal of American Statistical Association* i sept. 1947.

Paul Lazarsfeld skulle komme til å spille en stor rolle for det lille samfunnsforskningsmiljøet som fantes i Oslo utenom økonommiljøet. Vel et år seinere skulle Institutt for samfunnsforskning bli opprettet med Lazarsfeld som en ledende guru. Mer enn noen annen har han trolig æren for å ha bragt moderne empirisk sosiologisk forskning og hullkortbearbeiding av samfunnsvitenskapelige data til Norge. Statistikere og økonomer i Statistisk sentralbyrå hadde imidlertid brukt hullkort siden 1890-årene. Det foreslåtte seminaret til Lazarsfeld ble et stort prosjekt ved Institutt for samfunnsforskning, en av de mange satsingene ved instituttet det kom heller lite ut av.

Brevsiter er fra Frisch/Erichsen 30.03.46, Bjerve/Aukrust 12.10.47, Bjerve/Frisch 13.10.47, Frisch/Bjerve 20.10.47, Bjerve/Brofoss 15.02.48, Bjerve/Haavelmo 02.11.47, Frisch/Bjerve 17.01.48, Frisch/Bjerve 20.02.48, Frisch/Bjerve 05.03.48, Frisch/Bjerve 27.02.48, Bjerve/Brofoss 19.04.48 (feildatert 19.03.48), Bjerve/Frisch 25.04.48, Bjerve/Brofoss 30.04.48, Bjerve/Brofoss 19.06.48, Bjerve/Aukrust 18.03.48, Bjerve/Brofoss 21.07.48, Bjerve/Frisch 30.09.48, Bjerve/Brofoss 06.11.48, Aukrust/Bjerve 07.12.48, Frisch/Bjerve 11.12.48.

Transatlantiske dialoger

Konjunkturer

Brevsitater er fra Bjerve/Brofoss 03.10.47, Brofoss/Bjerve, 05.11.47, Bjerve/Brofoss 15.02.48, Brofoss/Bjerve 24.02.48, Brofoss/Bjerve 30.12.48, Brofoss/Bjerve 10.01.49, Bjerve/Brofoss 04.03.49.

Nasjonalbudsjett

Brevsitater er fra Brofoss/Bjerve 05.11.47, Bjerve/Brofoss, 03.12.47, Bjerve/Haavelmo, 02.11.47, Bjerve/Brofoss, 15.02.48, Brofoss/Bjerve 24.02.48, Bjerve/Brofoss 19.03.48, Bjerve/Brofoss 19.06.48, Bjerve/Frisch 05.07.48, Østraat (Frischs sekretær) 23.08.48, Bjerve/Brofoss 21.07.48, Brofoss/Bjerve 12.08.48, Bjerve/Brofoss 06.11.48 (feildatert 06.10.48), Bjerve/Brofoss 09.01.49, Brofoss/Bjerve 10.01.49, Bjerve/Brofoss 04.03.49.

Marshallhjelp

De andre norske deltakerne på konferansen i Paris 12. juli 1948 var foruten Bjerve og Skaug ekspedisjonssjef J. T. Ræder, Utenriksdepartementet og ekspedisjonssjef P. Simonsen, Handelsdepartementet. Som medlemmer i Samarbeidskomiteen ble oppnevnt handelsråd Ole Colbjørnsen og direktør Klaus Sunnanå.

Brevsitater er fra Bjerve/Frisch 10.07.47, Brofoss/Bjerve 24.02.48, Brofoss/Bjerve 12.08.48, Brofoss/Bjerve 06.09.48, Bjerve/Brofoss 06.11.48, Brofoss/Bjerve 09.11.48, Bjerve 15.11.48.

Stabiliseringslinjen

Brevsitater er fra Bjerve/Aukrust 21.12.48, Bjerve/Brofoss 03.12.47, Bjerve/Brofoss 21.07.48, Bjerve/Hofstad 13.08.48, Aukrust/Bjerve 10.10.48, Bjerve/Brofoss 16.08.48.

Nasjonalregnskap

Brevsitater er fra Erichsen/Frisch 23.03.46, Frisch/Bjerve 31.10.46, Aukrust/Bjerve 17.12.47, Aukrust/Bjerve 13.03.48, Bjerve/Aukrust 18.03.48, Bjerve/Aukrust 20.06.48, Aukrust/Bjerve 12.07.48, Aukrust/Bjerve 21.07.48, Aukrust/Bjerve 10.10.48, Bjerve/Aukrust 24.11.48, Udatert notat av Frisch med margmerknader til Bjerve/Aukrust 24.11.48.

Gustav Leunbach var en dansk statistiker som gjestet instituttet 1947/48.

Viljens triumf

Opptakt

Brevsitater er fra Brofoss/Bjerve 05.11.47, Bjerve/Brofoss, 03.12.47, Brofoss/Bjerve 24.02.48, Bjerve/Brofoss 19.03.48 (brevet er feildatert, trolig skal det være 19.04.48).

Kallet

Brevsitater er fra Brofoss/Bjerve 12.08.48.

Dilemma

Brevsitater er fra Bjerve/Brofoss 16.08.48, Bjerve/Frisch, 16.08.48, Frisch/Brofoss 21.8.48, Frisch/Bjerve 26.08.48, Bjerve/Frisch 01.09.48, Bjerve/Jahn 01.03.49.

Steile krav

Brevsitater er fra Bjerve/Brofoss 31.08.48, Bjerve/Frisch 11.09.48.

Våde

Sven Vigger var instituttets kontorsjef og faktotum.

Brevsitater er fra Frisch/Bjerve 30.08.48, Bjerve/Frisch 01.09.48, Brofoss/Bjerve 06.09.48, Bjerve/Frisch 06.09.48, Frisch/Brofoss 07.09.48, Frisch/Bjerve 07.09.48, Bjerve/Frisch 11.09.48, Bjerve/Frisch 30.09.48, Frisch/Bjerve 06.10.48, Aukrust/Bjerve 10.10.48, Frisch/Bjerve 11.10.48, Bjerve/Frisch 16.10.48, Bjerve/Aukrust 21.10.48, Frisch/Bjerve 23.10.48, Bjerve/Brofoss 06.11.48.

Avvisning

Brevsitater er fra Brofoss/Bjerve 09.11.48, Bjerve/Brofoss 15.11.48, Frisch/Brofoss 22.11.48, Brofoss/Bjerve 25.11.48, Bjerve/Brofoss 13.12.48.

Mistanker

Konjunkturinstituttet i Sverige ble opprettet i 1937 etter at et slikt institutt hadde blitt foreslått i innstillingen fra Arbeidsløshetsutredningen i 1934. I første rekke var det Stockholmskoleøkonomen Dag Hammarskjöld, som var sekretær i utredningen, som sto bak forslaget. Den første leder ble en annen av Stockholmskoleøkonomene, Erik Lundberg. I Sverige eksisterte det på forhånd konjunkturoversikter både i privat og offentlig regi. Johan Åkerman hadde vært en sentral bidragsyter til disse og utarbeidet et konjunkturbarometer alt i 1922. Konjunkturinstituttets analyser under Lundbergs ledelse lå på et helt annet nivå i omfang og kvalitet enn Byråets smålatne oversikter. Ingvar Svennilson ble også knyttet til Konjunkturinstituttet før krigen. Etter et besøk av Jan Tinbergen i 1937 ble også den nederlandske økonomen Pieter de Wolff, som etter krigen ble Tinbergen etterfølger som leder av Centraal Planbureau, knyttet til Konjunkturinstituttet. Etter utbruddet av annen verdenskrig ble den lille staben flyttet over i annen virksomhet inntil instituttet gjenoppsto i 1943, fortsatt med Lundberg som leder og drivende kraft. Ingvar Ohlsson ble knyttet til instituttet i 1944 og ledet arbeidet med nasjonalinntektsberegninger og seinere nasjonalregnskap. Konjunkturinstituttet spilte i de første etterkrigsårene en betydelig rolle som pådriver for bedre statistikk. Nasjonalbudsjett ble innført i Sverige i 1948, riktignok med langt svakere programkarakter enn i Norge, og de første nasjonalbudsjettene ble utarbeidet med betydelig medvirkning fra Konjunkturinstituttet som også publiserte dem. Konjunkturinstituttets oppgaver overlappet således betydelig med den forskningsavdeling Bjerve så for seg. Nasjonalbudsjettarbeidet ble alt i 1949 overført til Finansdepartementet. Nasjonalregnskapsarbeidet ble overført fra Konjunkturinstituttet til Statistiska Centralbyrån i 1963. Erik Lundberg sluttet i 1955. (Basert på Henriksson (1987).)

Brevsitater er fra Bjerve/Frisch 04.12.48, Frisch/Bjerve 11.12.48, Bjerve/Frisch 21.12.48, Bjerve/Brofoss, 13.12.48.

Bordet fanger

Brevsitater er fra Bjerve/Rossen 17.11.48, Brofoss/Bjerve 30.12.48, Rossen/Bjerve 03.01.49, Bjerve/Brofoss 09.01.49, Bjerve/Frisch 09.01.49, Frisch/Bjerve 13.01.49.

Kortene på bordet

Brevsitater er fra Bjerve/Aukrust 10.01.49, Aukrust/Bjerve 15.01.48 (feildatert for 1949), Bjerve/Aukrust 20.01.49, Aukrust/Bjerve 20.02.49.

Motbør

Brevsitater er fra Jahn/Bjerve 21.02.49, Bjerve/Jahn 01.03.48, Bjerve/Brofoss 04.03.48, Jahn/Bjerve 12.03.49, Rossen/Bjerve 13.04.49, Bjerve/Rossen 18.04.49, Wedervang/Bjerve 13.05.49, Sinding/Bjerve 28.04.49.

Bjerve overtar*De første skritt*

Brevsitater er fra Bjerve/Rossen 16.06.49, Bjerve/Rossen 01.07.49, Bjerve/Rossen 15.08.49, Bjerve/Rossen (udatert, men trolig fra slutten av september 1949), Bjerve/Rossen 04.03.49.

Oppstart

Brevsitater er fra Frisch/Brofoss 15.02.50.

Aukrusts vei

OEEC-dokumentet vist til er "Proposal for research unit on national income and related matters", C(49)28, Restricted, Paris, 18th March, 1949. Kommunikasjonen mellom Aukrust og Frisch om saken skjedde som påskrift på selve dokumentet (arkivert i Frischs Aukrustkorrespondanse).

Brevsitater fra Aukrust/Frisch 30.05.47, Aukrust/Frisch 03.08.48, Aukrust/Bjerve 10.10.48, Aukrust/Bjerve 28.10.48, Bjerve/Aukrust 24.11.48, Aukrust/Bjerve 07.12.48, Aukrust/Bjerve 17.12.48, Aukrust/Frisch 18.01.49, Aukrust/Frisch 22.01.49, Aukrust/Frisch 27.01.49, Aukrust/Bjerve 29.01.49, Aukrust/Bjerve 08.03.49, Bjerve/Aukrust 14.03.49, Aukrust/Bjerve 23.04.49, Aukrust/Bjerve 27.07.49, Aukrust/Bjerve 04.08.49, Bjerve/Aukrust 16.08.49, Aukrust/Frisch 06.09.49, Aukrust/Bjerve 06.09.49, Aukrust/Frisch 21.10.49, Aukrust/Kjeld Bjerke 06.05.50, Aukrust/Universitetet 29.10.52, F. Castberg/Aukrust 14.11.52, Frisch/Aukrust 17.02.53, Aukrust/Frisch 15.08.53, Frisch/Aukrust 18.08.53, Aukrust/Bjerve 10.01.55, Aukrust/Bjerve 24.02.55, Aukrust/Frisch 31.12.55, Frisch/Aukrust 06.01.56.

Henvisninger

- Allen, R. L., 1991: *Opening Doors. The Life & Work of J. A. Schumpeter*, Two Vols., New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- Andvig, J. Chr., 1977: *Den historiske bakgrunnen til Frisch's analyse av forholdet sak og vurdering*, Memorandum fra Sosialøkonomisk Institutt 21. april 1977, Universitetet i Oslo.
- Aukrust, O., 1949/50: On the Theory of Social Accounting, *Review of Economic Studies* **16**, Nr. 3, 170-188.
- Aukrust, O., 1955: *Nasjonalregnskap. Teoretiske prinsipper*, SØS 4, Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Aukrust, O., 1990: *Økonomisk forskning og debatt. Utvalgte artikler 1942-1989*, SØS 75, Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Aukrust, O., 1992: "Dagbok fra 1945" i O. Ljones, B. Moen og L. Østby (red.): *Mennesker og modeller. Livsløp og kryssløp*, SØS 78, Statistisk sentralbyrå, Oslo, 7-26.
- Aukrust, O., 1993: *I sosialøkonomiens tjeneste. Streiftog i politikk og forskning*, Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Aukrust, O., 1994: "The Scandinavian Contribution to National Accounting" i Z. Kennessey (ed.): *The Accounts of Nations*, Amsterdam: IOS Press, 16-65.
- Aukrust, O. og P. J. Bjerve, 1945: *Hva krigen kostet Norge*, Oslo: Dreyers forlag.
- Aukrust, O., P. J. Bjerve og R. Frisch, 1948: *A System of Concepts describing the Economic Circulation and Production Process*, Memorandum fra Sosialøkonomisk Institutt 8. mars 1948, Universitetet i Oslo.
- Bergh, T. og T. J. Hanisch, 1984: *Vitenskap og politikk*, Oslo: Aschehoug.
- Bergh, T. og H. Pharo (red.), 1989: *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*, Oslo: Universitetsforlaget, 3. utgave.
- Beveridge, W.H., 1944: *Full Employment in a Free Society*, London: Macmillan.
- Bjerkholt, O., 1992: "Hvordan kryssløpsanalysen kom til Norge" i O. Ljones, B. Moen og L. Østby (red.): *Mennesker og modeller. Livsløp og kryssløp*, SØS 78, Statistisk sentralbyrå, Oslo, 43-64.
- Bjerkholt, O. (red.), 1995: *Foundations of Modern Econometrics, The Selected Essays of Ragnar Frisch*, Aldershot, UK: Edward Elgar.
- Bjerkholt, O., 1998: "Ragnar Frisch and The Foundation of Econometric Society and Econometrica" i S. Strøm (red.): *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century. The Ragnar Frisch Centennial Symposium*, New York: Cambridge University Press, 26-57.
- Bjerkholt, O., 1999a: Ragnar Frisch og anvendt forskning, *Observator* **36**, Nr. 3, 6-11.
- Bjerkholt, O., 1999b: Ragnar Frisch og Trygve Haavelmo, *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 4, 362-370.

- Bjerve, P. J., 1946: *Sysselsettingsproblemet i de nærmeste årene framover*, Oslo: Arbeidsdirektoratet (Særutredning nr. 2).
- Bjerve, P. J., 1950: "Government Economic planning and control in Scandinavia", in H. Friis (red.): *Scandinavia between East and West*, New York, 49-111.
- Bjerve, P. J., 1959: *Planning in Norway 1947-1956*, Contributions to Economic Analysis XVI, Amsterdam: North-Holland.
- Bjerve, P. J., 1980: Arbeidet i Statistisk sentralbyrå i tiden framover, Interne Notater 80/27, Statistisk sentralbyrå.
- Bjerve, P. J., 1985: *Økonomi, befolkningsspørsmål og statistikk. Utvalgte arbeider av Petter Jakob Bjerve*, SØS 59, Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Bjerve, P. J., 1988: Dei to første nasjonalbudsjetta: Metode og administrativ framgangsmåte, *Sosialøkonomen*, nr. 7 og 8.
- Bjerve, P. J., 1989: *Økonomisk planlegging og politikk*, Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bjerve, P. J., 1991: Korfor fekk vi nasjonalbudsjettet?, *Norsk Økonomisk Tidsskrift* **105**, 77-96.
- Dantzig, G., 1984: "Reminiscences about the origin of linear programming" i R. W. Cottle, M. L. Kelmanson og B. Korte (red.): *Mathematical Programming*, Amsterdam: Elsevier (North-Holland).
- Erichsen, E., 1945: *Økonomiske problemer idag og i tiden framover*, Oslo: Halvorsens & Larsens Forlag.
- Erichsen, E., 1999: *Glimt fra et langt liv i Finansdepartementet*, Finans- og tolldepartementet, Oslo.
- Finans- og tolldepartementet, 1946: *Nasjonalregnskapet og nasjonalbudsjettet*, Særskilt vedlegg nr. 11 til Statsbudsjettet 1945-46, Oslo.
- Finans- og tolldepartementet, 1947: *Om nasjonalbudsjettet 1947*, St.meld. nr. 10, Oslo.
- Fisher, Irving., 1922: *The Making of Index Numbers*, Boston: Houghton Mifflin.
- Franks, O. S., 1947: *Central Planning and Control in War and Peace*, London School of Economics and Political Science, London.
- Frisch, R., 1926: Sur un problème d'économie pure, *Norsk Matematisk Forenings Skrifter*, Serie 1, Nr. 16, 1-40.
- Frisch, R., 1927: *The Analysis of Statistical Time Series*, Mimeographed, New York.
- Frisch, R. 1940a: "Nasjonalregnskapet" i *Beretning om Det 3. Nordiske Statistikkermøte i Oslo, den 28. og 29. juni 1939*, Oslo, 141.149.
- Frisch, R., 1940b: Befolkningsoptimum, *Statsøkonomisk Tidsskrift* **54**, 157-219.
- Frisch, R., 1943: Økosirk-systemet, *Økonomisk Tidsskrift* **45**, 106-121.
- Frisch, R., 1945: Økonomisk forskning og undervisning i Norge, *Statsøkonomisk Tidsskrift* **59**, 101-112.
- Frisch, R., 1946: The Responsibility of the Econometrician, *Econometrica* **14**, 1-4.

- Frisch, R., 1947: Mål og midler i økonomisk politikk i etterkrigstiden, *Samtiden* **56**, 26-38.
- Frisch, R., 1949: *Price-wage-tax-subsidy policies as instruments in maintaining optimal employment - A memorandum on analytical machinery to be used in discussions on causes of and remedies to unemployment*, UN Document E/CN.1/Sub. 2/13.
- Frisch, R., W. Keilhau og I. Wedervang, 1936: *Plan til en økonomisk struktur-oversikt for Norge*, Oslo: Fabritius.
- Gerhardsen, E., 1970: *Fellesskap i krig og fred. Endringer 1940-45*, Oslo: Tiden.
- Gjermoe, E., 1922: Konkursene fra 1895 til nu, *Statistiske Meddelelser* **40**, Nr.2, 88-121.
- Gjermoe, E., 1923: Seddelømløpet 1851-1922, *Statistiske Meddelelser* **41**, Nr.1, 59-95.
- Gjermoe, E., 1924a: Konkursene, *Statistiske Meddelelser* **42**, Nr.2, 139-144.
- Gjermoe, E., 1924b: Seddelømløpet i Norge, Sverige og Danmark, *Statistiske Meddelelser* **42**, Nr.7&8, 339-386.
- Hanisch, T.J., 1990: "Kryssløpet mellom vitenskap og politikk. Odd Aukrust og forskningen i Statistisk sentralbyrå" i Aukrust (1990), 13-43.
- Hanisch, T.J., E. Søylen og G. Ecklund, 1999: *Norsk økonomisk politikk i det 20. århundre*, Kristiansand S.: Høyskoleforlaget.
- Harris, S., 1947: *The New Economics. Keynes' Influence on Theory and Public Theory*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Henriksson, R.G.H. (red.), 1987: *Konjunkturinstituttet under Erik Lundbergs tid*, Stockholm.
- Hoel, A., 1978: *Universitetet under okkupasjonen*, Oslo.
- Haavelmo, T., 1938: The Method of Supplementary Confluent Relations, *Econometrica* **6**, No.3 (July), 203-218.
- Haavelmo, T., 1945: Strukturelasjoner og planøkonomi, *Statsøkonomisk Tidsskrift* **59**, 71-83.
- Jahn, G., 1922: Nogen oplysninger om husflidens stilling på den norske landsbygd i året 1920, *Statistiske Meddelelser* **40**, Nr.8, 492-512.
- Jahn, G., 1925: Bjørnen i Norge, *Statistiske Meddelelser* **43**, Nr.3, 154-168.
- Jahn, G., 1927: Den representative metode i praksis, *Statsøkonomisk Tidsskrift* **45**, 196-216.
- Jahn, G., 1935: Barnetallet i norske ekteskap 1920-1930, *Statsøkonomisk Tidsskrift*, **53**, Nr.5-6, 87-128.
- Jahn, G., 1937: *Statistikkens teknikk og metode*, Oslo [Første utgave, 1920].
- Jahn, G., 1949: "Bordtale ved statistikermøtet i Oslo, juni 1939" i G. Jahn: *Litt av hvert. Artikler, foredrag, taler*, Oslo: Gyldendal.
- Jahn, G., 1953: Befolkningsspørsmål og familiens størrelse, *Statistiske Meldinger* **61**, Nr.7, 165-207.
- Keynes, J. M., 1936: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London: Macmillan.
- Klein, L. R., 1947: *The Keynesian Revolution*, New York: Macmillan.

- Klein, L. R., 1948: Planned economy in Norway, *American Economic Review* **38**, 793-814.
- Koopmans, T. C. (red.), 1951: *Activity Analysis of Production and Allocation*, Cowles Commission Monograph No. 13, Chicago.
- Kreyberg, Hans Jacob, 1963: "Det sosialøkonomiske studium ved Universitetet i Oslo" i *Økonomiske kandidater 1908-1957*, Sosialøkonomisk Samfunn, Oslo.
- Leontief, W., 1936: Quantitative input and output relations in the economic system of the United States, *Review of Economic Statistics* **18**, 105-125.
- Leontief, W., 1937: Interrelation of prices, output, savings, and investment: A study in empirical application of economic theory of general interdependence, *Review of Economic Statistics* **19**, 109-132.
- Leontief, W., 1941: *The Structure of American Economy 1919-1929*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Leontief, W., 1944: Output, employment, consumption, and investment, *Quarterly Journal of Economics* **58**, 290-313.
- Leontief, W., 1946a: Exports, imports, domestic output, and employment, *Quarterly Journal of Economics* **60**, 171-193.
- Leontief, W., 1946b: Wages, profits and prices, *Quarterly Journal of Economics* **61**, 26-39.
- Lindahl, E., E. Dahlgren og K. Kock, 1937: *National Income of Sweden 1861-1951*, Stockholm.
- Linder, D.H., 1997: *Aase Lionæs. En politisk biografi*, Oslo: Det norske arbeiderparti.
- Lie, E., 1995: *Ambisjon og tradisjon: Finansdepartementet 1945-1965*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundberg, E. (red.), 1951: *Income and Wealth*, Series I, Cambridge, England: Bowes & Bowes.
- Meade, J., 1948a: Financial Policy and the Balance of Payments, *Economica* **15**, 101-115.
- Meade, J. 1948b: *Planning and the Price Mechanism*, London: Allen & Union.
- Myrdal, G., 1944: *Varning för fredsoptimism*, Stockholm: Bonniers.
- Netherlands Economic Institute (red.), 1953: *Input-Output Relations*, Proceedings of a conference on inter-industrial relations held at Driebergen, Holland, Leiden: Stenfert Kroese N.V.
- Nordby, T. (red.), 1993: *Arbeiderpartiet og planstyret 1945-1965*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Ohlsson, I., 1947: Nationalbudgetering, *Økonomisk Tidsskrift* **49**, 161-166.
- Ohlsson, I., 1948: Norges nationalbudget för år 1948, *Økonomisk Tidsskrift* **50**, 38-47.
- Ousland, G., 1947: *Fellesprogrammet. Hvordan det ble til - og hvordan det ble ført ut i livet*, Det norske Arbeiderparti, Oslo.
- Persons, Warren M., 1916: Construction of a Business Barometer based upon Annual Data, *American Economic Review* **6**, No. 4, 739-769.

- Petersen, E., 1942: Kort oversikt over vår offisielle statistikk, *Statsøkonomisk Tidsskrift* **56**, Nr. 1-3, 1-88.
- Reiersøl, O., 1941: Representative tellinger, *Statsøkonomisk Tidsskrift* **55**, Nr. 3-4, 75-89.
- Røgeberg, Charles W., 1924: Vår utenrikshandels sesongsvingninger, *Statistiske Meddelelser* **42**, Nr.9, 444-452.
- Samuelson, P. A., 1947: *Foundations of Economic Analysis*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Samuelson, P. A., 1991: Statistical Flowers Caught in Amber, *Statistical Science* **6**, No.4, 330-338.
- Schumpeter, J.A. 1954: *History of Economic Analysis*, London: Allen & Unwin.
- Schumpeter, J. A., 1991: *The Economics and Sociology of Capitalism* (edited by R. Swedberg), Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Sinding, T., 1939: Det sosialøkonomiske studium - kritikk og forslag, *Statsøkonomisk Tidsskrift* **53**, Nr. 1&2, 11-29.
- Skaug, A., 1940: "Statistikkens oppgaver og betydning i dag og de krav en må stille til den" i *Beretning om Det 3. Nordiske Statistikermøte i Oslo, den 28. og 29. juni 1939*, Oslo, 13-40.
- Skaug, A., 1941: International migration and the formation of an international labor market from the viewpoint of a small country, *Social Forces* **19**, No. 4, 459-465.
- Statistisk sentralbyrå , 1945: *Statistisk-økonomisk utsyn over krigsårene*, Oslo.
- Statistisk sentralbyrå, 1946: *Nasjonalinntekten i Norge 1935-1943, Realkapitalen 1939 og kapitalreduksjonen under krigen. Okkupasjonskostnadene*, NOS X. 102, Oslo.
- Statistisk sentralbyrå, 1952: *Nasjonalregnskap 1930-1939 og 1946-1951*, NOS XI. 109, Oslo.
- Statistisk sentralbyrå, 1954a: *Det norske skattesystems virkninger på den personlige inntektsfordeling*, SØS 1, Oslo. (Skrevet av Helge Seip.)
- Statistisk sentralbyrå, 1954b: *Skatt på personlig inntekt of middel*, SØS 2, Oslo. (Skrevet av Leiv Vidvei.)
- Statistisk sentralbyrå, 1955: *Økonomisk Utsyn 1900-1950*, SØS 3, Oslo. (Skrevet av Gerhard Stoltz.)
- Statistisk sentralbyrå, 1965: *Norges økonomi etter krigen*, SØS 12, Oslo.
- Statistisk sentralbyrå, 1976: *Statistisk sentralbyrå 100 år 1876-1976*, SØS 28, Oslo.
- Stoltz, G., 1991: Faglige minner – et avskjedsnotat, Upublisert.
- Thue, F., 1997: *Empirisme og demokrati*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Thue, F., 2000: "Den atlantiske forbindelse, ISF i det amerikanske-europeiske forsknings-samarbeid 1945-1953" i F. Engelstad: *Kunnskap og refleksjon*, Institutt for samfunnsforskning, 15-49.
- Tinbergen, J., 1939a: *A Statistical Test of Business-Cycle Theories*, League of Nations.
- Tinbergen, J., 1939b: *Business Cycles in the United States of America 1919-1937*, League of Nations.

- Wedervang, Ingvar, 1924: Statistisk Centralbyrås engrosprisindeks, *Statistiske Meddelelser* **42**, Nr.2, 83-96.
- Wold, Knut Getz, 1941: *Kosthold og levestandard. En økonomisk undersøkelse*, Oslo: Fabritius og Sønners Forlag (med forord og innledningskapittel av Ragnar Frisch).

Bideliste

- s. 29, s. 70: Scanpix
- s. 66: Arbeiderbevegelsens arkiv
- s. 191: Oslo Bymuseum
- Øvrige illustrasjoner: Private fotografier og materiale fra Statistisk sentralbyrås bibliotek og arkiv.

Navneregister

(Petter Jakob Bjerve og personer nevnt i billedtekstene er ikke tatt med. Sidetall i kursiv viser til fotografi.)

- Alexander, Anton;89
 Allais, M.;116
 Amoroso, Luigi;116
 Amundsen, Arne;6; 275; 280
 Andersen, Paul Nyboe;117
 Anker-Olsen;141
 Arctander, Signy;42f; 245; 250
 Argentarius;101
 Arnholm, Carl Jakob;61
 Arrow, Kenneth;127; 128; 129
 Aschehoug, Torkel;52; 285
 Aubert, Vilhelm;113
 Aukrust, Lars;101
 Aukrust, Odd;3; 5ff; 12; 14ff; 18f; 29; 42f; 90; 94f; 96; 97-101; 103; 112f; 116; 118; 122; 128; 131; 143; 148; 159f; 162f; 165; 167; 169ff; 173ff; 177ff; 187; 189; 196; 202ff; 208f; 211; 214; 217; 223-227; 229ff; 236; 239f; 242f; 254-261; 268; 263-273; 275-283; 285; 287
 Backer, Julie E.;23f; 32; 42; 196; 209; 236
 Barca, Paul;23; 42; 196; 209
 Barone, Enrico;52
 Bay, Christian;113; 118; 125; 127; 242
 Belin;62
 Bergson, Abram;116
 Beveridge;69; 139; 140; 285
 Bingen, Haakon;113
 Bjerke, Juul;275
 Bjerke, Kjeld;267; 271f; 275; 283
 Bog, Harriet;113; 118; 125
 Bog, Paal;275
 Borten, Per;163
 Bremer, Rannveig Ørbech;93; 96
 Brenna, Svein;243
 Brofoss, Erik;9; 10-15; 18f; 41ff; 69; 70; 71; 76; 80; 82-85; 94; 103; 109; 112; 115-119; 122; 124; 132-137; 139-146; 148f; 151-157; 162f; 169; 178; 181-187; 189f; 192f; 195-204; 207-211; 213f; 217ff; 221; 223f; 227; 230f; 233; 236ff; 241f; 248; 251; 254; 258; 261; 263; 277-283
 Braathen;165
 Bugge, Harald;98
 Bøe, Gunnar;90; 95; 121; 162; 167; 269
 Cassady, Neal;113
 Cassel, Gustav;46; 52
 Castberg, Frede;272; 283
 Christ, Carl;128
 Christensen, Chr. A. R.;277
 Clark, Colin;117
 Clark, John B.;52; 116
 Cochran, William;116
 Colbjørnsen, Ole;74; 132; 281
 Colm, Gerhard;117; 266
 Cournot, Augustin;52
 Cowles, Alfred;18; 55; 73ff; 77; 79f; 84; 113; 115; 117; 127ff; 137; 178; 214; 257; 278; 288
 Danilov;62
 Dantzig, G.;129; 286
 Darmois, G.;116
 de Wolff, Peter;117; 282
 Debreu, Gerard;256
 Derksen, J. B. D.;116; 117; 266
 Divisia, Francois;53; 55; 116; 268
 Domar, Evsey;76; 116
 Dorfman, Robert;129
 Einarsen, Einar;46; 79
 Einarsen, J.;202
 Einarsen, Johan;238; 257
 Erichsen, E. Werner;100
 Erichsen, Eivind;18f; 39; 62; 85; 90; 97; 100; 111f; 119; 143; 146; 149; 170; 178; 190; 203; 213; 215; 234; 236; 240; 248; 255; 258; 277; 280f; 286
 Fedje, Aase;105
 Fisher, Irving;47; 52f; 55; 73; 110; 121; 278; 280; 286
 Fleming, Marcus;74
 Flaatten, Eivind;100

- Frank, Sir Oliver;153; 286
Fréchet, Maurice;116
Friedman, Milton;116; 127
Frisch, Ragnar;3; 6; 9-16; 18f; 24; 39;
43; 51ff; 54; 55ff; 59; 61-65; 73;
75; 77; 79f; 82- 85; 87; 89ff; 93ff;
98f; 103; 105; 107; 110ff; 115f;
118-123; 125; 127ff; 139ff; 147;
151ff; 169f; 173ff; 177ff; 181;
189f; 192-204; 207; 210f; 213ff;
217f; 221ff; 225; 234; 238; 243;
247; 249; 251; 253; 255-261; 263;
266-273; 276- 283; 285ff; 290
Gabrielsen, Helge;171; 296
Gale, D.;129
Geary, R. C.;116
Gelting, Jørgen;117
Georgescu-Roegen, N.;116; 129
Gerhardsen, Einar;9; 11; 39; 71; 105;
139f; 219; 221; 237; 277; 287
Giersch, Herbert;259
Gilbert, Milton;267
Girschick, M.;77
Gjelsvik, Odd;90; 95; 97; 112f; 118;
123; 144
Gjermoe, Eilif;23f; 42; 46; 258; 287
Glesne, Truls;90; 101
Goodwin, R.;268
Guldvåg, Arnfinn;101
Gullvåg, Ingemund;113
Haberler, Gottfried;74; 109; 118
Hagen, Everett;117
Halvorsen, Jahn;43; 101; 103; 171
Hambro, Carl J.;15; 253
Hammarskjöld, Dag;282
Hansen, Alvin H.;118; 143
Harris, Seymour;118; 287
Harrod, R.;62; 73
Hassel, Odd;61
Haugnes, Marianne Seip;257
Heckscher, G.;202
Heintz, Anatol;61
Heli, Hans;101
Hertzberg, Ebbe;52
Hessbak, Bjørg Marie;97
Hicks, John;73; 179; 263
Hiorth, Otto Chr.;44; 90; 148; 226;
240; 243; 248; 261; 271; 272
Hoff, Trygve;101; 128; 165; 167
Hofstad, Svein;90; 94; 261; 281
Holst, H. Throne;16; 56
Holte, Fritz;163
Holten, Hans;277
Hotelling, Harold;116
Hurwicz, Leonid;116; 127; 129
Høye, Bjarne;100
Haaland, Arild;113
Haarr, Arne;132
Haavelmo, Trygve;6; 9; 11ff; 18f; 42;
56; 61; 64f; 71; 73-77; 78; 79-85;
94f; 103; 111; 115f; 119; 121f;
125; 127; 137; 141; 143; 146; 148;
163; 165; 171; 178; 201; 203; 213;
243; 256; 269f; 276-281; 286f;
Ingebretsen, Herman Smitt;277
Jackson, E. F.;266
Jahn, Gunnar;9; 12; 16; 21ff; 25ff; 29;
31ff; 35ff; 39f; 42; 48f; 57; 58; 59;
61; 65; 83; 93; 97; 98; 101; 103;
116f; 123; 171; 185ff; 189; 197;
233f; 236; 249; 250; 254; 258;
277f; 281; 283; 287f;
Jevons, Stanley;52
Johansen, Leif;90f; 275
Johnsen, Stein;39; 90f; 97; 105; 280
Juvkam, Olav;23
Jæger, Oskar;51ff; 88f; 279
Jønsberg;32
Kalecki, Michal;55; 107; 116; 134;
249
Katona, George;117; 280
Keilhau;56; 59; 61; 64; 79; 169; 202;
287
Keilhau, Wilhelm;89; 238
Keynes, J. M.;10; 39; 55; 69; 73; 98f;
118; 139; 169; 287f;
Kielland, Gabriel;100
Kittredge, Tracy;63; 65
Kiær, Anders N.;13; 22; 25ff; 31f; 35;
37; 186; 272
Klein, Lawrence;6; 75f; 84; 118ff;
127f; 167; 201; 288
Kofoed, Holger;46
Koguchi, Yoshiaki;59; 273
Koopmans, Tjalling;73f; 109; 116;
127ff; 268; 288
Kuhn, H.;129
Kuznets, Simon;109; 116f; 179; 265
Lange, Halvard;152

- Lange, O.;62; 75; 83; 116; 127; 152;
279
- Lange-Nielsen, Fredrik;83
- Larsen, Bjørn;122; 256; 280
- Lazarsfeld, Paul;124; 125; 201; 280
- Leirfall, Jon;250
- Leontief, Wassily;109; 116; 118ff;
122; 129; 135; 145; 222; 256; 268;
280; 288
- Lerner, Abba;129
- Liestøl, Knut;89
- Lindahl, Erik;59; 98; 119; 288
- Lindebrekke, Sjur;61
- Lionæs, Aase;63; 288
- Lowe, Adolph;135
- Lundberg, Erik;117; 266; 282; 288
- Lundh, Gregers Fougner;87
- Lutfalla, Georges;116
- Löwe, Adolf;109; 135
- Mahalanobis;203; 204
- Mahalanobis, Prasanta Chandra;203;
204
- Marczewski, Jan;263; 266f
- Marschak, Jakob;55; 74-77; 109; 116;
127; 135
- Marshall, Alfred;52; 151; 155; 276
- Marshall, Gerorg C.;95; 152
- Marx, Karl;52
- Massé, M.;116
- Meade, James;73; 103; 147; 153; 169;
259; 288
- Meisdalshagen;219; 221; 242; 250
- Melville;62
- Menger, Carl;52
- Metelius, Bengt;96; 169
- Metzler, Lloyd;116
- Mills, Stuart;52
- Mitsem, Andreas;23; 42
- Modigliani, Franco;128
- Mohn, Jacob N.;26; 296
- Morgenstern, O.;222; 268
- Mork, R.;100; 202; 263
- Mosak, Jacob L.;116; 127
- Mowinckel;31; 39
- Munthe, Preben;39; 113
- Myrdal, Geir;98; 99; 288
- Myrvoll, Ole;97
- Neyman, Jerzy;73f; 109; 116
- Norbye, Ole David Koht;39; 90; 97;
100; 113
- Nordahl, Konrad;105; 165
- Nurkse, Ragnar;74
- Nygaardsvold, Johan;39
- Næss, Arne;16; 113
- Ofstad, Harald;42f; 113; 209
- Ohlin, Berit;98
- Ohlsson, Ingvar;139; 148; 169; 175;
271f; 282; 288
- Ohlssons, Ingvar;148
- Ousland, Gunnar;277; 289
- Palander, Tord;85
- Palmstrøm, Henrik;238
- Pareto, Vilfredo;52
- Peacock, Alan T.;260
- Pearson, Egon;73
- Pedersen, Hans Thomas;43; 103; 171
- Perroux, Francois;116
- Persons, Warren;46; 289
- Petersen, Erling;49; 79; 98; 185; 189;
218; 221; 234; 236; 238; 273; 289
- Petersen, Kaare;42f; 50; 123; 144;
226; 238; 240-243; 246; 247f; 257;
277f
- Philip, Kjeld;79; 202; 238
- Pipping, Hugo;79; 238
- Poincaré, Henri;74
- Polak, J.J.;116
- Reiersøl, Olav;37; 61; 91; 111; 125;
127; 243; 289
- Ricardo, David;52; 90
- Riefler;62
- Robbins, Lionel;259
- Rockefeller, Laura Spelman;53; 55;
61; 63ff; 74f; 77; 84; 95; 107; 110;
113; 115; 123; 256
- Rokkan, Stein;113
- Roos, Charles;53; 55; 116
- Rossen, Stein;6; 14f; 18f; 39; 61; 90;
103; 105; 106; 107; 111f; 118;
169; 190; 196; 200; 207-211; 214;
217ff; 221; 223f; 226; 230f; 233f;
236-245; 247ff; 250; 253ff; 258;
261; 268; 275; 280; 282f
- Rueff, Jacques;116
- Ruml, Beardsley;110
- Rygg, Nicolai;22; 26; 31; 35f; 234;
250
- Ræder, J.T.;281
- Rømming, Alette;268
- Sagen, Johan;97; 113

- Samuelson, Paul;76; 118; 121; 129;
201; 289
- Schei, Nikolai A.;71; 97f
- Schjelderup, Harald;61
- Schultz, Theodore;11; 75; 84; 171;
279
- Schumpeter, Joseph;51ff; 55; 73f;
109f; 118; 285; 289
- Schweigaard, Anton Martin;52; 87
- Seip, Helge;61; 90; 94; 97; 100; 113;
122; 160; 247f; 252; 256f; 280;
289
- Sevaldson, Per;242; 275; 280
- Simon, Herbert;109; 116f; 129
- Simonsen, P.;281
- Sinding, Thomas;79; 98; 118; 202;
238; 283; 289
- Skancke, Ragnar;61
- Skappel, Simen;23
- Skaug, Arne;9f; 12f; 15; 18f; 23; 25;
27-33; 35; 41; 43; 50; 56; 61; 63f;
65; 66; 67; 71; 75; 78ff; 82ff; 95;
101; 103; 111; 144; 152; 171;
185f; 189; 199; 204; 228; 234;
255; 263; 277ff; 281; 289
- Skutle, Johan;90; 94
- Skøien, H. Antoni;23; 39; 41; 67; 93;
169; 185; 196; 197; 200; 227; 233;
236f
- Smith, Adam;52; 153
- Smithies, Arthur;116f
- Solbraa, Arne;90
- Solow, Robert;118; 256
- Stafford;117
- Stang, Fredrik;110
- Steen, Sverre;61
- Stoltz, Gerhard;91; 113; 127; 252;
277; 289
- Stone, Richard;103; 116; 169ff; 175;
177; 239; 260f; 263-169; 271f;
- Storsteen, Einar;23
- Stranger, Rolf;16; 140
- Strøm, Boye C.R.;26; 285; 297
- Stuvel, G.;264; 266
- Støtvig, Bjarne;253
- Sundsbo, Øyvind;41; 43; 209
- Sundt, Eilert;26; 35; 37; 234
- Sunnanå, Klaus;61; 63; 71; 95; 281
- Svennilson, Ingvar;282
- Sverdrup, Erling;127; 243
- Sæland, Sem;55
- Thagaard, Willhelm;61; 71
- Thalberg, Bjørn;268
- Tinbergen, Jan;24; 73f; 85; 116f; 119;
140; 162; 267f; 282; 290
- Tobin, James;118
- Torp, Oskar;12; 142
- Tucker, A.;129
- Turvey, Ralph;260
- Tuveng, Morten;17; 227
- Tveite, Per Sivle;122; 256; 280
- Veblen, Thorstein;52
- Vidvei, Leiv;275; 289
- Vigger;200; 218; 222; 247; 282
- Vogt, Johan;97; 202; 211; 273
- von Bortkiewicz, L.;55
- von Böhm-Bawerk, Eugen;52
- von Neumann, John;109
- Wald, Abraham;65; 74; 109; 116
- Waugh, Fredric V.;117
- Weber, Max;15; 98
- Wedervang, Frøystein;39; 53; 55; 77;
90; 97; 112; 169; 238; 279; 283;
287; 290
- Wedervang, Ingvar;43; 47; 51; 55f;
59; 61; 64f; 75; 77; 79; 87ff; 98;
201; 238; 278
- Westergaard, Harald;52
- Wicksell, Knut;52
- Wieser, Alfred;52
- Wigfors, Ernst;71
- Wold, Knut Getz;12; 57; 59; 61; 71;
77; 80; 90f; 95; 111; 116; 202;
211; 254; 277ff; 290
- Yntema, Theodore O.;127
- Øien, Arne;275
- Østraat, Inger;147; 281
- Åkerman, Johan;282
- Aarvig, Lars;163
- Aaseth, Arne;42

De sist utgitte publikasjonene i serien **Sosiale og økonomiske studier**

- 78 O. Ljones, B. Moen, L. Østby (red.): *Mennesker og modeller: Livsløp og kryssløp*. 1992. 336s. 165 kr. ISBN 82-537-3699-1
- 79 I. Gabrielsen: *Det norske skattesystemet 1992 The Norwegian Tax System*. 1992. 175s. 115 kr. ISBN 82-537-3728-9
- 80 Einar Bowitz: *Offentlige stønader til husholdninger En økonometrisk undersøkelse og modellanalyse*. 1992-119s. 100 kr. ISBN 82-537-3785-8
- 81 Svein Blom, Turid Noack og Lars Østby: *Giftermål og barn – bedre sent enn aldri?* 1993-167s. 115 kr. ISBN 82-537-3808-0
- 82 Rolf Aaberge, Tom Wennemo: *Inntektsulikhet og inntektsmobilitet i Norge 1986-1990*. 1993-46s. 90 kr. ISBN 82-537-3911-7
- 83 Ingvild Svendsen: *Empirical Tests of the Formation of Expectations – A Survey of Methods and Results*. 1993-52s. 75 kr. ISBN 82-537-3948-6
- 84 Bjørn E. Naug: *En økonometrisk analyse av utviklingen i importandelene for industrivarer 1968-1990. An Econometric Analysis of the Development of Manufacturing Import Shares 1968-1990*. 1994-78s. 95 kr. ISBN 82-537-3955-9
- 85 Einar Bowitz og Ådne Cappelen: *Prisdannelse og faktoreterspørsel i –norske næringer. Price Formation and Factor Demand in Norwegian Industries*. 1994-177s. 125 kr. ISBN 82-537-4024-7.
- 86 Klaus Mohn: *Modelling Regional Producer Behaviour – A Survey. Modelling av regional produsentatferd – En litteraturoversikt*. 1994-71s. 95 kr. ISBN 82-537-4042-5.
- 87 Knut A. Magnussen: *Old-Age Pensions, Retirement Behaviour and Personal Saving. A Discussion of the Literature. Alderspensjon, pensjoneringsatferd og privat sparing. En diskusjon av litteraturen*. 1994-69s. 95 kr. ISBN 82-537-4050-6.
- 88 Klaus Mohn, Lasse S. Stambøl og Knut Ø. Sørensen: *Regional analyse av arbeidsmarked og demografi – Drivkrefter og utviklingstrekk belyst ved modellsystemet REGARD. Regional Analysis of Labour Market and Demography with the Model – REGARD*. 1994-165s. 125 kr. ISBN 82-537-4082-4.
- 89 Nils Martin Stølen: *Wage Formation and the Macroeconomic Functioning of the Norwegian Labour Market. Lønnsdannelse og den makroøkonomiske funksjonsmåten til det norske arbeidsmarkedet*. 1995-306s. 180 kr. ISBN 82-537-4141-3.
- 90 Øystein Kravdal: *Sociodemographic Studies of Fertility and Divorce in Norway with Emphasis on the Importance of Economic Factors. Sosiodemografiske studier av fruktbarhet og skilsmisse i Norge med vekt på betydningen av økonomiske faktorer*. 1994-267s. 155 kr. ISBN 82-537-4088-3.
- 91 Tom Kornstad: *Empirical Life Cycle Models of Labour Supply and Consumption. Empiriske livsløpsmodeller for arbeidstilbud og*

- konsum*. 1995-115s. 110 kr. ISBN 82-537-4166-9.
- 92 H.C. Bjørnland: Trends, Cycles and Measures of Persistence in the Norwegian Economy Trender, konjunktursvingninger og varighet av sjokk i norsk økonomi. 1995. 109s. 110 kr. ISBN 82-537-4220-7
- 93 Å. Cappelen, R. Choudhury, T. Eika: Petroleumsvirksomheten og norsk økonomi 1973 1993 The Oil Industry and the Norwegian Economy 1973 1993. 1996. 128s. 110 kr. ISBN 82-537-4287-8
- 94 K.O. Aarbu, B. Lian: Skatterefor- men og delingsmodellen: En em- pirisk analyse The Norwegian tax reform and the capital income im- putation method: An empirical analysis. 1996. 94s. 95 kr. ISBN 82-537-4297-5
- 95 T.J. Klette, A. Mathiassen: Vekst og fall blant norske industribedrif- ter: Om nyetablering, nedlegging og omstilling Growth and turnover among Norwegian manufacturing plants. 1996. 112s. 110 kr. ISBN 82-537-4298-3
- 96 K.H. Alfsen, T. Bye, E. Holmøy (eds.): MSG EE: An Applied General Equilibrium Model for Energy and Environmental Analyses. MSG EE: En anvendt generell like- vektsmodell for energi og miljøa- nalyser. 1996. 171s. 125 kr. ISBN 82-537-4342-4
- 97 A. Barstad: Store byer, liten vel- ferd? Om segregasjon og ulikhet i norske storbyer Big Cities, Little Welfare? Segregation and Inequality in Norwegian Cities. 1997. 153s. 125 kr. ISBN 82-537-4402-1
- 98 T.O. Thoresen: Mikrosimulering i praksis. Analyser av endring i of- fentlige overføringer til barne- familier Tax Benefit Model in Use. Analysing Changes in the Public Policy towards Families with Children. 1998. 102s. 135 kr. ISBN 82-537-4527-3
- 99 K.E. Rosendahl: Social Costs of Air Pollution and Fossil Fuel Use – A Macroeconomic Approach. Sam- funnsøkonomiske kostnader av luftforurensning og fossile bren- sler – En makroøkonomisk tilnær- ming. 1998. 147s. 135 kr. ISBN 82-537-4542-7
- 100 R. Kjeldstad: Enslige forsørgere: Forsørgelse og levekår før og etter overgang til en ny livsfase Single Parents: Social and Economic Ad- justment before and after Transi- tion to single Parenthood. 1998. 162s. 155 kr. ISBN 82-537-4548-6
- 101 D. Fredriksen: Projections of Po- pulation, Education, Labour Sup- ply and Public Pension Benefits. Analyses with Dynmaic Microsi- mulation Model MOSART Fram- skrivinger av befolk- ning, utdan- ning, arbeidsstyrke og folke- trygdens pensjonsutgifter. Analy- ser utført med mikrosimulerings- modellen MOSART. 1998. 123s. 135 kr. ISBN 82-537-4572-9
- 102 T. Bye, M. Hoel og S. Strøm: Et effektivt kraftmarked - konsekven- ser for kraftkrevende næringer og regioner. 1999. 104s. 165 kr. ISBN 82-537-4698-9
- 103 O. Bjerkholt: Kunnskapens krav. Om opprettelsen av Forsknings- avdelingen i Statistisk sentralbyrå. 2000. 296s. 260 kr ISBN 82-637-4856-6